

GLASUL BISERICII

REVISTA OFICIALĂ
A SFINTEI MITROPOLII A UNGRO-VLAHIEI

ANUL XIX Nr. 9 - 10 SEPTEMBRIE - OCTOMBRIE 1960

GLASUL BISERICII

REVISTA OFICIALĂ
A SFINTEI MITROPOLII A UNGROVLAHIEI

APARE LUNAR SUB CONDUCEREA UNUI
COMITET DE REDACȚIE

ANUL XIX Nr. 9-10
SEPT.-OCT.
1960

Redacția și Administrația : Sectorul Social-Cultural al Arhiepiscopiei Bucureștilor
Str. Patriarhiei Nr. 21 — Raionul Nicolae Bălcescu

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE .

P. F. JUSTINIAN,
Mitropolitul Ungrovlahiei
și Patriarhul României

VICE-PREȘEDINȚI :

P. S. ANTIM,
Episcopul Buzăului

P. S. CHESARIE,
Episcopul Dunării de Jos

MEMBRI :

P. S. TEOCTIST,
Episcop Vicar

P. C. Pr. ALEXANDRU IONESCU,
Vicar al Mitropoliei

REDACTOR RESPONSABIL .

P. C. Pr. STAN DIMANCEA,
Consilier administrativ al Mitropoliei

C U P R I N S U L

ÎNDRUMĂRI PASTORALE ȘI OMILETICE

Pr. prof. IOAN G. COMAN : <i>La Duminica dinaintea Înălțării Sfintei Cruci</i>	689
Pr. I. PISLARU : <i>La Înălțarea Sfintei Cruci</i>	692
Pr. ATANASIE PREDĂ : <i>La Duminica XX-a după Rusalii</i>	696
Pr. I. PISLARU : <i>La Duminica XXII-a după Rusalii</i>	700

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

Pr. AL. IONESCU : <i>Lucrările Conferinței Creștine pentru Pace de la Praga</i>	705
Pr. OLIMP N. CĂCIULĂ : <i>Universitatea Prieteniei Popoarelor</i>	715
Pr. AL. IONESCU : <i>Lucrările Sesiunii extraordinare a Marii Adunări Naționale</i>	719

ARTICOLE ȘI STUDII

Pr. prof. PETRE VINTILESCU : <i>Liturgierul explicat : Serviciile de seară și de dimineață premergătoare Liturghiei</i>	724
Pr. prof. NICOLAE NEAGA : <i>Ideea de mîntuire în Vechiul Testament</i>	742
IOAN V. COVERCĂ : <i>«Învățătura celor doisprezece Apostoli» și însemnătatea ei pentru conștiința canonică ortodoxă</i>	753
CHIȚU I. VIOREL : <i>Însemnătatea Cazaniei lui Varlaam</i>	771
I. D. ȘTEFĂNESCU : <i>Pictura murală bizantină. Monumentele celebre (sec. VI-XIV)</i>	787

B. A. ALEXANDRU : <i>Cetăți și lăcașuri pauline</i>	801
Prof. T. G. BULAT : <i>Inceputurile Episcopiei Buzăului</i>	811
Pr. IOAN RĂUȚESCU : <i>Un manuscris din 1833 privitor la zidirea și înființarea unei biserici lângă orașul Cimpulung-Mușcel</i>	816
Pr. GABRIEL COCORA : <i>Episcopul Costandie Filiti (29 oct. 1793-27 iulie 1819)</i>	824
PETRE Ș. NĂSTUREL : <i>Biserica Rușilor din 1696</i>	842
Pr. ALEX. N. CONSTANTINESCU : <i>Date recente asupra Bisericii din India</i>	845

A N I V E R S Ă R I

GHEORGHE ALEXE : <i>Compozitorul Nicolae Lungu la 60 de ani</i>	850
---	-----

REVISTA REVISTELOR

LECTOR : 1. Judecarea Sfântului Apostol Pavel și legăturile sale cu autoritatea romană. 2. Un studiu rusesc despre Bizanț și slavii de sud. 3. Traducerea Evangheliei în vechea slavă. 4. O Psaltire poloneză cu miniaturi din sec. XIII. 5. Patriarhul Nichifor și iconoclasmul. 6. Limita de sud a formării limbii românești	855
--	-----

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI

ASISTENT : † <i>Preotul Dumitru Cristescu</i>	862
CRONICAR : <i>Sfințirea bisericii din satul Bolovani, Raionul Titu</i>	864
Pr. M. NEGULESCU : <i>Sfințirea bisericii din parohia Pățești, Raionul Focșani</i>	667
* , <i>Inchiderea anului școlar la Seminarul Teologic din Buzău</i>	869
* <i>Slujba arhierescă la parohia Muncelu-Panciu</i>	871
* † <i>Preotul George Marinescu</i>	871

ÎNDRUMĂRI PASTORALE ȘI OMILETICE

PREDICI

LA DUMINICA DINAINTEA ÎNĂLȚĂRII SFINTEI CRUCI

*«Așa a iubit Dumnezeu lumea, încît pe
Unul Născut Fiul Său L-a dat, ca tot cel ce
crede în El să nu piară, ci să aibă viață
veșnică». (Ioan III, 16).*

Nici o frumusețe pămîntească sau cerească nu înflorește nespun inimile noastre și nu schimbă în zîmbete de rai fața lucrurilor, ca gîndul și fapta dragostei. A dragostei celei fără de moarte, care izvorăște de-a dreptul din Dumnezeu. Această dragoste este temelie fericirii noastre pe pămînt și a mîntuirii noastre în cer. De aceea, în această a doua duminică a anului bisericesc, care a început la 1 septembrie, Sfînta Biserică a rînduit să se citească o Sfîntă Evanghelie de la Ioan, Apostolul iubirii, iar în cuprinsul ei să se pună accentul pe dragostea cea nemărginită a lui Dumnezeu față de oameni, pe care-i mîntuiește prin trimiterea Fiului Său în lume, Care va muri pe cruce pentru ei. Dragoste arătată prin suferințele și moartea pe cruce, pentru că duminica de astăzi pregătește praznicul Înălțării Sfîntei Cruci, care va avea loc mîine.

În aceste prime două săptămîni ale noului an bisericesc, credința noastră ortodoxă se străduiește să pătrundă temeiurile adînci ale cinstirii Sfîntei Cruci. Din obiect de tortură, crucea a ajuns avînt de zbor către Dumnezeu, prin puterea transformatoare a dragostei cerești. Crucea și semnul ei se fac pe pămînt, dar puterea ei minunată îi vine din cer. Crucea unește cerul cu pămîntul prin această putere.

Temeiul adînc al acestei puteri este dragostea fără margini a lui Dumnezeu față de lume: «Alîit de mult a iubit Dumnezeu lumea». Între Dumnezeu și lume este o legătură strînsă de dragoste continuă, pe care nimic n-o micșorează și n-o umbrește. E dragostea Ziditorului față de

făptura Sa. Dumnezeu a arătat această dragoste întâi cu prilejul facerii lumii. El a zidit lumea din dragoste, adică din dorința de a vedea existind și alte ființe și lucruri în afară de Sine și pe care să le ajute în sporul lor de lumină și fericire. A dat lumii viață, bunuri pămîntești, frumuseți și legi care fac din ea o podoabă vrednică de admirat, un imn întru slava Ziditorului. În mijlocul și la conducerea lumii a așezat Dumnezeu pe om, care este chipul Creatorului și care, prin frumusețea, mintea și puterile sale spirituale, ține mereu trează în mijlocul făpturilor, bunătatea și înțelepciunea.

Dar, pe lângă cele arătate mai sus, Dumnezeul a făcut dovada unei alte fapte de dragoste la care oamenii nici nu se pot măcar gândi: El a dat pe însuși Fiul Său, să moară ca Răscumpărător al păcatelor noastre. Cine a auzit pe pămînt, ca un om să-și dea pe fiul său și încă pe singurul său iu, să moară pentru alții? Dumnezeu a dat pe «Unul Născut Fiul Său»; Dumnezeu nu a dat pe un rob al Său, pe un înger sau pe un arhanghel, ci a dat pe însuși Fiul Său. Nimeni n-a arătat vreodată atita purtare de grijă și rîvnă părintească, cît a arătat Dumnezeu față de slugile Sale nerecunoscătoare.

Numai Dumnezeu putea fi în stare de o asemenea jertfă pentru că numai în El sălășluiește cu dragoste în stare de așa ceva. Nu numai că în Dumnezeu sălășluiește dragostea, dar toată ființa Lui nu este decît dragoste, după cuvîntul Apostolului Ioan: «Dragostea este de la Dumnezeu și oricine iubește, este născut din Dumnezeu și cunoaște pe Dumnezeu. Cel ce nu iubește, n-a cunoscut pe Dumnezeu, căci Dumnezeu este iubire» (I Ioan IV, 7-8).

Dumnezeu a dat pe Fiul Său, ca «tot cel ce crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică». Oferirea Fiului lui Dumnezeu spre moarte, aducea ca roadă, viață veșnică pentru oameni. Jertfa Fiului lui Dumnezeu era izvorul vieții fără de moarte a oamenilor. Dragostea este izvorul vieții, iar cînd această dragoste pornește de la Dumnezeu, face să răsară din ea riuri de viață nemuritoare. Harul lui Dumnezeu este așa de plin de iubire, că el se revarsă asupra noastră, fără să aibă nevoie de dragostea noastră. «În aceasta este dragostea, nu fiindcă noi am iubit pe Dumnezeu, ci fiindcă El ne-a iubit pe noi și a trimis pe Fiul Său, jertfă de ispășire pentru păcatele noastre» (I Ioan IV, 10).

Jertfa de ispășire a Fiului lui Dumnezeu s-a făcut pe cruce. Din sîngele răspîdit pe cruce a răsărit viața creștină, viața care se împodobește cu florile dragostei dumnezeiești. Iată de ce crucea a ajuns semn al dragostei și izvor al vieții. Judecata rece a vremii nu admitea o asemenea prețuire a crucii, în care mulți nu vedeau decît un semn al osîndeii, sau — în cazul cel mai bun — două lemne încrucișate. Mulți nu știau sau nu voiau să știe că Fiul lui Dumnezeu, răstignit și ucis pe cruce, a înviat din morți, dînd crucii un înțeles nou, acela de biruitoare a morții. Apostolii și primii frați au văzut pe Hristos înviat.

Creștinii de mai tîrziu n-au văzut și nu văd cu ochii trupului pe Iisus Hristos înviat, cum L-au văzut Ioan, Petru, Iacob, Toma și ceilalți, dar ei L-au văzut și-L văd cu ochii credinței, după demonstrația

materială pe care Domnul a făcut-o lui Toma, arătându-i-se în mod special, cu trupul înviat și încheind cu cuvintele: «Pentru că M-ai văzut, Tomo, ai crezut! Ferice de cei ce nu M-au văzut, și au crezut!» (Ioan XX, 29). Credința în Iisus Hristos răstignit, mort, înviat și înălțat la ceruri dă viață veșnică. Cel care ne-a arătat atîta dragoste, murind pentru noi, este vrednic de credința noastră. Credința creștină, credința adevărată, se adresează lui Hristos, spre care ea se îndreaptă așa cum se îndreaptă privirea copiilor spre părinți, și florile spre soare. Nimic nu mîngîie și nu întărește sufletul omului, așa cum îl mîngîie și îl întărește credința în Iisus Hristos, pentru că e o credință în dragostea desăvîrșită, iar dragostea desăvîrșită atrage spre ea credința, așa cum florile atrag albinele.

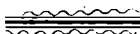
Credința în Iisus Hristos scutește de judecată: «Dumnezeu n-a trimis pe Fiul Său ca să judece lumea, ci ca lumea să se mîntuiască prin El. Cel ce crede în El nu se judecă, iar cel ce nu crede în El, iată-l judecat, pentru că n-a crezut numele Fiului Unul Născut al lui Dumnezeu» (Ioan III. 17-18). Ce vrednicie poate fi mai mare decît aceea de a fi scutit de judecata lui Dumnezeu? De judecata lui Dumnezeu poate scăpa acela care, prin credința sa curată și faptele sale bune, a recăpătat chipul lui Dumnezeu. Omul, ca chip al lui Dumnezeu, poartă în el mintea înaltă, curăția și dragostea care-l împodobeau în rai. Cine urmează vieții și faptelor lui Hristos — atît cît e cu putință omenește —, acela se înfrumusețează cu aceste flori ale chipului dumnezeiesc.

Florile chipului dumnezeiesc ies din răsadnița dragostei. Cine nu se îngrijește de această răsadniță, nu poate avea pe chipul sufletului său florile lui Dumnezeu.

Cum răspundem noi dragostei lui Dumnezeu față de noi? Am spus că Dumnezeu n-are nevoie de dragostea noastră, pentru că dragostea desăvîrșită nu simte lipsa dragostei făpturilor mărginite. Dar noi nu putem fi fiii sau ucenicii lui Dumnezeu, fără a arăta dragoste față de Părintele nostru, iubindu-ne unul pe altul și îndreptîndu-ne inima spre El. «Întru aceasta vă vor cunoaște oamenii că sînteți ucenicii Mei: de veți avea dragoste între voi». Fiind chipul lui Dumnezeu, adică semnul dragostei Lui, noi, oamenii, nu ne putem realiza fără dragoste.

Să rugăm pe Dumnezeu și pe Fiul Său, Iisus Hristos Cel răstignit, să ne învrednicească de minunata putere a dragostei pe care Sfîntul Duh s-o semene sau s-o întărească în inimile noastre ale tuturor, pentru a ne schimba viața într-o tîndă a împărăției cerurilor Amin!

Pr. prof. IOAN G. COMAN

CUVÎNT LA ÎNĂLȚAREA SFINTEI CRUCI

«Crucea Tale ne închinăm, Hristoase».

«Dumnezeu a binevoit să mîntuiască pe cei credincioși prin nebulia propozăduirii crucii».

(I Cor. I, 21)

Sfînta Cruce închipuie de-a pururi pe Mîntuitorul Iisus Hristos Cel răstignit. Ea este altarul jertfei, prin care pămîntul devine cer. Ea este altarul pe care noi, murind păcatului, viem lui Dumnezeu prin Hristos Iisus Domnul nostru (Romani VI, 11).

Trecuseră peste trei sute de ani de cînd catapeteasma templului s-a despicat în două și cerul s-a întunecat, cînd Iisus cel din Nazaretul Galileii, răstignit pe crucea din vîrfurile Golgotei, numit al Căpățîinii (Ioan XIX, 17), exclama ultimul cuvînt despre sfîrșitul unui capitol din economia mîntuirii noastre: «Săvîrșitu-s-a!» (Ioan XIX, 30).

Crucea răstignirii Domnului rămăsese ascunsă în negura vremii. Cine avusese timp să se ocupe de acest obiect, de acest altar pe care, la marginea Ierusalimului, în afară de cetate (Evrei XIII, 11-13), Fiul lui Dumnezeu întrupat și-a vărsat Sîngele pentru mîntuirea omului?

Sfînta Cruce a devenit chiar de la început pricină de poticneală pentru unii. Auziți cum grăiește Sfîntul Apostol Pavel către creștinii din Corint: «Că Hristos nu m-a trimis să botez, ci să vestesc Evanghelia, dar nu prin măiestria cuvîntului, ca să nu se zădărnicească crucea lui Hristos; căci vorbirea despre cruce pentru cei pieritori este nebulie, iar pentru noi, cei ce ne mîntuim, este puterea lui Dumnezeu» (I Cor. I, 17-18).

În sînul creștinilor se ivise dispută, socotind unii drept o lipsă de evlavie să cinstească acest obiect de calvar.

După scurgerea a trei veacuri de la răstignirea și învierea Domnului, răsărind soarele pentru libertatea conștiinței religioase, evenimentul cel mai de seamă rîvnit de evlavia creștină a fost aflarea și cinstirea Sfîntei Cruci.

Din porunca și evlavia împărătesei Elena, mama împăratului Constantin cel Mare, s-au făcut săpături pe coastele sterpe ale ridicăturii Golgota, în acest scop. După o sfîntă tradiție, sub niște pîlcuri de busuioc semănat acolo de cine știe ce inimă duioasă, s-a găsit, printre alte lucruri, crucea răstignirii Domnului. Minunile săvîrșite prin atingerea ei, au indicat autenticitatea acestui obiect sfînt. A fost înălțată cu mare evlavie și așezată în biserica zidită anume pe mormîntul Domnului, drept mărturie și icoană văzută și materială a jertfei de pe Golgota.

De atunci, în orice altar creștin, lîngă sfînta masă, care preînchipuie mormîntul Domnului, stă Sfînta Cruce a răstignirii, pe care o scoatem în mijlocul bisericii, în Joia Mare, o dată pe an.

Mai tîrziu, împăratul Chosroes al persilor, socotind că dă cea mai cruntă lovitură creștinilor, a luat ca pradă de război această sfîntă cruce. Împăratul creștin Eracliu, pornind cu oaste, a reluat sfînta cruce din

mîna păgînilor și purtînd-o pe umerii săi, ca oarecînd Iisus, a ridicat-o și a reșezat-o în biserica Sfîntului Mormînt.

Evlavia creștinilor din Constantinopol a cerut să fie adusă și în cetatea lor o parte din sfînta cruce și, aducîndu-se, a fost așezată în biserica Sfînta Sofia.

Bătrîna cetate a Romei, unde murise ca martir Sfîntul Apostol Pavel, marele apărător al Crucii, a cerut și ea o parte din crucea Domnului, și zidind o măreață biserică, a Sfîntei Cruci, a așezat-o acolo.

În această zi de 14 septembrie, creștinătatea serbează cu evlavie evenimentul Înălțării Sfîntei Cruci. Gădesc potrivit prilej ca, înălțînd și noi privirea spre semnul izbăvirii din păcat, ca altădată poporul iudeu în pustie, spre șarpele de aramă (Numeri XXI, 8-9), făcînd neputincios veninul șarpelui, să grăim despre «slînta cruce ca altar de jertfă mîntuitoare», altar pe care însuși Dumnezeu l-a ales ca cel mai potrivit pentru arderea zapisului, dărîmarea blestemului și nimicirea păcatului.

Mîntea noastră îndoielnică și inima șovăitoare, gîndind la înțelepciunea și atotputernicia lui Dumnezeu, se întrebă, și rațiunea rece dă slobozenie pentru o asemenea întrebare, dacă Dumnezeu, Care a făcut toate cu puterea gurii Sale (Ps. XXXII, 6), nu putea găsi alt mijloc pentru mîntuirea noastră, decît acesta al crucii, de o respingătoare durere și cruzime.

Gîndirea adîncă și cucernică a Sfîntului Ioan Damaschin arată că Iisus Hristos, Fiu lui Dumnezeu, nu trebuia să pătînească suferințele supuse ocării. Dar, după cuvîntul Sfîntei Scripturi, moartea pe cruce este un prilej de rușine și defăimare, după cum scris este: «Să-L dăm unei morți de ocară» (Înț. II, 20), sau, cum se spune mai lămurit în alt loc: «Blestemat este înaintea Domnului tot cel spînzurat pe lemn» (Deut. XXI, 23). Iar despre Hristos s-a spus: «Binecuvîntat este Cel ce vine întru numele Domnului» (Matei XXI, 28; Ps. CXVII, 26 și Matei XXIII, 38). Deși s-ar părea că Hristos nu trebuia să pătînească ocara răstîgnirii, totuși Sfîntul Apostol Pavel arată, dimpotrivă, că: «Iisus s-a supus pînă la moarte, iar moartea l-a fost de cruce» (Fil. II, 8). Prin accentuarea că: «moartea l-a fost de cruce», Apostolul nu face doar o constatare, ci scoate în evidență că aceasta era moartea ce trebuia s-o sufere Acela ce «Și-a împrospătat blestemul și părăsirea noastră..., fără ca El să fie acestea..., ci a luat persoana noastră și a fost așezat în același rînd cu noi», pentru mîntuirea lumii (Sf. Ioan Damaschin, *Dogmatica* traducere de Pr. D. Fecioru, 1943, p. 268), și «S-a făcut blestem pentru noi» (Gal. III, 13).

Prin păcat a intrat moartea în lume (Rom. V, 12). Deci, unde nu este păcat, nu este nici moarte. Iar Sfînta Scriptură spune că: «Păcat n-a făcut Cel ce ridică păcatele lumii, și nici nu s-a găsit viclenie în gura Lui» (I Petru II, 23; Isaia LIII, 9; Ioan I, 29).

Înțelegem dar că dacă Cel fără de păcat a suferit răstîgnirea crucii și moartea de ocară, Dumnezeu a rînduit din veci această cale. Nu putea fi alta mai bună, deoarece la Dumnezeu nu se poate vorbi despre gradație în alegere. Dumnezeu gîndește și voiește deodată, fără deliberare. Ră-

mîine să vedem pentru ce foloase rînduite nouă, crucea devine din ocară și rușine, prilej de mîntuire și deci de cinstire și venerație. Să arătăm motivele care sînt tot atîtea foloase :

1. Fericitul Augustin zice că : «Înțelepciunea lui Dumnezeu a luat omenitatea noastră pentru a ne da un exemplu despre o viață virtuoasă. Căci, dacă nici un fel de moarte nu este de temut pentru omul virtuos, aceasta (moartea pe cruce) era cea mai grea și mai de temut. Și Acest om (Hristos intrupat) a voit să moară pe cruce» (*Summa Teol.*, ed. Lachat, chest. 46, art. 4, vol. XII, p. 442) ;

2. Păcatul originar a constat în aceea că protopărinții au nesocotit și au călcat voia lui Dumnezeu, mîncînd din pomul oprit. Pentru a răscumpăra un asemenea păcat, Iisus a primit ca El să fie spînzurat de arborile crucii, pentru a reîntoarce oarecum ceea ce Adam luase, împlinindu-se astfel cuvîntul profetic : «și trebuie să reîntorc ceea ce n-am furat» (Ps. LXVIII, 6). În acest sens, zice iar Fericitul Augustin, într-o cuvîntare asupra răstîgnirii, că : «Adam a nesocotit porunca, primind fructul din pomul oprit, iar tot ceea ce Adam a pierdut, Hristos a regăsit prin cruce» (*Summa Teol.*, ed. cit., vol. XII, p. 442) ;

3. Noi dorim să primim moartea în casa noastră, pe un pat, sub un acoperiș. «Pentru care motiv este junghiat în vîrful crucii și nu sub acoperiș? Sub cer, ca să curățească firea aerului. În adevăr, aerul se curăța în timp ce oaia era jertfită pe înălțime ; se curăța însă și pămîntul, căci sîngele picura din coastă pe pămînt. Pentru aceasta n-a fost jertfit sub acoperiș, pentru aceasta n-a fost junghiat nici în templul iudaic, ca să nu crezi că Acesta s-a adus numai pentru poporul iudaic. Pentru aceasta a fost jertfit în afara cetății și a zidurilor, ca să alli că jertfa este universală» (Sfîntul Ioan Gură de Aur, *Dogmatica*, trad. cit., p. 123). «Trebuie ca Fiul Omului să Se înalțe» (Ioan III, 14) — zice însuși Iisus. Prin aceste cuvinte, asemeni înțelege și Theofilact că marea victimă înălțată pe cruce «a voit să sfințească văzduhul, după cum sfințise pămîntul cu urmele pașilor Săi» ;

4. Prin răstîgnirea Lui Iisus pe cruce, pe înălțimea Golgotei, Sfîntul Ioan Gură de Aur înțelege că prin aceasta s-a deschis drumul spre cer, — cum spune însuși Mîntuitorul : «Și Eu, de Mă voi înălța de pe pămînt, pe toți îi voi atrage la Mine» (Ioan XII, 32) ; iar evanghelistul adaogă că : «acestea zicea, arătînd cu ce moarte va să moară» (Ioan XII, 33) ;

5. Cele de mai sus ne arată că printr-o astfel de moarte, a fost răscumpărat universul, cum zice și Sfîntul Grigore de Nissa, într-o cuvîntare a sa despre învierea lui Hristos, arătînd că însăși forma crucii, plecînd dintr-un punct central, se îndreaptă în patru puncte opuse, reprezentînd universală deșertare a puterii și a bunătății Celui răstîgnit pe cruce. Iar Sfîntul Ioan Gură de Aur, privindu-I brațele întinse, cu unul — zice — chiamă pe poporul Său, iar cu celălalt pe fiii neamurilor ;

6. Mai departe, în moartea pe cruce, Fericitul Augustin vede oglin-dindu-se un mînunchi de virtuți și că acest fel de jertfă pe altarul crucii are cu precădere un folos pentru om.

Brațul transversal preînchipuie virtutea faptelor bune către care trebuie să întindem brațele noastre. Partea de la pământ pînă la brațele transversale reprezintă virtutea statorniciei pe care orice edificiu al virtuții șezînd, rămîne neclătînat. Partea de la brațele transversale în sus, pe care S-a rezemat capul Celui răstîgnit, arată virtutea nădejzii în bunurile cele de sus. Iar partea înfiptă în pământ, ca pentru a susține, întregul, reprezintă adîncimea tainei iubirii și grației divine (Summa Teol., vol. XII, pag. 443) ;

7. Dar pe lingă aceste înțelesuri, sînta cruce este arătată prin diferite semne și simboale în Vechiul Testament. Așa, în timpul potopului, o corabie de lemn salvează viața neamului omenesc. Moisi, cu un toiag de lemn desparte marea, la ieșirea din Egipt. Moisi lovește cu toiagul în stîncă de pe muntele Horebului și curge apă poporului celui însetat (Exod, XVII, 6-7). Tot Moisi ridică șarpele de aramă poporului amenințat de șerpii veninoși (Numeri XXI, 8-9). Tot cu același toiag Moisi prelăce apa amară în apă bună de băut, iar cînd purta război cu Amalic, a ridicat brațele în sus, ținînd toiagul spre cer. Legea dată de Dumnezeu pe muntele Sinai se păstra într-o arcă de lemn, numită arca alianței. Iacov binecuvîntează cu brațele încrucișate. Sînt prea multe asemenea semne și simboale în tradiția creștină, ca să le putem arăta acum pe toate. Altarul pe care se aduceau animalele înjunghiate spre jertfa arderii de tot, era făcut din lemn (Exod, XXI), ca și altarul crucii pe care Hristos S-a adus pe Sine jertfă pentru păcatele lumii. Desigur, trebuie să vedem în exemplu numai o anumită asemănare, nu și confundarea cu realitatea însăși, căci «asemănarea în totul va fi identitate și nu exemplu», — cum zice Sfîntul Ioan Damaschin (*Dogmatica*, trad. cit., pag. 270).

Lui Iisus nu I s-a tăiat capul ca lui Ioan Botezătorul, nici n-a fost herăstruit în două ca Isaia, anume parcă, «să nu dea prilej acelor ce caută să despartă Biserica», — cum zice iarăși Sfîntul Ioan Gură de Aur. Iar ca să nu rămînă nimic neînțeleș, vom spune și noi că focul material folosit la jertfele templului a fost înlocuit aici cu focul dragostei pe care însuși Iisus l-a aprins în lume (Luca XII, 49). Și acest foc este acela care aprinde și sfințește de fiecare dată jertfa nesîngeroasă de pe sfințele altare creștine, altare ce închipuie mormîntul și crucea Domnului.

Înțelegem acum ce înseamnă sînta Cruce și pentru ce Sfîntul Apostol Pavel vorbește cu lacrimi despre aceia dintre creștini care n-o cinstesc (Fil. III, 18). Înțelegeți acum de ce am spus că sînta cruce este altarul jertfei celei mîntuitoare și pentru ce trebuie s-o cinstiți, căci prin ea, «sînteți răsкупărați cu preț mare» (I Cor. VI, 20). Înțelegeți acum că lemnul crucii nu mai este pentru noi nici înfricoșare, nici ocară, nici necinste. În sfîrșit, înțelegeți acum pentru ce creștinătatea prăznuiește azi, cu evlavie, înălțarea sîntei cruci, pe care și noi o ridicăm în fața ochilor voștri, spre înălțarea cugetelor voastre. Căci dacă Iisus «în locul bucuriei ce-I era păstrată, a suferit crucea, neținînd seama de ocară» (Evrei XII, 2), cumi vom fugi noi de altarul care nimicește păcatele noastre ?

Luați aminte la tilhar, căci el pe cruce și-a mărturisit păcatele și a fost cel dintîi însoțitor lui Hristos în rai (Luca XXIII, 43). «Cînd Petru tăgăduia jos, tilharul mărturisea sus» — zice Sfîntul Ioan Gură de Aur.

Prin cruce Iisus «a legat pe cel puternic și apoi i-a răpit tot ce stăpînea» prin silnicie, — zice același sfînt. I-a răpit «comorile întunecoase și nevăzute» — zice Isaia (XLV, 3). Căci dacă prin amăgire diavolul a furat nemurirea, aducînd moartea prin silnicie, Iisus i-a smuls prada. «Unde-ți este moarte boldul? Unde-ți este iadule biruința?» (Osie XIII, 14). «Dezbrăcînd începătoriile și puterile, le-a dat pe față cu o desăvîrșită putere, biruindu-le prin cruce» (Col. II, 15). «Lupta este a stăpînului și cununa este a noastră» — zice Sfîntul Ioan Gură de Aur, iar aceasta ni s-a dat prin cruce. Sfînta cruce este plugul care brăzdează, văzduhul și potirul în care se revarsă picăturile de soare din Răsăritul cel de sus. Veniți sub brațele ei, căci «acolo unde este stîrvul, acolo sînt și vulturii» (Matei XXIV, 28). Căci «Hristos a surpat peretele din mijloc al vrajbei, prin trupul Său și, întemeind pacea prin cruce, a omorît prin ea vrăjmășia» (Efes. II, 14-16) și «păcatele noastre le-a ridicat cu trupul Său pe lemn» (I Petru II, 24).

Iisus a luat cu El semnul crucii și va veni iar pe norii cerului, cu același semn (Matei XXIV, 27) ca pe altarul ei să ardă păcatele cu fulgerul dreptății și să strălucească cei buni la Judecata din urmă. Precum Toma s-a încredințat prin rănile Lui, și neamurile prin semnul venirii Lui.

În imnul acatist de azi am cîntat: «Bucură-te, fericite lemn». Să cîntăm cu toții: «Crucci Tale ne închinăm Hristoase și sfîntă Inviere o lăudăm și o slăvim». Amin!

Pr. I. PISLARU

LA DUMINICA XX DUPĂ RUSALII

Creștinul rîvnitor de cele duhovnicești, care cercetează viața păminteană a Mîntuitorului Hristos, faptele Sale, învățătura și poruncile Sale, este impresionat să constate din Sfintele Evanghelii că Domnul Hristos a săvîrșit această slîntă lucrare a Sa, de învățătură, cu totul diferit de cum înțelegem noi oamenii și decît au putut-o face vreodată profeții sau întemeietorii de religii.

Astfel, El a predicat prin viu grai, a îndemnat, a muștrat, a propovăduit învățătura Sa, în cuvinte simple, la tot pasul, sau în mari cuvîntări rămase celebre peste veacuri, cum a fost marea cuvîntare a fericirilor, numită și «Predica de pe Munte», marea Sa cuvîntare despre sfîrșitul lumii, și altele.

Dar în același timp, Mîntuitorul a învățat și în alte două chipuri mult mai puternice, chipuri care nu sînt la îndemîna oamenilor și le-a avut numai El, în măsura puterii Sale desăvîrșite de Dumnezeu, și anume: El a învățat prin exemplul vieții Sale prea curate și prea sfinte, prin trăirea Sa desăvîrșită în curăție și sfințenie, dar mai ales a manifestat învățătura Sa prin iubirea Sa dumnezeiască față de toți oamenii, față de Apostolii Săi, de prietenii și vrăjmașii Lui, față de gloatele care-L urmau, vădind această iubire mai ales prin minunile de vindecări de care sînt pline Sfintele Evanghelii: alinări de suferințe, vindecări de bolnavi, curățiri de leproși, vindecări de orbi, sau chiar învieri din morți.

Iată pentru ce este necesar să încercăm astăzi, împreună, să cercetăm din acest punct de vedere textul Sfintei Evanghelii care s-a citit, și anume marea minune pe care a făcut-o Domnul Hristos înviind din morți pe fiul văduvei din Nain.

Textul acestei minuni se găsește numai în Evanghelia după Luca, și anume în cap. VII, versetele 11-17 și este, după cum se vede, foarte scurt pentru o întîmplare așa de extraordinară. Pentru aceasta vom căuta să-l explicăm aici, verset cu verset. Textul Evangheliei de astăzi începe astfel:

«După acestea, Iisus mergea într-o cetate care se numea Nain, și împreună cu Dînsul mergeau ucenicii Lui mulți și norod mult» (vers. 11).

Evenimentul se întîmplă după ce Mîntuitorul trimisese, peste veacuri, lumii, noua Sa lege, «Legea fericirii», pe care o înfățișează în predica Sa de pe munte.

Pornind către aceste orașele din jurul lacului Ghenizaret, El vindecase pe leprosul din Capernaum, tîmăduise pe sluga sutășului din același oraș și părăsind acum acest orașel, mergea să predice în orașul vecin, numit Nain, nume care înseamnă în limba aramaică: «Prea frumosul», datorită așezării sale minunate între munți, într-o perspectivă desăvîrșită, între coastele înalte și împădurite ale muntelui Zabulon.

În această călătorie, Mîntuitorul era urmat de cei doisprezece ucenici ai Săi și de mulți alți ucenici și norod mult, oameni cucerți de învățătura Lui și mai ales de minunile pe care abia le făcuse, și care doreau să-L asculte și să-I soarbă învățăturile alinătoare de suflet și înălțătoare de cuget și, desigur, pentru a se folosi cît mai mult de puterea extraordinară de tîmăduire pe care El o împărțea cu blîndețe și iubire suferințelor, după fiecare cuvîntare de învățatură.

Acest convoi, căruia i se făgăduise fericirea după care însetează orice om, căruia i se vindecaseră bolnavii, era plin de bucurie și vioiciune, strălucirea speranței cîntînd în inimi și în ochi, cu drept cuvînt acest convoi formînd un alai sărbătoresc, alaiul vieții, al fericirii și al păcii.

Dar iată, iubiți credincioși, că prin pana neintrecută a Sfîntului Evanghelist, care în cîteva cuvînte a descris atîta bucurie și nădejde, imediat prin alte cîteva cuvînte ni se așează în față un tablou cu totul opus, tabloul nenorocirii, al jalei și al morții:

«Iar dacă s-a apropiat de poarta cetății, iată, scoteau un mort, fiul unul născut al maicii sale, și aceasta era văduvă și norod mult era împreună cu dînsa» (vers. 12).

Iată, în cîteva cuvinte, un tablou de maximă nenorocire, căci ce este mai jalnic decît un alai de îngropare? Un om pînă acum viu, este scos din mijlocul celorlați și aruncat în împărăția înspăimîntătoare a morții. Și nici trupul nu mai poate sta acolo unde a trăit, căci la iudei cîmîtirea erau afară din cetate, în locuri stîncoase și neumblate, socotite blestemate și cercetate de demoni. Mai trist era faptul că acest mort era un tînăr, un om la începutul vieții, dar și mai trist era că acest tînăr era singurul fiu al maicii sale, și aceea era văduvă. Și peste toate acestea, dacă mai e posibil, credința iudeilor, că pierderea singurului urmaș este o pedeapsă a lui Dumnezeu, pentru păcate.

Iată, în cîteva cuvinte, arătată cea mai cumplită nenorocire. Tabloul înspăimîntător al nenorocirii, al suferinței și al deznădejdiei, care a mișcat inimile oamenilor din Nain și un convoi întreg însoțește acest mort puțin obișnuit.

Din înălțimea fericită a puterii, a speranței și a bucuriei, iată-ne coborîți deodată în adîncul cel mai groaznic a tot ce poate fi mai jalnic și mai nenorocit.

Cele două convoaie se află față în față: viața și moartea, bucuria și întristarea, nădejdea și deznădejdea cea mai neagră.

Și continuă Sfînta Evanghelie:

«Și văzînd-o pe ea Domnul, I s-a făcut milă de ea și i-a zis: nu plînge!» (vers. 13).

Deținătorul puterii, cauza bucuriei și a nădejdiei, Cel care era centrul alaiului vieții, văzînd pe cea care era centrul alaiului morții, văduva cea nenorocită, — căci persoana cea mai nenorocită era văduva, nu mortul —, produce înduioșarea Domnului. Căci unde apare Domnul, apare milostivirea. Puterea Lui este mărinimoasă, sufletul Lui e duios, iubirea Lui e fără margini. Și El îi zice văduvei: «Nu plînge!». O mîngîie; participă la durerea ei.

«Nu plînge!» — îi zice Domnul. O! binecuvîntată milostivire a bunătății dumnezeiești! Și noi, care nu găsim niciodată, sau cu totul rar, tăria de a ieși din egoismul nostru, noi care întoarcem capul de la fața nenorocirii altora! Cît avem de învățat din aceste dumnezeiești cuvinte! Dar Mîntuitorul nu s-a oprit numai la aceste cuvinte de mîngîiere, căci, continuă Sfînta Evanghelie:

«Și apropiindu-se, s-a atins de pat, iar cei ce-l duceau au stătut. Și El a zis: tînărule, ție grăiesc: scoală-te!» (vers. 14).

Trecînd peste rînduielele iudeilor, care interziceau atingerea de cadăvre, ca fiind spurcate, Mîntuitorul trece la acțiune. Nu-l repugnă mortul; se atinge de pat și, la acest gest, cei ce duceau patul se opresc, iar Mîntuitorul poruncește tînărului — ca și cum acesta ar fi fost viu și L-ar fi auzit —, să se scoale, să se ridice din morți, să învieze!

«Talita cumi!» va zice El mai tîrziu, copilei lui Iair, cînd o va învia din morți. «Lazăre, vino afară!» va chema El pe prietenul său,

mort de patru zile. Tuturora li se adresează ca și cum Il aud. Puterea dumnezeiască se manifestă prin strigare și strigătul pătrunde într-o împărăție cunoscută numai de El, și peste care este stăpîn. Căci, iată, porunca Ii este ascultată și Sfînta Evanghelie povestește mai departe, extraordinar de simplu :

«Și a șezut drept mortul și a început a grăi. Și l-a dat pe el maicii lui» (vers. 15).

Manifestării puterii dumnezeiești îi urmează adevărarea acestei puteri : mortul înviază ; facultățile fizice îi revin întregi : el se ridică ! îi revin și facultățile spiritului : el grăiește !

Dar această binefacere dumnezeiască a fosi făcută pentru mama îndurerată și deznădăjduită. El înapoiază nenorocitei bunul după care suspina. Schimbă cea mai mare deznădejde în bucuria cea mai vie. Atunci înviază întreg acest alai al morții. Cele două convoiuri fac acum unul singur ; un mare și întreg alai al vieții, al bucuriei, al triumfului.

«Și a luat frică pe toți. Și slăveau pe Dumnezeu, grăind că prooroc mare s-a sculat între noi și că a cercetat Dumnezeu pe norodul Său. Și a ieșit cuvîntul acesta despre El în toată Iudeea și în toată laturea» (vers. 16, 17).

Dar alaiul care simțise manifestarea puterii divine nu simte iubirea, cauza acestei manifestări ; lui îi este frică ! Omul preferă să aibă frică. Dumnezeu îl iubește și omului îi este frică, în loc să fi iubit pe Cel ce din iubire a înviat pe mort. Ei nu văd pe Dumnezeu ; ei văd un Profet. Ei văd meritul lor, meritul de popor cercetat de Dumnezeu, de popor al Său. Și așa, a ieșit veste mare în toată Iudeea și în toată Palestina : Profet mare a trimis Domnul ; a cercetat Domnul pe poporul Său. Căci, după cuvîntul Sfîntei Scripturi, aveau ochi și nu vedeau, aveau urechi și nu auzeau.

Iată înțelesul Sfîntei Evanghelii de astăzi. Iată cîte se pot spune despre cele cîteva rînduri ale minunii învierii din Nain. Dar această bogăție de învățăminte trebuie s-o înțelegem după cum am subliniat la începutul cuvîntului nostru, nu ca pe un fapt disparat în activitatea Domnului, ci într-un sens mult mai larg.

Creștinul nostru, dornic de înduhovnicire, despre care am vorbit la început, va putea folosi mult pentru sufletul său, din înțelesul acestei minuni, dacă îl va privi înăuntrul cununei de aur care înconjoară faptele Mîntuitorului. Nu se poate ca noi să nu înțelegem din această minune, cît de mare este mila, îndurarea și iubirea Mîntuitorului Hristos pentru Noi. Nu se poate să nu pricepem că așa cum s-au petrecut faptele cu această văduvă, se petrec de-a pururea cu toți cei ce cred în Dumnezeu. Căci văduva era așa de nenorocită, încît nu mai vedea nimic și nu mai gîndea de loc. Ea nici nu s-a gîndit să-I ceară Mîntuitorului să-i învieze fiul. Ea nici nu se gîndea dacă El poate sau nu să-l învieze. Mîntuitorul i-a făcut acest bine dumnezeiesc din singură milostivirea Sa, din singură iubirea Sa divină, ca un dar.

Iubiți credincioși, dacă ne gîndim bine, și noi ne putem asemui de multe ori văduvei din Sfînta Evanghelie ; și noi avem un sin-

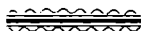
gur fiu, un singur bun de preț : sufletul nostru. Și acesta este și el adesea amenințat de moarte, de moartea păcatului, de zavistie, de certuri, de lupte de războaie și de moarte, și adesea putem ajunge în situația nenorocită a văduvei din Nain. Cât de exact se aseamănă urgia și nenorocirea războaielor și a urii dintre oameni, cu alaiul morții care ieșea din Nain către cimitir ! Omenirea creștină însăși în aceste alaiuri uriașe ale morții — războaiele — duce la cimitirul îngropăciunii sufletul neamului creștinesc. Ceea ce însă totuși deosebește în mare măsură situația noastră de cea a văduvei, este faptul că noi știm cui trebuie să cerem ajutor pentru a ne învia sufletul atunci când el este amenințat de moartea păcatului, și cum trebuie să ne purtăm unii față de alții pentru a ne feri să ne omorâm sufletul.

Noi știm și cum trebuie să ne străduim ca în lume să dăinuiască bucuria, viața, adevărul și dreptatea.

Acest lucru îl vom putea obține și ne vom putea păstra sufletul departe de moarte, dacă vom fi mai buni, mai drepecți, dacă nu vom asupri pe cel neputincios, dacă vom lua apărarea celui slab, dacă vom lupta din toată puterea pentru întronarea în lume a adevărului, a dreptății, a păcii și a bunei înțelegeri ; dacă prin slabele noastre puteri, care, unite, devin de neînvins, vom acționa pentru întronarea dreptății în lume și a iubirii între oameni ; dacă ne vom ruga, așa cum ne-a învățat Mîntuitorul în Rugăciunea Domnească și vom zice : «Tatăl nostru, Carele ești în ceruri, vie împărăția Ta, făcă-se voia Ta, precum în cer, așa și pe pămînt».

«Darul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu Tatăl și împărțășirea Sfîntului Duh să fie cu voi, cu toții». Amin !

Pr. ATANASIE PREDĂ

LA DUMINICA XXII DUPĂ RUSALII

«Viața cuiva nu atîrnă de mulțimea averii lui» (Luca XII, 15).

Metodele prețioase, oricît ar fi de reduce cantitativ, rămîn tot atît de prețioase. Tabloul pericopei de azi se rezumă în miezul lui la cîteva versete, dar este atît de luminos, că razele lui se răsfrîng peste întreagă Sfînta Scriptură și se încadrează în imensa ramă a vieții.

«Era odată, un om bogat, care se îmbrăca cu porfiră și vison, veselindu-se în fiecare zi, luminat. Și era și un sărac, anume Lazăr, care zăcea la poarta lui, plin de bube. Și dorea să se sature cu fărîmiturile ce cădeau de la masa bogatului ; ba și cîinii venind, îi lîngeau bubele»

(Luca XVI, 19-21). Nu vă revoltați sufletește înainte de a asculta cu răbdare cuvântul meu de azi, căci poate, pînă la urmă, conștiința înora din noi va muștra propria noastră atitudine. Mîntuitorul nu vorbește restrîns despre acel bogat anonim, ci prin aceasta caută să pună pe fiecare din noi, și în fiecare veac, în fața celui Lazăr care se perpetuează mereu, datorită nenorocirilor ce apar fără voie în viața omului.

Dacă Mîntuitorul ne pune în fața prin această povestire «populară și patetică» (*Verbum Salutis*, III, *Evangile selon Saint Luc*, ed. II, p. 299) o istorie reală sau o parabolă, cum se întrebă Irineu, Tertulian și alți comentatori, valoarea ei morală rămîne aceeași. Ce desprindem din scurta descriere a celor două chipuri: bogatul și săracul Lazăr? Cel dinții era bogat, cheltuitor, risipitor, nesimțitor, și zilnic petrecea luminat. Dacă petrecea luminat, înseamnă că era lipsit de orice altă preocupare serioasă; înseamnă că se deslăta din munca și sudoarea altora, așa cum trîntorii într-un stup secătuiesc neîntrerupta muncă a miilor de albine. Și era atît de absorbit de plăcerile dezmațului și leneviei, încît nu vedea nici pînă sub streășina casei lui. Aici, aruncat de soartă, ședea un sărac numit Lazăr; acesta nu era numai sărac, ci era și bolnav. Vedeți, nu era sănătos și leneș; iar din partea bogatului nu primea nici măcar fărîmături din ospetele ce se țineau lanț. Bogatul poate că se plimba zilnic, dar nici la ieșire, nici la întoarcere nu vedea contrastul dintre viața lui și cea a cerșetorului din poartă.

Bogatul nu-l vedea pe săracul Lazăr. Iată prima datorie a fiecărui om: aceea de a vedea nevoia, suferința altuia. Oricine din noi, fără să fie bogat, poate întîlni pe un altul în suferință. Simpla compătimitere de la distanță nu înseamnă nimic. Dar, ce spun că nu înseamnă nimic! Este chiar primejdios acest simplu sentiment; este de două ori primejdios: pentru tine și pentru cel care suferă.

Sfînta Scriptură ne îndeamnă la traducerea în faptă a sentimentului. «Nu tot cel ce-Mi zice: Doamne, Doamne, va intra întru împărăția cerurilor» (Matei VII, 21). La judecata viitoare se va pune accentul pe binele împlinit (Matei, cap. 25); și orice bine cît de mic va fi socotit pentru Iisus însuși. Iisus se întrupează oarecum în toți aceia care suferă, socotind suferința oricărui ca propria Sa suferință și mîngîierea altuia ca propria Sa mîngîiere.

Dar dacă cele viitoare și nevăzute nu ne conving, ne va convinge poate ceea ce stă sub observația noastră. Omul în lipsă și suferință, lovindu-se de nesimțirea semenilor, se retrage în el însuși și devine aspru în judecarea celor din jur; el vede în semenii săi tot atîți adversari, și-i gata oricînd să dispute cu ei soarta sa, cum spune și marele Teofilact. Huzurul și nesimțirea avuților au fost în stare să acumuleze generație după generație și veac după veac, atîta revoltă în sufletul celor strînși în lanțul privațiunilor, încît asistăm azi cum cade vițelul de aur, cum se năruie sisteme sociale nedrepte și imperii asupritoare. Toate se dărîmă din temelii. Dar printre acești nedrepti și miopi, cîți vor fi desigur creștini care n-au măsurat niciodată consecințele ce se pot ivi de pe urma faptelor nesăbuite!

Asistăm azi la un fenomen uluitor. Ca și altădată la Samson, această imensă revoltă se încordează cu o putere gigantică și dărimă pilaștrii așezărilor nedrepte. Deasupra lor, încă nu s-au desmeticit unii din narcoza huzurului, sau poate socotesc că dedesubt Samson este orb și inofensiv. Dacă în aceste castele au fost și sînt creștini, aceștia au contribuit la marele cutremur social, la revolta din adîncuri care se propagă cu viteză uluitoare. Nu se poate susține nici pe temeiul rațiunii, și cu atât mai mult pe temeiul Evangheliei, ca popoare de zeci și sute de milioane de suflete să muncească în robie pentru huzurul și răgazul altora. Toți aceștia iau partea lui Lazăr. Ceea ce se petrece sub ochii noștri, mă scutește de orice argumente și lungire a cuvîntului. Și cînd gîndești că stăpînitorii făceau — unii mai fac și acum — paradă de misionarism creștin! Sfîntul Apostol Pavel a fost și rămîne cel mai mare misionar, dar n-a luat aurul din Asia sau din Macedonia ca să-l depoziteze la Roma sau în alt centru. Făcea colecte care bucurau pe cei lipsiți. Nu făcea, ca alții, din cuvîntul Evangheliei un simplu paravan. Pentru unii ca aceștia Sfîntul Apostol Pavel zice: «Iar cei ce doresc să se îmbogățească, cad în ispită și în cursă și în multe fapte vătămătoare și nesocotite, care cufundă pe oameni în necazuri și în pierzare. Căci rădăcina tuturor relelor este iubirea de argint, pe care unii pofțind-o, s-au rătăcit de la credință și s-au supus singuri la multe necazuri. Tu însă, omul lui Dumnezeu, fugi de aceasta» (I Timotei VI, 9-11); și iarăși zice: «Celor bogați în viața de acum, poruncește să nu se înalțe cu gîndul» (I Timotei VI, 17). Altă scriptură veche zice: «Bogăția și sărăcia nu-mi da, ci-mi rînduiește cele de lipsă și cele de ajuns, ca să nu mă fac birfitor și să zic: Cine este Domnul?, sau, fiind sărac, să mă apuc să fur» (Prov. XXX, 8 sq.).

Insuși Mîntuitorul zice: «Vedeți și vă feriți de lăcomie, că nu intru a prisosi cuiva din avuțiile sale este viața lui» (Matei XII, 15); și iarăși recomandă marele Pavel: «Avînd hrană și îmbrăcăminte, cu acestea îndestulați să fim» (I Timotei VI, 6). Iar Corintenilor le scrie: «Munca este un mare lucru al servirii lui Dumnezeu» (II Corinteni XII, 3-4). Așa grăiește înțelepciunea divină, căci munca atrage după sine virtutea cumpătării, cum scris este: «Comori de mare preț și ulei mult sînt în casa înțeleptului, iar omul nebun le risipește» (Prov. XXI, 90), cum făcea bogatul din pilda de azi. El nu știa ce înseamnă munca. Hesiod, ca înțelept laic, asigură că nici o muncă nu-i rușinoasă, ci, dimpotrivă, lenea are un caracter de rușine. «Dumnezeu a dat omului, ca tovarăș, munca, — nu din răzburare sau spre pedeapsă, ci mai virtos spre a-l face înțelept și a-l educa» —, zice Sfîntul Ioan Hrisostom. Iar oarecine, cugetînd, afirmă că nici Platon și nici Aristotel nu s-au putut ridica la ideea că și prin munca fizică, chiar cea privitoare la îndestularea trebuințelor celor mai de rînd, personalitatea omului poate și trebuie să ajungă la o dezvoltare morală și religioasă. Creștinismul, sub acest aspect, stă sub semnul poruncii lui Pavel: «Cine nu vrea să muncească, nici să nu mănînce». De altfel, Sfînta Scriptură abundă în asemenea învăță-

turi, și cadrul unei predici este prea mic pentru a spune tot ceea ce inima mea dorește și inima voastră așteaptă.

«Bogăția de ar curge, nu vă lipiți inima de ea» (Prov. XVI, 10); «Să nu se laude cel bogat întru bogăția lui» (Ieremia IX, 22); «Vai vouă, bogaților, că vă luați mîngîierea voastră» (Luca VI, 24); «Cu anevoie va intra bogatul întru împărăția cerurilor» (Matei XIX, 23). Sfîntul Ioan Hrisostom și Sfîntul Ciprian, ca și Sfîntul Ambrozie și alții, sfătuiesc să ne folosim de bunurile lumesti, iar nu să ne facem sclavii lor. Căci, «iubitorul de argint nu este avut; el suferă de multe lipsuri; iar cel ce suferă de multe lipsuri, nu are niciodată de prisos» — zice Sfîntul Ioan Hrisostom. «Mai ales este numele decît bogăția multă și darul bun, decît argintul și aurul» (Prov. XXII, 1). «Aibi grijă de nume, căci acesta îți dă renume mai mult decît mii de comori mari de aur» (Sirah XLI, 15). Poate de aceea nici nu ni se spune numele bogatului, care nici atît măcar nu a meritat.

«Cerule l-a lipsit de milă pe unul ca acesta» (Iacov III, 13). «De are cineva îndestulare în lume și cînd vede pe fratele său în nevoie, își închide inima față de el, cum va rămîne acela în dragostea lui Dumnezeu?» (I Ioan III, 17).

Mila este efectul iubirii și se arată prin compătimire față de nenorocirea altuia, mîngîindu-l după puterea noastră. «Binele iubește să se răspîndească», — zice Sfîntul Dionisie; iar Sfîntul Ambrozie zice că: «Dreptatea este severă, iar dărnicia este bună» (*De officiis*, I, 28). N-ați citit că Sfîntul Apostol Pavel scrie romanilor (Romani XII, 20) că dărnicia îmblînzește chiar pe vrăjmaș? Iar Boetius socotește că: «Dărnicia cîștigă cele mai multe inimi»; și alt filozof spune că: «Oamenii virtuoși pe care îi iubește cineva mai mult, sînt aceia care se disting prin dărnicie».

Auțiți bogăția de roade a carității: a) interioare: bucuria, pacea, îndurarea; b) exterioare: binefacerea, îndreptarea frățească și milostenia sau pomana, cum zice poporul (*Summa Teol.*, ed. Lachat, vol. VII, p. 32). Bogatul neîndurat a mers în iad, și să nu gîndească cineva că chinul lui va avea sfîrșit și că îndurarea lui Dumnezeu îi va schimba soarta. Dacă ar fi așa, cum socotea Origen, mila lui Dumnezeu, pe de o parte, s-ar extinde, iar pe de alta, s-ar închide în limite prea strîmte. Dacă s-ar sfîrși chinurile celor răi, ar însemna să aibă sfîrșit și fericirea celor buni, — ne spune rațiunea (*Summa Teol.*, op. cit., vol. XVI, p. 316).

Dar, frați creștini, nu putem încheia cuvîntul nostru fără a arăta deplina echilibrare a lucrurilor. Judecînd numai dintr-o parte, s-ar părea că învățătura creștină este împotriva bunurilor pămîntești și a bunei stări materiale, pentru rînduirea căreia, cum am spus, se duce azi o luptă gigantică. Înțeleptul Solomon zice că: «De ce folos sînt banii în mîna celui nebun, deoarece nu poate dobîndi înțelepciunea» (Înț. XVII, 16). Ca și spinii, bogăția poate sufla virtutea, dar ea nu este disprețuită ca una ce ne pune la adăpost de suferință. Nici virtutea nu se poate realiza fără starea materială. Nu stă împotriva perfecțiunii

religioase faptul de a poseda în comun bunurile necesare vieții (*Summa Teol., op. cit.*, vol. XI, p. 253).

Nici sărăcia de bună voie nu este sinonimă cu mîntuirea. Ea este numai un exercițiu pe calea mîntuirii, căci, zice Apostolul: «Iată, noi am părăsit toate și Ți-am urmat Ție» (Luca XVIII, 28). Vedeți, că adaugă: «Ți-am urmat Ție». Urmarea este perfecțiunea și suprema înțelepciune. «Înțeleptul se teme și se depărtează de rău» (Prov. XIV, 16). «Iar el, bogatul, a ajuns să nu se mai teamă de nimeni» (Iov XLI, 24); și «Cine nu are teamă, acela nu se va îndrepta» (Ecl. I, 28).

Fața vă trădează surprinderea de cît de actuală este pilda de azi. Vulcanii conștiinței oprimate sînt mai puternici decît vulcanii adîncului pămîntesc. Creștinii nu pot fi simpli spectatori în frămîntarea de azi. Binele pe care-l facem celor mai mici, îl facem lui Hristos însuși. Ce înfricoșătoare stare: să te afli în fața lui Iisus și să spui: Doamne, n-am avut răgaz și nu mi-a fost cu puțință să fac ceva și pentru Tine! Hristos s-a apropiat de suferinzi, i-a mîngîiat, le-a vorbit, le-a ușurat suferința. El s-a atins de cei bolnavi, de cei leproși, de cei necurați, de care alții se depărtau cu dezgust, nu pentru a acționa asupra imaginației populare, cum fac taumaturgii. Prin aceasta, El ne dovedește suprema iubire, minunea minunilor. Prin această virtute, dărîmăm zidul ce se ridică între noi și cei năpăstuiți. Numai așa îi ferim pe aceștia de acele acuzații amare către care sînt împinși, — acuzații ce se aud tot mai des —, și, repet, prin aceasta ne facem părtași la revolta sufletească. «Mai de folos i-ar fi aceluia, de i s-ar lega de gît o piatră de moară și ar fi aruncat în mare, decît să smîntească pe unii din aceștia mici. Luați aminte de voi înșivă» (Luca XVII, 2).

Cei care ocolesc grijile și printr-un destin fără meritul lor sînt puși la adăpost, nu vor ști ce este și ce trebuie să fie viața, atîta timp cît nu vor ști ce este suferința. Sînt lucruri ce nu se învață decît așa, și numai așa vom ști să prețuim viața altora. Împărăția lui Dumnezeu nu stă în vorbă, ci în faptă: «Nu uitați facerea de bine și dărnicia, căci asemenea jertfe sînt plăcute lui Dumnezeu» (Evrei XIII, 16). Amin!

Pr. I. PISLARU

PENTRU PACEA A TOATĂ LUMEA

LUCRĂRILE CONFERINȚEI CREȘTINE PENTRU PACE DE LA PRAGA

Intre 6-11 septembrie 1960 au avut loc la Praga lucrările celei de a treia sesiuni a Conferinței Creștine pentru Pace.

La lucrările acestei sesiuni a Conferinței au luat parte 202 delegați : profesori, pastori, preoți și ierarhi din 27 de țări.

În afară de Bisericile Ortodoxe și Protestante din țările socialiste, au luat parte la această sesiune, prin delegați, următoarele organizații creștine : Alianța Mondială Reformată, Alianța Mondială Luterană, Consiliul Mondial al Bisericilor, Consistoriul Bisericesc Britanic, Biserica Reformată a Franței, Oficiul pentru Afacerile Externe ale E.K.D. (Evangeltische Kirche Deutschlands), Conferința Europeană a Bisericilor.

Din țara noastră a participat o delegație în frunte cu Înalt Prea Sfințitul dr. Iustin Moiescu, Mitropolitul Moldovei și Sucevei. Din delegație au mai făcut parte : Eminența Sa dr. Friederich Müller, Episcopul Bisericii Luterane din Sibiu ; dl. Al. Buti, vicar al Bisericii Reformate din Cluj și P.C. Preot dr. Milan Șesan, profesor la Institutul Teologic ortodox din Sibiu.

Din Uniunea Sovietică a luat parte o delegație alcătuită din : Prea Fericirea Sa Patriarhul Catolicos Efrein al Gruziei ; I.P.S. Pitirim, Mitropolitul Leningradului ; P.S. Sa Episcopul Nicodim, conducătorul Serviciului de Alaceri Externe al Bisericii Ruse, profesorul L. Pariiski din Leningrad ; Episcopul luteran Gustav Turs din Riga ; secretarul general al Asociației baptiștilor, Al. Kareev, din Moscova ; Episcopul Jan Kivvit, Peters Kleperis și Alexei Stoian.

Din Bulgaria a participat o delegație alcătuită din : I.P.S. Sa Nicodim, Mitropolit de Sliven ; P.S. Sa Episcopul Maxim, secretar general al Sfintului Sinod ; profesorii : dr. Ștefan Țancov și Dimitrie Dulgherov de la Academia duhovnicească ortodoxă din Sofia.

Ca delegați ai Bisericilor Ortodoxe, au mai luat parte: I.P.S. Sa Mitropolitul Ioan din Praga; P.S. Episcopul Bazil și Protoiereul Atanasie Semeniuk din Polonia; profesorul Cizar Branke, din Iugoslavia.

Au fost prezenți la Praga delegați din 27 de țări, și anume: din Australia au luat parte 3 pastori; din Brazilia 1; din Canada 2; din Danemarca 2; din Franța 8 (între care remarcăm pe pastorul Paul Conord, secretarul general al Bisericii Reformate din Franța); din Republica Federală Germană 38, între care remarcăm pe profesorul dr. Helmut Gollwitzer și pastorul Martin Niemöller, președintele Bisericii Luterane din Hessa; din Republica Democrată Germană 23, între care remarcăm pe profesorul dr. Emil Fuchs din Leipzig și dr. Gerhard Lotz din Eisenach (Wartburg); din Marea Britanie 13, între care menționăm pe canonicul bisericii Sf. Paul din Londra, J. Collins; din Olanda 5; din India 2; din Indonezia 1; din Italia 1; din Japonia 4; din Iugoslavia 2; din Noua Zeelandă 1; din Norvegia 3, între care menționăm pe pastorul R. Forbeck, membru al Consiliului Mondial al Păcii și laureat al premiului «Lenin», pentru întărirea păcii între popoare; din Polonia 11; din Austria 2, între care remarcăm pe pastorul Erwin Koch; din Suedia 6; din Elveția 4; din Ungaria 12; din Statele Unite ale Americii 6; din Cehoslovacia 31, între care remarcăm mai ales pe profesorul dr. Hromadka, decanul Facultății «Comenius» din Praga.

*

Lucrările Conferinței s-au desfășurat în sala Casei de rugăciuni metodiste din Praga.

Înainte de începerea lucrărilor, profesorii Vogel-Berlin; Hromadka-Praga și Milton Mayer-S.U.A., au elogiat activitatea deosebită pusă în slujba cauzei păcii de către decedații dr. B. Pospisil, fost secretar general al Mișcării, profesorul H. Ivandt din R. F. G. și superintendentul P. Dagadu din Ghana, care era înscris coreferent la una din temele dezbătute în actuala sesiune.

S-a format după aceea biroul Conferinței, alcătuitându-se un prezidiu format din: Prea Fericirea Sa Patriarhul Catolicos Efrem al Gruziei; seniorul Hajek (Cehoslovacia); Episcopul Bartha (R. P. Ungaria); canonicul J. Collins (Londra-Marea Britanie); pastorul Martin Niemöller (Hessa-R.F.G.), și pastorul norvegian R. Forbeck.

După deschidere, au adresat salutări Conferinței: Prea Fericirea Sa Patriarhul Catolicos Efrem al Gruziei; Eminența Sa Episcopul Káldy din Budapesta; I.P.S. Sa dr. Iustin Moiescu, Mitropolitul Moldovei și Sucevei; Eminența Sa Episcopul luteran dr. Wantula din Varșovia; prof. dr. Emil Fuchs din Leipzig; quakerul dr. Ullman din Birmingham (Marea Britanie), și Al. Kareev, secretarul general al Comunităților baptiste din U.R.S.S.

«Bisericile din R.P.R. au primit cu bucurie și cu adevărată dragoste creștină chemarea de a lua parte la acest sfat creștin al păcii» — a spus I.P.S. dr. Iustin Moiescu.

«Delegația Bisericilor noastre răspunde la această invitație, saluând prin glasul meu pe toți frații adunați aici în numele Domnului, fiindcă «Domnul este ajutorul meu» (Evrei XIII, 6), și făcând tufuror urări de succes deplin al lucrărilor Conferinței creștine pentru pace, la care participăm cu toții.

«Eu vă transmit, deci, salutările frățești ale Bisericii Ortodoxe Române și ale Intîistătătorului ei, Prea Fericitul Patriarh Justinian, precum și salutările Bisericilor Evanghelică și Reformată, cu care Biserica noastră Ortodoxă se găsește într-o colaborare armonioasă, așa cum se află și cu celelalte culte religioase din țara noastră, Republica Populară Română.

«Intemeindu-se pe respect reciproc, în cadrul unei desăvîrșite libertăți religioase, pe care ne-o asigură regimul de democrație populară, această colaborare ne unește în aceeași gândire și în același simțămînt, în jurul mării cauze a păcii, atît de scumpă poporului nostru.

«Prin prezența noastră în mijlocul dvs., în numele clerului și al credincioșilor din Bisericile noastre, noi ne vom strădui să exprimăm în mod fidel gîndurile și aspirațiile lor, pentru a face cît mai rodnică actuala noastră întîlnire.

«Dumnezeul păcii să fie cu noi și să binecuvînteze strădaniile noastre frățești, pentru ca împreună să mulțumim Domnului «în adunarea oamenilor drepti» (Psalm III, 1), pentru lucrul cel bun pe care noi trebuie să-l săvîrșim pentru a clădi pacea, fiindcă «împărăția lui Dumnezeu este dreptate și pace (Romani XIV, 17).

După rostirea cuvîntărilor de salut, seniorul Hajek a dat citire unor scrisori de salut primite din partea Asociației Mișcarea creștină pentru Pace din China Populară, a Consiliului japonez din Hiroșima împotriva armelor atomice, a profesorului dr. Albert Schweitzer, profesorului Constantinopulos din Atena etc.

Scrisoarea de mîna a profesorului dr. Albert Schweitzer are următorul cuprins :

«Doresc Conferinței pentru Pace de la Praga, din septembrie, să zguduie pe cei indiferenți și să declare că creștinismul, conform ființei lui, nu poate să facă altceva decît să ceară desființarea armelor atomice și să se încreadă în Dumnezeu, că El ne poate apăra fără arme atomice, fără ca noi să întrebuițăm arme atomice, dacă facem ceea ce ne poruncește Duhul Domnului nostru Iisus Hristos. Nu ne este îngăduit să trăim într-o credință slabă. Se cere de la noi o puternică credință, că Dumnezeu ne ajută dacă ne lăsăm conduși de Evanghelie».

În ziua a II-a a lucrărilor, la 7 septembrie, delegații Bisericii Ortodoxe Române au făcut o vizită la sediul Mitropoliei Ortodoxe din Praga, cu care prilej, I.P.S. Mitropolit Ioan de Praga a decorat pe I.P.S. Mitropolit dr. Iustin Moisescu, cu ordinul bisericesc cehoslovac al Sfinților Metodiu și Chiril, clasa II-a, cu stea, și pe profesorul dr. Milan Šesan, cu medalia aceluiasi ordin, clasa IV-a.

La orele 9 dimineața, în sala de lucrări a Conferinței, a fost ascultat primul referat, cu tema : «Pe drumul spre o epocă de pace a omenirii» ;

referatul a fost întocmit și rostit de profesorul H. Gollwitzer din Berlinul Occidental.

După aceea, profesorul Mukarovski, președintele Comitetului Național Cehoslovac al Luptei pentru Pace, a adresat Conferinței un salut din partea partizanilor păcii din Cehoslovacia. I.P.S. Mitropolit Pitirim al Leningradului a salutat Conferința din partea Prea Fericitului Alexei, Patriarhul Bisericii Ortodoxe din întreaga Rusie, iar I.P.S. Mitropolit Ioan de Praga, a salutat Conferința în numele Bisericii Ortodoxe din Cehoslovacia.

A fost ascultat în continuare coreferatul întocmit și rostit de către pastorul Martin Niemöller, președintele Bisericii Luterane din Hessa (R.F.G.).

Din cuprinsul celor două referate, rezultă că creștinilor nu le este îngăduit niciodată să fie indiferenți față de problemele și nevoile pământești. Aruncându-ne o privire asupra drumului viitor al omenirii, vedem posibilitatea păstrării existenței acestei omeniri, numai dacă manifestările războinice sînt făcute neputincioase. Sub acest aspect, tema Conferinței capătă o urgență care nu îngăduie amănare. Teza celui de al XX-lea Congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, că astăzi războiul poate fi evitat, teză mereu repetată de către președintele Consiliului de Miniștri al U.R.S.S., Nikita Sergheevici Hrușciiov, reprezintă un ajutor important în lupta pentru apărarea păcii, dusă de creștini.

«Epoca de pace a omenirii devine o necesitate imperioasă, realistă, o datorie poruncitoare a oricărei politici» — a spus pastorul Niemöller. «Mai înainte de toate, trebuie să se lămurească oricărui om responsabilitatea sa personală pentru menținerea păcii. Din nefericire, creștinătatea nu a fost pînă în prezent întru totul un avocat convingător al dorinței de pace a omenirii» («Neue Zeit» din 9 septembrie 1960).

La discuțiile asupra acestei teme, cel dintîi a luat cuvîntul Eminența Sa Episcopul Fr. Müller, conducătorul Bisericii Luterane din țara noastră. Episcopul Müller a asigurat Conferința de o colaborare sinceră din partea Bisericii Luterane din R.P.R., în marea acțiune de apărare a păcii și a buneii înțelegeri între oameni și popoare, și a condamnat acțiunea Vaticanului, care unelțește împotriva acestei nobile cauze.

Au mai luat cuvîntul la discuții asupra acestei teme, pastorul olandez Rasker, decanul Hertzsch din Jena (R.D.G.), I.P.S. dr. Iustin Moisescu, seniorul general Khabada din Bratislava, pastorul Kleenscherper din Schwerin și alții.

În cuvîntarea ce a rostit, I.P.S. Mitropolit dr. Iustin Moisescu a spus : «Din frămîntările lumii de azi se ridică pe primul plan, ca preocupare majoră a popoarelor, cea mai vitală problemă a omenirii : pacea. Ea exprimă năzuința arzătoare a tuturor popoarelor de a se vedea eliberate de coșmarul războiului, spre a-și putea împlini în atmosfera creatoare a păcii, năzuințele lor firești. De această dorință, este animat și poporul român, care sprijină cu toată hotărîrea eforturile pe care le depun popoarele lumii pentru ca o epocă de pace să se sălășluiască în întreaga lume.

«Alături de toți liii poporului nostru, se găsește și Biserica Ortodoxă Română, împreună cu celelalte culte religioase din cuprinsul patriei noastre, care deslășoară de multă vreme o acțiune stăruitoare pentru soluționarea pozitivă a păcii în lume.

«Astfel, încă de la primele manifestări ale ațîțătorilor la război, Biserica Ortodoxă Română, în numele credincioșilor săi, și-a spus în mod răspicat cuvîntul său în sprijinul apărării păcii, cu ocazia Conferinței Interortodoxe de la Moscova, în 1948.

«De atunci, Biserica noastră și-a manifestat fără încetare solidaritatea sa cu forțele păcii, strîngînd legăturile cu celelalte Biserici creștine și culte necreștine din țară, participînd la conferințe și congrese mondiale, interconfesionale și naționale de pace, și militînd statornic pentru îndrumarea și antrenarea slujitorilor și credincioșilor săi în lupta pentru pace».

După ce a amintit, în continuare, atitudinile cele mai semnificative pe care le-a luat conducerea Bisericii Ortodoxe Române în cadrul luptei pentru pace din anul 1949 pînă în prezent, I.P.S. Mitropolit Iustin a adăugat :

«În prezent, prin pastoralele și cuvîntările lor, ierarhii Bisericii Ortodoxe Române, în frunte cu Prea Fericitul Patriarh Justinian, sprijină în mod ferm acțiunea dusă de forțele păcii, în frunte cu Uniunea Sovietică, pentru înlăptuirea dezarmării generale și totale.

«Noi am fost și vom continua să rămînem cu și mai multă însuflețire sprijinitorii oricărei inițiative menite să apere pe toți fiii lui Dumnezeu de pustiirile și nenorocirile pe care le aduc războaiele, și să înlăptuiască vremea fericită în care oamenii «vor preface săbiile în fiare de plug și lăncile în seceri ; nici un neam nu va mai ridica sabia împotriva altuia și nu-și vor mai face războaie» (Isaia II, 4).

«Amplouarea acțiunii de luptă pentru pace pe care a deslășurat-o și pe care o duce în prezent Biserica Ortodoxă Română, este ilustrată mai concret de faptul că 6645 de preoți ortodocși din R.P.R. iau parte activă la lupta pentru pace, ca membri în Consiliul național, în comitetele regionale, raionale și locale de luptă pentru pace.

«Propovăduind credința creștină în spiritul dragostei de oameni și al păcii, Biserica Ortodoxă Română deslășoară o largă acțiune pentru cauza sfîntă a păcii, convinsă că prin aceasta ea se găsește pe calea misiunii sale mîntuitoare. Într-adevăr, ea este chemată să-și îndeplinească această misiune în lume, în lumea aceasta, adică în condițiile în care viețuiesc oamenii pe pămînt. De aceea, ei nu-i pot fi indiferente aceste condiții, pentru că ele determină în mod firesc împlinirea lucrării sale mîntuitoare. Ele contribuie în cea mai mare măsură la ridicarea și așezarea în adevărata sa lumină a chipului lui Dumnezeu din om, sau, dimpotrivă, pot să deformeze și să înlunece acest chip pînă la a nu mai putea fi recunoscut. Nimeni nu va putea spune că în chipul celor care, în numele egoismului și trufiei, încearcă să prăbușească omnia într-o catastrofă, s-ar putea găsi vreo urmă din chipul lui Dumnezeu. Mulți dintre aceștia săvîrșesc sacrilegiul de a pomeni numele lui

Dumnezeu și de a se numi creștini, vorbind totuși despre necesitatea războiului.

«Ei însă nu cunosc calea vieții (Matei VII, 14) ; ei slujesc păcatului și morții (Romani V, 16 ; VI, 6), și se fac ucigași de frați.

«Fărădelegile celor ce au declanșat războiul din urmă, fărădelegi mai mult decât strigătoare la ceruri, au făcut ca omenirea să-și întoarcă fața cu spaimă de la ele, luând hotărârea de a le pune capăt pentru totdeauna. În acest scop, oameni de cele mai diferite opinii sau convingeri, aparținând tuturor credințelor religioase, tuturor raselor și tuturor popoarelor, și-au dat mâna în efortul gigantic de a statornici o pace dreaptă în lume, care să însemne cu adevărat arvuna împărăției lui Dumnezeu încă de aici de pe pământ.

«Acest înalt gând ne animă, desigur, pe toți cei care ne găsim în frățesca adunare creștină de aci.

«El ne încălzește inimile, ne face să ne identificăm deplin cu năzuințele credincioșilor noștri, ne dă o mai înaltă conștiință a misiunii noastre slinte. El topește toate rezervele și mistuie cu puterea focului sacru al iubirii de Dumnezeu și de oameni, toate împotrivirile vrăjmașilor păcii și ai fericirii semenilor noștri.

«Să nu contenim a ne împărtăși din puterea Lui. Să-L mărturisim «cu timp și fără timp» (II Timotei IV, 2), să strângem și să întărim legătura frățescă dintre toți cei ce cred în Hristos și să facem din el sapa biruitoare a binelui împotriva răului, a luminii asupra întunericului, a vieții asupra morții, a păcii asupra războiului».

În după-amiaza zilei, delegația țării noastre a fost primită în audiență specială de către dl. secretar general al Departamentului Cultelor, Hruza, în prezența directorului Urban.

La redeschiderea ședinței, profesorul dr. J. Hromadka a prezentat în fața Conferinței referatul asupra celei de a doua teme : «Pace și dreptate».

La discuțiile asupra acestei teme au luat cuvântul : pastorul Rasker, pastorul M. Niemöller, dr. Streich (Olanda), profesor Pakozdy din Debreșin etc.

În încheierea discuțiilor, a luat din nou cuvântul profesorul Hromadka, insistând asupra mării răspunderi ce o au teologii, atât din lumea răsăriteană cât și din cea apuseană, în vederea apropierii între oameni. Marea noastră chemare este de a ne apropia, de a ne sprijini în lupta împotriva răului comun, războiul.

În seara aceleiași zile, I.P.S. Pitirim, Mitropolitul Leningradului, a prezentat referatul celei de a treia teme : «Biserica Ortodoxă și pacea».

Din cuprinsul referatului se constată că sprijinirea tuturor popoarelor în lupta pentru păstrarea păcii este unul din cele mai importante servicii ale Bisericii, în vremurile noastre. În continuare, în referat, se arată lămurit care sînt acele forțe care întrețin cercurile războinice din Apus și care prin acțiunea lor, defăimează și profanează credința creștină. Referatul se ocupă în special de politica revanșardă a cercurilor militariste din Germania de Vest, politică sprijinită de episcopul luteran vest-berlinez, Dibelius.

Biserica Ortodoxă — se spune mai departe — este foarte neliniștită de activitatea anumitor organizații de emigranți catolici la Vatican. În mod deosebit, critica se îndreaptă împotriva atitudinii provocatoare a cardinalului american Speelman, la Congresul mondial euharistic de la München. Biserica Ortodoxă Rusă cheamă toate Bisericile să sprijine Conferința Creștină de Pace de la Praga și să pregătească împreună Adunarea generală creștină pentru pace, plănuită pentru anul viitor.

În ziua de 8 septembrie, la deschiderea ședinței, profesorul G. Buckhardt de la Școala Superioară Tehnică din Braunschweig, a prezentat referatul asupra temei: «Războiul și pacea în epoca atomică», după care au luat cuvîntul: cunoscutul luptător pentru cauza păcii, profesorul Vogel din Berlin, pastorul M. Niemöller, profesorul M. Symanovski din R.F.G., profesorul Gollwitzer din Berlinul Occidental și profesorul Hromadka, decanul Facultății Comenius din Praga.

În continuarea lucrărilor, canonicul J. Collins de la catedrala Sf. Paul din Londra, a prezentat referatul asupra temei: «Ce să facem noi astăzi?». În referatul său, canonicul Collins a stăruit asupra necesității de a se intensifica schimburile culturale dintre țările din Est și Vest, pentru desființarea bazelor militare, pentru evitarea provocărilor de orice fel, pentru încetarea experiențelor cu armele nucleare, pentru destindere și dezarmare.

Aducînd salutul Prea Fericirii Sale Patriarhul Gherman al Bisericii Ortodoxe din Iugoslavia, protoiereul prof. B. Cizar și-a exprimat mulțumirea sa de a putea lua parte la activitatea Mișcării creștine pentru pace, mai ales că țara și poporul său au suferit cumplit din partea ocupanților hitleriști.

La discuțiile asupra acestui referat, au mai luat cuvîntul: pastorul Rasker din Olanda și episcopul luteran E. Varga din Cehoslovacia.

După amiază, profesorul dr. Emil Fuchs din Leipzig a prezentat referatul său asupra aceleiași teme: «Ce să facem noi?», sau «Datoriile noastre concrete».

«Noi trebuie să luăm poziție cu toți cei care voiesc pacea» — a spus între altele prof. dr. Fuchs. Pace poate să fie numai atunci cînd omul începe să trăiască și să lucreze în adevăr cu sentimentul că are o responsabilitate față de om și față de omenire».

La discuțiile asupra acestei teme au mai luat cuvîntul episcopul Rode al vechilor catolici din Polonia, episcopul reformat Barta din Dobrețin, pastorul evanghelic Cavalier din Nantes-Franța, pastorul Kleenschmied din Austria, reverendul anglican Kitting, quakera M. Hager din Leipzig, profesorul luteran Mihalca din Slovacia, pastorul M. Niemöller și episcopul cehoslovac M. Novack.

*

Lucrările Conferinței s-au desfășurat în ședințe plene și în comisii. Au fost formate 4 comisii, avînd de studiat următoarele teme:

1. Pe drumul spre o epocă de pace în omenire;

2. Despre o viitoare întâlnire pancreștină ;
3. Impotriva războiului rece ;
4. Pace și dreptate.

Lucările Conferinței au fost concretizate în următoarele documente :

1. Apelul către creștini, intitulat : «Totuși, pace pentru lume» ;
2. Scrisoare către Consiliul Mondial al Bisericilor ;
3. Scrisoarea către Secretariatul Națiunilor Unite ;
4. Scrisoare către Primul Ministru al U.R.S.S., Nikita Hrușciov ;
5. Scrisoarea către președintele Eisenhower, președintele de Gaulle,

și primul ministru Macmillan.

Cu prilejul discutării și votării acestor documente în plenul Conferinței, a luat cuvântul I.P.S. Nicodim, Mitropolit de Sliven (Bulgaria), care a adus salutul Prea Fericitului Patriarh Chiril și al Bisericii Ortodoxe Bulgare, ai cărei credincioși și slujitori apără cu însuflețire cauza păcii și înțelegerii între popoare.

Au mai luat cuvântul după aceea : prof. Vogel-Berlin ; pastorul reformat Chalmet (Franța) ; prof. L. N. Pariiski-Leningrad ; episcopul Novak-Cehoslovacia ; quakerul dr. Ulman-Marea Britanie ; prof. dr. Hromadka-Cehoslovacia ; prof. Istvan Szamosközi-Budapesta ; P.S. Episcop Nicodim-Moscova ; P.S. Episcop Vasile-Polonia ; episcopul luteran Wantulla-Polonia ; episcopul evanghelic J. Stuharik-Iugoslavia ; I.P.S. Mitropolit dr. Iustin Moisescu ; episcopul Barta-Budapesta ; prof. E. Stempel-R.F.G.

«De câteva zile, lucrăm aici într-un spirit profund creștin. Mărturisirile noastre de credință se deosebesc într-adevăr una de alta ; vorbim limbi diferite ; trăim fiecare în propria sa patrie. Dar simțămîntul care stăpînește sufletele noastre este dragostea creștină. Din această dragoste izvorăște și acțiunea noastră comună pentru apărarea păcii în lume.

Avînd convingerea nestrămutată că săvîrșim lucru dumnezeiesc apărînd pacea, fiindcă ea se întemeiază pe învățătura noastră de credință, în această acțiune trebuie să depunem toată rîvna noastră slîntă. Nici o șovăială nu ne este îngăduită.

Este aproape de la sine înțeles că dacă există astăzi necesitatea de a apăra pacea, aceasta înseamnă că există și potrivnici ai păcii. Dacă lucrurile s-ar prezenta în alt fel, atunci însăși întrunirea noastră aici, într-o Conferință pentru pace, ar fi cu totul inexplicabilă. Datoria noastră este să mărturisim adevărul. Și adevărul este acesta : pe de o parte, marea majoritate a oamenilor de pretutindeni doresc pacea ; pe de altă parte, există și oameni care militează pentru un nou război.

Apărători ai păcii sîntem noi, creștinii din Bisericile reprezentate aici la Conferința creștină pentru pace ; apărători ai păcii sînt toți cei care activează în cadrul Mișcării Mondiale pentru Pace sau în cadrul altor organizații cu caracter local ; apărători ai păcii sînt conducătorii statelor socialiste care depun toate eforturile pe plan internațional, pentru destindere, dezarmare și prietenie între popoare.

Potrivnici ai păcii sînt unii oameni politici cu posturi de răspundere în conducerea statelor apasene, care nu văd cu ochi buni destinde-

rea internațională, interzicerea experiențelor cu arme atomice și dezarmarea generală; potrivnici ai păcii sînt unii oameni de afaceri care realizează mari beneficii de pe urma înarmării statelor; potrivnici ai păcii există din păcate chiar printre noi creștinii. Din cercurile Vaticanului se aud mereu glasuri de cardinali, episcopi și preoți, care militează fățiș, prin scrieri sau cuvîntări publice, pentru acțiuni războinice.

De aceea, acum, în preajma deschiderii Adunării Generale a O.N.U., care va discuta problema dezarmării generale și totale, pe de o parte, să exprimăm urări de succes conducătorilor de popoare, apărători ai păcii, în frunte cu Nikita Hrușciov, iar pe de altă parte, să înfierăm acțiunile de provocare și atitudinile războinice ale cercurilor Vaticanului, precum și orice alte acte potrivnice în lume.

De aceea, însușindu-ne întru totul poziția delegației Bisericii Ortodoxe Ruse, propunem să se însereze la locul potrivit, într-una din rezoluțiile finale ale Conferinței, cuvîntul nostru de condamnare a acțiunilor de provocare și a atitudinilor războinice ale cercurilor Vaticanului și în general, ale tuturor dușmanilor păcii», — a spus I.P.S. Mitropolit dr. Iustin Moisescu, în cuvîntarea ținută cu acest prilej.

Înainte de încheierea lucrărilor, s-au luat unele hotărîri și anume:

1. În locul decedatului dr. Pospișil a fost propus și aprobat în unanimitate, ca secretar general al Conferinței, profesorul J. N. Ondra, fost secretar adjunct pînă acum;
2. Noua sesiune a Conferinței a fost anunțată pentru luna iunie 1961.
3. S-a aprobat publicarea unui Buletin al Mișcării Creștine pentru Pace.

Lucrările Conferinței au luat sfîrșit în seara zilei de 9 septembrie, cu care prilej, seniorul Hajek a rostit o scurtă cuvîntare, rugînd pe delegați să continue lucrarea pentru apărarea păcii, în duhul dragostei creștine.

În seara aceleiași zile, participanții la Conferință au fost invitați la o recepție oferită de ministrul școlilor și al culturii, Francisk Kahuda, în saloanele Casei Centrale de Cultură a Sindicatelor.

În ziua de 10 septembrie, înainte de amiază, a avut loc solemnitatea decernării post-mortem a titlului de doctor honoris causa, valorosului luptător pentru pace și vestit teolog, dr. H. Ivandt de la Bonn, decedat la 2 mai 1960.

În seara aceleiași zile, în saloanele hotelului Slovan, I.P.S. Mitropolit dr. Iustin Moisescu a oferit o masă la care au participat delegații ortodocși la această conferință.

Duminică 11 septembrie, ierarhii și preoții ortodocși au oficiat Sfînta Liturghie în catedrala mitropolitană Sf. Metodieu și Chiril din Praga, iar deservenții protestanți au luat parte la oficierea unui serviciu religios în biserica Salvador din Praga.

Duminică la amiază, delegații ortodocși au luat parte la masa oferită de I.P.S. Mitropolit Ioan de Praga. La această masă a participat și secretarul general al Departamentului Cultelor, dl. Hruza.

Duminică seara, la Hotelul Slovan, I.P.S. Mitropolit Pitirim al Leningradului a oferit o masă delegaților ortodocși la Conferință, la care au participat și profesorul Hromadka cu soția și secretarul general al Mișcării Creștine pentru Pace, profesorul Ondra cu soția.

Lucrările Conferinței pentru Pace de la Praga au marele merit de a fi adunat un mare număr de slujitori ai lui Hristos din diferitele părți ale lumii, de confesiuni diferite, dar cu o convingere unică: aceea de a fi luptători pentru cauza păcii popoarelor, și prin aceasta, de a servi cauza omenirii din care cu toții facem parte.

Cu drept cuvânt, — a spus unul dintre cuvântători —, «Pacea pe care ne-o dă Dumnezeu este forța de a fi activ pentru pacea lumii».

Acesta este drumul pe care trebuie să meargă orice slujitor al lui Hristos și orice creștin, căci El pentru aceasta a venit în lume, pentru ca lumea viață să aibă și mai mult să aibă.

Participanții la Conferința de la Praga au vorbit nu numai pentru ei, ci și pentru mulți creștini din Est și Vest. A devenit, așadar, destul de clar că Mișcarea de la Praga vorbește în numele unei mari părți a creștinismului mondial, și sîntem încredințați că această acțiune va crește mereu, tot mereu, și cu puternic temeii.

Primejdie mare pîndește omenirea; un nou război ar însemna slîrșitul acestei omeniri.

De aceea, laolaltă cu toți cei cărora le este dragă viața și bunăstarea omenirii, participanții la Conferința de la Praga și-au dat și ei contribuția lor în servirea acestei nobile cauze: pacea și bunăstarea omenirii. Acesta este drumul viitorului și sîntem încredințați că la sesiunea din anul viitor a conferinței, numărul participanților și al credincioșilor respectivi va crește însutit și înmiit.

Pr. ALEXANDRU IONESCU

UNIVERSITATEA PRIETENIEI POPOARELOR

La 21 februarie 1960, Președintele Consiliului de Miniștri al U.R.S.S., N. S. Hrușciiov, luând cuvîntul la Universitatea Națională «Gadja Mada» din Indonezia, printre altele a spus că guvernul sovietic, ținînd seama de faptul că cercurile opiniei publice progresiste, ca și diferiți cetățeni din multe țări ale Asiei, Africii și Americii Latine au cerut în repetate rînduri extinderea pregătirii de cadre naționale din țările lor în instituțiile de învățămînt superior din Uniunea Sovietică, a luat hotărîrea de a înființa la Moscova o universitate a prieteniei popoarelor. Faptul acesta este, pe cît de semnificativ, pe atît de grăitor. Popoarele de pretutindeni recunosc din ce în ce mai limpede rolul colosal pe care îl îndeplinește astăzi Uniunea Sovietică în ceea ce privește promovarea ideilor de mai bine social, de progres și de pace, și de aceea ele își îndreaptă privirile cu încredere din ce în ce mai sporită către marea țară a socialismului.

Este un lucru lămurit că popoarele care își scutură jugul colonialismului și se trezesc la o viață liberă și independentă, la o viață de lumină și de progres, se izbesc de importante probleme economice și sociale, și că problema pregătirii cadrelor naționale, capabile să ia în mîinile lor îninele vieții economice și culturale, spre a-și ajuta țara să pășească pe calea progresului economic și social se pune pentru ele cu o acută stringență. În vederea pregătirii unor astfel de cadre, reprezentanții guvernelor și ai opiniei publice din țările slab dezvoltate, s-au adresat în repetate rînduri organizațiilor sovietice cerîndu-le ajutorul necesar pentru realizarea unui astfel de scop mareț. Și, într-adevăr, statul sovietic a arătat o înțelegere deosebită față de niște astfel de cereri. Universitățile Uniunii Sovietice și-au deschis larg porțile pentru primirea studenților veniți din țările Asiei și Africii. Unii dintre aceștia terminîndu-și studiile și întorcîndu-se în țările lor, cu o calificare foarte înaltă, lucrează cu succes în diferitele domenii de activitate în mijlocul poporului lor. Exemplul lor a înflăcărat atît de mult pe conaționaliilor lor dornici de studiu, încît

dorința de a studia în Uniunea Sovietică a luat în multe țări un adevărat caracter de masă.

Uniunea Sovietică și-a plecat cu toată sollicitudinea atenția asupra cererilor tot mai numeroase ale tinerilor studiosi din țările Asiei, Africii și Americii Latine, de a-și face pregătirea superioară în Uniunea Sovietică, iar organizațiile de masă din Uniunea Sovietică — Comitetul sovietic de solidaritate cu țările Asiei și Africii, Uniunea asociațiilor sovietice de prietenie și relații culturale cu țările străine, Consiliul Central al Sindicatelor —, au inițiat crearea unui asemenea centru universitar.

Universitatea prieteniei popoarelor își va deschide porțile la 1 octombrie 1960, ca să primească un număr de 500 de studenți, care vor constitui prima serie (anul I) al acestei universități, urmând ca în viitor numărul studenților să crească pînă la 3-4.000. În cadrul universității vor funcționa șase Facultăți, și anume: Facultatea de ingineri, unde vor fi pregătiți specialiști pentru ramurile importante ale economiei, ca proiectarea de mașini și mecanisme, construcțiile, prospectarea, extracția și valorificarea minereurilor utile; Facultatea agricolă, cu două secții: agronomia și zootehnia; Facultatea de medicină, unde vor fi pregătiți atât medici cît și farmaciști calificați; Facultatea de fizico-matematici și de științe naturale; Facultatea de istorie și filologie, și Facultatea de economie și drept, care va pregăti specialiști în domeniul planificării economiei naționale, precum și specialiști în dreptul internațional.

Universitatea prieteniei popoarelor va primi în Facultățile sale persoane pînă la vîrsta de 35 de ani, indiferent de sex, rasă, naționalitate și credință. Pentru înscriere nu este nevoie de recomandarea organelor de stat, ci este de ajuns o simplă cerere din partea celui ce vrea să se înscrie. Toți studenții vor învăța în mod cu totul gratuit și pe deasupra vor mai primi și burse. Vor beneficia, în același timp, de cămin și de întreaga asistență medicală. Cheltuielile de drum, pînă la Moscova și înapoi, vor fi suportate de universitate. Candidații trebuie să aibă la bază studii medii generale, corespunzătoare nivelului cerut pentru universitate în patria lor. Vor putea studia la această universitate, însă, și aceia care nu au putut termina școala medie în patria lor. În vederea acestui scop, pe lângă Universitatea prieteniei popoarelor se va înființa o facultate pregătitoare, cu o durată de studii de 1-3 ani, unde tinerii și tinerele din Asia, Africa și America Latină vor putea să-și completeze studiile medii și să învețe limba rusă.

S-au luat măsurile necesare ca la această universitate să țină cursuri cei mai de seamă oameni de știință, atât din Moscova, cît și din republicile unionale. Vor fi invitați, de asemenea, să țină cursuri, oamnenii de știință din țările Asiei, Africii și Americii Latine.

Universitatea prieteniei popoarelor de la Moscova va fi condusă de Consiliul universității, din care vor face parte reprezentanții organizațiilor obștești fondatoare, ai Comitetului organizațiilor de tineret din Uniunea Sovietică, ai Ministerului Învățămîntului superior și mediu de specialitate al U.R.S.S., cum și rectorul, prorectorii, decanii Facultăților și reprezentanți din partea cadrelor didactice și studenților. Consiliul

universității, în cadrul unei ședințe comune, a și ales pe rectorul universității în persoana profesorului Serghei Vasilievici Rumianțev.

Cereri de înscriere în această universitate au și sosit în număr mare la Comitetul sovietic de solidaritate cu țările Asiei, Africii și Americii Latine. Asemenea cereri au sosit și la Asociația de prietenie și relații culturale cu țările străine. Tineri din statul indian Kerala, din orașul chinez Fuciou, din Congo și Tanganica, din Cuba și Madagascar, precum și din alte multe părți solicită entuziaști primirea în Universitatea prieteniei popoarelor din Moscova.

Contribuția acestui așezământ de știință și de cultură la cauza întăririi colaborării între popoare și o dată cu aceasta la cauza prieteniei și a păcii se întrezărește a fi magnifică, iar impresia pe care a produs-o în sinul tineretului din țările Asiei, Africii și Americii Latine vestea înființării unui astfel de așezământ este cât se poate de puternică. Într-o declarație a sa, Federația Tineretului Democrat din Irak, printre altele, spune :

«Federația noastră consideră că înființarea la Moscova a Universității prieteniei popoarelor constituie o contribuție importantă la cauza întăririi colaborării afro-asiatice. Considerăm acest gest ca un mare ajutor pentru popoarele care de generații întregi suferă de pe urma dominației colonialiștilor străini și care de aceea au rămas în urmă în dezvoltarea lor culturală și științifică. Universitatea va îndeplini nu numai un mare rol cultural și științific. Pe lângă aceasta, ea va cimentă prietenia și drăția tineretului Asiei, Africii și Americii Latine, și, prin urmare, a popoarelor din aceste continente».

Acesta este, de altfel, și scopul pe care îl urmărește Uniunea Sovietică prin înființarea, la Moscova, a Universității prieteniei popoarelor. Secolul de progres în care trăim, secol care înseamnă desființarea pentru totdeauna a exploatării coloniale, nu ne mai îngăduie să privim cu nepăsare în jurul nostru, să ne încântăm de progresele realizate de noi și să nu ne pese de starea de înapoiere a celorlalte state. Este o problemă de demnitate omenească să depunem toate eforturile ca și țările slab dezvoltate să încapă cât mai neîntirziat pe drumul rapid și binefăcător al progresului. Înființarea și întreținerea acestui așezământ superior de știință și de cultură în slujba popoarelor, la Moscova, desigur că necesită cheltuieli importante. Dar statul sovietic este convins că sumele ce vor fi cheltuite cu întreținerea Universității prieteniei popoarelor de la Moscova, nu vor fi irosite în zadar. În zadar, și ceva mai mult, împotriva progresului și mai binelui omenirii se cheltuiesc anual aproximativ 100 miliarde de dolari, cu înarmările. Uniunea Sovietică, campioana luptei pentru dezarmarea generală și totală, a arătat, încă de la 18 septembrie 1959, prin N. S. Hrușciiov, la Adunarea Generală a Națiunilor Unite, că sumele tolosale cheltuite anual cu înarmările ar putea fi cheltuite cu mult mai mult succes pentru binele și progresul omenirii suferinde de pretutindeni. Dezarmarea generală și totală, a spus printre altele președintele Consiliului de Miniștri al U.R.S.S., ar mai avea o urmare dintre cele mai fericite și mai nobile. O parte din sumele colosale care se chel-

tuiesc anual cu înarmările, ar putea fi folosite cu cel mai deplin succes pentru ajutorarea și ridicarea țărilor slab dezvoltate din punct de vedere economic, a țărilor împotriva cărora s-a săvârșit, în decursul timpului, o imensă nedreptate socială, prin exploatarea lor cruntă de către colonialism, a țărilor în care un sfert din toată populația globului flămânzește de la leagăn pînă la moarte, pentru că bogățiile lor naturale sau nu sînt exploatare în momentul de față, sau, dacă sînt exploatare, le sînt răpite cu aviditate de către exploatare, lăra ca deținătorii lor naturali să se poată alege cu ceva de pe urma lor. Dacă ținem socoteală că pentru ridicarea nivelului de trai în țările slab dezvoltate, pînă la minimul mediu de trai, este nevoie de 30-50 miliarde de dolari, dezarmarea generală și totală, care ar îngădui să se repartizeze o astfel de sumă în acest scop, ar deschide o nouă eră în istoria acestor popoare. Ajutate pe de o parte cu sumele de bani necesare, iar pe de altă parte cu specialiști, utilaj și materiale, țările acestea slab dezvoltate și-ar putea lichida și ele, în cea mai scurtă vreme, procesul înapoierii lor seculare.

Credincioasă luptei sale nobile pentru dezarmarea generală și totală și ca să dea exemplu tuturor, Uniunea Sovietică a efectuat, la 15 ianuarie 1960, o nouă și importantă reducere a forțelor sale armate, trimițînd încă 1.200.000 de oameni în cîmpul muncii pașnice, în fabrici, în uzine și în agricultură, și degrevîndu-și astfel bugetul de o importantă sumă, care pînă atunci era afectată întreținerii și echipării acestei armate. Credincioasă și devotată principiilor ei de prietenie între oameni și popoare și de ajutorare a țărilor slab dezvoltate, și ca să dea și de data aceasta exemplu tuturor, Uniunea Sovietică a înființat, la Moscova, acest instrument util pentru ridicarea și pregătirea științifică a cadrelor din țările Asiei, Africii și Americii Latine, care, înapoindu-se apoi în țările lor, să pună umărul cu nădejde la ridicarea economică și politică a popoarelor din care fac parte. Intre o acțiune și alta, noi vedem o legătură cît se poate de strînsă: economiile realizate de o parte sînt folosite cu cea mai mărinimoasă largheță de partea cealaltă. Ceea ce ar fi putut contribui la distrugere și prăpăd este folosit cu inteligență și cu bună judecată pentru construcție și progres.

Pe bună dreptate, popoarele ai căror fii vor beneficia de această nouă binefacere, pe care țara socialismului o pune la dispoziția lor, nu vor uita niciodată că piatra de temelie a noii lor economii și înaintări a fost pusă de marele stat al Sovietelor, prietenul sincer al tuturor popoarelor iubitoare de pace.

Noii Universități a prieteniei popoarelor de la Moscova îi urăm viață îndelungată și încununată de cele mai frumoase succese, iar Statului Sovietic, pentru realizarea acestei noi opere de apropiere între popoare și a acestui nou instrument de progres în favoarea țărilor slab dezvoltate îi exprimăm toată admirația noastră caldă și toată prietenia noastră curată.

REDACȚIA

LUCRĂRILE SESIUNII EXTRAORDINARE A MARII ADUNĂRI NAȚIONALE

În zilele de 30-31 august 1960, au avut loc lucrările sesiunii extraordinare a Marii Adunări Naționale a Republicii Populare Române.

La deschiderea sesiunii au luat parte conducătorii Partidului Muncitoresc Român, membrii guvernului și ai Prezidiului Marii Adunări Naționale.

Au asistat, de asemenea, șefi ai misiunilor diplomatice acreditați la București, conducători ai instituțiilor centrale, ai organizațiilor obștești, fruntași în muncă din întreprinderile Capitalei, oameni de știință și cultură, ziariști români și corespondenți ai presei străine etc.

Între invitații participanți, a asistat și Prea Fericitul Patriarh Justinian, Întistătătorul Bisericii Ortodoxe Române.

Sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale a fost chemată să examineze situația internațională și să dezbată problemele politicii externe a Republicii Populare Române.

În ședința din dimineața zilei de 30 august, a fost ascultată darea de seamă prezentată de primul secretar al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român și membru al Prezidiului Marii Adunări Naționale, Gheorghe Gheorghiu-Dej, dare de seamă ce se ocupă de situația internațională și de politica externă a Republicii Populare Române.

În raportul prezentat se arată lămurit poziția poporului român în actuala situație internațională și atitudinea lui mai ales față de problema dezarmării generale și totale.

«La temelia politicii externe a statului nostru — se arată în darea de seamă — s-a aflat și se află prietenia și alianța indestructibilă cu Uniunea Sovietică și cu celelalte țări ale lagărului socialist. Coeziunea și unitatea lagărului socialist reprezintă chezașia apărării păcii, garanția victoriei politicii de pace și securitate internațională.

În strânsă unire cu celelalte țări ale lagărului socialist, Republica Populară Română militează activ pentru micșorarea încordării interna-

ționale, pentru promovarea principiilor de coexistență pașnică, pentru zădărnicierea oricăror uneltiri ale cercurilor imperialiste agresive, pentru înfăptuirea dezarmării generale și totale și statornicirea unei păci trainice în lume. Această politică corespunde intereselor vitale ale poporului român, intereselor forțelor păcii și progresului de pretutindeni».

În continuare, se arată că principiul coexistenței pașnice a devenit o necesitate vitală pentru întreaga omenire, neexistând o altă alternativă rezonabilă pentru nici un stat.

«Dacă ațișătorii la război s-ar lansa într-o aventură militară, popoarele ar pune capăt pentru totdeauna sistemului capitalist generator de războaie și suferințe pentru întreaga omenire.

Noi sîntem convinși de superioritatea socialismului în toate domeniile. Considerăm însă că terenul pe care trebuie să ne întrecem cu capitalismul este nu războiul nuclear, ci producția de bunuri materiale, știința, cultura și arta, tot ceea ce poate înnobila și înfrumuseța viața omului.

Socialismul nu are nevoie să fie impus pe calea armelor, prin război. El va triumfa prin forța exemplului viu, prin ajungerea și depășirea din punct de vedere economic a celor mai avansate țări capitaliste, prin marile avantaje ale sistemului socialist, prin pilda pe care o va oferi tuturor popoarelor înaltul nivel de trai și de cultură al oamenilor în socialism și comunism.

Iată esența politicii noastre de coexistență pașnică».

Enumerînd parte din acțiunile concrete, în vederea îmbunătățirii climatului internațional, darea de seamă conchide :

«Analiza situației internaționale și a raportului de forțe pe arena mondială demonstrează că există premise serioase pentru a se face noi pași pe calea promovării cauzei păcii.

În jurul steagului luptei pentru coexistență pașnică, purtat cu hotărîre și clarviziune de Uniunea Sovietică și de celelalte state ale lagărului socialist, se realizează sute de milioane de oameni din lumea întreagă.

Popoarele din Occident înțeleg tot mai bine primejdia pe care o reprezintă pentru însăși soarta lor activitatea provocatoare a cercurilor agresive și întreaga politică a acestora de încordare internațională.

Toate popoarele au astăzi o năzuință comună — aceea de a înlătura primejdia unui nou război.

Păstrînd mereu trează vigilența poporului nostru față de uneltirile cercurilor agresive îndreptate împotriva păcii, noi am pus și vom pune întreaga noastră energie pentru a face să triumfe principiul coexistenței pașnice, care a devenit o necesitate vitală pentru întreaga omenire.

Față de însemnătatea capitală a problemei dezarmării și față de impasul în care au fost tratativele de către puterile occidentale, este cu totul îndreptățită propunerea guvernului sovietic ca delegațiile la sesiunea Adunării Generale să fie alcătuite la cel mai înalt nivel. Participarea factorilor de cea mai mare răspundere din fiecare țară, investiți cu cele mai mari împuterniciri, ar da o mare greutate politică dezbaterilor, ar contribui la crearea condițiilor favorabile adoptării unor hotărîri con-

crete și eficace în problema dezarmării, ca și în alte probleme ale relațiilor internaționale.

Delegația Republicii Populare Române va trebui să aducă o contribuție activă la discutarea problemei dezarmării în ansamblul ei și să militeze pentru ca Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite să ia hotărâri menite să grăbească încheierea unui Tratat de dezarmare generală și totală. Delegația țării noastre la Sesiunea a XV-a a Organizației Națiunilor Unite se va călăuzi după aceeași dorință sinceră de înțelegere care a caracterizat și pînă acum poziția guvernului român în problema dezarmării, ca de altfel în toate problemele care formează ansamblul activității Republicii Populare Române în domeniul relațiilor internaționale.

Îmi exprim convingerea că dezbaterile problemelor situației internaționale și a politicii externe a Republicii Populare Române de către Marea Adunare Națională va fi o nouă și puternică manifestare a hotărârii poporului nostru de a-și aduce contribuția la triumful principiilor coexistenței pașnice, la dezvoltarea colaborării între toate țările, la consolidarea păcii în întreaga lume».

Lucrările sesiunii au continuat în ziua de 31 august.

Trecîndu-se la discuții asupra Raportului prezentat în ședința anterioară, cel dintîi a luat cuvîntul președintele Prezidiului Marii Adunări Naționale, Ion Gheorghe Maurer, care a subliniat că actuala dezbateră din cadrul Marii Adunări Naționale în legătură cu situația internațională și politica externă a Republicii Populare Române demonstrează avîntul cu care poporul român apără cauza păcii și hotărîrea lui de a milita ca și pînă acum pentru promovarea coexistenței pașnice.

În încheierea cuvîntării sale, președintele Prezidiului a propus Marii Adunări Naționale ca delegația romînă la cea de a XV-a sesiune a Adunării Națiunilor Unite să fie condusă de primul secretar al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn, Gheorghe Gheorghiu-Dej, — propunere ce a fost primită cu vie însuflețire de către deputații Marii Adunări Naționale.

În continuare, a luat cuvîntul la discuții un număr mare de deputați, care și-au exprimat sincera lor convingere în însușirea celor arătate în raportul prezentat, și au susținut propunerea ca delegația poporului român la O.N.U. să fie condusă de către primul-secretar al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn și membru al Prezidiului Marii Adunări Naționale, Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Între deputații care au luat cuvîntul a fost și Înalt Prea Sfinția Sa dr. Iustin Moiescu, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, deputat al circumscripției electorale Hîrlău, din Regiunea Iași.

«Acum 15 ani — a spus între altele Înalt Prea Sfinția Sa Mitropolitul Iustin Moiescu — cînd s-a vestit încetarea focului pe cîmpurile de luptă, omenirea a răsuflat ușurată.

Fără a uita durerea cumplită cauzată de cel de al doilea război mondial, omenirea era totuși copleșită de bucuria cea mare a victoriei, în care popoarele vedeau începutul unei ere noi în istorie.

Privind cu îngrijorare marile evenimente politice internaționale din anii din urmă și descifrând limpede sensul repetatelor acte nesăbuite ale acelor cercuri din S.U.A. și din alte țări care primejdiesc pacea popoarelor, partizanii păcii din lumea întreagă și-au întezit eforturile pentru zădărnicierea acestor uneltiri și pentru statornicirea unei păci trainice în lume. Orice efort pentru înscăunarea unei păci durabile între popoare este sprijinit astăzi cu însuflețire de toți oamenii de bine de pe întinsa față a pământului.

Așa cum se spune adesea, cel dintâi pas pe calea spre statornicirea păcii trainice în lume este dobândirea încrederii popoarelor între ele. Dar aceasta nu se poate desăvârși în climatul politic al lumii de astăzi, decât prin acte concrete potrivnice războiului și în primul rând prin înlăturarea dezarmării, interzicerea experiențelor cu arme atomice, încetarea fabricării oricărui tip de armă nucleară și nimicirea tuturor stocurilor existente de arme de distrugere în masă.

Interzicerea experiențelor cu arma atomică constituie nu numai un act de manifestare a încrederii între popoare; ea este și o necesitate absolută și urgentă pentru întreaga omenire. Supraviețuitorii exploziilor atomice de la Hiroșima și Nagasaki poartă și astăzi în trupurile lor urmele dezastruoase ale dezagregării atomice. Apoi, cheltuielile uriașe necesitate de fabricarea armelor nucleare apasă greu pe umerii oamenilor, reducându-le în mod considerabil nivelul de viață.

Evident, păstrându-se proporțiile, același lucru se poate spune și despre armamentul așa numit clasic.

Privind în miezul lucrurilor, pentru a dobândi liniștea și pacea, popoarele trebuie să porceadă fără întârziere la măsuri radicale. Dezarmarea generală și totală, așa cum a arătat conducătorul guvernului sovietic, Nikita Sergheevici Hrușciiov, este singura cheie a păcii trainice în lume.

În frontul mondial al păcii pășesc, umăr la umăr, oameni de diferite convingeri politice, cu diferite orientări filozofice, de diferite condiții sociale; pe toți îi unește voința neclintită de apărare a păcii.

Ca slujitor al Bisericii Ortodoxe Române, să-mi fie îngăduit să amintesc aici, și de data aceasta, că Biserica Ortodoxă Română, simțind îngrijorarea tuturor celor ce iubesc pacea în lume, s-a pronunțat limpede și hotărât împotriva pregătirilor unor puteri din Occident pentru declanșarea unui nou război, care, în condițiile actuale, prin folosirea armelor nucleare, ar cauza omenirii pierderi incalculabile. Împreună cu toți fiii patriei noastre iubite, alături de toți oamenii de bine din întreaga lume, slujitorii și credincioșii Bisericii Ortodoxe Române pășesc cu încredere în rindul luptătorilor pentru pace.

De aceea — a spus în încheiere vorbitorul —, împreună cu toți fiii scumpei noastre patrii, însușindu-mi cu însuflețire raportul asupra poziției țării noastre pe plan internațional, declar că îl voi vota cu încredere și voi sprijini pe deplin întreaga operă a guvernului pentru propășirea patriei și întărirea păcii între popoare.

În același timp, ținând seama de importanța excepțională a problemei dezarmării generale și totale, care va fi prezentată spre soluționare în cadrul O.N.U., la nivelul reprezentării popoarelor cu deplină autoritate și întreagă răspundere, îmi însușesc cu bucurie și sprijin cu toată căldura înțeleaptă propunere ca delegația țării noastre la apropiata sesiune a Adunării Generale a O.N.U., să fie condusă de dl. Gheorghe Gheorghiu-Dej».

În continuarea discuțiilor asupra raportului prezentat, a luat cuvântul, cel din urmă, președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române, Chivu Stoica.

După aceea, președintele Comisiei de Politică externă a Marii Adunări Naționale, deputatul Mihail Cruceanu, a prezentat un proiect de Hotărâre pentru aprobarea de către Marea Adunare Națională a raportului prezentat de dl. Gheorghe Gheorghiu-Dej, cu privire la situația internațională și politica externă a Republicii Populare Române.

Marea Adunare Națională a aprobat în unanimitate și cu vie însuflețire raportul prezentat.

Iată cuprinsul acestei Hotărâri :

«Marea Adunare Națională a Republicii Populare Române, întrunită în zilele de 30 și 31 august a.c., în sesiune extraordinară, aprobă Raportul prezentat de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, prim-secretar al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, membru al Prezidiului Marii Adunări Naționale, cu privire la situația internațională și politica externă a guvernului Republicii Populare Române».

A luat cuvântul apoi președintele Prezidiului Marii Adunări Naționale, Ion Gheorghe Maurer, care a arătat că, având în vedere importanța deosebită a celei de XV-a sesiuni a Organizației Națiunilor Unite, care urmează să discute problema dezarmării generale și totale, precum și alte probleme de importanță capitală pentru pacea lumii, — în ședința comună a Prezidiului Marii Adunări Naționale și a Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române din 31 august a.c., s-a hotărât să se supună spre aprobare Marii Adunări Naționale, ca delegația Republicii Populare Române la cea de a XV-a sesiune a O.N.U. să fie condusă de către dl. Gheorghe Gheorghiu-Dej.

În unanimitate și într-un puternic entuziasm, Marea Adunare Națională a aprobat această Hotărâre.

Iată cuprinsul acestei Hotărâri :

«Marea Adunare Națională a Republicii Populare Române hotărăște ca delegația Republicii Populare Române la a XV-a sesiune a Organizației Națiunilor Unite să fie condusă de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej».

Președintele Marii Adunări Naționale, deputatul Constantin Pîrvulescu, a declarat apoi închise lucrările sesiunii extraordinare a Marii Adunări Naționale.

Pr. ALEXANDRU IONESCU

ARTICOLE ȘI STUDII

Liturghierul explicat

SERVICIILE DE SEARĂ ȘI DE DIMINEAȚĂ PREMERGATOARE LITURGHIEI

I. CONSIDERAȚII GENERALE

La început, liturghierul independent de evhologhiu nu cuprindea decît slujba Liturghiei, într-unul sau în toate cele trei formulare ale ei. Astăzi, însă, prima parte a acestei cărți este rezervată formularelor cu rolul preotului și al diaconului la oficiile vecerniei, miezonopticii și utreniei, care se găsesc astfel rînduite în această ordine înaintea Liturghiei. În evhologhiile din vechii codici, vecernia și utrenia, reprezentate numai prin rugăciunile preotului, apar înserate după Liturghie și anume între piesele din partea ultimă a cărții. Prioritatea Liturghiei într-o astfel de ordine își avea temeiul, desigur, în marea ei însemnătate, ca rugăciune prin excelență a Bisericii, în care se exercită cea mai înaltă dintre atribuțiile sacramentale ale preoției.

Prin a doua jumătate a veacului al XV-lea încep a se ivi totuși codici, în care vecernia și utrenia se află așezate înaintea Liturghiei, poziție pe care o păstrează și în viitoarele ediții ale evhologhiului tipărit. Paralel cu evhologhiile și liturghierele în stare de manuscris precum și cu edițiile tipărite ale acestora, formularele vecerniei și utreniei, fie reduse numai la rugăciunile respective ori completate și cu rolul diaconului și indicațiuni de tipic, apar împreună ori deosebite, în exemplare independente de evhologhiu și liturghier. Din veacul al XVI-lea încoace, liturghierele imprimate introduc, mai întîi sporadic, iar apoi regulat, oficiile vecerniei, miezonopticii și utreniei, la început între rugăciunile de la finele cărții (cum este cazul, de exemplu, în edițiile slavone și slavo-romine de Tirgoviște, 1508; București 1680; Buzău, 1702 etc.), iar în cele din urmă la

locul, pe care îl ocupă astăzi, înainte de slujba Liturghiei. În astfel de cazuri, titlurile de pe coperta unora dintre aceste ediții fac mențiune specială despre prezența amintitelor oficii în conținutul lor ca, de exemplu: «Dumnezeieștile Liturghii cu vecernia, utrenia...» (Atena, 1912). În edițiile actuale românești ale liturghierului, aceste oficii sînt prefăcute de cîteva paragrafe de tipic privitoare la rînduiala lor.

Faptul că, dintre toate cele șapte «Laude», care intră în componența ciclului bisericesc de o zi, numai vecernia, miezonoptica și utrenia au găsit primire în aceeași carte cu Liturghia, se poate atribui pe de o parte, desigur, poziției lor deosebite față de celelalte ore de rugăciune, iar pe de altă raportului, în care au fost puse de practica bisericească cu Liturghia. Într-adevăr, rugăciunile de seara și de dimineața în general sînt deprinderi religioase universale, sugerate de însăși poezia naturii din aceste momente ale zilei și de sentimentele, pe care le deșteaptă în suflete. Seara este ora cînd se așterne o tăcere impresionantă, o dată cu încetarea activității, cînd fiecare se retrage la sine sau între ai săi. Sentimentul de slăbiciune, care naște din această izolare, se complică cu o senzație de teamă în fața întunericului din care pot răsări surprizele neajunsurilor din partea celor răi. Sufletele religioase încearcă astfel în chip necesar nevoia de a recurge, prin rugăciuni, la protecția Providenței, precum, pe de altă parte, imensitatea, splendoarea și melancolia naturii din cursul nopților înstelate mîină cugetarea la atotputernicia lui Dumnezeu, din care se dezvoltă sentimentul de admirație și de proslăvirea Lui.¹ «Ridică-te», zicea Sf. Ioan Hrisostom, «și privește mulțimea stelelor și admiră întocmirea cea minunată a lumii... Pleacă genunchiul, suspină, roagă-te...».² În chip firesc pe de altă parte, ivirea zorilor și arătarea luminii trezește în sufletul religios speranța și bucuria, înclinîndu-l să mulțumească lui Dumnezeu și să-I implore ajutorul pentru toate cele pe care le poate întîmpina în cursul zilei, care începe.³

În creștinism, rugăciunile de seara și de dimineața reprezintă cea mai veche tradiție mozaică a primilor săi adepți recrutați dintre iudei, ca momente corespunzătoare jertfelor de seara și de dimineața, prescrise de Vechiul Testament (Exod XXIX, 39, și XXX, 7 și 8). Deși recomandările din cartea I Paralipomena (XXIII, 30) consacră numai aceste două momente din zi pentru rugăciuni de laudă, totuși, ulterior, s-au dezvoltat în iudaism și alte ore de rugăciune, ca ora a III-a, a VI-a și a IX-a, pe care le vedem practicate în Ierusalim și de generația apostolică a primilor creștini (F. Ap. II, 15; III, 1; X, 9). Acestea din urmă au reprezentat însă în primele trei veacuri creștine, de altfel ca și în iudaism, exerciții religioase sau de pietate cu caracter benevol și deci particular sau de devoție personală, în timp ce rugăciunile de seara și de dimineața n-au întîrziat să devină unități ale serviciului divin oficial și deci public și obligatoriu⁴ din ciclul de noapte, organizat de Biserica primară.

1. Cf. Dom Fern. Cabrol, *Le livre de la prière antique*, ed. VI, p. 207.

2. Sf. Ioan Hrisostom, *Omilia XXVI asupra Fapt. Ap.*, P.G., t. LX, col. 202-203.

3. Cf. Dom Fern. Cabrol, *ibidem*.

4. *Constituțiile Sf. Apostoli* (cartea II-a, 59), obligă pe episcopi «să pomenească

Prin înseși momentele din zi rezervate acestor rugăciuni, ele veneau în atingere aproape directă cu cultul specific creștin, care a fost conceput și practicat dintru început ca un oficiu de noapte. Orientându-se după faptul că Sf. Euharistie fusese instituită de Mântuitorul la sfârșitul unei cine sau mese de seara, primele generații de creștini săvârșeau Liturghia după căderea nopții, așa precum ne informează Faptele Apostolilor (XX, 7-11). Sudarea rugăciunilor de seara și dimineața la cultul prin esență creștin a fost determinată în același timp și de condițiunile din prima perioadă a istoriei Bisericii. În starea de persecuție religioasă, adică, în care s-a desfășurat la început viața creștină, a fost nevoie să se renunțe atât la Liturghia zilnică (F. Ap. II, 46), cât și la adunările pentru rugăciune de mai multe ori pe zi, ca în practica ierusalimiteană inițială, rezervându-se în acest scop o zi anumită («stato die»), duminica adică, înainte de ivirea luminii («ante lucen»), precum se exprimă Pliniu cel Tânăr în epistola sa către Traian.⁵

Aceste motive de ordin istoric de la baza cultului divin de dimineața și de seara se găsesc completate și cu considerații de alt gen, în literatura creștină patristică. Astfel, Constituțiile Sf. Apostoli (VIII, 34) priveau ca o datorie adunarea credincioșilor pentru aceste rugăciuni și anume dimineața, «mulțumind pentru că Domnul v-a luminat, alungind noaptea și aducînd ziua», iar «seara, drept mulțumire că v-a dat noaptea spre odihnă de ostenele din timpul zilei». Sf. Ciprian considera că «trebuie să ne rugăm și dimineața pentru că prin rugăciunea noastră de dimineață se prăznuiește învierea Domnului. Aceasta voia să o arate odinioară Duhul Sfint, zicînd în psalmi: Împăratul meu și Dumnezeuul meu, căci către Tine mă voi ruga, Doamne; dimineața vei auzi glasul meu, dimineața voi sta înaintea Ta și-mi voi îndrepta ochii spre Tine (ps. V, 2, 3). Și iarăși grăiește Domnul prin profetul: În revărsatul zorilor vor mîncea spre Mine, zicînd: să mergem și să ne întoarcem la Domnul Dumnezeuul nostru. De asemenea, trebuie să ne rugăm iarăși neapărat la apusul soarelui și la sfârșitul zilei. Pentru că Hristos fiind soarele cel adevărat și ziua cea adevărată, de aceea și noi, cînd ne rugăm la apusul soarelui și al zilei din lume și cerem ca să vină din nou lumina peste noi, ne rugăm pentru a doua venire a lui Hristos, Care ne va aduce harul luminii veșnice».⁶ Sf. Vasile cel Mare motiva că, «noi ne rugăm dimineața, pentru ca primele mișcări ale spiritului nostru să se consacre lui Dumnezeu și pentru ca nici o grijă să nu ocupe lăuntru nostru, pînă ce nu ne vom fi bucurat cu aducerea aminte de Dumnezeu... Terminîndu-se ziua, trebuie să mulțumim pentru tot binele, pe care l-am primit în decursul ei; trebuie să mărturisim cu umilîță toate cîte nu le-am împlinit cu voie

și să îndemne poporul să se îndeletnicească cu venirea la biserică dimineața și seara, în fiecare zi, și să nu o părăsească în nici un chip...».

5. *Epistola X*, cap. 96 (97).

6. Sf. Ciprian, *De oratione dominica*, cap. 35, P.G., t. IV, col. 559-560, în traducerea Pr. Matei Pîslaru, *Scrieri alese din operele Sf. Ciprian*, Bibl. Părinților bis., vol. I, R. Vilcea, 1935, pp. 69-70.

sau fără voie; trebuie să cerem iertare pentru toate cîte am păcătuit cu cuvîntul, cu lucrul și în inimă...».⁷

Toate aceste motive precum și semnificațiile simbolice, ce s-au adăugat acestor oficii,⁸ de care ne vom ocupa mai în urmă, au determinat pe vechii credincioși să se aplice cu o rîvnă specială asupra orelor pentru rugăciunile de seara și de dimineața; ei petreceau noaptea de sîmbătă spre duminică în biserică, așa că rugăciunile de seara începeau după ce se întuneca, iar cele de dimineața, după miezul nopții, Liturghia urmînd în continuare în această zi. Succesiunea și deci timpul rugăciunilor de seara și de dimineața sistematizîndu-se astfel în legătură cu cel destinat pentru Sf. Liturghie, ele se găsiră încadrate automat, prin uz, în ciclul de noapte al cultului creștin public și deci oficial și obligatoriu. În condițiunile modificate ale vieții creștine de mai tîrziu, momentele oficiului acestor «Laude» sînt anticipate ori întîrziate în comparație cu practica din vechime. Aceasta din urmă se mai menține încă în bisericile mînăstirești, pe cînd în bisericile din parohii, vecernia se săvîrșește înainte de ivirea întunericului, iar miezonoptica și utrenia tocmai dimineața, în plină zi, afară de sărbătorile cu priveghere. Totuși, vechiul lor caracter de servicii religioase nocturne este evidențiat prin numeroase texte din cuprinsul rugăciunilor lor.

Deși în scrierile patristice din veacul al doilea, al treilea și din prima jumătate a veacului al patrulea se ia act atît de orele de rugăciune din ciclul nocturn, cît și de cele din timpul zilei, totuși numai cele de seara și de dimineața apar ca stabilite oficial sau prin dispozițiuni precise.⁹ Recunoașterea orelor de rugăciune din ciclul de zi în practica oficială¹⁰ și adăugarea lor la oficiile din cursul nopții reprezintă un fenomen de la jumătatea veacului al IV-lea înapoi, în urma dezvoltării vieții monahale în mînăstiri, a căror influență s-a întins apoi și asupra bisericilor de mir. În substanța sa, structura acestor ore constă pînă astăzi, în cea mai mare parte, din piese de pietate generală reprezentate

7. Sf. Vasile cel Mare, Răsp. la întrebarea XXXVII din *Regulile mari*; vezi și *Vechile Rînduiri ale vieții monahale*, traducere din limba rusă, M-reă Dobrușa, 1929, p. 352.

8. «Pentru creștinii din epoca de mai înainte, Domnul Iisus Hristos era simplu Dumnezeu-Mîntuitorul, către Care datorau mîrturii de recunoștință; dar cu vremea, pe măsură ce mintea reflecta mai mult la actele mîntuirii, spiritul creștin ajunsese în clip firesc să deosebască fiecare etapă, care marcase această mîntuire, și să determine fiecare pas al drumului urmat de Dumnezeu-Omul, din sînul Tatălui Său pînă la cruce și pînă la înălțarea Sa la cer. Și astfel, fiecare ceas din zi fu pus în legătură, în spiritul credincioșilor în meditație, cu fapte și evenimente tainice din viața lui Hristos, lucru ce a dat o sancțiune deosebită celebrării și observării religioase a ceasurilor, care, la origine, nu-și datorau existența și instituirea decît împărțirii zilei, în viața civilă». Dom Suitbert Bäumer, *Histoire du Bréviaire*, trad. franceză, Paris, 1905, de Dom Réginald Biron, t. I, pp. 65-66.

9. Cf. Dom Suitbert Bäumer, *op. cit.*, t. I, p. 64.

10. Cf., de exemplu, Clement Alexandrinul († c. 220), *Pedagogul*, cartea II, cap. IV, P.G., t. VIII, col. 413, 444; cap. X, *ibidem*, col. 512. *Stromata*, cartea VII, cap. VII, P.G., t. IX, col. 469. Tertulian († 240), *De oratione*, cap. XXIII-XXV, P.L., t. I, col. 1191-1193. Eusebiu al Cezareei († 340), *Comentar la psalm. XCI*, P.G., t. XXIII, col. 1772; *Coment. la ps. LXXXIX, 3-7*, P.G., t. XXIII, col. 1130-1134, 1136, dar mai ales *Comentar la ps. CXLII*, P.G., t. XXIV, col. 49.

prin psalmi, care, ca și puținele imne ce se găesc întreșesute printre ei, cad în atribuția stranei sau a credincioșilor. Rolul preotului în oficiul acestora apare cu desăvîrșire simplificat, șters chiar, în atribuția sa de mijlocitor al comunității. El se găsește încadrat în regulile pietății comune, asociat la exercițiile spirituale ale celorlalți credincioși: asistă, ascultă și se adîncește împreună cu poporul în cugetările sugerate de textul din cuprinsul psalmilor și-si unește glasul cu el în melodiile imnelor. Ca preot, el numai prezidează și dirijează aceste exerciții de pietate, prin cele două-trei formule pentru deschiderea și încheierea oficiului ori de binecuvîntare în cursul lui, iar în Păresimi prin recitarea rugăciunii Sf. Efrem Sirul («Doamne și Stăpînul vieții mele...»), rostită afară din altar, adică în mijlocul credincioșilor. Ca atare, prin natura sa însăși, oficiul «Laudelor» din timpul zilei n-a putut forma un material propriu liturghierului, ci au intrat în chip firesc în cuprinsul orologiului sau ceaslovului. Pentru acest motiv, însuși cuprinsul serviciului ceasului al IX-lea și pavecernița, care alcătuiesc împreună cu vecernia primul grup din ciclul de noapte, sau primul ciclu din cele șapte «Laude», precum și «ora întâia», care este unită cu utrenia, n-au putut să facă subiect pentru cuprinsul liturghierului, care este și rămîne prin excelență o carte specifică rolului de liturghisitor al preotului.

Dimpotrivă, structura vecerniei și utreniei se înfățișează modelată după un plan analog cu cel al Liturghiei catehumenilor. Astfel, afară de psalmii și imnele intonate antifonic de străni, rolul preotului se impune prin amploarea pieselor ce-i revin, și anume:

- a) rugăciuni tainice de mijlocire pentru comunitate,
- b) ectenii identice cu cele din Liturghie, unele din ele purtînd ușoare adaptări în concordanță cu vremea din zi, corespunzătoare oficiilor,
- c) acțiuni simbolice de reprezentarea unor momente din activitatea istorică a Mintuitorului, ca, de exemplu, vnodurile,
- d) lecturi de pericope biblice chiar, la vecernia anumitor sărbători, din unele epoci ale anului liturgic.

Deci, rolul amplu al oficiului preotului în aceste servicii precum și uzul stabilit din vechime de a se săvîrși adesea Liturghia în continuarea unităților din ciclul de noapte al cultului au însemnat motive pentru care s-a impus înserarea vecerniei și utreniei în cuprinsul aceleiași cărți de ritual, laolaltă cu Liturghia. În rezumat: introducerea acestor oficii în liturghier a fost determinată de considerații practice, trebuind să se pună la îndemîna preotului formulările principalului său rol liturgic. Pentru același considerent i s-a făcut loc mai tîrziu în liturghier și miezonopticii, a cărei structură ocupă o poziție de mijloc între rînduiala ceasurilor și cea a «Laudelor» din ciclul nocturn. La origine și chiar mai tîrziu ca, de exemplu, la Ierusalim în veacul al patrulea, precum ne asigură Aetheria,¹¹ și în mînăstirile Egiptului, după informațiile date de

11. *Silviae vel potius Aetheriae Peregrinatio ad loca sancata*, cap. XXIV, ediția lui W. Heraeus, Heidelberg, 1929, pp. 28-31.

Casian,¹² miezonoptica și utrenia erau contopite într-un singur serviciu, mai ales în noaptea dinspre duminică. Fiind deci unul dintre elementele structurale ale vechiului oficiu nocturn, miezonoptica a rămas în liturghier nedespărțită de utrenie, care se pare că a rezultat prin scindare din serviciul de la miezul nopții.

Locul sau așezarea actuală a acestor «Laude» înaintea Liturghiei, adică în prima parte a liturghierului, a fost motivată de ordinea de succesiune a oficiilor lor în cursul unei zile bisericești sau liturgice. În plus, o astfel de rânduială se găsește conformă cu concepția biblică a orariului liturgic, după care ziua bisericească începe de cu seara, o dată cu apusul soarelui. Astfel, potrivit textului din Geneză, I, fiecare zi este formată din seară și din dimineață: «Și a fost seară și a fost dimineață: ziua întâia etc.».

Prin urmare, în raport cu Liturghia, vecernia, miezonoptica și utrenia sînt oficii *pregătitoare* iar nu *pregătitoare* ale acțiunii ei în ea însăși, cum este, de exemplu, proscomidia; ele nu reprezintă părți componente, dezvoltătoare sau întregitoare ale unicii teme sau lucrări, care își continuă desfășurarea în Liturghie. Ca dovadă că raportul acestora față de Liturghie nu poate fi determinat decît de ordinea lor de succesiune, iar nu de o funcțiune pregătitoare pentru lucrarea în sine a Liturghiei, este în primul rînd faptul că oficierea vecerniei, miezonopticii și utreniei nu angajează ipso facto sau cu necesitate săvîrșirea imediată a Sfintei Liturghii. Astfel, la Ierusalim, în zilele de peste săptămîină, privegherea (serviciul de la miezul nopții cu utrenia) nu era urmată în veacul al patrulea de Liturghie¹³ și, precum ne informează istoricul Socrate din secolul al cincilea, situația era aceeași în zilele de miercuri și vineri în Biserica Alexandriei,¹⁴ adică întocmai cum se petrec astăzi lucrurile la sărbătorile cu priveghere mare sau în alte zile, cînd se săvîrșește numai vecernia, miezonoptica și utrenia împreună cu celelalte «Laude» (pavecernița, ceasuri, obednița), ca în Păresimi.

Potrivit recomandățiilor din cap. «Povățuirii» (pgf. 2) de la finele liturghierului, nu numai «Laudele» din ciclul de noapte ci și cele din cel de zi fac parte din «pravila» atît a preotului, care trebuie să liturghisească, cît și a celor ce doresc să se împărtășească. Pentru sfinții slujitori deci, vecernia, miezonoptica și utrenia sînt, într-adevăr, pregătitoare, reprezentînd adică obligații de serviciu și ocazii de exerciții spirituale, fie săvîrșindu-le, fie participînd la ele prin prezență, ascultare și meditație. Pogorîmînt sau dispensă în această privință nu se admite decît în cazurile în care preotul a fost reținut de datorii pastorale privind mîntuirea sufletelor, ca, de exemplu, spovediri, împărtășiri ori botezuri și, fără îndoială, dacă acestea se prezintă ca împrejurări de forță majoră, fără posibilitatea de a fi prevenite sau amînate.

12. Vezi *Rînduiala Cuviosului Ioan Cassian*, cartea III-a, cap. 8, în *Vechile Rînduiri ale vieții monahale*, trad. din limba rusă, Mîn. Dobrușa, 1929, p. 623.

13. Cf. *Silviae vel potius Aetheriae Peregrinatio ad...*, loc. cit.

14. Cf. Socrate, *Istoria bisericească*, cartea V-a, cap. XXII, P.G., t. LXVII.

Rezultă, totuși, de aci, că oficierea Liturghiei nu este neapărat condiționată de «Laudele» premergătoare, ceea ce desigur, n-ar fi cazul, dacă ele ar avea o funcție pregătitoare pentru Liturghie în sine. Se cuvine însă, ca preotul să se ferească de a neglija obligațiile sale religioase și sacerdotale, legate de oficiul «Laudelor», cel puțin al aceloră dintre ele, care au rînduiala lor înscrisă în liturghier, acestea fiind tot atâtea ocazii ale grației divine pentru înaintarea sa în sfințenie. Respectarea cu scumpătate a timpurilor de slujbă, păstrarea și îndeplinirea regulilor și rugăciunilor de pregătire dovedesc că preotul înțelege că acele ceasuri nu sînt ale lui, ci ale lui Dumnezeu, Căruia îi este închinată întreaga lui vocație, și sfințirii sufletelor, la care a fost rînduit. El însuși va ajunge astfel să-și pregătească dispozițiile sufletești, curăția inimii și înălțarea lui în duh, corespunzătoare stării ce se cere de la slujitorii înfricoșătoarelor și dumnezeieștilor Taine în Sf. Liturghie. De aceea, preotul nu se cuvine să pună în inferioritate oficiul său din altar, față de alte întreprinderi pastorale, ci pe unele să le facă, iar pe altele să nu le lase.

2. OFICIUL VECERNIEI SAU SLUJBA DE SEARĂ

Vremea oficiului. — Termenului de origine slavă *vecernie* (вечерня) și celui de proveniență greco-latină *vesperină* (ἑσπερινός, *vesperae, laudes vespertinae*) le corespunde în traducere română expresia *slujbă de seară* sau *slujba (oficiul)* ce se face *la vremea serii*,¹⁵ formulă întrebuințată și în unele liturghiere grecești (Ἀκολουθία τοῦ ἑσπερινοῦ).¹⁶ Prin expresivitatea ei, această formă perifrastică redă realitatea din practica bisericească mai clar decît termenii tehnici străini «vecernie» și «vesperină», rezervați în liturgică exclusiv unității serviciului divin desemnat sub această denumire. De fapt însă, serviciul divin de seara constă în chip regulat din *ceasul al nouălea* și *vecernia* propriu zisă, care sînt unite, oficiindu-se în continuare. Liturghierul român ca și cel slav înfățișează, într-adevăr, sub denumirea de *vesperină* sau *vecernie*, întreg serviciul divin de seara, alcătuit din *ceasul al nouălea* și *vecernia* propriu zisă.

A. CEASUL AL NOUĂLEA

Lauda bisericească intitulată *ceasul al nouălea* este un oficiu din timpul după amiezii, care ar corespunde orei 4, 5 ori 6 p.m., după orologiul modern, în raport adică cu anotimpul. Această variație de oră își găsește explicarea în sistemul de împărțire a zilei, în uz la evrei înainte, ca și în vremea Mîntuitorului și întîlnit în practica Bisericii creștine chiar în veacul al VI-lea, al VII-lea și al VIII-lea. Ei împrumutaseră de la romani modul de împărțire a nopții în patru străji sau veghe egale,

15. În limbajul provincial al unor manuale, termenii «vecernie» și «vesperină» au fost traduși cu *serare* și *sărîndă*.

16. Ca, de exemplu, ediția de Ierusalim, 1908.

iar de la babiloneni pe cel al împărțirii zilei și nopții în câte 12 ore fiecare, înnumărate de la răsăritul și după apusul soarelui. Ziua și noaptea fiind socotite fiecare în parte de câte 12 ore, prima oră din zi începea cu răsăritul soarelui, iar prima oră din noapte îndată după apusul soarelui. Ora era deci solară, adică regulată după cursul soarelui, pe baza principiului că amiaza sau mijlocul zilei ca și miezul nopții trebuiau să însemne ora a șasea din noapte sau din zi. Din această cauză, în chip fatal orele din cursul nopții erau mai lungi în sezonul de iarnă, când nopțile încep mai devreme cu patru-cinci ore decît în timpul verii și, dimpotrivă, mai scurte (30-40 de minute după orologiul actual) în cursul verii, cînd ziua se prelungeste în dauna nopții; pe de altă parte, orele din cursul zilei erau mai lungi vara decît iarna. Din această cauză, ora ceasului al nouălea nu corespunde cu ora trei p.m., cum s-ar cuveni după orologiul modern, decît în vremea echinoxilor de primăvară și de toamnă.¹⁷ În restul anului, ea întîrzie în raport cu cursul soarelui în anotimpul cîmpunător.

Atunci cînd s-a impus o sistematizare și raționalizare a timpurilor de slujbă, acomodată stilului noilor condiții de viață bisericească, s-a găsit potrivit ca serviciul ceasului al nouălea, întrucît este un oficiu divin de la mijlocul dupămiei și deci de către sfîrșitul zilei, să fie unit cu rugăciunea din vremea serii. Canonul 18 al sinodului de la Laodiceea pare a însemna o indicație a epocii în care s-a făcut o astfel de rînduială. Oficiul vecerniei a fost tras, deci, înapoi din locul său originar de la începutul nopții, cu un interval, care echivalează în unele sezoane cu cîteva ore, pentru a fi unit cu ceasul al nouălea, așa precum utrenia a fost desprinsă din rugăciunea de la miezul nopții (miezonoptica), mai tîrziu fiind amîndouă împinse înainte spre plină dimineață, ca în bisericile parohiale, spre a se uni cu ora întîia. Astfel, noaptea, care reprezentase la început un timp de priveghere în rugăciune, a fost încadrată mai tîrziu între oficiile de la începutul și de la sfîrșitul ei.

Ceasul al nouălea este însă de fapt o slujbă pentru încheierea zilei bisericești, care se sfîrșește, iar nu a celei care începe cu vecernia. În această poziție, ea se găsește în concordanță cu semnificația sa istorico-simbolică, exprimată în literatura patristică și bisericească. S-a considerat pe de o parte că necesitatea rugăciunii în acest moment al zilei a fost demonstrată prin suirea Apostolilor Petru și Ioan în templul din Ierusalim la vremea orei a noua (F. Ap. III, 1), cînd au vindecat un olog din naștere.¹⁸ Se cuvine să ne rugăm la ceasul al nouălea mai ales pentru că la această oră s-a rugat Mîntuitorul însuși, înainte de a-Și da duhul

17. Cf. Dom Suitbert Bäumer, *op. cit.*, pp. 25-26, 49-50; P. Lebedev, *Liturgica sau explicarea serviciului divin*, traducere din rusește și prelucrare de Iconomul Nicolae Filip, București, 1899, p. 225; dr. V. Mitrofanovici și dr. T. Tarnavski, *Liturgica Bisericii drept-credincioase răsăritene*, 1909, p. 42.

18. Cf. Tertulian, *De oratione*, cap. XXIII-XV, P.L., t. I, col. 1191-1193; Sf. Vasile cel Mare, *Regulile mari*, Răspuns la întrebarea 37.

în mâinile Părintelui Său, spălînd păcatele noastre cu Sângele Său, vărsat pe crucea pătimirii.¹⁹

Rolul preotului în oficiul ceasului al nouălea păstrează însă exact același caracter ca și în rînduiala celorlalte ceasuri, mîrginîndu-se adică la prezidarea și dirijarea pietății credincioșilor. Toată această acțiune se reduce la cîteva formule, ca cea de binecuvîntarea începutului («Binecuvîntat este Dumnezeuul nostru...»), intonată în afară din altar, pe solea, în fața slintelor uși, unde rămîne pînă la rostirea efonisului Rugăciunii Domnești («Că a Ta este împărăția...»), după care intră în altar. Aci, puțînd să stea pe scaun, se cuvine ca, în acest timp, să-și aducă aminte, pătîrînd de smerenie, «că nu cu argint sau cu aur stricăcios sîntem răscumpărați din viața cea deșartă..., ci prin Sângele cel scump al lui Hristos», care, «ca al unui miel nevinovat și neprihănit» (I Petru I, 18, 19), «fiînd răstignit pe cruce la ora a șasea, a spălat pînă la ora a noua păcatele noastre... și ca să ne poată răscumpăra și să ne dea din nou viață, a desăvîrșit atunci biruința prin pătimirea Sa».²⁰ Pentru preot, ca și pentru orice credincios, este datoria deci să participe în spirit la suferințele și moartea Domnului, curățîndu-și inima de patimi și făcînd astfel «să moară ceea ce alcătuiește în noi omul cel pămîntesc: desfrînarea, necurăția, pofta rea și lăcomia..., mînia, iuțimea, răutatea, hula și tot cuvîntul urît» (Colos. III, 5, 8). Urmărînd cu atenție serviciul ce se desfășoară la strană după rînduiala din orologiu, să-și lase inima purtată de toată gama vibrațiilor, pe care le trezește cugetarea autorului psalmilor, rugăciunile și imnele, pentru ca să se încălzească de rîvna «după curțile Domnului» (Ps. LXXXIII, 2). În acest chip, se pune început urcușului duhovnicesc, ce trebuie suit treptat de liturghisitor, în timpul oficiilor divine, pentru ca să ajungă vrednic a înfățișa și a face bine primite înaintea Domnului rugăciunile sale pentru credincioși. Se ridică numai cînd trebuie să rostească formula de binecuvîntare cerută de strană («Dumnezeule, milostivește-Te spre noi și ne miluiește...»), iar în sf. și marele Post, pentru a rosti rugăciunea Sfîntului Efrem Sirul, la sfîrșit.

Lăsînd la o parte faptul că formula de apolis nu se obișnuiește decît în cazul cînd acest oficiu are loc în pridvor, cum se întîmplă la minăstiri, trebuie să observăm că întregul rol al preotului în oficiul ceasului al nouălea se mîrginește la formulele uzuale mărunte, comune și altor oficii. În această situație se găsește probabil explicația faptului că liturghierele de limbă greacă nu înserează în cuprinsul lor slujba preotului la ceasul al nouălea. Unele, ca acela al Bisericii Ortodoxe din Grecia, încep direct cu rugăciunile vecerniei, fără nici o referire la el, iar altele, ca ediția de Ierusalim, 1908, înserează numai formula pentru binecuvînt-

19. Canon. 27 Hippolyt; Sf. Ciprian, *De oratione*, 24, P.L., t. IV, col. 541; Pseudo-Atanasie, *De virginitate*, cap. 12, 16, 20, P.L., t. XXVIII, col. 265-276; *Const. Apost.*, cartea VIII-a, 34; Simion, arhiep. Tesalonicului, *Despre sf. rugăciuni*, cap. 327, P.G., t. CLV, col. 551 (în traduc. romînă, revăzută de Toma Teodorescu, București, 1865, p. 212); capitolul *Povăzuirii*, pgf. 2 din liturghier).

20. Sf. Ciprian, *De oratione*, cap. 34, în traducerea citată a Pr. Matei Pîslaru, p. 69.

tarea începutului și mențiunea că «cel rînduit citește ceasul al nouălea». În liturghierul român, capitolul intitulat *vesperină* sau *vecernie*, este prefațat cu primele formule din rolul preotului și câteva instrucțiuni în legătură cu începutul oficiului ceasului al nouălea. Liturghierele slave ca, de exemplu, ediția slujebnicului de Sofia, 1928, înscriu oficiul complet al preotului privitor la ceasul al nouălea.

B. VECERNIA PROPRIU ZISA

a) *Vremea oficiului*. Adevăratul oficiu bisericesc al serii, însă, așa precum rezultă din însăși denumirea sa, este *vecernia*. Ea avea loc la început după apusul soarelui, adică după încheierea zilei la ora a douăsprezecea,²¹ corespunzătoare, în general vorbind, orei șase p.m. a orologului nostru. Acest raport de orar este, desigur, numai teoretic, deoarece, în variabilitatea vechiului orar solar, ora a douăsprezecea corespundea unui moment, ce fluctua succesiv înainte și înapoi, în cursul anotimpurilor, între ora noastră 4,30 iarnă și 8,30-9 p.m., vara. De fapt, rugăciunea bisericească de seara a fost concepută și practică ca un oficiu la vremea când se înserează sau se înnoptează; ca atare, ea urma să fie îndeplinită la aprinsul luminilor (lămpilor sau lumînărilor), precum ne dovedesc chiar unele din expresiile, prin care a fost și se găsește încă desemnată: τὸ λυχνικόν sau ἀκολοθία τοῦ λυχνικοῦ (oficiul care se săvârșește la vremea aprinsului lămpilor).²²

Astăzi, ora pentru oficiul *vecerniei* este fixată în general după cursul dupăamiezii, înainte de apusul soarelui. Ora *vecerniei* se găsește urcată pînă către mijlocul zilei, în cazurile în care *vecernia* este combinată cu Liturghia, ca: a) în zilele când se oficiază Liturghia darurilor mai înainte sfințite; b) în joia și sîmbăta din săptămîna Sfințelor Patimi, când *vecernia* este unită cu Liturghia Sf. Vasile cel Mare; c) aceeași situație este și în ajunurile sărbătorilor Nașterii și Botezului Domnului, dacă aceste ajunuri nu cad sîmbăta sau duminica; d) la sărbătoarea Bunei Vestiri, când *vecernia* este unită cu Liturghia Sf. Ioan Hrisostom, dacă se întîmplă într-una din zilele în care se face slujba ceasurilor Postului Mare. De asemenea, în duminica Pogorîrii Sfîntului Duh, *vecernia* urmează îndată după Liturghie, iar în duminica Paștilor ea se săvârșește pe la mijlocul zilei, mai cu seamă în parohiile din orașe sau în general pe la ora

21. Subliniem: după încheierea orei a XII-a, iar nu «într-al doisprezecela ceas», cum se vede la Simion, arhiepiscopul Tesalonicului, în traducerea romînă citată a scrierii sale, *Despre Sf. Rugăciuni*, cap. 299. Aci este mai degrabă cazul unei exprimări confuze, deoarece textul se completează în continuare cu lămurirea: *fiind trecute trei ceasuri după al nouălea*. Or, trei ceasuri *trecute* după al nouălea înseamnă scurgerea ceasului al zecelea, al unsprezecelea și al doisprezecelea. Ca serviciu divin al zilei bisericești, care începea după apusul soarelui, deci o dată cu înnoptarea, *vecernia* avea loc în prima oră a nopții.

22. Vezi diferite ediții de Εὐχολόγιον τὸ μέγα și *Silviae... Peregrinatio ad loca sancta*, ediția și loc. cit.

14. În toate aceste împrejurări, vecernia se înfățișează de fapt ca o rugăciune în contul serii, decât în timpul serii.

Regulile de tipic, care prefătează liturghierul, prevăd săvârșirea vecerniei celei mari după apusul soarelui, numai în legătură cu «privegherea de toată noaptea», când, adică, vecernia și utrenia cu ceasul întii sînt oficiate în continuare. Se unesc astfel serviciile divine ale serii și dimineții; «ca și cum ele s-ar îndeplini neîntrerupt în cursul întregii nopți». ²⁴ Vine la iveală aci un ecou îndepărtat al obiceiului din creștinismul primar, care, în situația sa de la început, de religie ilicită și persecutată, era constrins să-și îndeplinească cultul în cursul nopții, spre a se subtrage atențiunii organelor de siguranță ale statului roman. În consecință, toate aceste servicii divine se desfășurau unul după altul, în nopțile dinspre duminici și în cele care precedau zilele principalelor sărbători, ca: Paștile, Cincizecimea, Teofania și Înălțarea Domnului, precum și pe cele în cinstea sfinților martiri, când credincioșii privegheau toată noaptea în rugăciuni, care se încheiau la sfîrșit cu Liturghia. Biserica găsea, de altfel, o indicație în această privință, atît în exemplul Mîntuitorului, care se rugase noaptea în grădina Ghetsimani, cît și în obiceiul creștinilor din primele zile, precum se vede în Faptele Apostolilor (XVI, 25; XX, 7). Nu este mai puțin adevărat că noaptea în sine, cu liniștea și poezia ei, imprimă o notă de solemnitate și o atmosferă de misticism, care predispun în chip special sufletul religios spre rugăciune. Pentru astfel de motive, această tradiție se vede respectată și astăzi în mănăstiri, în legătură cu sărbătorile prevăzute de tipic, iar în bisericile parohiale, la serbarea hrămurilor. În aceste ocazii, serviciul privegherii începe direct cu vecernia cea mare, deci fără ceasul al nouălea, deoarece rînduiala lui a fost îndeplinită împreună cu vecernia mică, înainte de apusul soarelui. Regula aceasta are în mare parte o valoare pur teoretică, deoarece vecernia mică nu se săvîrșește decât în bisericile mănăstirilor, în timp ce în bisericile parohiale, vecernia mare începe îndată după serviciul ceasului al nouălea, așa că vecernia mică este lăsată la o parte.

b) *Planul general și ideea lui de inspirație.* Cel mai vechi document, în care ni s-a transmis rînduiala vecerniei, este cartea a VIII-a, 35, 36 și 37 din colecția Constituțiile Sf. Apostoli, unde se vede clar imprimat planul Liturghiei catehumenilor. Menținîndu-se în limitele facturii sale de liturghier, referințele din această carte se mărginesc aproape exclusiv la expunerea rolului liturghisitorilor. Astfel, după psalmul de seara (CXL, ὁ ἐπιλυχνικός ψαλμός), diaconul rostea o ectenie pentru catehumeni, energumeni, candidații la botez și penitenți, care, îndată după aceasta, erau toți concediați. Urma apoi o ectenie mare pentru credincioși, rostită de diacon, după care episcopul făcea rugăciunea de seara, aducînd «mulțumire de seară» lui Dumnezeu, «Cel ce a făcut ziua pentru lucrurile lumii, iar noaptea spre odihna slăbiciunii... Cel ce ne-a trecut prin lungimea zilei și ne-a adus la începutul nopții», și cerînd în același timp: «păzește-ne prin Hristosul Tău; dăruiește-ne seara pașnică și noaptea

24. P. Lebedev, *op. cit.*, p. 291; cf. și p. 224.

fără de păcat, și ne învrednicește de viața veșnică prin Hristosul Tău». La sfârșit, diaconul invita pe credincioși să-și plece capetele, pentru ca episcopul să citească rugăciunea, prin care îi binecuvînta înainte de a fi concediați prin formula respectivă, rostită de diacon. Nu e greu de constatat că în această schemă, completată cu datele mărunte, înscrise izolat în cartea II, 59, și VII, 48 a aceleiași colecții, se oglindește lămurit liniamentele generale ale rînduiei actuale a vecerniei.

Linia urmată în structurarea și dezvoltarea oficiului a fost pusă în legătură cu semnificația ce s-a dat acestei «Laude» bisericești, ca alegorizare a operei lui Dumnezeu în special în Vechiul Testament și a raportului religios al omului față de El, în această perioadă din istoria mîntuirii. Creațiunea și Providența divină, căderea omului în păcat, izgonirea lui din rai și întregul tragism al stării de păcat și al depărtării de Dumnezeu înainte de venirea Mîntuitorului sînt impresionant evocate în sensurile tipico-simbolice, înlesnite de cugetarea și simțirea exprimată în stihurile psalmilor vecerniei. Ca și imnele din cuprinsul ei, inspirate de ideea operei mîntuitoare, această poezie religioasă face în chip special obiectul comentariului serviciului stranei. Limitați în acest loc la cadrul liturghierului, preocupările noastre se vor opri acum aproape exclusiv la oficiul preotului, care fiind întocmit în strînsă conexiune cu întreaga rînduială a vecerniei, se găsește în deplină consonanță cu semnificația ei specială.

Așa cum este firesc, în perspectiva acestui simbolism apar și puncte de contact cu istoria operei mîntuirii din Noul Testament, prefigurate prin unele piele (rugăciuni, imne și acțiuni) din rînduiala oficiului. Acestea sînt uneori variate sau schimbate ori capătă o amploare particulară în anumite zile ale anului liturgic, pentru a sublinia relațiunea între perioadele istoriei mîntuirii, scoțînd totodată în evidență caracterul specific al sărbătorilor și accentuînd solemnitatea lor. De aceea, în practica bisericească, vecernia se înfățișează sub forma de:

1. *Vecernie de toate zilele*, adică în zilele de rînd (ordinare) ale săptămîinii;

2. *Vecernie mică*, ea fiind o prescurtare a vecerniei de toate zilele, atît în ceea ce privește rolul stranei cît și al preotului (nu are decît o ectenie înainte de apolis, nu se citește catisma psaltirei, iar stihurile de la «Doamne strigat-am» sînt reduse la patru);

3. *Vecernie mare sau de simbătă seara și în preseara sărbătorilor mari*, cînd poate îmbrăca un caracter și mai solemn, dacă se oficiază la «privegherea de toată noaptea», fiind adică urmată imediat de utrenie.

În expunerea oficiului preotului, noi vom lua ca punct de plecare rînduiala vecerniei de toate zilele, care stă la baza tuturor celorlalte, și vom semnala deosebirile, la momentele respective.

c) *Deschiderea oficiului și rugăciunile de la început*. În partea de la începutul oficiului abundă îndeosebi elementul vechi-testamentar, reprezentat în serviciul de la strană prin psalmii 103, 140, 141, 129 și 116, care stabilesc caracterul esențial al semnificației vecerniei. Acomodîndu-se acestei situații, preotul deschide slujba nu printr-o doxologie adre-

sată Sfintei Treimi, ca la utrenie de exemplu («Slavă Sfintei și celei de o ființă și făcătoarei de viață și nedespărțitei Treimi...»), deoarece oamenii au ajuns să cunoască adevărul existenței lui Dumnezeu în trei fețe (persoane) numai prin întruparea Mântuitorului, adică în Noul Testament. Ca atare, la vecernie preotul aflându-se în altar în fața sfintei mese și deschizând perdeaua, întrebuițează formula obișnuită la serviciile comune, «*Binecuvântat este Dumnezeuul nostru...*», corespunzătoare prin caracterul ei general stadiului Revelațiunii divine în Vechiul Testament, când Dumnezeu era adorat în cultul patriarhilor și al dreptilor de atunci, numai în unitatea naturii sau ființei Sale, adică așa cum apărea în opera creațiunii.

Totuși, începutul vecerniei celei mari, urmată adică de utrenie la privegherea de noapte, este binecuvântat cu formula doxologică obișnuită la utrenie, deoarece se consideră că prin preamărirea Sfintei Treimi în imnul «Lumină lină...» la vecernia mică, s-a făcut deja amintire de descoperirea acestui adevăr oamenilor, prin venirea în lume a «Luminii line...». Corespunzător caracterului solemn al oficiului de la priveghere, începutul vecerniei este precedat de un ceremonial deosebit, practicat mai ales în mănăstiri. Astfel, preotul și diaconul, după ce au intrat în altar cu regulile știute, se îmbracă cel dinou cu epitrahilul și felonul, iar cel de al doilea cu stiharul și orarul. Diaconul purtând apoi în mână făclia aprinsă, deschide ușile împărătești și după ce a intonat între ele cu fața spre credincioși îndemnul «*Sculăți-vă*», invitând astfel pe cei prezenți să se ridice în sus, merge în mijlocul naosului. Preotul începe în acest timp căderea altarului, pe care o continuă în toată biserica, diaconul însoțindu-l, după rînduială, de la căderea scaunului arhieresc. Căderea în tăcere și fumul de tămâie, ce plutește în aer, închipuie astfel momentul de la începutul creațiunii, când «Duhul lui Dumnezeu se purta pe deasupra apelor» (Facere I, 2). Când s-au în'apoiat din nartex în mijlocul naosului, preotul intonează «*Doamne, binecuvîntează*», continuînd apoi căderea pînă în altar, unde intră prin ușile împărătești. Ajuns în fața sfintei mese, preotul dă binecuvîntarea pentru începutul serviciului, prin formula «*Slavă Sfintei și celei de o ființă și de viață făcătoarei și nedespărțitei Treimi...*».

Prin această formulă doxologică este deschis oficiul vecerniei și în Duminica Paștilor, în zilele Săptămîinii Luminate și înspre ziua sfîrșitului acestui mare praznic (marți seara din săptămîna a șasea a penticostarului), deoarece ea cadrează cu nota de solennitate a acestor zile, în care se face amintire de biruința asupra morții și asupra păcatului prin învieirea Fiului lui Dumnezeu, a doua persoană a Sfintei Treimi.

De altfel, fiecare din acțiunile liturgice ale preotului sînt puse în legătură cu unul sau altul din aspectele semnificației generale ale vecerniei. Astfel, când dă binecuvîntarea pentru începutul ei, preotul, deși se află în altar, înaintea sfintei mese, el nu rămîne însă mai departe aci, ci iese îndată afară pe solea, oprindu-se în fața sfintelor uși, care sînt închise. Descoperindu-și capul, el se roagă aci în taină, citind din litur-

ghier cele șapte rugăciuni de la începutul vecerniei.²⁵ Se amintește în acest chip în primul rînd durata scurtă a stării paradisiace a celor dintîi oameni, izgonirea lor din rai în urma căderii în păcat și plînsul de pocăință în fața porților închise și pázite ale raiului. La vecernia de la priveghere, sîntele uși au fost deschise de la început, pentru a simboliza că la creație i-a fost rînduită omului viața fericită în rai. După citirea psalmului 103, ele se închi însă, însemnînd astfel scurta perioadă a fericirii paradisiace.²⁶

La Paști, cînd inimile sînt inundate de bucuria pentru învierea Domnului, semnificația serviciului serii este covîrșită de caracterul înălțător al acestei sărbători. De aceea, la vecernia din duminica Paștilor și din zilele săptămîinii luminate, cele șapte rugăciuni ca și ps. 103 nu se citesc, începutul oficiului făcîndu-se cu o solemnitate unică prin cîntarea troparului «Hristos a înviat», repetat după stihurile 1, 3 ale psalmului 67 și stih. 24 al ps. 117. Pentru același motiv, rugăciunile și psalmul de seară nu se citesc nici la vecernia pentru ziua încheierii sau odovaniai praznicului Sfintei Invieri, adică marți seara din săptămîina a șasea a pentecostarului.

În liturghierul grec, aceste rugăciuni sînt desemnate de cele mai multe ori sub denumirea «Rugăciunile de la aprinsul luminii» (αἱ εὐχαὶ τοῦ λυχνικοῦ), adică ale serviciului divin de seara sau, mai scurt, ale vecerniei, ca în versiunea romînă a acestei cărți liturgice. Denumirea aceasta este interpretată în sensul tropic de rugăciuni ale luminii sau lumînării spirituale, sens înlesnit de textul lor, în care Dumnezeu, Cel ce «locuiește întru lumina cea neapropiată», este rugat «să lumineze ochii inimilor noastre», să ne «îmbrace cu arma luminii», pentru că noi, «cu gîndirea poruncilor Sale luminîndu-ne», să ne sculăm întru bucurie duhovnicească. Numărul acestor rugăciuni și felul de repartizare între diferitele părți ale oficiului, au variat de la un manuscris la altul, iar textul a suferit de mai multe ori prelucrări în cursul timpului.²⁷ În esența lor, ele se dovedesc totuși de o factură foarte veche, confirmată între altele și de faptul că, afară de referirile incidentale, din rugăciunile a doua, a patra și a șaptea, la ajutorul Sfintei Fecioare și al sfinților, aceste rugăciuni sînt adresate numai lui Dumnezeu în general.

Cu privire la motivul pentru care numărul lor a rămas fixat în cele din urmă la șapte, nu s-ar putea face o afirmație precisă. Este posibil ca acest lucru să se fi petrecut sub influența simbolismului legat de cifra șapte, atît în literatura păgînă antică, precum și în cărțile Vechiului și

25. În contradicere cu indicațiile de tipic din edițiile de Veneția ale Evhologhiului, liturghierele mai noi de Atena ca, de exemplu, cel din anul 1924, prevăd citirea celor șapte rugăciuni ale vecerniei înaintea sf. mese, iar liturghierul de Ierusalim, 1908, recomandă ca acest lucru să se facă afară din altar, în fața sfintei icoane a lui Hristos, numai în zilele cînd nu este vrod, adică în zilele de rînd de peste săptămîină, iar altfel în fața sfintei mese din altar.

26. Cf. P. Lebedev, *op. cit.*, p. 293.

27. O interesantă lucrare în această privință, întemeiată pe studiul manuscriselor, a fost publicată sub titlul: Μελέτη ἐπὶ τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν τοῦ λυχνικοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου 161 pp. (Constantinopol, 1924), de fostul mitropolit al Cazareei, Ambrosios Stavrinou.

Noului Testament. Nu este exclus însă, sau poate îi socotit chiar mai probabil că stabilirea numărului de șapte rugăciuni pentru vecernie să îi fost sugerată de cifra orei din zi, la care se celebra. Într-adevăr, după calculul civil în curs, vechii ore a întâia din noapte (la aprinsul lămpilor), care este prima oră a zilei noastre bisericești, îi corespunde în timpul echinoxului de toamnă și de primăvară ora șapte p.m.²⁸ După referințele date de Ioan Cassian,²⁹ principiul acesta de a se potrivi numărul psalmilor și al rugăciunilor după cifra, care indica orele respective pentru timpul oficiului, se găsea aplicat în unele din minăstirile răsăritene, pe la începutul veacului al cincilea.

În ceea ce privește cuprinsul lor, cele șapte rugăciuni ale vecerniei se găsesc într-o remarcabilă conexiune cu psalmii de la începutul acestui oficiu, dar mai cu seamă cu psalmul introductiv 103 (πρροομιανδς ψαλμός). Recunoașterea și mărturisirea maiestății divine, a atotputerniciei și înțelepciunii lui Dumnezeu manifestate în creație, precum și a purtării Sale de grijă pentru conservarea făpturilor și pentru atingerea scopului existenței lor, sînt motive din care se înspiră deopotrivă admirația, lauda și cinstirea exprimate în ps. 103, ca și întreaga euhologie, prin care se mijlocește în rugăciunile vecerniei obținerea îndurării, mîlei și ajutorului necesar fericirii omului. Pe de altă parte, în aceste șapte rugăciuni vibrează, ca și în psalmul 140, fiorul pocăinței, pentru care seara oferă condiții corespunzătoare. Într-adevăr, prin întunericul care ne acoperă ca un lînțoliu și ne afundă ca într-un mormînt, precum și prin aplicarea spre somn, seara este, după interpretarea tradițională, «ca un simbol al sfîrșitului vieții noastre, fiindcă ne vine noaptea ca o moarte».³⁰ Cugetul este astfel dispus în chip natural să reflecteze la faptele săvîrșite în cursul zilei și să implore mila și iertarea divină. Îndeosebi ultima din cele șapte rugăciuni se înfățișează ca o sinteză a tuturor intențiilor și cererilor formulate în celelalte dinaintea ei: «Dumnezeule Cel mare și prea înalt, Cela ce singur ai nemurire și locuiești întru lumina cea neapropiată, Cela ce ai alcătuit cu înțelepciune toată zidirea (universal), Cela ce ai pus despărțire între lumină și întuneric și ai așezat soarele spre stăpînirea zilei și luna și stelele spre stăpînirea nopții; Cela ce ne-ai învrednicit pe noi păcătoși și în ceasul de acum a ne înfățișa înaintea Ta, întru mărturisire și a-Ți aduce laudă de seara, Însuți iubitorule de oameni îndreptează rugăciunea noastră ca tămîia înaintea Ta și primește-o ca pe o mireasmă cu miros frumos, și ne dă nouă seara de acum și noaptea ce vine, pașnică. Îmbracă-ne cu arma luminii; izbăvește-ne de frica de noapte și de tot lucrul ce se săvîrșește în întuneric. Și somnul, pe care l-ai dat spre odihna slăbiciunii noastre, dăruiește-ni-l scutit de toată nălucirea diavolească. Așa, Stăpîne a toate,

28. Cf. dr. V. Mitrofanovici și dr. Th. Tarnavschi, *Liturgica Bisericii dreptcred. răsăritene*, p. 421. Unele manuale de tipic, ca, de exemplu, cel alcătuit de iconomul Dimitrie Lungulescu (Craiova, 1926, p. 36), preconizează, chiar, că vecernia mare, la priveghere, începe «după apusul soarelui, la ora 7».

29. *De Institutis coenobiorum...*, cartea II-a, cap. 2, P.L., t. XLIX, col. 79.

30. Simion, arhiepiscopul Tesalonicului, *Despre Sf. Rugăciuni*, cap. 299.

dăruitorule de bunătați, fă ca și în așternuturile noastre pocăindu-ne, să pomenim noaptea numele Tău și prin cugetarea la poruncile Tale luminându-ne, să ne sculăm întru bucurie sufletească, spre proslăvirea bunătații Tale, aducînd rugăciuni și cereri milostivirii Tale, pentru propriile noastre păcate și pentru ale tot poporului Tău, pe care, prin rugăciunile Sfintei Născătoare de Dumnezeu, întru milă cercetează-1».

Astfel, preotul concentrează în ruga sa din cele șapte rugăciuni ale vecerniei în fața sfințelor uși, toate dispozițiile și aspirațiile religioase trezite de psalmul 103 în sufletele credincioșilor, anticipînd, chiar, și pe cele care își găsesc expresia în psalmii următori. În săvîrșirea acestor rugăciuni, preotul nu apare numai ca unul din comunitate, ca în oficiul ceasului al nouălea; el nu este acum numai un participant la exercițiile de pietate comună, prin care se adîncește împreună cu ceilalți credincioși în meditarea textelor, înlesnind zborul inimii spre cele de sus. În aceste rugăciuni, preotul intervine pentru întreaga comunitate, la care este rînduit și căreia îi aparține el însuși, se roagă și mijlocește pentru ea, închipuind astfel nu numai pe Adam înaintea porților raiului din Eden, ci reprezentînd în același timp pe Iisus Hristos, Mîntuitorul și Răscumpărătorul făgăduit lumii (Facere III, 15), Cel ce mijlocește pentru toți oamenii. De cîtă smerenie și recunoștință față de Dumnezeu, Care «peste cele înalte îl pune» (ps. XVII, 36), trebuie să se simtă, deci. pătruns preotul însuflețit de chemarea sa! Cîtă dragoste pentru semenii lui trebuie să-i încălzească inima, ca să simtă sufletele lor lîngă sufletul său, să se identifice cu interesele lor duhovnicești și să se înflăcăreze în înfățișarea rugăciunilor sale către Dumnezeu-Pronietorul!

Prin cele șapte rugăciuni, preotul se adîncește în convorbire și în solire tainică către Dumnezeu, pentru popor, dar oșebit de popor, ca Moisi pe Muntele Sinai (Exod XIX) și ca Mîntuitorul în grădina Ghet-simani (Matei XXVI, 36 și 39; Mc. XIV, 2 și 35; Lc. XX, 41),³¹ mijlocind obținerea milei, bunătații și ajutorului divin pentru el și pentru credincioși. Mîntuirea și sfințirea acestora sînt condiționate însă în același timp și de participarea lor activă și personală. De aceea, liturghisitorul îi asociază îndată la o rugăciune publică și comună sub forma *ecteniei mari*, pe care, dacă nu este diacon, o rostește preotul însuși; în acest caz, el continuă să rămînă în fața sfințelor uși, după ce a terminat rugăciunile vecerniei, iar la strană s-a încheiat citirea psalmului 103. Tot aci va rosti preotul și celelalte ectenii în cursul vecerniei din zilele obișnuite de peste săptămînă, afară de ectenia mică. În serviciul vecerniei mici nu se întrebuițează ectenie mare și nici un fel de ectenie afară de cea dinaintea otpustului («Miluiește-ne pe noi, Dumnezeule, după mare mila Ta...»).

În comparație cu situația sa la cele șapte rugăciuni, preotul se găsește într-o poziție nouă în legătură cu ectenia mare; cu capul acoperit acum și integrat el însuși în ruga întregii comunități, acțiunea lui se manifestă

31. De aceea, la vecernia de la priveghere, sf. uși, care au fost deschise de la începutul serviciului, se închid după ce preotul a terminat de citit rugăciunile, o dată cu terminarea lecturii psalmului 103 la strană. Cf. Iconom D. Lungulescu, *op. cit.*, p. 167.

mai mult prin dirijarea acestei forme de rugăciune publică și comună, enunțind pe grupe intențiile (pacea de sus, mîntuirea sufletelor, pacea în întreaga lume, bunăstarea locașurilor bisericești, pentru autorități etc., etc.), care fac obiectul diferitelor cereri, și repetînd îndemnul «Domnului să ne rugăm». Întreaga ectenie este însuflețită de un spirit comunitar, care se vede exprimat în aceste cereri ce se fac «pentru» folosul duhovnicesc și ajutorul necesar în realitățile vieții, atît comunității bisericești în general, cît și diferitelor categorii, care intră în componența ei. Asupra ecteniei vom reveni mai pe larg la capitolul Liturghiei, căreia ea îi aparține la origine.

După un timp de meditație comună pe tema psalmilor din *catismă* și după rugăciunea în comun, ce urmează acesteia în zilele ordinare sub forma *ecteniei mici*, care la vecernia dinspre sărbători se rostește după fiecare «Mărire» (antifon), fie de preot în altar, dacă nu este diacon, fie de acesta înaintea sf. uși, rolurile se despart din nou. Mai bine zis se împart, pentru că ele se diferențiază numai ca formă de acțiune, dar se găsesc într-o intimă conexiune de temă și de sens. De altfel, în cursul tuturor serviciilor liturgice, rugăciunile preotului reprezintă de fapt soliri sau mijlociri, adică rugăciuni la nivel sacerdotal, care concentrează și înfățișează Domnului lauda, mulțumirile și cererile credincioșilor, exprimate în psalmodiile și imnele de la strană; de asemenea, diversele ceremonii nu sînt altceva decît transpunerea pe plan sacerdotal a unor adevăruri dogmatice și episoade religioase, dezvoltate și sensibilizate sub forma actelor simbolice. Astfel, și aci, cînd cîntarea psalmului 140 ajunge la stihul 2 («Să se îndrepteze (înălțe) rugăciunea mea ca *tămîia* înaintea Tă»), preotul ori diaconul, dacă este, începe *cădirea* mare, adică tămîiază, după regulile știute, mai întîi altarul și apoi toate celelalte părți ale sf. locaș, și pe credincioșii prezenți.

d) *Tămîierea sau cădirea la începutul imnologiei* Ritul tămîierii, practicat și în unele din religiile popoarelor antice, ca egiptenii, romanii ș.a., reprezintă în Biserica creștină o amintire liturgică din Vechiul Testament, unde își găsește corespondența în arderile de pe altarul tămîierii, seara și dimineața, de la cortul sfînt (Exod XXX, 7, 8).

În sine, tămîierea reprezintă una din formele de jertfă, adică o expresie a omagiului de adorație, ce se aduce lui Dumnezeu ca autor și stăpîn al creației. Sensul acesta se află confirmat de însăși formula, prin care preotul binecuvîntează tămîia pusă pe cărbunii din cădelniță: *Tămîie Îți aducem* (θυσίαμά σοι προσφέρομεν = *...Îți oferim, Îți prezentăm, Îți înfățișăm ca dar*), Ție, Hristoase, Dumnezeul nostru, întru miros de bună mireasmă (Efes V, 2) duhovnicească, pe care primind-o în *jertfelnicul Tău cel mai presus de ceruri...*). Cădirea bisericii și a credincioșilor constituie pe de o parte cinstirea locașului lui Dumnezeu, care este sfînt și destinat serviciului Său, iar pe de altă parte, «pe cei ce stau înaintea îi sfîntește», deoarece tămîia a fost binecuvîntată; ³² parfumul

32. Simion, arhiepiscopul Tesalonicului, *op. cit.*, cap. 309.

ei este deci simbolul harului Sf. Duh, ce se revarsă peste credincioși, drept contradar solicitat în încheierea rugăciunii pentru binecuvîntarea ei: «...trimite-ne nouă harul Prea Sfîntului Tău Duh».

În acest moment al serviciului vecerniei, tămîia este, deci, semnul sensibil al tămîii duhovnicești,³³ adică al jertfei în sens moral, ce se aduce sub forma «jertfei de laudă, adică roada buzelor, care proslăvesc numele lui» Dumnezeu (Evrei XIII, 15) în psalmii vecerniei. Stihul 1 al psalmului 140 deșteaptă imaginea condiției tragice a omului în Vechiul Testament, cînd rugăciunea răsuna ca un strigăt din depărtare («Doamne, strigat-am către Tine...») și «dintru adîncurile» prăpastiei (ps. CXXIX, 1), în care îl aruncase păcatul neascultării. Fumul și mireasma de tămîie ce se înalță, cînd cădește preotul în timpul cîntării stihului următor, sînt expresii simbolice sugestive ale nădejzii, pe care o are omul din imperiul harului Noului Testament, că dorința lui de a-i fi ascultată rugăciunea se va împlini acum, prin mijlocirea Mîntuitorului trimis, după făgăduința dată primilor oameni. De aceea, în formula de binecuvîntare, tămîia este adusă prin Iisus Hristos, pentru că orice dar oferit prin Fiul Său este primit, El fiind totdeauna ascultat (Evrei V, 7). Dar pentru ca rugăciunea noastră să se poată înalța pînă la Dumnezeu, trebuie să fie «ca tămîia», ca parfumul frumos al acesteia, izvorînd adică din simțirea adîncă a unei inimi curate. Într-aripată de înălțimea gîndului, încălzită și aromată de puritatea inimii se cuvine să fie mai cu seamă rugăciunea cu care se înfățișează liturghisitorul înaintea lui Dumnezeu pentru credincioșii săi. Dispoziția sa lăuntrică trebuie să se simtă într-o continuă creștere duhovnicească, paralel cu desfășurarea oficiului, în care preotul va avea să reprezinte peste cîteva clipe persoana Mîntuitorului însuși venit în lume.

Pr. prof. PETRE VINTILESCU

33. Cf. idem, *ibidem*, cap. 362.

IDEEA DE MÎNTUIRE ÎN VECHIUL TESTAMENT

Ideea de mîntuire ia ființă deodată cu căderea în păcat a protopărinților omenirii. Necesitatea unei atitudini împotriva factorilor care au produs suferința în lume s-a impus de la început. Personalități reprezentative ale popoarelor vechi au vestit tot mai lămurit posibilitatea de a se ridica la culme desăvîrșirea ființei umane. La babilonieni se aștepta zi de zi venirea mîntuirii și a fericirii generale.¹ La egipteni se aștepta victoria luminii asupra întunericului, a binelui asupra răului și a vieții asupra morții.² La greci, așteptarea timpurilor fericite este exprimată în nenumărate ocazii. Să ne gîndim numai la icoana despre omul cel pașnic și drept pe care ne-o dă Platon în statul său ideal. Paralele asemănătoare ne oferă literatura romană. În egloga V a Eneidei, poetul Virgiliu vorbește despre o epocă de pace, epoca de aur a viitorului omenirii.³

De aceste timpuri este preocupat și Cicero, care povestește că : «nu va mai fi o lege la Roma și alta la Atena ; una azi, alta mîine, ci în toată vremea, pe toate neamurile le va povățui o singură lege...».⁴

La chinezi, după unii cercetători, există ideea despre venirea unui sfînt care va avea să stabilească armonia pe pămînt. Se citează de obicei, cuvintele lui Confucius : «acela ar curma neorînduiețile».⁵ Asemenea prevederi găsim la credincioșii din Tibet, Cochinchina, Tonchin, Siam,

1. Dr. I. Döller, *Die Messiaserwartung im A. T.*, Münster i. W., 1921, p. 15.

2. E. König, *Die Messianischen Weissagungen im A. T.*, Stuttgart, 1925, pp. 3, 4, 31.

3. Virgiliu, *Eneida*, trad. N. Pandelea, București, 1943, p. 54 ; cf. și I. Carpocino, *Virgile et le mystère de la IV-ème églogue*, Paris, 1943, p. 8.

4. Cicero, *De republica*, liber III, cit. după Gruia : *Spicuri mesianice din cărțile învățaților păgini vechi*, în «Revista Teologică», an. VII, nr. 14-16, din 15 aug.-15 sept., Sibiu, 1913, p. 420.

5. E. Bougaud, *A keresztenség es korunk*, Nagyvárad, 1883, tom. III, *L'invariable Milieu*, cap. XXXIII, p. 500, cit. după Gruia, *op. cit.*, p. 421.

Ceylon, Japonia, ⁶ la persi, ⁷ samariteni, ⁸ în orașele vechii Galii : Chartres, Chalons-sur-Marne, Autun, Dijon, ⁹ și în religia vechilor germani. ¹⁰

Speranța că omul credincios se va mîntui de suferințele în care se zbate, se exprimă în nenumărate texte biblice. De cele mai multe ori, realizarea e legată de persoana unui om ideal care, ca trimis al cerului, va realiza fericirea tuturor oamenilor. Astfel, de la întia carte a Vechiului Testament, persoana și epoca promisă se văd de-a lungul istoriei. Mai ales ideea de mîntuire este ceea ce leagă laolaltă cele două Testamente ale Sfintei Scripturi. Astfel încît, în privința aceasta, Vechiul Testament este întia expresie a Revelației scrise și izvorul marilor realități creștine, pe care nu numai le anticipează, ci la cirmuirea cărora contribuie mult. În această legătură de idei se potrivește de minune cuvintele : «Novum Testamentum in Vetere latet ; Vetus in Novo patet».

În fruntea textelor mesianice stau cuvintele : «Vrăjmășie voi pune între tine și femeie și înire sămînța ta și sămînța ei ; acela va sfărîma capul tău și tu vei mușca călcîiul lui» (Facere III, 15).

Vrăjmășie se pune «între tine și femeie». Pronumele «tine» se referă la șarpe. Articolul ha (ה), care premerge cuvîntul : «nahas» (נחש)

(șarpe), arată că autorul se gîndește la un anumit șarpe, la un șarpe șiret și diplomat, pe care cap. III din Facere îl pune într-un raport de egalitate cu bărbatul și unul de superioritate față de femeie. În Înțelepciunea lui Solomon (II, 24) șarpele de aici e numit diavol, iar în Apocalipsă (XII, 9 și XX, 2) «șarpele cel vechi» se cheamă «satana», diavol, balaurul cel mare care înșală pe toată lumea.

Din comentariile Sfîntului Ioan Gură de Aur, ¹¹ Procopie din Gaza, ¹² Teodoret ¹³ și Fericitul Augustin, ¹⁴ rezultă că tradiția vede în șarpe un instrument. În scrierile lor găsești adevărate rezumate ale învățăturii, despre «îngerul rebel» din Facere (III). Semnificative sînt mai ales aprecierile Fericitului Augustin ¹⁵ : «Ceea ce se zice despre șarpe se referă la aceia care a lucrat prin șarpe». Teodoret ¹⁶ a avut o înrîurire apreciabilă în formularea concepției despre diavol ca autor al răului, prin memorabilele sale vorbe : „ὄργανον ἦν αὐτὸς τοῦ τῆς ἀληθείας ἐχθροῦ“. Rezultă că șarpele a fost real, dar a reprezentat pe diavol. ¹⁷

6. Gruia, *op. cit.*, p. 421.

7. Döller, *op. cit.*, p. 4.

8. Ioan IV, 25.

9. Gruia, *op. cit.*, p. 422.

10. Șarpele cel vechi va fi învins de omul păcii (Siegfried), cf. dr. A. Schultze, *Die Messianischen Weissagungen des A. T.*, Paderborn, 1908, p. 22 ; H. Haas, *Bilderatlas zur Religionsgeschichte*, Leipzig, 1924, I, planșa, p. 5.

11. In Gen. VII, Migne, P.G., tom. 54, col. 6, 12.

12. Idem, tom. 87, col. 201.

13. Idem, cap. III. Întrebarea 32, Migne, P.G., tom. 80, col. 129 : «Acela (șarpele) a fost instrument al dușmanului adevărului».

14. Idem, lib. II, cap. XIV, Migne, P.L., tom. 34, col. 206 : «Serpens autem significat diabolom..., quod serpenti dicitur ad eum qui per serpentem operatus est referetur».

15. Idem, II, XIV, Migne, P.L., tom. 34, col. 206.

16. Idem, III, Întreb. 32, Migne, P.G., col. 129.

17. Existînd aceste premise, Lagrange are dreptate cînd scrie (în «Revue Bi-

Cine-i femeia din textul citat? Femeia este Eva, iar «sămînța» femeii sînt urmașii Evei, omenirea întregă. Unii văd aici o femeie a viitorului, iar prin sămînță, un om al viitorului.¹⁸ Din punct de vedere textual nu ne putem gîndi decît la Eva. Cuvîntul «femeie» este folosit în: II, 23 și III, 1, 2, 4, 6, 12, 13, 16, pentru a determina pe întîia femeia; deci, nu poate fi decît același caz și în III, 15. Cuvîntul «sămînță» (zera) exprimă descendența femeii. Insemnarea colectivă e cerută și de III, 16, unde termenul «sămînță» este lămurit prin pluralul: copii. Prin această interpretare nu este exclus Mîntuitorul, Care este unul din urmașii femeii Eva. «Sămînța» șarpelui sînt șerprii, ca urmași ai acelei reptile, care reprezintă, colectiv, răul din lume; iar individual, pe diavol.

Pronumele «acela» (hu = אַה) se referă la un bărbat al viitorului, dovadă că Septuaginta îl traduce cu: αὐτός (ipse), cum avem și în textele latine vechi. Partea ultimă a textului indică poziția între cei doi dușmani: unul sfarmă capul, ceălalt mușcă călciiul. Sfărîmarea capului indică înfrîngerea totală a vrăjmașului, iar mușcătura șarpelui indică un succes parțial al șarpelui, căci mușcătura nu e totdeauna mortală. Cu acest înțeles a trecut în Sfînta Tradiție textul, după cum se poate constata în secolul II la Irineu.¹⁹

Sensul general al textului este deci următorul: în decursul istoriei, omenirea are de luptat cu răul, sub toate formele lui, iar la sfîrșit va ieși învingătoare din lupta în care vrăjmașii fericirii omului își apără cu îndîrjire sfera lor de interese.

În istoria mîntuirii prin Mesia, un loc însemnat este Geneza XII, 2-3: «Voi face din tine un popor mare, te voi binecuvînta și voi face mare numele tău și vei fi o binecuvîntare; și voi binecuvînta pe cel ce te binecuvîntează și pe cel ce te blestemă, îl voi blestema; și se vor binecuvînta întru tine toate popoarele pămîntului».

Acest text prevestește celebritatea legată de persoana lui Avraam. De atitudinea față de bunurile spirituale făgăduite lui Avraam depinde fericirea. Cel care este potrivnicul lui Avraam își pierde mîntuirea, căci patriarhul este mijlocitor universal în această privință. Noul Testament începe genealogia Mîntuitorului cu «Cartea neamului lui Iisus Hristos, fiul lui Avraam», și astfel Avraam, acest atlet al credinței — cum îl numește Hrisostom — se dovedește a fi ascendentul după trup al Mîntuitorului. Copiii spirituali ai patriarhului se vor înmulți și vor fi adevărații stăpîni ai pămîntului, iar prin urmașul celebru al lui Avraam se va înfăptui mîntuirea oamenilor.

blique» din 1897, p. 336): «Șarpele care a sedus pe om nu-i decît un «portparole». Tot așa de justificată e interpretarea lui E. König, care admite acea concepție care poate fi numită concret reprezentativă (cf. *Die Messianischen Weissagungen*, p. 84).

18. Așa, Murillo scria (în *Il Genesis*, Roma, 1914, p. 306): «La mujer del v. 15 es Maria».

19. Contra haereses, III, 23, Migne, P.G., tom. 7, col. 967: «Sămînța care avea să zdrobească capul șarpelui este Fiul Mariei».

Pe linia acestor înfăptuiri, un progres îl constituie Facere XLIX, 10: «...Nu va lipsi sceptrul din Iuda, nici toiagul de cirmuire din mijlocul picioarelor lui, pînă cînd vine Siloh, și de el vor asculta popoarele».

În conformitate cu acest text, tribul Iuda va juca, în mijlocul fraților săi, rolul pe care îl are leul în lumea necuvîntătoarelor. El va fi un luptător temut. Termenul pînă cînd va păstra Iuda această prioritate este indicat în cuvintele: «nu va lipsi sceptrul... pînă nu vine Siloh».

Sceptrul este traducerea grecescului: $\sigma\kappa\eta\pi\tau\rho\nu$ = băț pentru a se sprijini, toiag pe care îl poartă păstorii (Tih. VII, 14) și regii (Isaia XIV, 5). Sceptrul e simbolul celui care conduce: stăpîn, rege, împărat. «Toiagul» e un paralelism explicativ la sceptru. Tribul lui Iuda va fi acela care va da poporului evreu conducători. Această întietate va menține-o Iuda pînă cînd vine Siloh.

Cuvîntul Siloh a fost obiectul unor îndelungate discuții. Schmidt amintește interpretarea cu Nounăscutul; ²⁰ Reinke referă pe Siloh la orașul Salem, Ierusalim; ²¹ W. H. Bennet ²² se gîndește la Selah, nepotul lui Iacob; Fr. Delitzsch ²³ identifică termenul Siloh cu orașul Silo; I. Böhmer traduce cu «adevăratul domnitor»; ²⁴ E. König, ²⁵ Ch. Fillion, ²⁶ deduc pe Siloh de la radicalul șalom (שָׁלוֹם) = a fi în pace, substantivat: împăciuitorul, omul păcii. În sîrșit alții, bazîndu-se pe Septuaginta, care are: «τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ», traduc cu: «acela căruia i se cuvine, adică domnia».

Interpretarea că Nounăscutul cade, neavînd nici o justificare gramaticală; asemănarea lui Siloh cu Salem nu poate fi susținută, iar nepotul lui Iacob, Selah, fiind de față, nu era chestiune de viitor, ca să se gîndească unii comentatori la el. Împotriva identificării lui Siloh cu orașul Silo sînt destule argumente; între altele, ortografia orașului Silo, din Efraim, e alta. Traducerea «adevăratul domnitor» este dedusă din Septuaginta și Vulgata (care are: «cui repositum est»).

Ce-i drept, e greu a explica deformarea radicalului șalom, pentru a-l deduce de aci pe Siloh, deși înțelesul de omul păcii s-ar potrivi de minune, căci Mesia e peste tot omul păcii, atît în profețiile Vechiului Testament (Isaia IX, 1), cit și în Noul Testament. În cazul acesta, Siloh este un «apax legomena», un Εἰρηναιῶς (Mirislav, Friedrich).

Se pare că mai puține dificultăți ar prezenta armonizarea lui Siloh cu textul Septuagintei, și a-l considera un compus din (שָׁ) (șin) de la

20. H. Schmidt, *Der Mythos vom wiederkommenden König in A. T.*, Giessen, 1925, p. 8.

21. I. Reinke, *Geschichte des Volkes Israel*, I, 1876, p. 55.

22. In Geneza sa, p. 437, după «Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft, 1909, p. 194.

23. *Kommentar über die Genesis*, Leipzig, 1887, p. 520.

24. Böhmer, *Das erste Buch Mose...*, 1905, p. 119: «bis der rechte Herrscher kommt...».

25. E. König, *Die Messianischen Weissagungen in A. T.*, Münster, 1927, p. 98.

26. Cl. Fillion, *Histoire d'Israël...*, I, Paris, 1927, p. 22.

אָשֶׁר (aşer) și din לו (lo) = acela căruia i se cuvine (domnia). În favoarea acestei interpretări avem o sumedenie de codici.

Astfel, dregătorul din XLIX, 10 ar fi personalitatea în care prestigiul lui Iuda își ajunge culmea. Sensul ar fi: în decursul timpului, prioritatea publică va fi deținută de tribul regal Iuda. Această demnitate va fi cedată leului din Iuda, lui Mesia, nădăjduitorul universal pentru mîntuire, căci în acest sens se zice (XLIX, 10 b): «de El vor asculta popoarele».

Ideea de mîntuire află continuare în cartea Iov, care prin doctrina sa deține un fel de primat între scrierile biblice. Învierea din morți, Judecata din urmă, doctrina despre lumea spirituală, dar și problema mîntuirii, se pune limpede în carte. Unul din textele de caracter profetic este: «Eu știu bine că Mîntuitorul meu este viu și că El, ca cel din urmă, mă va ridica de pe pămînt» (XIX, 25).

Cuvîntul Mîntuitorului este traducerea evreiescului goal. Acesta are înțelesul prim, de rudenie apropiată, consîngean, care are obligații în caz de răzbunare a singelui, sau în cazul unei căsătorii de levirat. Goal este izbăvitorul familiei aflătoare într-o situație grea. Iov se gîndește la Mîntuitorul sufletului său. Iov știe, adică are convingerea că Mîntuitorul este o realitate. «El este viu», adică există, trăiește, și îl va lua sub scutul Său pe Iov, îi va face dreptate.

Mîntuitorul va veni ca cel din urmă, în calitate de izbăvitor; altul nu mai vine.

Sensul: Dumnezeu coboară cu siguranță în lume, iar o dată cu venirea Lui începe epoca de mîntuire a omului. Ideea de mîntuire ia un avînt deosebit în Cartea Psalmilor. Dintre textele acestea face parte psalmul XXXIV, 20-21: «Multe sînt necazurile dreptului, din toate îl mîntuie Domnul; El păzește toate oasele lui, nici unul din ele nu se va zdrobi». Psalmul arată că este aspră calea virtuții și că prin multă răbdare se dobîndește mîntuirea; dreptul așteaptă însă cu încredere ceea ce va fi în viitor. Dreptul nu poate avea aceeași soartă cu păcătosul. Pentru a arăta cît sprijin găsesc la Dumnezeu dreptii, psalmistul spune că: «Păzește Domnul toate oasele lui», adică Dumnezeu se interesează în particular de soarta acelor care, din trăirea în Domnul, își fac un titlu de glorie. După interpretarea lui Origen,²⁷ «oasele» sînt puterile sufletești care susțin viața sufletului. În interpretarea lui Augustin,²⁸ «oasele» sînt puterile sufletești care nu pot fi înfrînte. La un sens spiritual aderă și Sfîntul Atanasie.²⁹ «E vorba de oasele virtuții, dreptate, credință, răbdare, căci, precum prin oase se menține în echilibru corpul, tot astfel prin cugetele cele bune, sufletul rodește mîntuire» — scrie Teodoret.³⁰

Bogat în conținut este în privința aceasta psalmul XL, 7-9: «Jertfa de sînge și prinosul n-ai voit, urechile mele le-ai deschis, ardere de tot și jertfă pentru păcat n-ai cerut, atunci am zis: Iată, vin, în sulul cărții e scris despre Mine ca să fac voia Ta...».

27. Origen, *Sel. in ps. 33*, Migne, P.G., tom. 12, col. 1309.

28. Augustin, *Enarratio in ps.*, Migne, P.L., tom. 36, col. 320-321.

29. Atanasie, *Expos. in ps. 33*, Migne, P.G., tom. 27, col. 109.

30. Teodoret, *Ἐπιτ. εὐα. Φαλ.* 33, Migne, P.G., tom. 80, col. 1108.

Jertfa de sînge (zebah) constă din animale admise de Lege (vite cornute, oi, capre), sau din păsări (porumbei, turturele). Victima substituie pe cel păcătos. Cel ce aduce, pe sine se aduce, murind păcatului, omorîndu-se omul vechi și născîndu-se din nou ca om integru. Important este la aducerea jertfei nu materialul adus, ci intenția care însoțește darurile.

«Prinosul» (mincha) este jertfa nesîngeroasă; ea constă din produsele agricole lichide (vin, untdelemn), și solide (pîine, făină, grăunțe). Aceeași semnificație o au și jertfele nesîngeroase, că: sacrificatorul se supune cu trup și suflet vrierii dumnezeiești. «Urechile mele le-ai deschis», în sensul că Domnul l-a făcut să pătrundă taina adevărurilor cu privire la jertfe, să știe care jertfe sînt folositoare și pe care le urgisește Domnul. «Arderea de tot» (elah) este numită așa, pentru că se consuma în foc întregul material adus ca jertfă. «Arderea...» înseamnă că jertfitorul se predă, spre sfințirea ființei sale, cu totul voii lui Dumnezeu. «Jertfa pentru păcat» este aceea care mijlocește ștergerea păcatelor.

Legea Veche nu este îndestulătoare pentru expierea vinei ca urmare a păcatului. Prin aducerea sacrificiilor, omul nu se află în stare de sfințenie, de aceea se simte trebuința unei jertfe noi. Despre necesitatea acestei jertfe stă scris în sulul cărții. Fiindcă în Septuaginta stă: «ἐν κεραλίδι βιβλίου» (în începutul cărții), ne-am putea gândi la Pentateuh, capul Sfințelilor Cărți, unde e scris: «despre mine», adică despre Mintuitorul (Geneză III, 15; XII, 2-3). Origen³¹ se gîndește la întreg Vechiul Testament, care în anumite părți conține preziceri privind mintuirea neamului omenesc. În conformitate cu Epistola către Evrei, cap. X, vorbitorul din psalm este Hristos, Care declară nulă valabilitatea sacrificiilor Vechiului Testament și se substituie pe Sine jertfă sîngeroasă. «Într-adevăr, — zice Fericitul Augustin —,³² unde sînt acele sacrificii? Sînt desființate în sensul că voină a le mai aduce, nu te vădești a fi în ritmul vremii și al credinței».

Despre epoca aceea, cînd norma de conducere în lume va fi dreptatea, iar judecățile nu mai sînt apelabile, fiind perfecte, — vorbește cu prisosință psalmul LXXII, 71. «Atunci vor rodi munții pace pentru popor și colinele, dreptate». Virtuțile nu mai constituie o excepție, ci devin parte integrantă și ceva nedespărțit de om. «Munții și colinele» constituie o figură literară, o sinecdocă, fiind vorba despre întreaga lume, căci dreptatea devine atunci universală. În epoca aceea, omul virtuos va propăși, iar standardul vieții morale se va desăvîrși. Natural că această realizare este legată de activitatea bărbatului ideal, pe care Vechiul Testament îl numește judecător, rege și profet, sau preot după rînduiala lui Melchisedec. Numele acestuia «va trăi veșnic, cit soarele va dăinui numele Lui și se vor binecuvînta în El toate popoarele».

Sînt în Vechiul Testament texte care pentru conținutul lor eshatologic, au devenit celebre. Nu e credincios care să nu fi fluturat pe buze vorbele: «Și va judeca neamurile și multor popoare va da poruncile Sale

31. Origen, ps. 39, Migne, P.G., tom. 80, col. 1155.

32. Augustin, *Enarratio in ps. 39*, Migne, P.L., tom. 36, col. 442.

și vor face săbiile lor fiare de plug și lăncile lor seceri. Nu va mai ridica sabia neam împotriva altui neam și nu vor mai învăța a se bate» (Isaia II, 4).

Sînt aici idei înaintate, care au izvorit din profundul conștiinței umane, că odată, lumea se va împărtași de pace statornică și de frăție. Textul începe cu conjuncția «și», pentru că face o legătură ideologică între II, 1, 2, 3. În aceste versete, profetul Isaia spunea că toate popoarele vor fi împinse de dorul fericirii, spre a-și însuși învățătura care se va vesti din «muntele cel sfînt», din Ierusalim. Dacă popoarele vor îndeplini condițiile cerute de Legea cea Nouă, se va realiza profeția din II, 4: «Dacă vor merge pe căile Domnului..., atunci vor face săbiile lor pluguri». Propoziția (II, 4) are un caracter afirmativ, ca și cînd profeția s-ar fi realizat, pentru că ea exista în planul divin.

Subiectul predicatului «va judeca» e Dumnezeu. El va fi suprema instanță judecătorească. În caz de neînțelegere între oameni, nu mai decide acțiunea singeroasă a oamenilor, ci arbitru între cei împricinați va fi Domnul. Acțiunii Domnului i se vor supune atunci toate popoarele. După ce vor aparține comuniunii care se întemeiază între om și Dumnezeu, oamenii nu vor mai săvîrși nedreptăți, pentru că ei vor căuta să trăiască ca niște copii ai lui Dumnezeu, ascultînd și împlinind voia Sa. Izgonind păcatul prin virtute, omul nu va mai răspunde la lovitură cu lovitură, căci a trăi în împărăția lui Dumnezeu înseamnă pace și bună înțelegere. O societate care să nu mai cunoască grozăviile războiului e făgăduința pe care o face profetul. Războiul se organizează în vederea distrugerii, din care rezultă atîtea nenorociri; pacea se întemeiază în vederea propășirii. Isaia întrezărește fericirea care rezultă pentru oameni, prin înlocuirea energiei războiului cu o energie a muncii creatoare.

Astfel, Chiril al Alexandriei³³ are dreptate cînd scrie că: «Isaia vede departe; rostul cuvintelor sale e să prezică sfîrșitul împărăției celui rău, cînd sabia nu va mai fi cunoscută și război nu va mai fi, pentru că se va realiza ceea ce a făgăduit Mîntuitorul, cînd a spus: «Pacea Mea vă dau vouă» (Ioan XIV, 27)».

Un text însemnat pentru adîncimea gîndurilor este Isaia XI, 6-9: «Atunci va sta lupul împreună cu mielul și pardosul cu iedul se va odihni, și vițelul și puiul de leu și vita; și un copilaș le va mîna, și vaca și ursul pasc împreună, la un loc se odihnesc puii lor. Și pruncul abia întărcat se joacă la vizuina viperei, și la ochii sticloși ai șarpelui copilul întinde mîna sa. Nu vor mai face rău, nici vor strica..., căci plin este pămîntul de cunoașterea Domnului, precum apele acoperă fundul mării».

Aici avem o serie de contraste: lup-miel, leu-vițel, șarpe-copil. Lupul e tipul omului crud; mielul, care reprezintă atît de tipic animalele domestice, e imaginea blîndeții.

Această caracterizare o are și iedul și, în parte, și vițelul. Leopardul (pardosul) este, ca și lupul, tipul cruzimii, pentru că rupe pe oricine îi iese în cale (Ieremia V, 6). Este o fiară vestită prin iuțimea și siguranța

33. Chiril, *Ἐπιτ. εἰς τόν Ἡσ.* Migne, P.G., tom. 71, col. 72, 73.

pasului (Avacum I, 8). Leul este tipul forței, pe care nimeni nu cutează s-o pună la încercare (Numeri XXIV, 9), căci ar risca să piară în ghiarele celui care «stă la pîndă, gata să sară» (Plîngerea lui Ieremia III, 10). Șarpele, și mai ales vipera, care în toată vremea are venin sub limbă (Ps. CXL, 4), prezintă un pericol de moarte pentru om, căci împotriva mușcăturii lor nu este leac de vindecare (Ieremia VIII, 17).

Sfinții Părinți alegorizează acest text. Astfel, pentru Teodoret,³⁴ ferocitatea oamenilor reprezintă variate categorii de oameni, cu moravurile lor; asemenea și după Eusebie al Cezareii,³⁵ animalele reprezintă naturile omenești.

Profetul Isaia aruncă o privire în viitor, cînd datorită unui progres moral se vor înlăptui realizări care vor usca lacrimile, vor șterge supărările și invidiile dintre oameni. Groaza de moarte pe care o inspiră trăirea în mijlocul oamenilor de o ferocitate animalică va trece în domeniul basmelor, despre care se va vorbi la perfectul istoric: «a fost odată...».

Fericirea fiilor omului este temeii de bucurie pentru întreaga făptură, fiindcă și ea suspină laolaltă cu omul și este în dureri; făptura însăși se va izbăvi de robia stricăciunii (Romani VIII, 21-22); «Toți copacii vor bate din palme» (Isaia LV, 12).

Isaia (XI, 9) motivează lipsa răului: «Căci pămîntul va fi plin de cunoașterea limpede a lui Dumnezeu...», că, teoretic, Dumnezeu va fi cunoscut, iar practic, voia Lui se va împlini.

În lupta pentru fericirea omului, profetul — în a cărui inimă n-a asfințit niciodată marea speranță a mîntuirii, are texte esențiale. Astfel, în XII, 6 și XXV, 9, descriînd pe Cel așteptat, vestește: «Iată Dumnezeul mîntuirii mele! În Tine nădăjduiesc și nu mă voi teme, căci fala mea și veselia mea este Domnul Dumnezeu, Care va fi mîntuirea mea; scoateți apă din izvorul mîntuirii».

«Iată» este particula care vestește de obicei noutățile cele mari. Poporul credincios se poate în sfîrșit bucura că va avea parte de ceea ce așteptat: de Dumnezeu, în calitate de Mîntuitor. «Izvorul de apă» este icoana fericirii (Levitic XIV, 50; XIX, 25; Osia XLIII, 19). La Ieremia (II, 13) «apa vie» este Dumnezeu; în Noul Testament, Mîntuitorul se numește adesea pe Sine: «apă vie» (Ioan IV, 14), de aceea Sfinții Părinți referă profeția la izvoarele Mîntuitorului (Chiril,³⁶ și Eusebie³⁷), la doctrina evanghelică (Ieronim),³⁸ din care scot cu bucurie cei care cred (Teodoret)³⁹ și-și astîmpără setea sufletească (Sfîntul Vasile).⁴⁰

Un text în care ideea de mîntuire ia un avînt deosebit este Isaia LXI, 1: «Duhul Domnului Dumnezeu peste mine; pentru aceea m-a

34. Teodoret: Prin ferocitatea animalelor, sînt închipuiți oamenii cu moravurile lor; lupul este acaparator, iedul indică nevinovăția, leul înghimfare și putere, bou, cutezanță. În Hristos se înfrățesc toate categoriile de oameni. *Op. cit.*, Migne, P.G., tom. 81, col. 315.

35. Eusebie, *ΕΙς τόν 'ΗΣ.* Migne, P.G., tom. 24, col. 172.

36. Chiril, *ΕΙς τόν 'ΗΣ.* Migne, P.G., tom. 71, col. 344.

37. Eusebie, *ΕΙς τόν 'ΗΣ.* Migne, P.G., tom. 24, col. 181.

38. Hieronim, *Com. in I. prophetam*, Migne, P.L., tom. 42, col. 153.

39. Teodoret, *ΕΙς τόν 'ΗΣ.* Migne, P.G., tom. 81, col. 324.

40. Sf. Vasile, *Ἐπι. εἰς τόν 'ΗΣ.* (la cap. 12), Migne, P.G., tom. 30, col. 564.

uns Domnul pe mine, ca să binevestesc săracilor; m-a trimis a vindeca pe cei zdrobiți cu inima, să vestesc celor robiți eliberarea și celor legați, mîntuire».

Duhul de aici este darul dumnezeiesc, care dă omului toată sfințenia pentru a opera cu succes pe teren moral. Profeții au primit acest dar în baza căruia, niciodată nu s-a stins în ei flacăra idealului. Sub influența acestui duh stau toți eroii credinței (Judecători VI, 34; I Regi XVI, 13). În persoana lui Mesia se realizează în modul cel mai desăvîrșit coborîrea Duhului Sfînt (Luca IV, 14; IV, 18).

La dobîndirea fericirii, sărăcia este mai proprie. Omul sărac nu are ocaziile dese de cădere, ca bogatul. Săracul își păstrează sufletul mai curat. De vindecare au trebuință oamenii în suferință: săracii, robii și cei zdrobiți cu inima. Dumnezeu nu va înceta a pregăti terenul pentru mîntuirea celor oropsiți: «Nu voi tăcea pînă cînd nu va răsări ca răsăritul zorilor, dreptatea și mîntuirea» (Isaia VI, 21). Omul să fie, deci, în așteptarea mîntuirii.

În concluzie, constatăm că Isaia vestește în multe ocazii epoca nouă: cînd se va astupa prăpastia pe care a săpat-o păcatul, care a înghițit atîtea generații de oameni, sfișiate de ură.

Ideea de mîntuire nu este străină nici micii scrieri biblice, intitulată: «Cartea prorocului Obadia». De însemnătate sînt, în această legătură de idei, cuvintele: «Și în muntele Domnului va fi mîntuirea..., și se vor sui mîntuitori în muntele Sion, spre a judeca muntele lui Esau, și va fi a Domnului împărăția» (Obadia I, 17-21). Muntele Domnului este Sionul, Ierusalimul; el va deveni centrul mîntuirii. «Mîntuitorii» sînt oamenii de bine, judecători, preoți, profeți, Apostoli. Activitatea acestora se concentrează în Ierusalim, centrul noii comunități religioase.

Un distins predicator al mîntuirii prin Mesia este și profetul Sofonie. Un astfel de text îl constituie II, 1: «Atunci va șterge Dumnezeu pe toți zeii pămîntului și se vor închina Lui neamurile ținuturilor celor mai îndepărtate, fiecare în locul lui».

Nimicirea cultului politeist, prin desființarea pompoaselor divinități ale zeilor, constituie o profeție eshatologică, și anume una dintre cele mai cuprinzătoare din cite conține Vechiul Testament. «Ținuturile cele mai îndepărtate» indică toate regiunile locuite de oameni. De la o margine la alta a pămîntului, toate popoarele se vor converti la credința în Dumnezeu. Textul fixează ordinea cultică a omenirii viitoare, în sensul că închinare lui Dumnezeu se poate aduce oriunde, nu numai în Ierusalim. Sofonie vestește ceea ce Teodoret numește «universalismul credinței noi și declinul păgînismului». ⁴¹ Astfel, Sofonie anticipează înfrățirea prin religie și învață că esențialul în ale credinței este nu locul unde se închină omul, ci sentimentul intim al convingerii cu care se închină.

Bogat în perspective eshatologice este și cap. III, care prevestește: pedepsirea păcătoșilor (III, 8), răsplătirea celor întristați (III, 18), progresul cultului în direcția spiritualizării (III, 9) și triumful adevărului.

41. Teodor, 'Ερημ. Σοφ., Migne, P.G., tom. 66, col. 464.

Păcătoșii vor pieri mistuiți de flacăra morții, care va mistui cu atât mai ușor cu cât mai plăpindă este viața sufletească a cuiva. Perspective cu totul deosebite se deschid însă acelorora care au fost «întristați» din pricina căutării lui Dumnezeu. În ce măsură întrezărea profetul o desăvârșire a vieții morale, vedem din III, 13: «Atunci nu se va mai săvârși nedreptate, nu vor mai grăi minciună, nu se va mai afla (între oameni) vicleșug». Atât de sus se va ridica omul pe scara sfințeniei, încît «cu buze curate se vor ruga» (III, 9).

După Ieremia, mîntuirea este o problemă a viitorului celui mai apropiat: «În vremea aceea, Ierusalimul se va numi «scaunul Domnului» și se vor strînge în el toate popoarele în numele Domnului și nu vor mai umbra după aceea pe urma poftelor inimii lor».

Expresia «în vremea aceea» este des întrebuițată în profețiile Vechiului Testament; ea se referă la epoca mesianică. Atunci, Ierusalimul va fi cu adevărat nou; el va deveni «loc de ședere al lui Dumnezeu».

Sub acțiunea inspirației, Ieremia scria că omenirea va participa în curînd la încheierea unui nou legămînt (XXXI, 31). Bazat pe legile moralei, legămîntul cel nou nu va mai fi desfăcut (XXXI, 32, 36); afară de aceea, el nu va mai fi scris pe table de piatră, ca altădată, ci în sufletele oamenilor (Ieremia XXXI, 33).

Tot așa este străbătută de un duh al înnoirii, cartea profetului Ezechiel. Profetul prezice un nou aspect religios: altfel de cetate sfîntă, alte mijloace de purificare.

În istoria pregătirii mîntuirii, profetul Daniil ocupă un loc deosebit. Pe cît de puține, pe atât de clare sînt viziunile sale privind viitorul omenirii. El învață că pe pămînt se va întemeia o nouă împărăție — împărăția lui Dumnezeu. Împărăția aceasta va fi universală și veșnică, cuprinzînd toate popoarele din toate locurile pămîntului (II, 44). Căpetenia investită de Dumnezeu pentru totdeauna cu puterea conducerii este Fiul Omului, care este Dumnezeu advărat și om advărat (VII, 13). Data realizării acestui eveniment o fixează cu precizie profetul Daniil, în cap. IX, 24-27.

Nu există profet care să nu agite într-un fel sau altul ideea de mîntuire, dar unii descriu mai mult persoana Mîntuitorului decît opera Sa. Astfel, Zaharia vorbește despre vlăstarul trimis de Domnul (III, 8), despre Mîntuitorul preot și rege (VI, 12, 13), despre intrarea Sa triumfală în Ierusalim (IX, 9), vinderea pentru 30 de arginți (XI, 13), străpungerea Sa (XII, 10). Textele culminează în prezicerea lui Maleahi, despre Soarele dreptății, din III, 26: «Și va răsări celor care slujesc numelui Meu, Soarele dreptății, aducînd mîntuire pe aripile Lui, și voi veți ieși și veți sălta ca viței cei sloboziți din legături».

«Soarele» lui Maleahi are un efect mîntuitor, răsărind va face ca nedreptatea să piară. Bucuria acestei epoci este așa de mare, încît omul o simte ca pe ceva cu totul nou.

Se înțelege, Soarele este persoana Mîntuitorului, Care celor drepiți le este luminător; de aceea textul trebuie interpretat în sensul lui Teo-

doret,⁴² că se referă la venirea Aceluia care este «lumina lumii» (Ioan VIII, 12).

Idea de mintuire află răsunet și în scrierile necanonice. Astfel, cartea Tobie prevestește bucuria viitoare a Ierusalimului și anticipează convertirea credincioșilor la Legea cea Nouă (XIII, 10-18); Cartea Înțelepciunii vorbește despre înțelepciunea cea necreată și veșnică (cap. XXIV); I Macabei descrie împărăția mântuirii și pe stăpînul văzut al ei (II, 57; IV, 46; XIV, 41).

Aproape nu există carte biblică care să nu deștepte interesul pentru noua ordine în lume. De la cea dintîi scriere a Vechiului Testament și pînă la cea mai mărunță lucrare necanonică, autorii nădăjduiesc tot mai mult în posibilitatea de desăvîrșire a omului. Tendința comună a tuturor profeților evoluează spre progresul omenirii. Cum? Prin fiecare clipă cit mai bine utilizată. Omul va munci mai mult și mai bine pentru sine și pentru semenii săi și va deprinde acțiuni care pot spori traiul liniștit în lume.

Pr. prof. NICOLAE NEAGA

42. Teodoret, *Ἐρμ. Μαλ.*, Migne, P.G., tom. 81, col. 1984.

„INVĂȚĂTURA CELOR DOISPREZECE APOSTOLI“ ȘI INSEMNĂTATEA EI PENTRU CONȘTIINȚA CANONICĂ ORTODOXĂ

Se știe că în veacul al XVI-lea, teologii Reformei, ridicându-se împotriva denaturărilor și abuzurilor Bisericii Catolice, au căutat să restabilească în toate privințele rînduielile din viața primară a Bisericii.

Datorită acestei orientări, care-i stăpînea pe reformatori, ca o lege a întregii lor activități, s-a dat un puternic impuls cercetărilor istorice-critice, ale izvoarelor doctrinare, istorice și de organizare a Bisericii din primele trei veacuri.

Deși năzuința lor de a restabili rînduielile Bisericii primare era sortită unui eșec sigur, din cauza ignorării dezvoltării istorice a Bisericii sub toate raporturile, totuși cercetările pe care le-au întreprins au fost cît se poate de folositoare pentru progresul studiilor teologice și al vieții bisericesti.

Astfel, ele au scos la iveală numeroase scrieri vechi, a căror cunoaștere a dat un impuls nou studiilor biblice, patristice, istorice și canonic-juridice. Interesul stîrnit de ele a mers crescînd pînă azi, stimuînd cercetările și punînd felurite probleme care continuă să preocupe. Dintre ele, de cea mai mare atenție se bucură problema eclesiologică, problemă cu implicații atît de vaste, încît pare că sintetizează fructul întregii osteneți teologice de peste un veac și jumătate. ¹

1. Pr. prof. Liviu Stan, *Probleme de eclesiologie*, în rev. «Studii Teologice», București, anul VI, 1954, nr. 5-6, pp. 295-315. La noi, în ultimul timp, au fost date la iveală o serie întregă de studii în această direcție, ca: Pr. prof. Liviu Stan, *Mireni în Biserică, Sibiu*, 1939, p. 816; Pr. Gh. Soare, *Forma de conducere în Biserică în primele trei secole*, București, p. 195; prof. N. Chițescu, *Trupul taitic al Domnului*, în rev. «Biserica Ortodoxă Română», an. LX, nr. 7-8, iulie-aug. 1942; Problema eclesiologică cercetată de magistrand Ștefan C. Alexe, *Eclesiologia Părinților Apostolici*, în rev. «Studii Teologice», București, anul VII, 1955, nr. 5-6, pp. 368-381; prof. univ. Iustin Moisescu, *Jerarhia*

De fapt, numai privind în aria ei, toate celelalte aspecte și probleme care se dezbat în legătură cu Biserica primară, acestea pot fi înțelese în mod just, fără exagerări și deformări.

Din cercetările întreprinse în această perspectivă, se poate constata cu ușurință cât de fidelă a rămas Ortodoxia, față de așezămintele Bisericii primare, și cât de mult s-au depărtat de ele, unele confesiuni creștine.²

Unul din documentele cele mai vechi și mai grăitoare, în privința rînduielilor de tot felul ale Bisericii primare, inclusiv în privința normelor de organizare și de conducere, este «*Învățătura celor doisprezece Apostoli*».

Didahia aceasta, — cum i se mai zice îndeobște —, a făcut obiectul a numeroase studii, atât în cadrul altor Biserici și confesiuni, cât și în teologia românească.³

bisericească în epoca apostolică, cu anexa: *Texte biblice și patristice despre pace și muncă*, editura Centrului mitropolitan al Olteniei, 1955; magistrand Sabin Verzan, *Cîrmuirea Bisericii în epoca apostolică*, în rev. «*Studii Teologice*», București, anul VII, 1955, nr. 5-6, pp. 336-352; magistrand Pr. I. Mircea, *Organizarea Bisericii și viața primilor creștini, după «Faptele Apostoloror»*, în rev. «*Studii Teologice*», București, anul VII, 1955, nr. 1-2, pp. 64-93.

2. E. Jacquier, *La doctrine de douze Apôtres et ses enseignements*, Paris, 1891, 271 pp.; Bonet Maury G., *La Doctrine de douze Apôtres*; essai de traduction avec un commentaire critique et historique, Paris, 1884, 36 pp.; F. X. Funk, *Doctrina duodecim Apostolorum*, LXXVIII, Tübingen, 1887, 116 pp.; L. Massebeau, *L'enseignement de douze Apôtres*, Paris, 1884, 36 pp.; F. Sabatier, *Le Didache ou l'enseignement de douze Apôtres*, Paris, 1885, 165 pagini; G. Rauschen, *Florilegium Patristicum*, volumul I, Bonnae, 1904-1914; H. Hemmer, J. Oger et A. Laurent, în *Textes et documents pour l'étude historiques du christianisme*, voi. I, Paris, 1907; H. Leclercq, în *Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de liturgie*, IV, 1, Paris, 1920, col. 772-799; C. Popovici, *Învățătura celor 12 Apostoli*, în scrierea «*Fontinele și Codicii Dreptului Bisericesc Ortodox*», cu un apendice, 1886; Ierod. Eugeniu Porfirescu, *Doctrina celor 12 Apostoli și învățăturile ei*, București, 1902, 94 pp.; Ștefan Berechet, *Învățătura celor 12 Apostoli*, în rev. «*Biserica Ortodoxă Română*», an. XL, nr. 10, iulie 1922; Pr. Ioan Mihălcescu și M. Pîslaru, *Scrierile Părinților Apostolici*, vol. I, traducere din original, R. Vîlcea, 1936, pp. 85-99; idem, *Scrierile Părinților Apostolici împreună cu așezămintele și canoanele apostolice*, editura Facultății de Teologie, 1927, pp. 81-93; prof. Ivan Groșev, *Die Lehre der zwölf Apostel*, Sofia, 1941, p. 50.

3. Pentru a înțelege mai bine adevărurile urmărite de noi, am socotit necesare unele considerații de ordin istoric cu privire la Didahie. Învățătura celor 12 Apostoli, «*Διδαχὴ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων*» este cea mai veche scriere din grupul scrierilor bărbaților apostolici, care ni se păstrează pînă astăzi. Este scrierea pe care mitropolitul de Nicomidia, Filotei Bryennios, o publică pentru prima dată în anul 1883, sub titlul: «*Învățătura celor 12 Apostoli*, publicată acum prima dată după manuscrisul de la Ierusalim, cu prolegomene și indicații de Filotei Bryennios, mitropolitul Nicomidiei», Constantinopol, 1883, în 8°; LX+75 pp. F. Bryennios descoperise încă din 1875 manuscrisul «*Didahiei*» în colecția de manuscrise din biblioteca melohului din Constantinopol al Sf. Mormînt, colecție scrisă de un oarecare Leontie, la anul 1056.

După cum ne-o prezintă mitropolitul Filotei Bryennios, Didahia poartă două denumiri: unul mai prescurtat: «*Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων*» iar celălalt mai lung: «*Διδαχὴ Κυρίου διὰ τῶν δώδεκα ἀποστόλων τοῖς ἔθνεσιν*» («*Învățătura Domnului prin cei 12 Apostoli către neamuri*»).

Din numeroasele discuții pe care le-au avut cercetătorii cu privire la aceste două titluri, reiese că amîndouă sînt îndeplăcite și adevărate, deoarece primul titlu arată că învățătura despre care este vorba în această lucrare se atribuie celor 12 Apostoli chemați direct de Domnul și nu celor harismatici. Al doilea titlu este iarăși îndeplătit, arătînd că învățătura aceasta nu este a Sfinților Apostoli, ci a Domnului, iar ei nu sînt

Căutînd să identificăm elementele de drept bisericesc, care se află în cuprinsul Didahiei, constatăm că ele se referă la următoarele chestiuni: Sfintele Taine, ca Botezul, Mărturisirea, Euharistia și Preoția, apoi diferite practici ca postul, de exemplu, și, în fine, ierarhia bisericească.

Mărturiile cuprinse în Didahie, relativ la aceste chestiuni, sînt cît se poate de prețioase și de clare, constituind o confirmare a rînduielilor canonico-juridice ale Bisericii Ortodoxe, așa cum s-au păstrat ele de-a lungul vremii.

deci aceia prin care ea se face cunoscută neamurilor. Ei sînt vasele pe care Domnul le-a ales și le-a poruncit să propovăduiască învățătura la toate neamurile. Didahia nu este opera directă a Sfinților Apostoli, ci este scrisă de către un autor, care a putut cunoaște învățătura Sfinților Apostoli din scrierile sfinte existente pînă la acea dată, poate chiar de la unii Apostoli care mai trăiau, dar mai cu seamă din tradiția orală. Această operă a fost totuși atribuită Sfinților Apostoli pentru ca să se bucure de mai mare autoritate și să fie primită și respectată ca însăși învățătura Domnului, propovăduind-o de către Sfinții Apostoli. Așa după cum reiese din titlu, se adresează neamurilor adică, creștinilor proveniți din păgînism și nu catehumenilor, așa precum Epistola către Evrei este adresată evreilor. Deci creștinilor proveniți din iudaism (E. Jacquier, *op. cit.*, p. 100).

Didahia nu este nici un cod de legi sau de orînduiri canonice, nici un tratat de dogmatică sau de morală specială, ci ea conține elemente și norme extrase din toate acestea, spre a servi creștinilor de atunci pentru organizarea vieții lor religioase. Ea nu este o carte fictivă și nici, nu ne prezintă niște norme de conduită morală sau de conducere — abstracte, rupte de realitatea vieții sau moarte, ci în ea cititorul descoperă viața creștină în ansamblul ei, a uneia sau mai multor comunități creștine din perioada postapostolică.

Este numită pe bună dreptate «O perlă prețioasă a vechii literaturi creștine» și «Manual al creștinismului primar». În tot cuprinsul Didahiei nu aflăm nici măcar vreo aluzie cu privire la autori, și cu toate discuțiile, cercetările și părerile specialiștilor, autorul rămîne și a rămas încă pînă astăzi, necunoscut. Se pare că este un creștin provenit din păgînism sau convertit din iudaism (*ibidem*, p. 87). Este însă cert că el cunoaște bine Vechiul și Noul Testament, care l-au influențat foarte mult în alcătuirea lucrării sale, constituind în felul acesta o operă de tranziție, de la scrierile sfinte scrise sub inspirația Duhului Sfînt, care alcătuiesc Sf. Scriptură, la scrierile bărbaților apostolici, scriitorilor bisericești și Sfinților Părinți.

Cercetătorii competenți nu sînt unanimi nici cînd stabilesc data apariției sale, așa că și în prezent această problemă este încă foarte mult discutată. În general însă, critica este aproape unanimă de acord să așeze opera spre sfîrșitul veacului I. Din analiza atentă a conținutului Didahiei, reiese clar că ea nu putea fi alcătuia decît în secolul I sau cel mult la începutul secolului II. Cuprinsul, limba și stilul acestei opere arată că ea are o remarcabilă vechime. De asemenea, simplitatea ritului botezului și a Sfintei Euharistii, sînt concludente în acest sens, iar agapele despre care este vorba, sînt legate de Sf. Euharistie.

Textul Didahiei cuprinde 16 capitole și poate fi împărțit în 3 părți, plus un epilog în capitolul XVI (trad. cit., p. 26; Pr. prof. Ioan G. Coman, *Teologia Părinților Apostolici*, curs la magisteriu pentru anul II, 1958-1959, prelegerea I. Aceeași împărțire o face și E. Jacquier, *op. cit.*, pp. 148-149; Șt. Berechet, în *art. cit.*, pp. 767-768; Pr. prof. Ioan G. Coman, în cursul citat, și *Patrologie*, manual pentru uzul studenților Institutelor Teologice, București, 1956, p. 34).

Partea I cuprinde capitolele I-V și în ea este descrisă în mod precis, simplu și direct învățătura morală pe care trebuie să și-o însușească cei care vor să primească botezul (candidații), cum reiese din indicația de la capitolul VII, I, iubirea de Dumnezeu și de aproapele, «înții să iubești pe Dumnezeu, făcătorul tău; al doilea, pe aproapele tău ca pe tine însuși, sau învățătura celor două căi: calea vieții (cap. I-IV) și calea morții» (cap. V). Partea a doua (cap. VII-X) cuprinde o serie de reguli canonice, dogmatice și

Examinarea atentă a celor ce ni le spune ea despre chestiunile menționate, va releva însemnătatea acestei scrieri străvechi, pentru conștiința ortodoxă și pentru spiritul în care trebuie înțelese unele dintre așezămintele juridice de bază ale Ortodoxiei.

Didahia nu menționează decât Tainele cele mai importante pentru viața creștină, adică : Botezul, care era socotit actul prin care o persoană intra de drept în comunitatea creștină și devenea membru al Bisericii lui Hristos ; Euharistia, care reprezenta hrana spirituală, doctoria nemuririi pentru fiecare creștin ; Mărturisirea, prin care se curățește sufletul de impuritățile păcatului și-l face apt spre a se apropia de Dumnezeu și a rămâne în comuniune cu El ; Preoția, care dădea comunității slujitori calificați, prin har, pentru a învăța, sfinți și conduce pe credincioși.⁴

BOTEZUL

În ceea ce privește Taina Sfântului Botez, putem spune că Didahia ne descrie aproape cu lux de amănunte, atît modul de administrare a lui, cît și condițiile ce se cereau celor care aveau să-l primească.

O primă condiție cerută de Didahie pentru primirea Sfântului Botez, este aceea de a fi bine instruit în învățătura creștină. Prin cuvintele : «după ce ați învățat toate pînă aci», se înțelege tot ceea ce s-a spus în primele șase capitole ale Didahiei. Adică împlinirea poruncilor morale, care conduc pe credincios pe calea vieții, în opoziție cu calea morții. Acestea formează materialul de inițiere în credința și în buna rînduială bisericească, pe care candidatul era obligat să-l învețe pînă să fie botezat. De altfel, această normă exprimă în esență, cu multe veacuri înainte, ceea ce avea să se hotărască la sinodul VI ecumenic, prin canonul 78, care zice că : «Se cuvine celor ce se luminează, a se învăța credința și în joia săptămîinii a o spune episcopului sau presbiterilor». Canonul acesta stabilește trei lucruri : 1. Că oricine voiește să se boteze, trebuie mai întîi să fie învățat în credința creștină ; 2. Că cei ce au învățat vor fi examinați de episcopi sau presbiteri, spre a se convinge de acest lucru, și 3. Că nu în orice timp are să se facă această examinare, ci numai joia în cursul săptămîinii. În fond, dispoziția acestui canon cuprinde în sine principiul că nu putea fi primit nimeni în Biserică, pînă nu cunoștea mai întîi învățătura Bisericii,⁵ lucru prin care s-a înțeles totdeauna nu numai un minimum de adevăruri de credință, ci și un minimum de norme privitoare la buna rînduială a vieții bisericești.

liturgice, cu privire la Sfintele Taine : Euharistia și Botezul, orînduiri cu privire la post și felul cum trebuie să se roage credincioșii — prezentînd în același timp și un model de rugăciune : Rugăciunea Domnească.

Partea III-a (cap. XI-XV), cuprinde un foarte bogat material canonic. Aici se ocupă de organizarea Bisericii, pe bază de ierarhie, cum vom vedea mai departe. Capitolul XVI ține loc de epilog sau încheiere, și aci se dau sfaturi credincioșilor pentru a fi totdeauna pregătiți și treji pentru primirea Fiului Omului la a doua Sa venire.

4. E. Jacquier, *op. cit.*, p. 189.

5. Dr. D.-G. Boroianu, *Dreptul bisericesc*, vol. I, Iași, 1899, pp. 46-47.

A doua condiție și cea mai esențială pentru săvârșirea botezului este rostirea cuvintelor: «În numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh». «βαπτίζατε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐν ὕδατι ζῶντι = botezați în numele Tatălui, și al Fiului și al Sfântului Duh, în apă proaspătă.⁶

Nici un alt botez săvârșit numai în numele unei persoane a Sfintei Treimi, a morții sau a învierii Domnului, și nu în numele celor trei persoane ale Sfintei Treimi, nu era socotit valid.

Didahia ne arată și materia cu care se săvârșea botezul, precum și modul de săvârșire a lui. Materia este apa proaspătă «ὕδατι ζῶντι» adică apă curgătoare, aceea dintr-un izvor sau fluviu, nu o apă stătătoare, că cea dintr-un lac sau cisternă. Apa curgătoare, și proaspătă, simboliza mai mult acțiunea regeneratoare și reimprespătătoare a botezului, iar ca exemplu avem pe însuși Domnul nostru Iisus Hristos, Care se botezase în Iordan.

În cazul că lipsea apă proaspătă și botezul trebuia totuși săvârșit, Didahia îngăduie să se folosească și altă apă. Se putea folosi chiar apă caldă, atunci cînd catehumenul era bolnav sau climatul era cu totul nepotrivit sau defavorabil.⁷ Acest obicei, de altfel, persistă pînă în zilele noastre. «Iar dacă nu ai apă proaspătă, botează și în altă apă; dacă nu poți în rece, botează în caldă» (cap. VII).

Este interesant că Didahia îngăduie botezul și prin turnare. Dar, se vede destul de limpede că Didahia îngăduie și această practică numai în cazuri absolut excepționale. «Și dacă n-ai nici una, nici alta îndeajuns, toarnă puțină apă de trei ori pe cap, în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh».

Deci, la această practică se recurgea numai atunci cînd în anumite locuri și împrejurări lipsea apa suficientă pentru a putea fi cineva afundat, sau cînd cineva dintre cei care trebuiau să fie botezați se găsea în împrejurări care nu permiteau afundarea, dar mai ales cînd cel ce se boteza era gata să moară.

Dovadă că aceasta nu era decât o excepție de la regula stabilită și practică de Biserică de la întemeierea sa, este însuși faptul că se folosește pentru botez termenul «βαπτίζω» care înseamnă a afunda, «οὕτω βαπτίζατε» spre deosebire de practica botezului prin turnare, care este redată prin cuvîntul «ἐκχεον». Și din faptul că poruncește să se toarne de trei ori apă, pe capul celui ce se botează, sîntem îndreptățiți să tragem concluzia că și afundarea se făcea tot de trei ori, în numele persoanelor Sfintei Treimi.

Biserica Ortodoxă a păstrat nealterată această tradiție sfîntă a Bisericii și niciodată nu a îngăduit practica obișnuită a romano-catolicilor, de a săvârși botezul prin turnare, și cu atît mai mult aceea prin simplă stropire a protestanților, despre care prețiosul nostru document nu face

6. Franciscus Haverius Funk, *Doctrina duodecim Apostolorum*, Tübingen, 1887, p. 20.

7. E. Jacquier, *op. cit.*, p. 194.

nici cea mai simplă amintire. Lucrul acesta este pentru noi de o mare importanță, arătându-ne că și în această privință, Biserica Ortodoxă a fost totdeauna fidelă practicii și învățaturii moștenite de la însuși Intemeietorul ei și de la Sfinții Apostoli și nu a adăugat la acestea nimic, de natură să le altereze.

După ce candidatul îndeplinea toate condițiile cerute de Didahie, era botezat de către episcop sau preot, și numai după aceea putea fi numit creștin cu adevărat, indiferent de proveniența sa, din iudaism sau din păgânism.

MĂRTURISIREA

Nu avem prea multe date cu privire la taina mărturisirii sau a spovedaniei, dar pe baza textelor pe care le conține Didahia cu privire la această Sfântă Taină, putem să lămurim câteva probleme care s-au pus și se mai pun încă în legătură cu mărturisirea și să tragem câteva concluzii foarte folositoare.

În primul rând se precizează că mărturisirea în secolul I al creștinismului se făcea în fața obștei, în adunare «'Εν ἐκκλησίᾳ ἐξομολογήσῃ τὰ παραπτώματά σου καὶ οὐ προσελεύσῃ ἐπὶ προσευχὴν σου ἐν συνειδήσει πονηροῦ» (în adunare — comunitate — mărturisește-ți greșelile și nu te duce la rugăciune cu cuget rău),⁸ deci locul unde se făcea mărturisirea păcatelor era adunarea, locul în care se adunau creștinii și nu oricare alt loc.

Penitentului i se cerea o căință sinceră și hotărârea de a nu mai păcătui; era sfătuit chiar să urască păcatul și toate faptele necuviincioase. «Μισήσεις πᾶσαν ὑπόκρισιν καὶ πᾶν ὃ μὴ ἀρεστόν τῷ Κυρίῳ» (Urăște orice fățarnicie și tot ce nu-i plăcut Domnului; cap. IV).

Se mai precizează de asemenea și faptul că mărturisirea se făcea în comun, deci o mărturisire publică a păcatelor. E drept că autorul vorbește la singular când spune: «ἐξομολογήσῃ = mărturisește-ți, și nu «ἐξομολογήσατε» — mărturisiți-vă, însemnând că fiecare se mărturisea individual, dar în fața adunării credincioșilor, practică ce a durat mult timp în Biserica primară.

Mărturisirea publică era numai un aspect al Tainei mărturisirii și se practica în Biserica veche pentru păcate grave, notorii. Ea se făcea de regulă numai o singură dată în viață. Asupra datei când a început a fi înlocuită practica mărturisirii publice, părerile sînt împărțite. Îndeobște se crede că începutul dispariției ei s-a făcut la 391, datorită scandalului ce s-a întîmplat la Biserica din Constantinopol sub patriarhul Nectarie (381-398).⁹

8. F. X. Funk, *op. cit.*, p. 16.

9. Socrate, *Historia ecclesiastica*, cartea V, cap. II, Migne, P.G., tom. XXVII, col. 613 și urm.; Sozomen, *Historia ecclesiastica*, cartea VI, Migne, P.G., tom. LVII, col. 1460; vezi și F. Ilarion, *Pocăința*, studiu de documentare teologică și psihologică, Sibiu, 1939, p. 162; *Mărturisirea păcatelor și pocăința în trecutul Bisericii*, în rev. «Biserica Ortodoxă Română», București, anul XXXIII, nr. 3-4, martie-aprilie, 1955, pp. 230-231.

La mărturisirea păcatelor, credinciosul trebuia să participe integral cu trupul și sufletul și să colaboreze cu Hristos. Participarea lui consta în mărturisire și pocăință, care reprezintă atitudinea lui personală față de păcat, lepădarea de păcat și lupta lui împotriva păcatului săvârșit. Domnul nostru Iisus Hristos inspiră creștinului această lepădare și luptă, dar creștinul trebuie să și-o însușească, să și-o facă personală.

Această participare personală a cerut-o Biserica creștinilor în toate timpurile și o cerea și Didahia creștinilor de atunci. Mărturisirea și căința au fost cele două condiții indispensabile pentru acordarea iertării păcatelor, de la începutul creștinismului pînă în zilele noastre, lucru ce reiese cu claritate și din Didahie. Nu avem în Didahie nici un indiciu sigur asupra faptului că «dezlegarea» de păcate sau «legarea» celor ce nu puteau fi iertați, se făcea de către episcop sau presbiter. Est însă de la sine înțeles că în virtutea puterii lor harice, numai aceștia puteau «lega sau dezlega» de păcate.

De asemenea este cît se poate de firesc să fi participat atît la iertarea sau osîndirea cît și la îndreptarea păcătosului întreaga obște care era de față la mărturisirea păcatelor.

Trebuie să reținem că mărturisirea premerge euharistiei, fiindcă Didahia cere ca mai întîi să se meargă la rugăciune. «Καὶ οὐ προσελεύσῃ ἐπὶ προσευχὴν σου ἐν συνειδήσει πονηρᾷ» (și nu te duce la rugăciune cu cuget rău).¹⁰ «Ἐπὶ προσευχῆν» are sensul de Euharistie, fiindcă ea cere celui care avea s-o primească să fie curat de păcate și de orice gînd rău, ca în felul acesta să se poată uni cu Hristos. Numai cei care se mărturiseau primeau Sfînta Euharistie: «προεξομολογησάμενοι τὰ παραπτώματα ὁμῶν.»¹¹ Această practică s-a menținut de asemenea pînă în zilele noastre.

Prin mărturisire, clerul avea controlul moral asupra credincioșilor, avea un mijloc duhovnicesc foarte potrivit pentru disciplinarea și îndreptarea păcătoșilor și a celor bîntuiți de tot felul de ispite.

EUHARISTIA

Sfînta Euharistie stătea în centrul cultului creștin și cerea o curăție maximă a vieții creștine, căci nu oricine se putea apropia spre a o primi. Didahia cerea trei condiții celor care o primeau: 1. botezul reglementar; «Nimeni să nu mînințe, nici să bea din Euharistia voastră, afară de cei botezați, căci și despre aceasta a zis Domnul: Nu dați cele sfinte cîniilor» (cap. IX); 2. Sfințenia în înțelesul unei vieți morale: «De este cineva sfînt, să vină; de nu, să se pocăiască» (cap. X), și 3. Mărturisirea păcatelor care trebuia să precedă Euharistiei.¹²

10. F. H. Funk, *op. cit.*, p. 16.

11. *Ibidem*, p. 42.

12. Ștefan Berechet, *art. cit.*, în rev. cit., p. 772.

Acestea se cereau, pentru ca atunci cînd cei ce se adunau să frîngă pîinea și să săvîrșească Sfînta Euharistie, împreună cu cînstiții slujitori, jertfa lor să fie cu adevărat curată. «ὄψως καθαρὰ ἡ θυσία ὑμῶν ἤ». Pentru importanța covîrșitoare pe care o prezintă Sfînta Euharistie în viața creștină, autorul Didahiei îi cosacră în întregime capitolele IX, X și XIV. Aci, autorul aduce argumentele cele mai convingătoare pentru a-i deprinde pe creștini să fie cît mai bine pregătiți sufletește în vederea unirii cu Domnul nostru Iisus Hristos. Din cele cuprinse în Didahie, relativ la Sfînta Euharistie, se poate reconstitui pe deplin rînduiala ce se făcea la frîngerea pîinii, binecuvîntarea paharului și rugăciunea de mulțumire ce urma după Sfînta Impărtășanie.

Ca materie a Sfintei Euharistii, Didahia arată «κλάσμα, ἄρτον» și «ἄμπελος» care după ce a avut loc epiclesa, se numesc «εὐχαριστία» (cap. X).

În legătură cu Sfînta Euharistie, se practicau și mesele frățești — agapele —, și se pare că ele urmau îndată după Sfînta Euharistie. Erau totuși distincte și au dispărut o dată cu forma de viață comună a primilor creștini. Chiar dacă sînt amintite pînă tirziu, «ele nu mai aveau caracterul omîginar din Biserica primară». ¹³

Didahia precizează și ziua în care avea să se săvîrșească Euharistia: «κυριακή», duminica, precum și modul în care se desfășura, așa precum s-a mai arătat.

POSTUL

Exemplul cel mai grăitor îl avem de la Domnul nostru Iisus Hristos, Care a postit patruzeci de zile înainte de a-Și începe activitatea Sa pămîntească. El a postit pentru ca să ne arate nouă cît de mare însemnătate are înfrînarea pentru a ne ridica din patimile trupești, spre desăvîrșire duhovnicească. După înălțarea Domnului la cer, ucenicii, atunci cînd se găsesc în situații grele, postesc și se roagă (Faptele Apostolilor XIII, 31). Autorul Didahiei era convins de însemnătatea postului, de aceea stabilește și zilele în care trebuiau să postească creștinii.

Iudeii posteau în ziua a doua, în amintirea lui Moise, care s-a urcat pe Muntele Sinai, și în a cincina, cînd s-a coborît de pe munte. Deși nu era obligatoriu la evrei, acest post era totuși respectat cu stricteță, după cum vedem din Evanghelia Sfîntului Luca: «Eu postesc de două ori pe săptămînă și dau zeciuială din toate veniturile mele» (Luca XVIII, 12).

Didahia poruncește creștinilor să nu țină zilele de post ale fătărniciilor, adică ale Iariseilor Vechiului Testament, care posteau lunea și joia, ci ei să postească miercurea și vinerea: «Ἄϊ δὲ νηστεῖαι ὑμῶν μὴ ἔστωσαν μετὰ τῶν ὑποκριτῶν νηστεύουσι γὰρ δευτέρα, σαββάτων καὶ πέμπτη ὑμεῖς δὲ νηστεύσατε τετράδα καὶ παρασκευήν»

13. Agapele sînt amintite și de o seamă de canoane mai tîrzii, ca de pildă: can. 11 Gangra; 27, 28 Laodiceea; 42 Cartagina și 74 sin. VI ec.

(Postul vostru însă, să nu fie ca al ipocriților, căci ei postesc luna și joia, voi însă să postiți miercurea și vinerea).¹⁴

Vedem, prin urmare, că Biserica și-a fixat, încă de timpuriu, zilele de post, pentru a nu se confunda cu posturile altor religii. Puțin mai târziu, postul a fost reglementat prin Canoane, fiind intru totul de acord cu învățătura din Didahie. Iată, de exemplu, ce ne spune Canonul 69 Apostolic, în acest sens: «Dacă vreun episcop sau presbiter, sau diacon, sau ipodiaton, sau citeț, sau cîntăreț, nu observă Sfîntul Marele Post al Paștilor, sau miercurea sau vinerea, să se caterisească; fără numai dacă va fi împiedicat de slăbiciune trupească; iar dacă va fi laic, să se afurisească».¹⁵

În creștinism se sfințește duminica — ziua Învierii Domnului — în locul sabatului, iar în locul zilelor a II-a și a V-a, se stabilesc posturi creștine în a patra zi, în amintirea osîndirii la moarte a Mîntuitorului, iar a VI-a zi, în amintirea suferințelor și morții Sale pe Cruce.

Mai relevăm că Didahia cere cel puțin una sau două zile de post, de la cel ce botează, de la cel ce se botează și de la alții, ca: prietenii, cateheții și rudele care iubesc și prețuiesc pe candidatul la botez, prin cuvintele: «Înainte de botez, să ajuneze cel care botează și, dacă pot, încă și alții, poruncește însă ca cel care se botează, să postească înainte una sau două zile» (cap. VII). Această recomandatie indică atmosfera sfințitoare și importanța postului și a Tainei Sfîntului Botez.

VRAJITORIIILE

Dar în afară de practicile indicate și bine rînduite prin norme bisericești, Didahia se mai ocupă și de acele practici greșite dar frecvente, în lumea veche, ce se cunosc sub numele de vrăjitorii.

Născute din obscurantism și superstiție, vrăjitoriile au bintuit ca un flagel societatea lumii antice. Didahia le constată și le osîndește, poruncind creștinilor să se ferească de vrăjitorii și de farmece: «ὁ μαγεύσας», încadrîndu-le între păcate ca uciderea, preacurvia, curvia, beția etc., și arătînd că toate duc la închinarea de idoli, cînd zice: «Fiul meu, nu te face ghicitor, pentru că aceasta duce la închinare de idoli; nici descîntător, nici zodias, nici vraci, nici nu te uita la acestea, pentru că din toate se naște închinarea la idoli» (cap. III).

În spiritul celor rînduite în această privință, de Didahie, sînt și hotărîrile Sfîntilor Părinți și ale Sfîntelor Sinoade. Iată ce ne spune, de pildă, Canonul 83 al Sfîntului Vasile cel Mare: «Cei ce vrăjesc ori urmează obiceiurile păgînești sau în casa lor, bagă pe oarecare spre aflarea vrăjilor și spre curățire, să cadă sub canonul de șase ani, un an tînguindu-se, un an ascultînd, trei ani prosternîndu-se, un an stînd împreună cu credincioșii, așa se vor primi».

14. F. H. Funk, *op. cit.*, p. 22.

15. Dr. N. Milaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, însoțite de comentarii, traducere făcută de Uroș Kovincici și dr. Nicolae Popovici, vol. I, partea I, Arad, 1930, pp. 290-291.

Un alt Canon al Sfântului Vasile (65), ocupându-se de cei care mărturisesc că au făcut vrăjitorie sau fermecătorie, le prescrie pentru penitență un timp de 20 de ani. Gravitatea acestor păcate ne-o dovedește și Canonul 7 al aceluiași Sfânt Părinte, care pune pe fermecători și vrăjitori în rândul celor stricători de parte bărbătească și de animale, a ucigașilor, adulterilor și idolatriilor, aplicându-le aceeași pedeapsă ca și acestora.

Sfântul Vasile cel Mare chiar dacă nu va fi fost influențat de această veche scriere bisericească, este totuși de acord cu cele învățate de ea și de Biserica noastră, arătând, ca și Didahia, că ele compromit credința și învățătura Bisericii. Și ceilalți Sfânti Părinți se ocupă de această problemă, ca de exemplu Sfântul Grigore de Nisa, care ne arată în Canonul 3 că: «Cei ce se duc la descântători, sau vrăjitori, sau la cei ce făgăduiesc să efectueze prin demoni oarecare curățiri și apărări de rău, aceștia se vor întreba de-amănuntul și se vor cerceta, ori de fiind statornici în credința cea întru Hristos, din vreo constrângere au fost atrași la păcat, producându-se în ei acest impuls (spre păcat)». Mai târziu și sinoadele ecumenice au dezbătut această latură, cum vedem în Canonul 61 al sinodului VI ecumenic de la Trulan. Reproducem întocmai acest Canon, urmărind aceeași idee de care ne ocupăm. «Cei ce se adresează prezicătorilor sau altora de felul acesta, ca de la aceia să afle ceea ce ar voi să li se descopere, potrivit celor ce s-au hotărât mai înainte de către Părinți, în privința lor, să cadă sub Canonul «penitenței» de șase ani. Aceleiași epitimii trebuie să se supună și cei ce trag după sine urși, sau alte dobitoace de acest fel, spre distracția și vătămarea celor mai simpli, și cei ce spun norocul și ursita și genealogia și multe lucruri de acest fel, după biririle rătăcirii, și cei ce se zic gonitori de nori și vrăjitori, și cei ce confecționează amulete, și prezicătorii. Și dacă vor rămâne în acestea și nu se vor schimba și nu se vor feri de aceste meșteșuguri pierzătoare și păgânești, hotărîm să se lepede cu totul de la Biserică, precum și Sfintele Canoane învață». Cu aceste practici, nu le era îngăduit să se îndeletnicească nici unora dintre credincioși și cu atât mai mult clericilor. În această privință ne stă mărturie Canonul 36 al sinodului local de la Laodiceea: «Nu se cuvine ca cei ereticești sau clericii, să fie vrăjitori, ori descântători, sau să facă cele ce se zic filacterii, care sînt legături ale sufletelor lor. Iar cei ce le poartă, am poruncit să se alunge din Biserică».

IERARHIA

Una dintre cele mai de seamă probleme care se ridică totdeauna cînd studiem ierarhia bisericească, în epoca apostolică, este problema harismaticilor. Ea se leagă de obicei de problema ierarhiei bisericești și de aceea a constituit un obiect de îndelungate discuții, mai ales în teologia protestantă, care substituia ierarhia acestora, sau căuta să nege

complet poziția și rostul ierarhiei primare, în favoarea acestor harismatici temporari.

Încercînd să descifrăm adevărul din mărturiile pe care ni le oferă Didahia, vom proceda la examinarea atentă a ceea ce numea Biserica în primele veacuri ale erei noastre: apostoli, profeți și învățători.

Apostolii despre care este vorba în Didahie, nu pot fi cei doisprezece, fără îndoială, ci sînt acei apostoli harismatici pe care-i amintește Sf. Apostol Pavel, zicînd: «Pe unii i-a pus Dumnezeu, în Biserică — mai întii Apostoli, al doilea profeți, al treilea învățători (I Cor. XII, 28).

Aceștia erau misionarii plini de zel și inspirații, înzestrați cu anumite harisme ca: vorbirea în limbi, darul de a tămădui, a prooroci etc. Dar spre deosebire de cei doisprezece Apostoli, aceștia n-au primit chemarea directă, specifică numai celor doisprezece, ci ei erau ucenici direcți ai Domnului sau ai Sfinților Apostoli, și întemeietori de comunități sau Biserici noi; mergeau din loc în loc, întărind și însuflețind comunitățile. Iar comunitatea în care mergea unul dintre ei era obligată să-l primească și să-l întrețină ca pe însuși Domnul. «πᾶς δὲ ἀπόστολος ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς δεχθήτω ὡς Κύριος» (Orice Apostol care vine la voi, să fie primit ca Domnul).¹⁶

În comunitate nu putea rămîne decît o zi; dacă era absolut necesar, două. Cel care rămînea trei sau mai multe zile, era socotit un apostol mincinos.

Rostul lor era foarte însemnat, căci participau la opera de propovăduire a învățaturii Domnului, continuînd pe cei doisprezece Apostoli. În afară de Didahie, ei mai sînt amintiți și în alte scrieri,¹⁷ iar Sfîntul Irineu și Tertulian identifică pe apostolii Didahiei cu cei 70 (72) descriși de Sfîntul Luca, în capitolul X al Evangheliei sale.

Dar cele mai multe date ni le oferă Didahia asupra proorocilor. Pe aceștia îi menționează imediat după Apostoli, între slujitorii cuvîntului dumnezeiesc împreună cu Apostolii sau chiar ca Apostoli. Tot după Apostoli îi numește și Sf. Apostol Pavel în epistolele sale (Efeseni II, 20; IV, 11; I Corinteni XII, 28). Slujba lor consta în parte în prevestirea împrejurărilor viitoare (Faptele Apostolilor XI, 28), dar în mod special, consta în a învăța, sfătui și mîngîia (I Corinteni XIV, 3).

De fapt, nu orice comunitate era obligată să-și aibă proorocul său, după cum multe nici nu aveau, iar proorocii ca și Apostolii și învățătorii erau cu toții itineranți; și ei erau ținuți într-o comunitate tot numai două zile, după aceea trebuiau să meargă în altă parte. Deci Apostolii, profeții și învățătorii sînt în continuă mișcare a propovăduirii cuvîntului lui Dumnezeu și circulă frecvent de la o comunitate la alta.

Didahia îi îndeamnă pe credincioși să-i primească și să-i respecte pe aceștia, cu dragoste și considerație. «Fiul meu, de cel care-ți vorbește cuvîntul lui Dumnezeu, adu-ți aminte noaptea și ziua, cinstește-l ca pe

16. F. H. Funk, *op. cit.*, p. 32.

17. *Omitiile Clementine*, cap. V, 35; *Stromata*, II, 6; IV, 17.

Domnul, căci unde se vorbește ce-i al Domnului, acolo este Domnul»¹⁸ (cap. IV).

Proorocii trebuiau să vorbească în Duh: «καὶ πάντα προφήτην λαλούντα ἐν πνεύματι»¹⁹ și să învețe numai adevărul «πᾶς δὲ προφήτης διδάσκων τὴν ἀλήθειαν»²⁰ iar semnul după care un profet poate fi cunoscut că este un profet adevărat și că învață adevărul, este acela că ceea ce învață, trăiește în același timp. «Nu însă oricine vorbește în duh este profet adevărat, ci numai cel care are purtările Domnului, deci după purtare se va cunoaște profetul mincinos și profetul adevărat».²¹

Învățătura lor trebuia să aibă un scop religios moral, altfel se dovedea că sînt falși profeti, iar învățătura lor își pierdea orice valoare. Purtarea lor trebuia să fie excepțională; ei trebuiau să dea dovadă de consecvență, spre a fi pildă credincioșilor.

Didahia îi amintește de 15 ori, în timp ce pe Apostoli și pe învățători numai de trei ori, iar pe episcopi și pe diaconi, o singură dată. Funcțiunea acestora este spirituală și vremelnică, în opoziție cu aceea a ierarhiei bisericești, care era permanentă în sinul unei comunități.

Profeții sînt puși pe picior de egalitate — ba chiar pe o treaptă superioară ierarhiei. Ei sînt marii profeti ai creștinilor și lor le-a fost încredințată slujba cuvîntului, iar la cultul divin, lor le era îngăduit să prelungească rugăciunea de mulțumire din timpul Sfintei Euharistii, așa după cum doreau. «Τοῖς δὲ προφήταις ἐπιτρέπετε εὐχαριστεῖν, ὅσα θέλουσιν» = «Profeților însă îngăduiți-le să rostească oricîte mulțumiri vor voi».²²

În fața credincioșilor se bucurau de multe privilegii. Credincioșii erau obligați să le asigure întreținerea acelora care veneau în sinul comunității și nu aveau nici un fel de bunuri pentru existență. «Orice profet adevărat, care vrea să rămîină la voi, este vrednic de hrana sa. Deci luați pîrgă din produsele vinului și ale ariei, din oi și din boi, și dați-o profetilor, căci ei sînt arhieriei voștri. De faci piine, ia pîrgă și dă-o după pornucă. Tot așa dacă dai cep unui vas de vin sau de untdelemn, ia pîrga și dă-o profetilor. Iar din bani și din îmbrăcăminte și din toată averea, ia ce fel vei găsi cu cale și dă după poruncă».²³

Acestea se cuveneau numai adevăraților profeti și nu celor care făceau cîte ceva din interes sau pentru cîștig, căci Didahia se ridică împotriva acestora și sfătuiește pe credincioși să nu-i asculte, căci aceștia sînt falși profeti și nu propovăduiesc pe Hristos.

În acel timp, se vede că erau și mulți profeti mincinoși, iar Didahia îi previne pe credincioși despre aceștia, prin cuvintele: «Dacă vreunul va zice în Duh: Dă-mi bani sau altceva, să nu-l ascultați».²⁴

18. *Trad. cit.*, cap. IV, p. 88.

19. F. H. Funk, *op. cit.*, p. 34.

20. *Ibidem*, p. 36.

21. *Trad. cit.*, p. 95.

22. F. H. Funk, *op. cit.*, p. 30.

23. *Trad. cit.*, pp. 96-97.

24. *Ibidem*, p. 96.

Pe proorocul care avea autoritatea și recunoașterea unui profet adevărat, inspirat de Dumnezeu, credincioșii nu aveau voie să-l supună la probă sau să-l judece, ci aceasta era lăsată în sarcina lui Dumnezeu.

«Și pe orice profet, care vorbește în Duh, să nu-l ispitiți, nici să-l judecați, căci tot păcatul se va ierta, dar păcatul acesta nu se va ierta». ²⁵

Acest păcat este foarte grav și este asimilat cu păcatul împotriva Duhului Sfânt. «Orice păcat și orice hulă vor fi iertate oamenilor; dar hula împotriva Duhului Sfânt, nu le va fi iertată» (Matei XIX, 31).

Între harismatici, Didahia numește în al treilea rând pe învățători. Aceștia sînt slujitorii propovăduirii, în înțelesul strict al cuvîntului «οἱ λαλοῦντες τὸν λόγον» —, cei care inițiază pe alții în doctrina și viața creștină. Ei sînt cei care instruiesc și edifică pe creștini. Funcțiunea lor e o funcțiune spirituală, nu administrativă — este, ca atare, una singură, comună, λαλεῖν τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, pe care fiecare categorie o îndeplinește sub formă și în măsura darului ei. ²⁶

Învățătorii aveau datoria și interesul să predice adevărul așa cum l-au lăsat Mîntuitorul și Sfinții Apostoli. Iar în acest sens, epistolele pastorale și scrierile Părinților Apostolici sînt pline de îndemnuri pentru păstrarea învățaturii creștine curate (I Tim. VI, 3; II Tim. II, 15-16). Faptul arată ce mare însemnătate și ce rost important a avut predicarea cuvîntului Domnului în starea lui inițială, pentru destinele Bisericii primare. ²⁷ După Didahie, învățătorul are aceeași importanță ca și profetul. Amîndoi învață cuvîntul lui Dumnezeu, dar există între ei o mare deosebire în sensul că pe cînd profetul vorbea inspirat, în Duh, învățătorul trebuia să aibă cunoștințe; funcțiunea lui nu era profetică, ²⁸ ci ea cerea pe lîngă harul propriu zis, osteneală și capacitate personală, o anumită instrucție, claritate, ascuțime a minții și un anumit dar de comunicare. Profetul impresiona și se impunea prin darul supranatural; învățătorul trebuia să aibă o autoritate pe care o dau cunoștințele. Expunerea lui era naturală și calmă. ²⁹ Ca toți harismaticii, și învățătorii au apărut tot ca dar, nu ca funcțiune, iar darul lor era personal, iar nu de la oameni, nici prin oameni, ca la clerici, ci direct de la Dumnezeu, triada de slujitori ai cuvîntului din Biserica primară desfășurînd o activitate «pnevmatică». ³⁰

Și pentru învățători, Didahia cere credincioșilor aceeași ascultare și cinste ca și pentru ceilalți slujitori, iar Sfîntul Iacob îi îndeamnă să nu fie mulți învățători, căci ei vor fi supuși unei judecăți mai aspre (Iacob II, 1).

Faptul că și clericii participă la slujirea lor, Didahia îl consideră ca o mare cinste «ὁμῖν γὰρ λειτουργοῦσι καὶ αὐτοὶ τὴν λειτουργίαν τῶν προ-

25. *Ibidem*, p. 96.

26. *Primii didascoli creștini*, art. în rev. «Studii Teologice», anul III, nr. 2, 1932, p. 144.

27. P. Batiffol, *L'Église Naissante*, p. 129, în art. cit., p. 143.

28. E. Jacquier, *op. cit.*, pp. 233, 241.

29. J. E. Oslander, *Commentar über den ersten Brief Pauli an die Korinthier*, Stuttgart, 1847, p. 567.

30. *Art. cit.*, în rev. «Studii Teologice», nr. 2, 1932, p. 148.

φητῶν καὶ διδασκάλων» (căci și ei vă îndeplinesc serviciul profeților și al învățătorilor),³¹ și este explicabil faptul acesta, fiindcă învățătorul vorbea «de la înălțimea harului lui», pe care chiar profetul o recunoștea; prestigiul lui era stabilit și necontestat. În timp ce episcopul nu putea să dispună nimic peste limitele comunității (eparhiei) sale, harisma învățătorului era stabilită în toată Biserica, el trebuia să fie ascultat pretutindeni.³²

În privința stabilității învățătorului, nu avem nici o indicație, dar pare firesc, în cazul său, că putea să se așeze într-o comunitate în cazul când ar fi dorit. Iar în ceea ce privește întreținerea sa, el este încadrat în rîndul proorocilor «ὡσαύτως διδάσκαλος ἀληθινός ἐστιν ἄγιος καὶ αὐτὸς ὡσπερ ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ» (Tot așa și un învățător adevărat este vrednic, și el ca și lucrătorul de hrana sa).³³

După cum am amintit mai sus, harismaticii, în general, sînt puși de Didahie alături de clerici și chiar pe o treaptă superioară acestora. Dar nicidecum nu avem temeiuri să fim de acord cu cei care au redus și au diminuat complet rolul clerului primelor secole, ridicînd pe harismatici deasupra acestora și subordonîndu-i lor. Harismele au fost specifice la începutul creștinismului, îndeplinind funcțiuni spirituale, extraordinare și provizorii. Ele au dispărut însă în chip firesc, atunci cînd nevoile și împrejurările specifice care le-au reclamat, au dispărut și au făcut loc unor reguli și orînduiri instituționale.³⁴

O dată cu ele au încetat aproape cu totul și funcțiile lor, o parte din ele fiind îndeplinite în mod firesc, de ierarhie. De altfel, lucrarea harismaticilor în epoca primară nu a substituit și n-a înlocuit nicidecum ierarhia bisericească, cum au pretins protestanții.

Natura lucrării harismatice arată că ea a fost o lucrare extraordinară care nu numai că n-a atins lucrarea sacerdotală a ierarhiei bisericești, ci din contră, a întărit-o pe aceasta și a relevat caracterul necesității și natura ei instituțională. Așa încît, însăși prezența și lucrarea extraordinară a harismaticilor constituie o dovadă a existenței ierarhiei sacramentale și un mijloc de reliefare a caracterului statornic al acesteia, arătînd prin însăși lucrarea ei, că ea se adăuga la aceea a ierarhiei, care înfățișa baza sau fondul pe care se mișca lucrarea harismatică.

Întreaga desfășurare a lucrării mîntuitoare prin Biserică arată că lucrarea harului încredințat ierarhiei și prin aceasta însăși ierarhia a avut și și-a menținut caracterul necesității în viața bisericească, pe cînd lucrarea harismelor, și prin ea însăși harismaticii, n-a avut și nu și-a păstrat caracterul necesității, ci a avut și și-a manifestat caracterul extraordinar și temporal. Aceasta înseamnă că Biserica nu poate exista ca atare și nu-și poate îndeplini în mod constant misiunea ei fără ierarhie, pe cînd ea poate exista și-și poate îndeplini, în orice vreme, lucrarea ei

31. F. H. Funk, *op. cit.*, p. 44.

32. *Rev. cit., art. cit.*, p. 183.

33. F. H. Funk, *op. cit.*, p. 40.

34. Pr. prof. Ene Braniste, *Liturgia creștină în primele trei veacuri*, curs la magisteriu pentru anul II (1958), p. 6.

mîntuitoare și fără harismatici, adică și fără prezența și lucrarea lor constantă în Biserică.

Ierarhia bisericească a fost instituită de Mîntuitorul deodată cu întemeierea Bisericii ca să fie în ea, prin succesiune aposiolică, pînă la sfîrșitul veacurilor. De aceea ierarhia n-a dispărut din Biserică niciodată și nici n-a fost umbrată de prezența harismaticilor, căci chiar și în timpul lor, ierarhia bisericească n-a încetat de a săvîrși lucrarea ei sfîntă. Dacă găsim totuși pentru un timp pe harismatici îndeplinind anumite funcțiuni care reveneau de drept ierarhiei bisericești, este nu pentru că aceasta (ierarhia) nu ar fi existat, ci pentru că anumite nevoi deosebite ale Bisericii cereau ca, alături de ierarhie, să existe și harismatici. Toți erau colaboratori și împreună-lucrători în via Domnului. Dar, după ce planul dumnezeiesc s-a realizat, a dispărut și prezența harismaticilor, din mijlocul comunităților creștine.

Începutul slujirii preoțești se leagă de ziua Cincizecimii și caracterul necesității, ca atribut esențial al ierarhiei bisericești, rezultă atît din natura și misiunea Bisericii, cît și din lucrarea pe care ea a desfășurat-o și continuă să o desfășoare din epoca apostolică pînă azi.

Didahia poruncește credincioșilor să-și aleagă episcopi și diaconi: «χειροτονήσατε οὖν ἑαυτοῖς ἐπισκόπους καὶ διακόνους ἁγίους τοῦ Κυρίου» («Alegeți-vă episcopi și diaconi vrednici de Domnul»).³⁵

Din felul cum ne este prezentat textul de față, am putea fi ispitiți să credem că nu-i vorba decît de două trepte ierarhice: diaconat și episcopat, dat fiind faptul că despre treapta presbiteratului nu ne amintește nimic. Lucrurile se prezintă în realitate cu totul altfel: această folosire a termenilor, adică a cuvîntului episcop și pentru presbiteri, și a cuvîntului presbiter și pentru episcopi, o întîlnim de la început aproape în toate scrierile începînd cu Noul Testament și continuînd cu scrierile Părinților Apostolici și chiar ale unor Sfinți Părinți și scriitori bisericești.³⁶ Ca urmare, prin cuvîntul «ἐπίσκοποι» trebuie să înțelegem în Didahie și pe preoți împreună cu episcopii. Dar cu toate că termenii «ἐπίσκοπος» și «προεβύτερος» sînt întrebuițați unul în locul celuilalt, ei indică în mod clar — în context — slujiri distincte.

Indemnul stăruitor pe care-l face Didahia comunităților de a-și alege episcopi și diaconi, este făcut după ce mai întîi a descris felul cum trebuia săvîrșită Euharistia, dovadă care ne face să afirmăm că centrul lucrării ierarhiei era săvîrșirea Sfințelor Taine.

Cît privește calitățile cerute de Didahie, clericilor, adică membrilor ierarhiei, și anume acelea de a fi «vrednici de Domnul, bărbați blînzi și

35. F. H. Funk, *op. cit.*, p. 44.

36. Pentru epoca apostolică, prof. Iustin Moisescu, *Ierarhia bisericească în epoca apostolică*, Craiova, 1955, iar pentru epoca postapostolică, magistrand St. Izvoranu, *Ierarhia bisericească, după scrierile bărbaților apostolici*, în rev. «Mitropolia Moldovei», Iași, nr. 7-8, 1957.

neuibitori de argint, adevărați și încercați», observăm că și acestea, ca și multe altele pe care le cere și Sf. Apostol Pavel în epistolele sale pastorale (I Tim. III, 8-13; V, 17, 19, 22; III, 1-7; Tit I, 6, 9), se refereau la o instituție și la o lucrare statornică în Biserică, adică la una de fiecare zi și destinată pînă la sfîrșitul veacurilor, prin legătura directă și permanentă pe care o stabilește harul preoției, între purtătorii lui și Domnul nostru Iisus Hristos.

Cît privește termenul «*χειροτονήσατε*» tilcuirea lui nu poate fi decît în înțelesul de «alegeți-vă» (episcopi și diaconi), iar nicidecum în acela de «hirotoniți-vă sau sfințiți-vă», așa după cum au crezut unii.

Alegerea clericilor se făcea «plebe praesente» — «în prezența popoului» —, adică a credincioșilor, și cu știrea lor, pentru ca ei să poată vedea la față și să cunoască bine pe cel ce se alegea. Credincioșii aveau un rost important în alegerea clerului, fiindcă în alcătuirea Bisericii ei intră ca un element constitutiv, avînd caracterul necesității, în sensul că fără de ei și fără de lucrarea lor, Biserica nu poate exista, după cum același caracter îl are și preoția, adică ierarhia sau clerul.

Numai existența și împreuna-lucrare a acestor elemente constitutive, organice, avînd ambele caracterul necesității, dă cuprins adecvat, dogmatic și instituțional-juridic, noțiunii de Biserică. Între clerul ales în felul arătat și între credincioși, se stabileau în chip firesc raporturi de stimă, de încredere și de dragoste. Valoarea personală și autoritatea morală a clericului îl impuneau respectului credincioșilor. Slujitorul de o mare vrednicie și de capacitate cunoscută dinainte, era într-adevăr un om ales. un creștin chemat să slujească «sfinților» — așa cum se numeau la început creștinii —, și căruia hirotonia îi acorda puterea și prestigiul harului. Hirotonia întărea astfel cu pecetea Sfîntului Duh vrednicia omenească a celui ales de credincioși, ca slujitor și păstor al lor. Alesul oamenilor devenea și alesul lui Dumnezeu. Credincioșii iubeau și cinsteau în el un om prin care li se sfințea viața.³⁷

Această alegere din partea credincioșilor nu trebuie însă confundată cu hirotonia care se făcea de către episcop. La alegerea clericilor participau și credincioșii, dar ei nu putea hirotoni, lucru pe care îl aflăm bine precizat și lămurit în cercetările și studiile făcute în această direcție.³⁸

Pe colaborarea credincioșilor laici la alegerea clericului, se punea o greutate deosebită, și ea nu era evitată în nici un caz, și pentru motivul că prin ea se asigura în chipul omenesc cel mai potrivit, adică prin oamenii cei mai indicați, păstrarea și transmiterea moștenirii sfinte, lăsată de Mîntuitorul și de Sfinții Săi Apostoli, a succesiunii apostolice, fără de care nu este nici Biserică, nici preoție, nici mîntuire.

37. *Cler și popor, în primele trei secole*, articol în rev. «Studii Teologice», nr. 5-6, iulie-august 1949, pp. 717-718.

38. Pr. prof. Liviu Stan, *Mirenii în biserică, studiu canonic-istoric*, Sibiu, 1939.

Mai târziu, termenul «*χειροτονέω*» a primit, pe lângă însemnarea sa de alegere, și pe aceea de sfințire sau ridicare prin har într-o treaptă a ierarhiei sacramentale, adică de hirotonie, în sensul actual al cuvîntului. Această schimbare de sens se datorește probabil și faptului că, în vechime, alegerea și hirotonia erau strîns legate, a doua urmînd de îndată primei și anume în mod necesar, din momentul în care cei trei factori: credințioși, cler și episcopi, cădeau cu toții de acord asupra unui candidat și-l socoteau vrednic pentru acea slujbă, încît cele două acte, deși distincte, ușor au putut fi numite cu același nume, sau ca numele unuia să fie dat celuilalt.³⁹

Se înțelege deci că alegerea se făcea tocmai în vederea hirotoniei, de aceea și urma imediat după alegere. Timpul în care cuvîntul «hirotonie» a început a fi folosit și în înțelesul de preoțire sau sfințire, poate fi precizat chiar pe la începutul secolului II, căci în Canoanele Apostolice îl aflăm și cu acest înțeles.⁴⁰ Cu acest înțeles îl aflăm și în Constituțiile Apostolice, în pasajele luate din Didahie, căci cuvîntul «*χειροτονείσθαι*» care în Didahie avea înțelesul de alegere, este înlocuit cu «*προχειρίσασθαι*» (alegeți-vă), dovadă aproape sigură că primul termen începuse deja să-și piardă semnificația lui exclusivă de alegere.⁴¹

Că ierarhia exista înainte de a fi scrisă Didahia, ne-o confirmă numeroasele texte ale Noului Testament, precum și felul cum este pusă problema ierarhiei în ea. Autorul Didahiei se mulțumește să dea doar cîteva indicii asupra alegerii clericilor și a calităților lor, toate celelalte amănunte fiind socotite ca bine cunoscute de cititori. Dacă această problemă ar fi fost nouă și necunoscută, autorul ar fi trebuit să insiste mai mult asupra rostului slujitorilor sfințiți, s-ar fi simțit nevoia să-i recomande cititorilor săi și să le explice amănunțit originea și temeiurile funcțiunii lor. Cum aceste toate explicații lipsesc, putem crede, fără să greșim, că ele nici nu mai erau necesare.

1. În lumina celor analizate, putem conchide că, în general, Didahia este o operă de o deosebită importanță pentru ilustrarea vieții creștine primare din Palestina în mediul siro-palestinian, este o icoană vie a vieții creștine din epoca apostolică și postapostolică.

2. În ea se reflectă cu claritate sistemul de conducere al Bisericii, care deși la începuturile sale, are o organizație proprie, cu aspirații spre desăvirșire. Este perfect adevărat că problema organizației nu se pune acum pentru prima dată, dar meritul Didahiei constă mai ales în aceea că ea lămurește și adîncește această problemă.

39. Magistrand Sever Buzan, *Hirotonie și hirotesie*, în rev. «Ortodoxia», București, anul X (1957), octombrie-decembrie, nr. 4, pp. 594-595.

40. Vezi Pr. prof. Liviu Stan, *op. cit.*, p. 283; Dom Bernard Botte, «*Presbiterium*» et «*Ordo Episcoporum*», în «Irnikon», Chevetogne, Belgique, tome XXIX, 1956, p. 6.

41. Magistrand Sever Buzan, *art. cit.*, pp. 594-595.

3. Didahia, deși nu este o scriere de cuprins prevalent canonic, constituie totuși un izvor principal al Dreptului bisericesc, prin faptul că ea oglindește o seamă de rînduieli apostolice, de cea mai mare însemnătate, pentru temeluirea conștiinței canonice ortodoxe, deoarece ea confirmă adevărul păstrării nealterate în Ortodoxie a rînduielilor așezate de către însuși Mîntuitorul și de către Sfinții Săi Apostoli, în privința unor lucrări și atitudini ce intră în tezaurul succesiunii apostolice, ca miez al învățaturii despre Biserică și despre rostul ei soteriologic.

Ea arată nu numai concordanța dintre rînduielile Bisericii primare și acelea ale Ortodoxiei, ci și identitatea dintre Biserica de atunci și Biserica Ortodoxă de mai tîrziu și de totdeauna.

IOAN V. COVERCA

INSEMNĂTATEA CAZANIEI LUI VARLAAM

Oricare ar fi fost starea culturală a Bisericii, pentru împlinirea nevoilor spirituale ale creștinului ortodox român, trei cărți i-au fost de cel mai mare folos: Sfânta Scriptură, căci este cartea dumnezeiască pe care se sprijină întreaga viață a Bisericii creștine, Molitfelnicul, căci el era cartea care împlinea nevoile duhovnicești ale credincioșilor, și Cazania, care a explicat creștinilor noștri dumnezeieștile învățături.

Cu ajutorul Cazaniei, preoții noștri au putut desluși multe din tainele creștine ce se află în dumnezeiasca Scriptură. Ea a fost singura carte ce i-a ajutat pe aceștia să răspîndească modesta lumină a cunoașterii lui Dumnezeu, mai întâi în sufletul lor și mai apoi în sufletul credincioșilor, ca prin acest mijloc să poată fi feriți de învățăturile greșite, de care totdeauna au fost amenințați. Aceste învățături dumnezeiești trebuiau expuse într-o formă cât mai atractivă pentru sufletele ascultătorilor. Și această condiție, tot «Cazania» avea să o îndeplinească și încă cu mult succes, mai ales că mult timp ea a fost singura carte înțeleasă de toți, căci era scrisă «pre graiul românesc». Toate aceste condiții le-a îndeplinit Cazania harnicului și binecredinciosului vlădică moldovean Varlaam. Ea a fost prima carte românească de învățătură întru care nu își putuse afla loc învățăturile teologice greșite; deci ea a fost prima carte cu cuprins teologic, care a răspuns nevoilor sufletesti ale smeriților preoți și credincioși, nu numai din veacul XVII ci și ale celor de pînă azi.

I. STAREA CULTURAL-BISERICESCĂ ÎN CARE APARE CAZANIA LUI VARLAAM

În veacul XVI au început să se arate zorile luminoase ale literaturii românești scrise. Apariția acestor raze de lumină a fost determinată de nevoia credincioșilor români de a se ruga în limba națională și de a înțelege slujbele religioase. Dar acestea au mai fost încurajate și de curent-

tele din afară, în special de luteranism, care urmărea naționalizarea cultului religios.¹

Prima urmă de scriere românească din veacul XVI este scrisoarea din 1521 a lui Neacșu din Cîmpulung-Muşcel, către judele Braşovului, «jupan Hanăs Begner», în care-i dă acestuia ştiri privitoare la mişcările şi pregătirile turcilor de a ataca Braşovul. Apogeul literaturii româneşti religioase din acest veac îşi găseşte expresia în tipăriturile diaconului Coresi.

A doua jumătate a veacului XVI se caracterizează prin înlocuirea limbii slavone, limba oficială a statului, cu limba românească, ce răsărea tot mai puternic din necesităţile sufleteşti şi intelectuale ale românilor. În acest veac, centrul culturii româneşti îl constituie în primul rând Ardealul, prin tipăriturile lui Coresi, de la Braşov, şi apoi Ţara Românească, datorită aceluiaşi luminat tipograf, prin tipăriturile de la Tîrgovişte. Acum actele oficiale scrise în limba slavonă, încep să se rărească. Vom vedea că în veacul XVII, acestea sînt tot mai puţine, cu toate că limba slavonă se învâta mai departe în şcolile mînăstireşti.²

Viaţa bisericească în acest veac este destul de grea, pentru că acum, propaganda religioasă protestantă şi mai puţin cea catolică se desfăşura în toate cele trei provincii româneşti, dar mai ales în Ardeal. Propaganda calvină din Ardeal era sprijinită şi de conducerea politică a statului. Pe orice cale şi prin orice mijloc, calvinii încercau să atragă la confesiunea lor pe creştinii ortodocşi ardeleni. Cel mai bun mijloc pentru aceasta era, însă, tipărirea de cărţi «pre limba românească», spre a fi folosite cu mai multă uşurinţă de marea masă a credincioşilor. În acestea, calvinii aveau grijă să introducă pe nesimţite ideile lor religioase. Aşa avem cazul *Catehismului* de la Sibiu, 1544, şi a unora dintre cărţile tipărite de Coresi, în special cele două Cazanii care au fost tipărite chiar cu cheltuiala şi grija unor fruntaşi ai Braşovului. Pentru a atenua caracterul calvinizant dat acestor cărţi, ei au avut grijă să sublinieze deosebita lor valoare pentru păstrarea credinţei ortodoxe.

Secolul XVII este secolul avîntului cultural şi al apărării Ortodoxiei româneşti. Pe plan politic, luptele sîngeroase pentru tron şi disputele ce s-au născut la începutul acestui veac, în urma morţii bravului domn Mihai (care reuşise pentru un timp foarte scurt să unească cele trei provincii româneşti sub acelaşi scut), se limpezesc o dată cu urcarea pe tron a celor doi domnitori: Matei Basarab şi Vasile Lupu. Aceştia reuşesc, prin capacitatea lor, să-şi cîştige înaltul prestigiu de «protectori ai creştinătăţii ortodoxe din Balcani».³

Nici pe plan cultural aceştia doi nu se lăsară mai prejos. «Cărţile ieşite din tipografiile lor se adresează, precum o spun lămurit prefeţele acestora, nu numai «evlaviosului neam» al patriei noastre, ci şi neamu-

1. Pr. S. Porcescu, *Locul Mitropolitului Varlaam în Biserica Ortodoxă şi în viaţa culturală a poporului român*, art. în rev. «Mitropolia Moldovei şi Sucevei», an. XXXIII (1957), p. 856.

2. S. Puşcariu, *Istoria literaturii române, epoca veche*, ed. II, Sibiu, 1930, p. 94.

3. N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, Bucureşti, 1940, p. 91.

rilor înrudite cu noi după credință și avînd același vestit dialect slavonesc ca limbă». ⁴

Grija și sprijinul acordat de domnii romîni (în special de aceștia doi), centrelor de cultură creștină din Orientul ortodox au atras la curțile lor diferite persoane de înaltă cultură și trăire religioasă, care au trezit în țările noastre interes deosebit pentru dezvoltarea operelor cu caracter teologic și de edificare sufletească. Acestea aveau să se traducă în limba romînească, spre folosul întregii obști.

Printre personalitățile culturale și bisericești din veacul XVII se numără și vlădica Varlaam, cel care, datorită vredniciei și științei lui de carte (știa slavonește și grecește), a ajuns conducătorul înaltului scaun al Mitropoliei Moldovei, fără să mai străbată toate treptele ierarhice premergătoare celei de mitropolit, așa cum era tradiția temeinic înrădăcinată în viața bisericească de aci.

Înfăptuirile culturale și cele religioase ce se așteptau să fie împlinite de vrednicul ierarh, au fost ridicate la culmi nebănuite, fiind ajutat de capacitatea sa personală, de sprijinul și înțelegerea vrednicului domn moldovean Vasile Lupu, dar și de sprijinul intelectual și spiritual al mitropolitului chivean Petru Movilă. Vasile Lupu era un domn «stăpînit de dorința de a ctitori o viață culturală și spirituală strălucită, purtînd în sine veleități de bazileu bizantin» ⁵ și sprijinind din toate puterile Ortodoxia.

Petru Movilă pe acea vreme era «rectorul spiritual al ortodoxismului, faimos prin cultura sa teologică și prin spiritul organizator bisericesc». ⁶

Datorită acestor personalități care stăteau la cîrma statului și Bisericii moldovene, în fruntea culturii romînești din veacul XVII stă Moldova cu cele două devize: păstrarea neștirbită a credinței ortodoxe și promovarea limbii romînești. Ca un rezultat deosebit de bogat al dragostei față de cultură a lui Vasile Lupu și al ajutorului de neprețuit pe care l-a dat Petru Movilă culturii romînești, este și școala de la Trei Ierarhi. Un rezultat al acestei școli este închegarea unei limbi romînești literare, considerată capabilă să exprime orice înălțime a adevărurilor științifice. ⁷

În veacul XVII se accentuează tendințele de calvinizare și catolicizare a Bisericii Ortodoxe Romîne, prima fiind mai puternică în acest veac, iar a doua în veacul următor. Mai ales în Ardeal, tendințele de calvinizare (ca și în veacul XVI) sînt mai puternice. Principii calvini ai Ardealului, cum erau: Gavriil Bethlen și Gheorghe Rakoczy, se foloseau de orice mijloc pentru a-și atinge scopul.

Pe cînd ierarhia din Moldova și Țara Romînească desfășura o activitate liberă pentru propășirea Bisericii și culturii romînești, în Ardeal,

4. Idem, *ibidem*, p. 91.

5. Dan Smîntîneanu, *Cartea romînească de învățătură*, în rev. «Arta și tehnica grafică», caelul 3, martie 1938, p. 54.

6. Idem, *ibidem*, p. 55.

7. I. Minea, *Din istoria culturii romînești*, Iași, 1935, p. 36.

un Ilie Iorest ori Sava Brancovici se zbătea și suferea pentru ca să nu-și lase Biserica și credincioșii în mrejele învățăturilor greșite.

Nici Țara Românească și nici Moldova n-au fost scutite de propaganda protestantă și catolică, mai ales că atât una cât și cealaltă reușiseră să cîștige adepți printre domnitorii celor două țări.⁸

Ca o expresie a luptei Bisericii Ortodoxe de Răsărit împotriva amenințărilor exercitate de protestanți și catolici, trebuie să privim sinodul de la Iași din 1642.

Acțiunea s-a stabilit ca valabilă pentru Biserica de Răsărit, Mărturisirea de credință a lui Petru Movilă și totodată s-a subliniat caracterul protestant al Mărturisirii, atribuite (nesigur) lui Chiril Lucaris, patriarhul Constantinopolului.

«Dar «luptele contra calvinismului în Țările Române nu s-au isprăvit prin deciziile Sinodului ieșean (1642), căci peste trei ani (1645), s-a ținut în Moldova un al doilea sinod,⁹ probabil la Iași, la care a participat, de astă dată, ierarhia ambelor țări (Țara Românească și Moldova), abia împrietenite. Sinodul a fost adunat pentru a cerceta mai îndeaproape Catehismul calvinesc de la Sibiu (pe care Varlaam îl aflase la Udriște Năstruel), și care era «plin de otrăvă sufletească», pentru ca «nu cumva să se întâmple să fie neștine svătuții și amăgit de viclesugul și arpelui, adică a ereticilor», cum spunea Varlaam în prefața Răspunsului său la acest Catehism.

Referindu-ne în special la starea material-culturală a clerului român ortodox și a credincioșilor ortodocși, putem spune următoarele: «în veacul XVII, nu numai credincioșii, ci și clericii de mir de la sate erau supuși la dări grele și aspre. Ei plăteau birul mirean, iar uneori li se jefuia și averea pentru locuitorii satului care nu-și puteau plăti impozitele».¹⁰

Cultura și pregătirea preoților români din veacurile XVI-XVII nu era tocmai scăzută. Ei cunoșteau cel puțin slujbele bisericesti, care cuprindeau o temeinică învățătură teologică.¹¹ De asemenea, cuprinsul cântărilor de la strană, începînd cu Sfînta Liturghie și sfîrșind cu rînduiala înmormîntării, cuprind o adevărată bogăție de învățături dogmatice și morale. Al treilea izvor de învățături teologice erau citirile biblice de la slujbele religioase.¹² Din toate acestea puteau să-și cîștige oarecare cunoștințe teologice, atât preoții cit și credincioșii, dar într-o măsură restrînsă, întrucît majoritatea cărților de cult erau încă în limba slavonă. Izvorul cel mai sigur și indicat, din care aveau să-și adape setea de cunoștințe religioase, în primul rînd clericii și credincioșii, erau Cazaniile.

8. Vezi mai pe larg, Pr. S. Porcescu, *art. cit.*, p. 849.

9. I. Andreescu, *Varlaam al II-lea Mitropolitul Moldovei* (teză pentru licență), București, 1897, p. 56.

10. Pr. S. Porcescu, *art. cit.*, p. 842.

11. O părere cu totul opusă despre situația culturală a clerului românesc reiese din mărturia mitropolitului Matei al Mirelor, cînd zicea că «mulți preoți nu cunoșteau bine nici rînduicelile slujbelor» și nu aveau cunoștințe teologice necesare (vezi S. Porcescu, *art. cit.*, p. 843).

12. Pr. T. Bodogae, *Varlaam al Moldovei ca teolog*, în rev. «Mitropolia Moldovei și Sucevei», an. XXXIII (1957), p. 777.

Ele aveau să împlinească și rolul de adevărat izvor omiletic din care să se inspire preoțimea în predicile sale către credincioși, pe care cu siguranță că le rosteau în veacurile XVI și XVII.

În aceste condiții atât de bine cunoscute de mitropolitul Varlaam, își face apariția prețioasa «Carte de învățătură» dată de el, ca un «dar al limbii românești».

Mobilul principal al tipăririi Cazaniei de către Varlaam a fost apărarea și păstrarea neștirbită a credinței ortodoxe. «Cazania sa trebuia să pună în lumină toate valorile spirituale ale Ortodoxiei, într-o formă care să fie accesibilă mării mulțimi a credincioșilor. Părțile abstracte ale dogmelor trebuiau să fie plasticizate cu ajutorul elementelor luate din viața obișnuită».¹³ Aceste elemente, Varlaam le-a aflat fie din cazaniile slave care au stat la temelie a operei sale, fie în propria-i experiență de propovăduitor al credinței, printre țărani din mijlocul cărora se ridicase. Cazania lui a apărut într-o epocă în care se intensificase reacțiunea împotriva propagandei protestante, de aceea ea are un sens doctrinar mai adânc decât celelalte cazanii apărute până la el.¹⁴ Ceea ce creează unitatea Cazaniei sale, este «conștiința adâncă a Ortodoxiei, care se cerea energic afirmată, și gândul de a face înțelese marile adevăruri ale Bisericii».¹⁵

Al doilea mobil care l-a determinat pe mitropolitul Varlaam să dea la lumină această operă, este acela că «el ș-a dat seama de necesitatea pentru poporul credincios, a cărții în românește, mai ales că acum «toate neamurile începuseră să învețe Scriptura pre înțeleșul oamenilor, pentru ca să învețe și să mărturisească minunate lucrurile lui Dumnezeu». Acum la noi «împuținatu-s-au diin oameni înțeleșul sventelor scripturi». Varlaam mai știa și aceea că «mireanul avea nevoie de carte românească pentru trebuințele lui spirituale, singura pe care o înțelegea, de altfel».¹⁶

Lucrarea sa avea să-și justifice pe deplin titlul de «Carte de învățătură» pentru preoțimea noastră, care simțea nevoia unui izvor omiletic pur ortodox și într-o limbă curat românească, din care să se inspire în predicile lui, sau pe care să le citească în întregime la sfârșitul slujbelor dumnezeiești, în loc de predică. ✕

Până la valoroasa Cazanie a lui Varlaam, istoria predicii românești mai cunoaște și alte predici, colecții de predici sau cazanii, după cum vom vedea :

Primul început de predică la noi, este cuvântarea rostită de Grigorie Țamblac, la 1401, în biserica mitropolitană din Iași. După exemplul său, poate, călugării cărturari de la Putna, Bistrița, Voroneț, să fi alcătuit și ei predici, pentru trebuințele vieții bisericești, mai ales cu ocazia tirno-

13. Gr. Scorpan, *Locul Cazaniei lui Varlaam în literatura noastră omiletică*, în rev. «Cercetări istorice», an. XIII, nr. 1-2, Iași 1940, pp. 580-581.

14. Idem, *ibidem*, p. 581.

15. Idem, *ibidem*, p. 581.

16. Emil Diaconescu, *O importantă donație a Mitropolitului Varlaam făcută mănăstirii Secul*, art. în «Mitropolia Moldovei și Sucevei», an. XXXIII (1957), p. 826.

sirii vreunei biserici. Cu toată situația religioasă grea a românilor din Ardeal, totuși vrednicii noștri preoți ortodocși rosteau predici prin care îndemneau pe credincioșii lor să-și păstreze legea strămoșească.

Cea mai veche predică după aceea a lui Grigorie Țamblac, care ni s-a păstrat pînă astăzi, este: «Cuvîntarea lui Neagoe Basarab la a doua îngropăciune a mamei sale»,¹⁷ ținută cu ocazia reîngropării oaselor mamei sale în biserica Domnească din Curtea de Argeș. În veacul XVI, nu ne putem aștepta la predici caracterizate prin originalitate. Acuma în biserici se citea Cazania, de altfel ca și în cele sîrbești, grecești și rusești. În anul 1564, diaconul Coresi a tradus din limba sîrbă și a tipărit cea mai veche cazanie romînească, cu titlul «Tîlcul evangheliilor», iar în 1581 același diacon, împreună cu «popa Iane și popa Mihai, de la besearca Șcheailoru de lingă cetatea Brașovului», dau la lumină a doua Cazanie, tot în Brașov, sub titlul de «Evanghelie cu învățătură».¹⁸

În 1631, această ultimă Cazanie a fost retipărită aproape integral de Popa Dobre și poartă numele de «Cazania de la Bălgrad». În 1639 întîlnim cuvîntarea ținută de dascălul Toader din Ardeal, înaintea sicriului Sofroniei Ciogolea.¹⁹

La porunca lui Matei Basarab, ieromonahul Silvestru, sub supravegherea lui Udriște Năsturel, traduce din rusește și tipărește Cazania, așa numită de la Govora, la anul 1642. O parte din textul predicilor din această Cazanie se aseamănă cu textul predicilor lui Varlaam, dar limba ei e departe de a avea frumusețea și claritatea Cazaniei lui Varlaam.

În Cazania de la Govora, Varlaam avea să vadă o lucrare cu care muntenii se puteau mîndri, iar în Cazania ardeleană de la Bălgrad, 1641, un mijloc de a face să pătrundă unele idei calvine.²⁰

În sfîrșit, la 1643, la Iași, în tipografia domnească de la Trei Ierarhi, «sub îngrijirea și nemăsurata cheltuială a prea blagocestivului domn Vasilie» se tipărește prima carte (în această tipografie înliițată la 1639) în limba romînească. Titlul propriu zis al ei este: «Carte romînească de învățătură dumenecele preste an și la praznice împărătești și la svînți mari».²¹

17. Vezi mai pe larg N. Iorga, *Istoria literaturii romînești*, vol. I, București, 1925, pp. 148-150.

18. Despre elementele străine învățăturii ortodoxe din aceste Cazanii vezi mai pe larg Gr. Scorpan, *art. cit.*, pp. 553-558; I. Bianu, *Bibliografia romînească veche* (1508-1830), vol. I, p. 58.

19. V. Pîrvan, *Un vechi monument de limbă literară romînească*, extras din «Convorbiri literare», an. XXXVIII, București, 1940, la N. Iorga, *Istoria Bisericii Romînești și a vieții religioase a romînilor*, vol. I, ed. II, București, 1926, p. 322.

20. N. Iorga, *op. cit.*, vol. I, ed. II, București, 1926, p. 322.

21. Exemplarul original din această carte din Biblioteca Academiei R.P.R., pe care l-am folosit în lucrarea de față are cota C.V. nr. 45.

II. DATA ȘI LOCUL TIPĂRIII «CĂRȚII ROMINEȘTI DE ÎNVĂȚĂTURĂ» A LUI VARLAAM

Cazania lui Varlaam a început să se tipărească — după majoritatea cercetătorilor — în anul 1641,²² iar după alții în 1642.²³

Varlaam își terminase scrierea Cazaniei sale încă din anul 1637. Aceasta o știm din scrisoarea pe care o trimisese el în anul 1637, țarului rus Mihail Feodorovici, în care îl roagă să-l ajute cu bani, spre a putea tipări pe limba românească, Cartea sa de învățătură.²⁴ Cu toate străduințele sale, cartea nu a fost tipărită decât după aducerea unei tiparnițe chievene la Iași. Această Cazanie, după unii cercetători, s-a tipărit în două ediții prime. Ceea ce-i face pe aceștia să creadă că au fost două ediții, «princeps», sînt unele deosebiri dintre Cazanii în ce privește numărarea filelor, titlurile paginilor, ornamentațiile, inițialele și chiar unele cuvinte.²⁵ Alți cercetători cred că aceste deosebiri se datoresc greșelilor de tipar, care fiind observate în cursul tipăririi, s-au corectat fără să se renunțe însă la filele ce erau tipărite cu anumite greșeli. Deci ar fi vorba de o singură ediție primă a Cazaniei.²⁶

Cazania are 505 file (format în folio), împărțite în două grupe: prima grupă, de 382 file, cuprinde 50 de cazanii, la duminicile anului bisericesc (începînd cu Duminica Vameșului și a Fariseului și slîrșind cu duminica a 32-a după Rusalii), la Sîmbăta lui Lazăr, la Vinerea Patimilor și Sîmbăta Mare. Grupa II-a, de 116 file (numerate separat), cuprinde 21 de cazanii la Praznicele împărătești și la Sfinții mari.²⁷ În total sînt 75 de predici. Cuprinsul de la slîrșitul ei are 76 de cazanii.²⁸ La fiecare început de cazanie se află un titlu care arată pentru ce duminică sau sărbătoare este cazania respectivă. Aproape toate au și unul sau două subtitluri, în care enunță pe scurt tema predicii respective. Cu privire la izvoarele care au stat la baza alcătuirii Cazaniei lui Varlaam, sau după care s-a făcut traducerea ei, savanții sînt împărțiți: Grigorie Scor-

22. De pildă, Gîorge Pascu, *Istoria literaturii romine, secolul XVII*, Iași, 1922, p. 6, Pr. Florea Mureșanu, *Cazania lui Varlaam* (1643-1943), Cluj, 1943, p. 116, Atanasie Popa, *Cazania lui Varlaam*, prezentare grafică, Timișoara, 1944, și Augustin Z. N. Pop, *Cazania Mitropolitului Varlaam după trei sute de ani*, în ziarul «Universul Literar», an. LIII (1944), nr. 13, p. 1.

23. De pildă, Pr. S. Porcescu, *art. cit.*, p. 847.

24. S. Dragomir, *Contribuții privitoare la relațiile Bisericii rominești cu Rusia, în veacul XVII*, anexa IX, București, 1912, p. 92, la Pr. C. Nonea, *Legăturile Mitropolitului Varlaam cu Bisericile Ortodoxe din Kiev și Moscova*, în rev. «Mitropolia Moldovei și Sucevei», an. XXXIII (1957), p. 815.

25. Pr. F. Mureșanu, *op. cit.*, p. 116. Vezi și Augustin Z. N. Pop, *art. cit.*, în ziarul cit., p. 1.

26. Pr. S. Porcescu, *art. cit.*, p. 848.

27. Vezi mai pe larg, Pr. F. Mureșanu, *op. cit.*, p. 119.

28. Intemeiați pe această aparență, Gh. Comșa, fostul episcop al Aradului, în *Istoria predicii la romîni*, București, 1921, p. 37, și I. Andreescu, în *op. cit.*, p. 64, au susținut că în Cazania lui Varlaam sînt 76 de predici. Dimpotrivă, N. Cartoian, în *op. cit.*, p. 111, afirmă că această Cazanie are numai 74 de predici.

pan²⁹ spune că aceeași Cazanie este o traducere făcută după Cazania lui Calist, fie cea tipărită în Crilos (lingă Haliciu), la începutul sec. XVII, fie cea tipărită în 1616 la Wilno.

N. Iorga presupune că «nu este făcută după un singur original, că ar fi o culegere din mai mulți autori».³⁰ Ștefan Ciobanu³¹ arată că opera lui Varlaam a fost tradusă din limba ucraineană. Aduce ca dovadă, în sprijinul acestei afirmații, tocmai faptul că structura predicilor lui Varlaam se aseamănă cu aceea a predicilor ucrainene din prima jumătate a secolului al XVII-lea, sub a cărei influență a și fost această Cazanie. Petru V. Haneș³² spune că Varlaam a cunoscut cele două Cazanii ale lui Coresi, de care a și fost influențat. Cert este că nu s-a făcut pînă acum o comparație între Cazanile rutene și Cazania lui Varlaam, ca să se poată preciza partea de contribuție personală a mitropolitului Varlaam în Cazania sa. Este recunoscut de toți că predicile lui Varlaam nu sînt o simplă traducere (fidelă) după un izvor slav sau rutean. Acest fapt îl mărturisește însuși autorul lor, cînd spune în prefața cărții: «Adunat-am din toți țilcovnicii sventei evanghelii dascăli besearecii noastre» și mai mult, nici explicațiile pericopelor evanghelice nu corespund.³³ Cu toate că lucrarea lui Varlaam e o adunare din mai multe cărți, totuși ea nu este lipsită de contribuția personală a spiritului ager al marelui mitropolit. Acest lucru reiese dintr-o comparație între Cazania sa și cea de la Govora (1642), care a fost tradusă «de pre limba rusească». Aceasta din urmă este o traducere mai fidelă a izvoarelor rusești care i-au stat la bază, iar prima are multe părți deosebitoare, acestea fiind prelucrări de natură poetică și adaptări la nevoile aceloră pentru care a fost scrisă.

III. ANALIZA CUPRINSULUI CAZANIEI LUI VARLAAM

Cuprinsul doctrinar al Cazaniei lui Varlaam are o deosebită valoare, căci este curat ortodox, așa cum nici una din Cazanile de pînă la el nu a fost (excluzînd pe cea de la Govora, 1642). Ea va fi un îndreptar dogmatic și de exegeză a Sfintei Scripturi atît pentru preoțimea cît și pentru toți credincioșii romîni ortodocși. Am spus acestea, întrucît în ea găsim explicația pur ortodoxă a dogmelor creștine și o atitudine hotărîtă împotriva învățăturilor protestante și romano-catolice, care reușise să se strecoare uneori pe nesimțite, mai ales în Cazanile lui Coresi. De pildă, aci găsim o învățătură corectă pe care se pune mult accent, despre însemnătatea sfinților în Biserica Ortodoxă. Acestei învățături sînt consacrate două predici în întregime: Predica din Duminica Sfinților Părinți de

29. Gr. Scorpan, *art. cit.*, p. 562. Augustin Z. N. Pop, în *art. cit.*, din ziarul citat, spune că la anul 1616, Cazania lui Calist s-a retipărit la Lwov, nu în Wilna.

30. N. Iorga, *Istoria literaturii romînești*, vol. I, București, 1925, p. 253.

31. Ștefan Ciobanu, *Istoria literaturii romînești vechi*, vol. I, București, 1947, p. 265.

32. Petru V. Haneș, *Vechile noastre Cazanii, Coresi, Varlaam, Minăstirea Dealu*, art. în rev. «Prietenii Istoriei Literare», București, 1931, p. 153.

33. Vezi mai pe larg, Gh. Scorpan, *art. cit.*, p. 563.

la Soborul I Ecumenic de la Niceea (f. 187 v) și predica de la Duminica Tuturor Sfinților sau Duminica Mare (f. 209 v).³⁴ Importanța deosebit de mare pe care o acordă Varlaam învățaturii despre sfinți, se vede foarte limpede și din amănuntele cu care descrie el deslășurarea sinodului. Aceste amănunte, uneori sînt creații personale, spre a putea înfățișa mai bine ascultătorilor săi simpli, rolul deosebit de important al soboarelor Sf. Părinți pentru viața Bisericii. Despre toate acestea, Cazaniile ardelenne de pînă la Varlaam amintesc doar în treacăt, tocmai pentru a se neglija cinstirea sfinților de către credincioși.

Dar, mitropolitul Varlaam explică ascultătorilor săi, în mod plastic și simplu, și alte învățături dumnezeiești mai adinci, cum e de pildă hristologia și soteriologia, pe care accentuează el foarte mult. Pentru a face cît mai înțelese aceste învățături, el se folosește foarte frecvent de *metoda cuvintelor indirecte* (oratio obliqua), care denotă o gîndire și un stil personal.³⁵ Așa este Cazania din prima Duminică a Postului Mare, unde Varlaam își imaginează o convorbire dintre Mîntuitorul și Natanail: «Pentru aceea mă cunoști Natanail că am venit din cer cu fire dumnezeiască pe pămînt în zgăul (pîntecele) fecioarei, iară cu trupul din Vifleem și din Nazaret... de aceea sînt îndoit om și Dumnedzău, și nu sînt numai după dar, fiu al lui Dumnedzău, cum zic arienii, ci după fire, unul cu Părintele... pururea și din veci nedespărțit de El» (f. 40).

Cam în aceleași cuvinte îi vorbește Hristos și lui Toma, în Cazania de la Duminica I-a după Paști (f. 137 r).

De mare importanță este și felul cum prezintă în Cazaniile sale, mitropolitul Varlaam, *realitatea socială din timpul său — exploatarea la care erau supuși cei «mișei»* — adică cei de jos.

Așa în Cazania din Duminica VI-a după Paști (f. 186 v) spune: «Ce folos este frații mei, de vom cinsti pe cei bogați iară pe cei mișei (săraci) vom obidui și-i vom dosădi? Ian spuneți-mi, care ne asupresc pre noi, mișei (săracii) au bogații?... Carii ne trag la giudețe, carii ne dosidesc, carii ne obiduesc: săracii au bogații? Pururea de cei bogați sîntem asupriți. Pentru aciaia săracii, mișei, neputernicii se cade mai mult a-i socoti». Asuprirea celor săraci de către cei bogați esie o constatare tragică făcută de Varlaam. Față de această situație neplăcută, el își exprimă mîhnirea sa și în Cazania din Duminica XI-a după Rusalii (f. 271 v): «Parcă mai multe asuprele sînt între noi creștinii decît între păgîni». Mîhnirea lui Varlaam a fost mare pentru că ceea ce se petrecea în viața pămîntească, era tocmai contrar învățaturii creștine, care prevede egalitatea tuturor oamenilor în fața lui Dumnezeu.

Varlaam se roagă lui Dumnezeu în aceeași Cazanie, ca să îmbunătățească relațiile dintre clasele sociale, și zice: «Dă Doamne în inimile și faptele creștinești schimbare, că vedem că cei mari pre cei mici ca pre niște robi îi au, îi pradă, îi robesc» (f. 273 v).

34. Aceasta lipsește din Cazaniile lui Coresi și din cea de la Bălgrad, ca un rezultat al influențelor protestante.

35. Pr. T. Bodogae, *art. cit.*, p. 781.

Aceste texte prezentate aci și multe altele, oglindesc caracterul social al Cazaniei lui Varlaam. Din textele cu caracter social, reies și învățăturile morale pe care Varlaam le dă credincioșilor săi, căci aceste texte privesc chiar modul de conviețuire dintre oameni.

Autorul nostru ia atitudine hotărâtă și împotriva altor concepții religioase greșite, tocmai pentru a feri de greșeală mai întâi preoțimea și apoi marea masă a credincioșilor, care erau cu atât mai puțin cunoscători de cele teologice. De pildă, în Cazania de la lăsatul secului de brinză, Varlaam amintește de învățătura greșită a protestanților despre post, prin cuvintele: «Așa să nevoiesc și fac (postesc) toți credincioșii din toată lumea, numai singuri calvinii și luteranii... legătura lucrurilor celor bune nu o vor» (f. 33 r).

Mitropolitul moldovean, atunci când vorbește de judecata și viața viitoare, amintește și de învățătura romano-catolică, despre purgatoriu. Despre aceste învățături dogmatice, Varlaam vorbește pe larg în Cazania din Duminica a douăzeci și doua de după Rusalii (ff. 326-331 r).

Analizând din punct de vedere omiletic-formal Cazania lui Varlaam; constatăm următoarele: în această carte aflăm aproape toate tipurile de predici care se folosesc și astăzi în Biserica Ortodoxă. Așa sînt, în primul rînd, *omiliile exegetice*,³⁶ care pleacă totdeauna de la textul evanghelic din Duminica respectivă. Acestea sînt de o valoare deosebită, căci dau interpretări valabile pentru totdeauna, la unele din textele scripturistice. Interpretările date de el sînt mult mai simple și pe înțelesul ascultătorilor săi față de exegeza savantă și greoaie, de cele mai multe ori neînțeleasă nici de preoți, a omiliilor din Cazaniile lui Coresi și de la Govora. Spre a veni în ajutorul ascultătorilor săi, Varlaam folosește exemple cît mai plastice luate din viața lor de toate zilele. Uneori înainte de textul scripturistic pe care-l explică, se află o introducere pregătitoare care face să se înțeleagă textul evanghelic ce urmează imediat.³⁷

Prin omiliile exegetice, marele mitropolit ține pe auditorii săi mai aproape de Sf. Scriptură, îi familiarizează cu învățătura ei și le sporește prin aceasta respectul față de cuvîntul dumnezeiesc.

Al doilea tip de predici mai des folosit în Cazania lui Varlaam, sînt *predicile tematice*, care nu pleacă de la vreun text scripturistic, ci de la importanța creștinească a zilei respective. Tema acestor predici, de cele mai multe ori este dogmatică,³⁸ morală,³⁹ uneori chiar moralizatoare și istorică.⁴⁰ Ca și predicile moderne, Cazaniile care tratează o temă morală au ca scop principal formarea unei vieți creștinești a ascultătorilor lor.

36. Vezi Cazania la Duminica vameșului și a fariseului (f. 1 r), la Duminica fiului risipitor (f. 8 v), și altele.

37. Vezi Cazania la Duminica I-a din Postul Mare (f. 36 r), Cazania la Duminica V-a după Paști (f. 157 r), și altele.

38. Vezi Cazania la Duminica I-a din Postul Mare (f. 36 r), Cazania la Duminica Tomei (f. 132 r), și altele.

39. Vezi Cazania la Duminica lăsatului sec de carne (f. 22 v).

40. Vezi Cazania la Duminica Sfinților Părinți de la Niceea (f. 187 v), și altele

O deosebită importanță au și *panegiricele* din Cazania lui Varlaam. În ele, Varlaam prezintă cu un talent literar deosebit viața sfințului respectiv sau numai aspecte mai importante din viața lui. Aceste panegirice sînt cu atît mai atractive pentru sufletele creștinilor moldoveni, cu cît doi dintre sfinții la a căror sărbătoare ține Varlaam predici, sînt mai atașați de viața Bisericii lor. Este vorba de Sfînta Parascheva și de Sf. Ioan cel Nou de la Suceava.

Din prea multa atenție pe care o acordă autorul povestirii amănunțite a vieții sfinților, uneori nu mai respectă structura generală a unei predici: introducere, tratare și încheiere. Așa avem, de exemplu, predica la Sf. Parascheva, unde începe direct cu povestirea vieții ei, fără a mai face o introducere.

Nu uită Mitropolitul Varlaam ca, atunci cînd dă ca exemplu de urmat pentru credincioși viața desăvîrșită a sfinților, să sublinieze că și ei (sfinții) au fost oameni ca și noi toți, dar au ajuns la desăvîrșirea vieții lor prin voință puternică și străduință îndelungată de a urma pe Hristos și învățăturile Sale. Aceasta face pe creștini să urmeze mai cu stăruință exemplul vieții sfinților, știind că acesta nu este un lucru supraomnesc. *Este aceasta o problemă care a fost subliniată și accentuată totdeauna în panegiricele despre viața sfinților.* Și în aceasta constă nota de permanentă actualitate a panegiricelor mitropolitului Varlaam.

Oricare ar fi tematica predicilor lui Varlaam, majoritatea lor respectă structura generală a unei predici: introducere, tratare și încheiere. Între extensiunea părților predicii există totdeauna un raport direct proporțional. În introducere, autorul caută să cîștige atenția ascultătorilor (captatio benevolentiae), subliniind importanța zilei. Și de cele mai multe ori face acest lucru, pornind de la un fapt obișnuit al vieții pămîntești. Iată de pildă cum începe predica de la Duminica I-a a Sf. Post (ff. 36 r-37 r): «Cumus-iarna vi(s)cole și vânturi rici și vremi geroase, de cari să îngreuneadzî oamenii și sămîu supirați în vremea ernei, iarî deca vine primivara ei să iuşuredzî de aciale de toate și să veselesc, cîce c-au trecut iarna cu gerul și s-au ivit primivara cu caldul și cu seninul, așe și în vremea de demult au fost vi(s)cole și vânturi de scrăbe și de dosîdzi pre oameni ca și într-o vreme de iarnî. Ce iarî străluci dulce primimari și liniște mare într-aceastî dzi de astîdzi, întru caria nem adunat și noi să priznuim și să dăm laudi lui Dumnedzău, căci c-au pierdut ereticii și micitellii (prigonitorii) ș-au înmulțit sventele săboari, deu întîrit închinăcunia sventelor icoane».

Povestirile și ilustrațiile folosite în introducerea cazaniilor lui Varlaam, le fac pe acestea să atragă atenția chiar cititorilor și ascultătorilor de azi, cu toate că pretențiile lor față de forma și fondul unei predici au crescut.

Cu o măiestrie deosebită de predicator, Varlaam trece pe neobservate de la introducere, la dezvoltarea temei respective. În tratare mai ales, se vede grija lui deosebită de a explica cele mai adînci adevăruri religioase, prin cele mai sugestive comparații luate din viața obișnuită a modeștilor săi auditori. Așa compară el venirea Mintuitorului pe pă-

mînt, cu venirea primăverii, lucrarea Duhului Sfînt asupra credincioșilor, cu acțiunea unei ploii binefăcătoare, iar Vechiul Testament cu plugarii care pregătesc terenul semănătorului.⁴¹ Deci metoda cea mai frecvent folosită de el, pentru a se apropia mai mult de sufletul și capacitatea de înțelegere a creștinilor săi este metoda intuitivă. Prin aceasta, predicile sale sînt actuale și astăzi.

Ceea ce mai caracterizează predicile sale este expunerea simplă și lipsa numărului mare de texte din Vechiul Testament, care ar îngreui și complica expunerea lor. Acest lucru nu este tot la fel și în Cazania de la 1581. Dimpotrivă, aci abundă textele din Vechiul Testament, cu care dovedește temeinicia învățăturilor expuse, dar prin care întrerupe firul expunerii predicilor.

De la tratarea predicii, autorul trece cu aceeași pricepere de mai înainte la încheierea ei, care este în general foarte scurtă, îndeplinind prin aceasta încă una din regulile omiletice actuale folosite la compunerea unei predici.

Încheierea predicilor lui Varlaam este însoțită de aplicarea practică. Aceasta nu lipsește niciodată din predicile lui Varlaam. Prin aceasta el îndeamnă pe ascultătorii săi și o dată cu ei pe toți cei ce au citit sau au ascultat predicile sale în cursul celor peste trei veacuri pînă la noi, ca să aplice în viața lor învățăturile moral-creștine ce reies din aceste predici sau să urmeze calea vieții desăvîrșite a sfinților Bisericii noastre. La nici una din predicile mitropolitului moldovean nu întîlnim o încheiere teoretică, abstractă și lipsită de căldură sufletească. Oricare ar fi felul predicilor, tema lor, sau structura lor, ele sînt scrise într-un grai limpede și curgător, împodobit cu pilde, metafore și comparații, luate mai ales din tainele firii, dar în aceeași măsură cuprind elemente de mare valoare din viețile Sfinților Apostoli, ale mucenicilor și cuvioșilor. Toate acestea au fost cu atîta măiestrie folosite, încît oricine ar citi și azi Cazania, o înțelege deplin și îi mîngîie sufletul.⁴² În cartea sa remarcăm străduința autorului de a-și exprima ideile și sentimentele în tipare de limbă cît mai frumoase.

Limba Cazaniei sale nu este limba savantă a cărturarilor ci limba pe care o vorbea poporul la țară.⁴³ Era limba statornicită prin tipări-turile coresiene care circulau încă pe vremea lui Varlaam, la Iași. Marele merit al lui Varlaam este acela că scriind pentru întreaga «seminție romînească», nu s-a abătut de la tradiția stabilită cu o jumătate de veac înainte de diaconul Coresi.⁴⁴

Scrisul lui Varlaam se citește și astăzi cu destulă ușurință, cu toate că au trecut peste el mai mult de 300 de ani.

41. Pr. S. Porcescu, *art. cit.*, p. 853.

42. Pr. T. Bodogae, *op. cit.*, p. 776, și N. Iorga, *Istoria literaturii romînești*, vol. I, București, 1925, p. 264.

43. Șt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 265.

44. Gr. Scorpan, *art. cit.*, în rev. cit., an XVIII, vol. XVII, p. 112.

Spre a ne da seama mai bine de valoarea doctrinară, frumusețea limbii și structura predicilor lui Varlaam, în cele ce urmează vom face analiza pe scurt a câtorva din ele.

1. *Învățătură la dumeneca întâia a svântului post celui mare* (f. 36 r).

Înainte de a da textul pericopei evanghelice care s-a citit la Sf. Liturghie (Mc. I, 45-51), și care urmează să fie explicat în cuprinsul acestei cazanii, autorul câștigă atenția ascultătorilor săi printr-o asemănare foarte plastică dintre timpul posomorit al iernii, care e urmat de primăvara aducătoare de bucurie și de viață nouă, și situația Bisericii creștine dinaintea de veacul VIII, când era bîntuită de erezii, când sfințele icoane erau prigonite împreună cu cinstitorii lor, spre deosebire de perioada de adevărată primăvară, când ereticii au fost învinși iar sfințele icoane s-au restabilit din nou în Biserică.

Aceasta este de altfel introducerea predicii. Cuprinsul ei tratează două teme. Prima temă tratează despre venirea lui Natanail către Hristos și despre mărturia lui. Aci, autorul face un comentariu al pericopei evanghelice de mai sus.

A doua parte a predicii sale este destinată învățaturii despre Sf. Cuminecătură. Este impresionantă capacitatea autorului de a face să fie înțeleasă de toți ascultătorii săi, o învățătură creștină așa de adîncă cum este aceea despre Sf. Euharistie. În acest scop el se folosește de exemple foarte potrivite și simple din viața obișnuită, cu care face asociații. Iată de pildă cum dovedește el că Trupul Domnului este prezent în Sf. Cuminecătură și că în fiecare părticică din pâinea sfințită este Trupul întreg al Domnului: «De te miri cum se împarte cîte o fîmîmă care să schimbe pre prestol în trupul lui Hristos și să afli tot întreg Hristos, cumu-i în ceriu așa și pre altariu, miri-te și dec(e)astă că un soare, ce ne luminedzî și ne încăldește aice, într-un cas (ceas) iaste deodată și în ceriu și pre pîmînt, și la risărit și la apus și în toate laturile lumiei. Așa și Hristos deodată și în ceriu și pre pîmînt întru svânta liturghie, ca un puternic deistvuiaște cu puteria sa cea dumnedzîiască. Și iarîș de te miri că în multe părți să împarte Hristos și tot întreg să dî tuturor întocma, nu mai puțin într-una și mai mult într-alta miri-te și dec(e)asta că un glas al mieu iaste și în gura me și în urechile voastre tuturor într-un chip. Și de te miri că trupul Domnului să frînge bucîți, când să împarte svântul agneț, darî cum iaste Hristos întreg în toate bucîțile, miri-te și de acesta când zdrobești oglînda în mici bucîți, iară chipul omului nu să zdrobește într-ânsa, ce în toate bucîțile să vede întreg ca și în toată oglînda» (f. 45 r-v).

După o tratare destul de concisă, urmează încheierea predicii care este foarte scurtă dar plină de un îndemn călduros adresat credincioșilor, ca să nu se împărtașească cu nevrednicie cu Trupul și Sângele Domnului, invocînd pentru aceasta cuvintele Apostolului, din I Cor. XI, 28-29.

O predică în care se oglindește personalitatea de ierarh luminat și bun cunoscător al învățăturilor Bisericii Ortodoxe, este aceea de la *Duminica lăsatului cirnei* (f. 22 v). Aceasta este o predică tematică, ce tratează despre venirea Domnului la înfricoșata judecată, care «cu atite

sute de ani (ani) mai denainte au prorocit prorocii de venire Lui» (f. 24 v). In ea se tratează despre judecata din urmă, care este o problemă fundamentală din Dogmatica ortodoxă. Cu toată profunzimea acestei probleme dogmatice, mitropolitul Varlaam reușește să o facă înțeleasă de ascultătorii săi și totodată să le strecoare în suflete ideea de măreție a acestui eveniment, dar și teama de pedeapsa Dreptului Judecător, ca răsplată a faptelor fiecăruia. Sînt deosebit de expresive chiar și pentru noi cei de astăzi, cuvintele care ilustrează venirea Domnului: «Atunci va purcede glasul lui Dumnedzău în bucinul acel îngeresc, carele va bucina de va deștepta morții și-i va chema la giudeț când să va arîta diin ceriu svânta cruce. Și vor plînge toți oamenii pre lume... Atunce să va arăta Domnul Iisus Hristos pre noiri, nu precește (pe acești) nuiri ce ploai ce întuneci soarele, ce pre cei de aur, în toate feluurile de vâpșele podobii și frumoși, cu oști de ingeri nenumărați. Și înainte lui se vor aduna toate limbile și-i va giudeca cum spune svânta evanghelie...» (f. 27 r). «Atunce-s vor blîstîma pîcîtoșii dzua în ceia c-au născut și viața c-au viețuit. Atunci de groaza lor va plînge și ceriul și pămîntul...» (f. 28 r).

Mitropolitul Varlaam își dă seama că poate atrage mai ușor sufletele credincioșilor spre pocăință, dacă înfățișează situația direct opusă a vieții veșnice, pline de bunătăți spirituale, de care se vor bucura cei drepți. Pentru aceea, el descrie în culori tot atât de vii și această stare: «Iară dreptii să vor veseli de fața lui Dumnedzău și de cîntirile cele dulci a îngerilor și de frămșiate ce va înflori pre trupul lor și de mirezma ce va eși diin vistierele ceriului și de dobînd' da împîrăției...» (f. 28 v).

Înălțărarea cu care tratează tema acestei predici nu scade nici în încheierea ei. Ea este scurtă și în ea autorul dă îndemnuri stăruitoare ca credincioșii să folosească orice mijloc și orice moment al vieții pămîntești — pentru pregătirea lor sufletească în vederea venirii Domnului. Numai așa ei vor fi părtași fericirii celei veșnice și a împreună-viețuirii cu Dumnezeu și cu sîntii Săf. Talentul de adevărat literat al lui Varlaam se observă cel mai bine în predica la Sîmbăta Mare (dinainte de Sf. Paști) (f. 110 v). «Cuvintele prin care Maica Domnului plînge pe Mîntuitorul Hristos mort, sînt un adevărat prohod romînesc brodat de cuvintele strofelor din imnurile Triodului». ⁴⁵ Iată un fragment din acest text: «O, iubit fiul meu, unde lași maica ta? Într-a cui casă mî tremiți? Lași-mî decum fiul meu, și de astîdzi mî despart de tine. Darî pre cine voi avîa agiutoriu? Pre cine voi ave mîngaiare? Că pre tine, fiul meu, am avut nedajde, pre tine toți și înmî (mamă) și Dumnedzău, de agiutoriu și de folosire. Darî decmu cine voi avîa în locul tîu, fiul meu? Amar mie, săîngurata de mene. N-am tras nedajde, fiul meu, când tem nîscut, de una ca ac(e)asta. N-am așteptat să trag atîta scrăbi și dosadi, fiul meu, nice atîta amar și duriare» (f. 115 v).

În general, această predică este una dintre cele mai duioase din întreaga literatură omiletică romînească veche.

45. Pr. T. Bodogae, *art. cit.*, p. 782.

CONCLUZII

Din cele prezentate pînă aci reiese foarte limpede importanța Cazaniei lui Varlaam din punct de vedere doctrinar, social, al formării limbii literare romînești și din punct de vedere omiletic.

Din punct de vedere doctrinar, Cazanua lui Varlaam își justifică pe deplin numele său de «Carte de învățătură», căci în toate predicile ei autorul dă ascultătorilor săi o învățătură creștinească bogată și pe înțelesul lor, spre a-i feri pe aceștia de învățăturile greșite.

Ea a îndeplinit cu succes de-a lungul a peste trei veacuri, rolul de instructor și de îndrumător religios-moral al credincioșilor de pretutindeni.

Pe cînd Cazanua lui Varlaam era un mijloc de păstrare a purității credinței ortodoxe, Cazaniele ardelenne erau un instrument prin care galvinismul își introducea ideile sale religioase printre credincioșii ortodocși. Acesta a fost motivul principal pentru care ambele Cazanii ale lui Coresi au fost primite de preoțimea și creștinătatea romînească cu o oarecare rezervă în suflet.⁴⁶

Nici valoarea ei socială nu rămîne mai prejos. Predicile sale prezintă situația de fapt a vieții celor umiliți și săraci (căci în special pentru aceștia au fost scrise ele), care erau «veșnic dosădiți și obiduiți de cei bogați».

Pentru a păstra menirea cărții sale, Varlaam a prezentat cele mai subtile și profunde învățături creștinești «pe înțelesul seminției romînești de pretutindeni, într-o limbă îngrijită pentru epoca în care a scris, într-un stil în care abundă comparația și metafora»,⁴⁷ condiții pe care nu le îndeplineau Cazaniele dinaintea lui. Cazaniele de după ea sînt reproduceri mai mult sau mai puțin fidele acesteia.

Cazaniele lui Coresi sînt caracterizate printr-o exegeză prea subtilă a textelor scripturistice și printr-o limbă mai greoaie decît limba Cazaniei lui Varlaam, cu mai multe cuvinte străine, în special slavone. «Forma de expunere a Cazaniei lui Varlaam are o lărgime și un avînt cum nu se mai întîlnise pînă atunci în literatura noastră religioasă și cum nu se va mai întîlni multă vreme...».⁴⁸

Claritatea limbii, frumusețea stilului, simplitatea expunerii, conciziunea învățăturilor Cazaniei lui Varlaam sînt superioare Cazanilor precedente. Cazanua sa este un important pas înainte în procesul de introducere a limbii romîne în biserică, aducînd totodată un aport deosebit la formarea limbii literare romînești.

Toate aceste calități amintite mai sus sînt premisele care-i înalță și mai mult locul în literatura noastră bisericească. Am spus acestea pe considerentul că valoarea unei predici sau a unei cărți de predici este cu atît mai mare, cu cît cuprinde învățături mai folositoare și sînt expuse într-o formă mai atrăgătoare, ca prin acestea să-și poată îndeplini

46. Vezi mai pe larg, Gr. Scorpan, *art. cit.*, în rev. cit., an. XIII, nr. 1-2, pp. 552-560.

47. Pr. S. Porcescu, *art. cit.*, p. 653.

48. N. Iorga, *op. cit.*, vol. I, p. 264.

scopul ei : luminarea minții, cultivarea inimii și întărirea voinței, spre a îndrepta viața credincioșilor după poruncile Domnului nostru Iisus Hristos.

Cît privește aspectul formal al predicii, observăm că Varlaam nu pleacă pentru tratarea temei Cazaniilor sale numai de la pericopa evanghelică a zilei respective, ci o mare parte dintre ele sînt predici tematice. Este acesta un pas înainte față de Cazaniile anterioare, în special cele ardelene, căci prin predica tematică se poate ține mai bine seama de necesitățile sufletești ale credincioșilor care o audiază, predica tematică putîndu-se adapta mai ușor la condițiile înconjurătoare, decît omilia exegetică.

Nu trebuie să uităm nici de panegiricele din Cazania lui Varlaam, cărora nu li s-a dat o așa mare importanță, în nici una din Cazaniile de pînă la el.

Luete la un loc toate, Cazaniile, alit din duminici cît și de la sărbători, dau cărții romînești de învățătură a mitropolitului Varlaam înfățișarea unei cărți complete de predici.

Structura Cazaniilor lui Varlaam (afară de unele excepții), raportul perfect dintre extensiunea părților componente ale lor, coeziunea dintre ele sînt superioare întregii literaturi omiletice romînești — pînă la Didahiile mitropolitului muntean Antim Ivireanul.⁴⁹

Ca rezultat al însușirilor superioare ale Cazaniei vlădicului Varlaam și al însemnătății ei deosebite pentru istoria predicii romînești din veacurile XV, XVI și XVII, ea a înregistrat de-a lungul anilor o răspîndire mai largă decît oricare altă carte romînească veche, fiind izvorul din care s-au inspirat toate celelalte Cazanii de după ea.⁵⁰ Ea a fost cunoscută și folosită cu multă dragoste de vlădici, de preoți și de intelectualii mireni. Și astăzi mai sînt credincioși bătrîni, care cer preotului lor ca în loc de predică să le citească din foile vechi, unse și rupte, ale Cazaniei marelui mitropolit moldovean.

Circulația ei în decursul sutelor de ani, a confirmat ceea ce însuși mitropolitul scrie în Predoslovია ei, îndreptînd cartea către «toată seminția romînească (de) pretulindene... ca să hie ca un dar limbii romînești». ⁵¹

Pentru toate acestea, Cazania a rămas un monument pe care Varlaam și l-a dăltuit singur în istoria spiritualității și literaturii romînești.

CHIȚU I. VIOREL

49. N. Cariojan, *op. cit.*, p. 112.

50. Textul Cazaniei lui Varlaam a fost reeditat pînă acum în peste 20 de ediții complete sau parțiale (vezi Pr. Paul Mihail, *Circulația Cazaniei Mitropolitului Varlaam în Biserica Romînească*, art. în: rev. «Mitropolia Moldovei și Sucevei», an. XXXIII (1957), p. 824).

51. Pr. Paul Mihail, *art. cit.*, p. 826.

PICTURA MURALĂ BIZANTINĂ

MONUMENTELE CELEBRE (sec. VI-XIV)

Până nu de mult, la sfârșitul secolului XIX, sub numele de artă bizantină se înțelegea întreaga artă creștină a Răsăritului. Pentru a-i lămuri ființa și caracterul, cercetătorii și-au pus numeroase probleme. Cea dintâi privea domeniul și aria ei de expansiune. Acestea înglobau, fără distincții lămurite, Constantinopolul și regiunile mediteraneene, Italia bizantină, Egiptul și nordul Africii, Asia Mică, Siria, Armenia, Georgia, Rusia, Balcanii (Tracia, Serbia, Bulgaria) și Țările Românești. Evoluția ei, socotită în timp, era cuprinsă între vremea întemeierii Constantinopolului, capitala imperiului roman (sec. IV), și secolul XVI. Pentru Balcani și Țările Românești se ajungea până în secolul XVIII și primele decenii ale secolului XIX. Problema originilor, cea mai discutată, lega începuturile artei bizantine de Roma sau de Constantinopol. Orientul a fost arătat de învățați de seamă ca fiind izvorul formelor și iconografiei. Rolul Constantinopolului și Romei a apărut, rind pe rind, de importanță capitală sau de însemnătate secundară. Caracterizarea cugetării și esteticii bizantine a trecut și ea prin mai multe faze. Pe urmele lui Didron, s-a admis de mulți uniformitatea și lipsa de evoluție a acestei întregi lumi de artă: «Nici vremea, nici locul n-au nici un efect asupra artei grecești (bizantine); în secolul XVIII, pictorul din Moreea continuă și copiază pe venețienii din secolul X și pe pictorul atonit din secolul V sau VI (sic).¹ Costumul personajelor e peste tot același în toată vremea, nu numai ca formă, ci și în ce privește desenul, culoarea și chiar numărul și importanța cutelor... Nu se poate închipui o exactitate mai tradițională și o mai puternică tiranie a trecutului... În Grecia (la Bizanț), artistul este robul teologului; opera lui, pe care o vor copia urmașii, e copia pictorilor care l-au precedat. Artistul bizantin este legat de tradiție, așa cum e animalul

1. Nu ne explicăm vorbele lui Didron: «pictorul atonit din secolul V sau VI»; Athosul a fost înțeles în secolul X.

rob al instinctului...».² Chestiuni multiple și complexe au fost în același timp rezolvate. Unele se referă la valoarea acestei arte «înțepenite» care se copiază mereu, se depărtează de natură și se rezumă la un schematism searbăd, încărcat de simboluri. Altele relevă anume mișcări de înnoire, renașterea bizantină din vremea Paleologilor, de pildă, și o pun pe socoteala înrîuririi exercitate de renașterea italiană. De dragul simplificării, și pentru a se sublinia mai bine una ori alta din teoriile expuse, au fost lăsate de o parte multe monumente cunoscute, și s-a accentuat numai caracterul religios al unei arte cu manifestări mult mai diverse și mai bogate.

În ultimii cincizeci de ani, lucrurile au dobândit progresiv altă față. Numărul monumentelor cunoscute s-a înmulțit, în primul rând. Descoperiri noi și operații de restaurare, întreprinse cu deosebit tact științific și artistic, au dat la iveală ansambluri de pictură murală (pentru a ne mărgini la domeniul care ne interesează), de o valoare considerabilă. Cităm câteva din acestea: decorurile basilicii Sf. Sofia din Constantinopol, picturile din bisericile rupestre ale Capadociei, ansamblurile din Vladimir, Pakov, Neredici, picturile murale din Sf. Sofia, catedrala Ohridei, Sf. Gheorghe din Kurbinovo, pe lacul Prespa, Sf. Pantelimon din Nerezi, Minăstirea Milesevo, Studenica, Pec, Sopocani etc. Se adaugă la acestea icoane de mare valoare și manuscrise ilustrate. Lucrări științifice, întemeiate pe studii minuțioase și luminate, îndeosebi pe studiul iconografiei, concepută și organizată pe principii și metode noi, au diferențiat domeniul orientat creștin al Siriei și Capadociei de Bizanț, urmărind și punând în vedere înrîuririle reciproce între aceste două lumi de artă. Au descoperit influențele orientale și creațiile răspândite în Italia bislicatelor; în Balcani și în nordul Dunării. Armenia, Georgia și Iliria sînt astăzi cunoscute mai bine și originalitatea lor artistică a ieșit din umbră. Izvoarele artei bizantine și curentele principale au dobândit relief și se pot distinge limpede în urma cercetărilor recente.

Principala cucerire este însă constatarea vieții care a însulețit arta Bizanțului. Dovezi puternice au ruinat definitiv teoria uniformității și imobilității. Pictura bizantină a cunoscut o renaștere întemeiată pe reîntoarcerea la antichitate, epocă strălucită, ale cărei monumente abia acum le cunoaștem. Aceasta a precedat Renașterea italiană cu mult. Nu de mai mic preț este, apoi, constatarea vieții trezite de Bizanț în Rusia, Balcani și Țările Românești, unde geniul bizantin a jucat rolul unui altoi.

În scurta noastră caracterizare, nu avem intenția să analizăm toate problemele și soluțiile cele mai potrivite. Voim să definim caracterul picturii bizantine și esența geniului. Aceasta, pentru a-i pune în lumină notele principale și a-l diferenția, pentru a ruina, înainte de toate, eroriile de înțeles care stăpînesc pe cei mai mulți în această privință, pe cei greșit orientați de manuale și erminii, ca și o întregă opinie tiranică, de ordine tradițională.

2. M. Didron, *Manuel d'iconographie chrétienne*, Introduction, p. VII.

Am aflat două tradiții la originea artei creștine: tradiția elenistică și tradiția orientală. Cea dintâi evoluează în cursul evului mediu la Constantinopol, care înfrunsește coastele Asiei, Salonicul, Macedonia occidentală, de la Ohrida, Uskub, Serbia, Țara Românească, apusul Rusiei, Georgia și Anatolia. Un al doilea curent, pornit din Asia, stăpânește Creta, Dalmația, Italia, Provența franceză și Spania. Tesalonicul face legătura dintre Constantinopol și Grecia. Iar aceasta din urmă a stat, pînă în secolul XIV, sub înfrîurirea Orientului. Bizanțul a contribuit numai cu anume trăsături și cu pecetea geniului său (Mistra singură, și anume în secolul XIV, este caracteristic bizantină). Tradiția orientală este aceea a Mesopotamiei, platoului Anatoliei, Armeniei și Caucazului. (Note particulare disting aceste două din urmă regiuni).³ Caractere de ordin iconografic și artistic deosebesc cele două lumi. Aspecte complexe iau naștere din contactul lor în cursul vremii.

O a doua constatare privește existența unei arte profane bizantine care a evoluat paralel cu arta religioasă. Casele și edificiile publice, monumentele întemeiate de împărați și îndeosebi palatul acestora, au fost, din vremea Romei, decorate — ca și în Orient de altfel, — cu picturi, în mozaic, frescă, tempera sau encaustică. Temele de ordine mitologică și istorică au fost organizate în vederea preamăririi suveranului. S-au păstrat foarte puține exemple și se află răspindite în regiunile mediteraneene și asiatică. Cele mai multe, ecouri ale picturilor de pe pereți ori transpuneri ale acestora, sînt mozaicuri pavimentare. Cîteva apar în miniaturile manuscriselor cu subiect profan. Faptul ne intereserează fiindcă împlinește imaginea și domeniul artei bizantine, redus de unii cercetători exclusiv la pictura religioasă. Luminează apoi particularități ale acesteia din urmă, căreia arta profană a dăruit multe teme, ordine și un spirit caracteristic.

Intr-o primă perioadă, care se întinde pînă la tulburările iconoclaștilor, raritatea exemplelor pe care le putem studia ne pun în fața unor cicluri evanghelice juxtapuse portretelor de sfinți mucenici și ctitori, și unor imagini, adevărate ex-voto, mărturii de recunoștință și rugăciuni ale închinătorilor. La Constantinopol, basilica închinată Sfintei Sofia, — întemeiată de Constantin cel Mare și în întregime construită de Justinian, între 537-562, celebră prin bogatul său decor în mozaic și marmuri polihrome —, apare astăzi, în urma operațiilor de curățire și restaurare, în toată strălucirea ei. Este important să precizăm că din secolul VI, adică de la Justinian și pînă la mijlocul secolului IX, întregul decor nu a cuprins nici o temă religioasă și nici o figură. Pereții erau îmbrăcați, așa cum se văd și astăzi, pe marea majoritate a suprafeței lor, cu plăci de marmură polichromă. Pictura în mozaic, de la partea superioară a acestora și de pe holți, nu arăta decît cruci, pe fond de aur. Cei patru heruvimi de la baza cupolei au fost socotiți, pînă acum, drept singurele imagini datînd din vremea lui Justinian. Se pare că există îndoiială astăzi și în privința lor. Scenele și figurile, proorocii și sfinții epis-

3. G. Millet, *L'école grecque dans l'architecture byzantine*, pp. 291-297.

copii de pe zidurile laterale (sub cupolă) și picturile cu personaje din navă, nartex și din timpanul de deasupra porții de intrare sînt, toate, executate începînd din 843 înainte. Sînt ex-voto de împărați și portrete, multe de o valoare artistică excepțională.

La Tesalonic, biserica Sf. Dumitru a adăpostit, încă din secolul V, moaștele marelui mucenic căruia i-a fost închinată. Pictura în mozaic, datată din secolul VI și în parte din secolul VII, formează tablouri, ex-voto, decorate cu portrete de donatori. Unul din cele mai celebre, înfățișează pe Sfîntul Dumitru, cu capul gol și înconjurat de nimbul circular de aur, între arhiepiscopul Tesalonicului și guvernatorul cetății. Cel dintîi poartă un lung stihar și o mantie fără atributele arhieresti; pe umeri și la piept, o bandă brodată pare a arăta omoforul. Cu amîndouă mîinile, acoperite de mantie, ține o carte închisă, cu scoarțe de aur, împodobite cu o cruce. Cel de al doilea personaj, reprezentat în tunică luxoasă purpurină și togă aurie, ține în mîini o cîrjă scurtă, cu cruce la miner, și un obiect asemenea unui săculeț sau unei năframe. Nimburi rectangulare apar la spatele capetelor amîndurora: ne spun că și arhiepiscopul și guvernatorul trăiau cînd li s-au făcut portretele. În picioare și cu fața spre noi, sfîntul și însoțitorii «pozează». Figurile sînt studiate și caracteristice. În aceea a sfîntului, uimesc ochii mari, ovalul pronunțat al feții și privirea care amintește portrete egiptene. Trăsături realiste caracterizează la rîndul lor chipurile personale și vii ale arhiepiscopului și guvernatorului. Draperiile sînt tot așa de bine studiate. De stil, sînt reduse la minimum de «materie», deși păstrează calitatea lor. Coloritul este ținut parcă înadins într-o gamă estompată, fără străluciri și reflexe. Fizionomiile devin din această pricină mai vorbitoare și principal obiect de contemplare.

La Ravenna, mozaicurile din San Apollinaris Nuovo, ca și cele celebre din San Vitale, au drept teme note orientale. Pecetea Bizanțului se recunoaște totuși ușor. Tablouri rectangulare, decorate cu scene evanghelice organizate în vederea funcției monumentale și efectului decorativ, inaugurează un adevărat sistem. Procesiuni de sînte și sînți mucenici se desfășoară de-a lungul pereților laterali, deasupra coloanelor, în primul monument. Cele dintîi, luxos drapate în mantii de aur, cu mîneci scurte și tunici lungi albe, poartă văluri care acoperă capul, spatele și cad pînă aproape de pămînt. Le acoperă mîinile care țin coroane metalice împodobite cu smălțuri colorate și pietre. Sfinții mucenici, înveșmîntați în togi cu laticlavii, țin de asemenea coroane în mîini. În mers procesional către absida basilicii, toate personajele au capul întors spre privitor. Palmieri despart figurile și scandează ritmul compoziției. Fondul e de aur și solul verde, de smălț împodobit cu flori. Un tablou arhitectonic înfățișează palatul lui Teodoric, cu colonadă și fronton triunghiular, draperii brodate suspendate între coloane și capitele minuțios sculptate. Deasupra acestora se văd figuri decorative în culori vii, pe fond de aur. Imaginea palatului formează un adevărat document istoric, datat din primii ani ai veacului VI. Document rămîne și grupul de arhitecturi care apar în dosul palatului și în incinta orașului închis de un zid mare

de piatră prevăzut cu crenele. S-a observat că mare parte din decorul descris este anterior, ca dată de execuție, stăpînirii bizantine la Ravenna, și că se datorește regelui ostrogot Teodoric. Nu e mai puțin adevărat însă că atitudinile frontale ale personajelor și înfățișarea de icoană amintesc de aproape Bizanțul, așa cum procesiunile de sfinți și de sante ne poartă gîndul către monumente de plastică grecească, trecute prin prisma cugetării bizantine. Mozaicurile din San Vitale sînt de la mijlocul secolului VI. Celebre, pe bună dreptate, oferă în cadre ornamentale de un lux comparabil cu acela al aurăriei smalțurilor și broderiei, portrete numeroase, de un interes excepțional, interioruri, peisaje, păsări și costume strălucitoare. Acestea din urmă sînt deosebit de importante din punct de vedere istoric, fiindcă ne ajută să întregim imaginea Bizanțului din vremea lui Justinian și împărătesei Teodora; să deosebim tradiția romană și înriurirea orientală. Reprezintă în același timp un admirabil exemplu de decor, cu îndoită funcțiune: de ordine arhitectonică, fiindcă împlinește întru totul exigențele artei monumentale și pune în valoare formele și liniile edificiului; de ordin pictural, fiindcă organizează totul într-un ansamblu ordonat, bine legat și de sine stătător. Independența acestuia din urmă apare privitorului la răstimpuri, și anume datorită vieții — am zice interne — închisă într-insul.

Nota impune explicații. În majoritatea covârșitoare a picturilor în mozaic, efectul se întemeiază pe armonia suprafeței orizontale a smalțurilor. Tonurile se îmbină și trăiesc grație valorilor luminoase și incidenței luminii exterioare. La San Vitale, măiestria artiștilor a mijlocit intervenția unei a doua armonii, subordonată celei dintîi și în multe clipe precumpănitoare. Aceasta rezultă din efectele just calculate și îmbinate ale fețelor înclinate ale «cuburilor», tăiate în triunghiuri, trapeze, poligoane cu mai multe laturi etc. Au fiecare tonul lor, rînd pe rînd altfel valorat de lumină și înriurit de cele vecine. Culorile sînt bogate și «hrănite»; posedă intensitate și sînt de calitate superioară. Impresia de ansamblu se poate asemăna cu aceea a unei simfonii executate de o orchestră mare și bine condusă.

Peisajele, acela din jertfa lui Avraam de pildă, sînt un model de rezolvare savantă și justă a perspectivei monumentale. Copacii, verdeța și florile, cerul și norii, împlinesc cele două mari exigențe ale stilului: realismul naturii și «dematerializarea» impusă de zidul care nu trebuie nici «spart», nici încărcat. Din punct de vedere al documentării și exactității istorice, picturile sînt de prima însemnătate ca mijloace de informare. Înviază moda de la curtea lui Justinian și o întreagă epocă. Tot așa sînt elementele de mobilier, draperiile, găteliile de cap, coroane, bijuterii, coloane etc. Portretele, acela al împăratului Justinian și al împărătesei Teodora, precum și ale cîtorva personaje de la curte, imagini oficiale și de protocol, sînt tot așa de semnificative. Ochii mari, cu privire dreaptă și concentrată, ovalul fețelor și prezentarea figurilor, evocă, dincolo de solemnitatea curții imperiale, portretele egiptene de pe sarcofagii, icoanele bizantine cele mai frumoase și arta paleocreștină în ce a avut mai caracteristic. Mîinile, piatra de încercare a pictorilor de portrete, merită singure un studiu aparte la San Vitale. Voini să relevăm, în primul rînd,

realismul bine înțeles și izvorit anume din studiul și cunoștința naturii. Bine văzute, construite și desenate cu simț anatomic, au viață și caracter. Aceleași însușiri, pornite din același izvor, se disting pe fizionomiile vorbitoare; în privirile pornite dinlăuntru și în atitudinile personajelor, libere, elegante, protocolare dar și însuflețite de mișcare și de o naturalețe neașteptată. Portretul arhiepiscopului Maximianus, istoric și icoană în același timp, înfățișează o capodoperă a genului.

Decorul în mozaic de la San Apollinaris în Clase, datat din aceeași vreme ca cel de la San Vitale, ne arată, în bolta absidei, o minunată sinteză de natură și vis. Într-o grădină, peisaj rupt din realitate, cu verdețură iragedă și vie, cu aer, lumină și mișcare, Sfântul Apollinaris, figură de icoană, apare în rugăciune. Schimbarea la Față a Mântuitorului e tema principală. Elemente simbolice (Apostolii înfățișați prin oi) vin din arta paleocreștină. Doi arhangheli, înveșmântați ca împărați bizantini și purtând drapelul — labarum, vin de la Bizanț.

Bizanțului i se datoresc trei monumente de seamă ale Romei: paraclisul Sf. Venantius din San Giovanni în Laterano, datat din anul 642; paraclisul Papei Ioan VII, datat din 715 și aflat pe vremuri în cuprinsul basilicii San Pietro din Roma, și basilica Sfinților Nereus și Achilleus (795-816). Recunoaștem înrîurirea bizantină la San Venantius, în portretul Fecioarei Maria orantă și în chipurile mucenicilor. La San Nereo și Achilleo, aflăm o schimbare la față și două scene cu Fecioara Maria, de inspirație și stil bizantin. Închinarea magilor, din paraclisul Papei Ioan al VII-lea, pictură în mozaic, aflată astăzi în biserica Santa Maria in Cosmedin din Roma, arată un portret dintre cele mai rare, ca tinerețe și grație, al Mariei și un Iisus copil, însuflețit de viață și naturalețe, cum se întâlnește în puține monumente medievale. Fondul scenei este de aur. Pe acesta «pîlpîie» reflexele multiple în ton albastru de piatră semiprețioasă ale malorionului Fecioarei. Portretul Papei donator, în picioare purtând pallium și pe mâinile acoperite chivotul de sfințire, nu poate fi uitat de cine l-a văzut o dată. Căutătura gravă și senină venită dinlăuntru, aerul gânditor și întreaga atitudine fac cel mai curios efect, fiindcă prezintă laolaltă două însușiri care de obicei se exclud: impresia de notație artistică prinsă în goană și fixată cu linii și pete de culoare atît de ușoare, încît te temi să nu se șteargă, îmbinată cu sentimentul unei opere lungă vreme studiată și ieșită din atente și savante cercetări. Demnă de notat în același timp, atît în închinarea magilor cît și în portretul Papei, subordonarea meșteșugului. Știința artistului rămîne în umbră și face loc vieții, înregistrată și înfățișată cu sensibilitate de poet.

Cîteva picturi în frescă din Santa Maria Antica sînt din veacurile VII și VIII; anterioare ori contemporane iconoclasmului. Simțul vieții în portrete (cum este acela al Sfîntului Abbacyr), studiul naturii și cunoștințele anatomice, pun în lumină și accentuează legătura artei bizantine cu izvorul principal și firesc al picturii. Arată condițiile în care s-a desfășurat calea acesteia la Bizanț și în epoca paleocreștină. Explică reușitele de seamă.

Două monumente trebuie iarăși amintite: decorul în mozaic al basilicii din Parenzo (Istria) și acela, tot în mozaic, al catedralei San Giusto din Trieste. Cel dintii, datat din secolul VI, are un aspect strălucitor, datorit în parte materialelor folosite; cel de al doilea, executat în secolul VII, se înscrie în lucrările de artă ale epocii și regiunii.

Numeroase mozaicuri, fragmente și ansambluri mai importante, au fost descoperite la Constantinopol, în Africa bizantină, în Muntele Sinai și în palatele musulmane din Asia apuseană. Mozaicuri pavimentare, de un mare interes, sînt cele din Constantinopol, ale palatului imperial. Au teme profane și sînt caracterizate de realism și de o rară libertate. Altele, de aceeași inspirație, vădesc cunoștința naturii și reprezintă uneori importante documente istorice.

Operele de artă din această primă perioadă a artei bizantine păstrează vie legătura cu epoca paleocreștină. Note elenistice apar în cele mai multe din ele. Cunoștința naturii și sentimentul vieții nu sînt, în nici una din lucrările de seamă, anulate; se poate spune nici întunecate de înrîuririle persane și în genere de influența Orientului. Un eveniment de însemnătate covârșitoare: victoria și distrugerile iconoclasmului au redus moștenirea bizantină la un foarte mic număr de monumente. Au oțierit multe dintre cele mai caracteristice, fiindcă se aflau în capitale ori în minăstiri, unde tulburările au avut cea mai mare intensitate. Acestea au durat un secol și jumătate, pînă la anul 843. O activitate organizată a impus aniconismul și a favorizat revenirea unor teme vechi, de ordin elenistic și decorativ.

Importante au fost două curente, care stau la originea Renașterii bizantine. Cel dintii a primit numele de «întoarcere la antichitate». Este vorba de elenism, care a adus preocuparea de «stil» și întărirea sentimentului naturii. Mozaicurile din Sf. Sofia, la Constantinopol, sînt lucrul secolelor IX, X, XI și XII. De la sfîrșitul secolului IX datează decorul timpanului de deasupra ușii principale de intrare. Tema, interpretată de cercetători în mai multe feluri, socotim că ilustrează o rugăciune din ritualul sfințirii de biserică. Din punct de vedere artistic, opera nu are calități excepționale. Interesează prin exactitatea cu care sînt transpuse în imagini ideile rugăciunii și ritul. Nota istorică apare precumpănitoare în portretul împăratului îngenunchiat la picioarele Mîntuitorului. Chipul este caracteristic și mult superior genului oficial. Costumul la rîndul lui e un document. Din punct de vedere tehnic, remarcăm folosirea planurilor de umbră, opuse celor de lumină, în scopul de a modela trupul, miinile și chipul. Cu ajutorul a puține culori și al aurului, pictorul a obținut relief. Interesantă, metoda accentuării contururilor, «barele» din draperii și desenul părului. Numeroase mozaicuri votive cuprind vederi ale Constantinopolului și portrete de împărați. Intr-unul din ele, Constantin IX Monomahul și împărăteasa Zoe, în picioare, înveșmîntați în costume de ceremonie și cu coroane pe cap, încadrează pe Mîntuitorul, care stă pe tron, ținînd Evanghelia închisă pe genunchiul stîng și binecuvîntînd cu mîna dreaptă. Într-altul, aflat în tribuna de miazăzi ca și cel dintii, Maica Domnului în picioare, prezintă pe Iisus; împăratul Ioan II Com-

nenul și împărăteasa Irina se văd pe laturi. Costumele pot fi studiate în amănunte. Chipurile, mai puțin caracteristice, trădează portrețiștii oficiali, iar fondul de aur și atitudinile frontale amintesc întru totul icoanele. Interesante în primul rînd, mîinile, executate după un anumit model, și în definitiv, puțin personale, dar totdeauna vădind observația și cunoștința realității. Aceleași însușiri se observă și în execuția părului. Aurul pe care apar figurile și din care par a se desprinde, introduce o curioasă notă de abstracție și de evocare a lumii cerești în care pictorii au vrut să înfățișeze personajele împărătești. Desprinderea aceasta din realitate merge mîna în mîna cu o predilecție izbitoare pentru ceea ce se poate numi caligrafia figurilor. Liniile, de contururi sau de modelare, ca și accentele de lumină care brăzdează obrajii, fruntea și bărbia, apar organizate în procedee și sisteme. Tînd, cu deosebire în operele de ordine secundară, să devină independente. Bogăția stofelor și mai ales aceea a aurului și pietrelor prețioase folosite în broderii și în găтели (coroane, colane, cercei etc) atrage privirile în chip supărător. Pe încetul, amănuntele nimicesc formele și plasticitatea. Trupurile se lipsesc de fond, se subțiază și lasă locul draperiei. Capetele, imagini de icoane, sînt din ce în ce mai puțin personale. Un cod de reguli picturale și îndemînarea dusă pînă la virtuozitate, pretînd — se vede bine — să evolueze aparte și să construiască universul lor. (Trebuie să ținem seamă, firește, și de spiritul picturii de curte al artei oficiale, chemată să lucreze mult și iute).

Mozaicul care înfățișează tema «Deisis» în tribuna de la miazăzi, datează se pare din secolul XII. Virtuozitatea meșterilor se afirmă în modelarea draperiilor care ne lasă totuși să întrevădem trupurile. Pictorul a folosit cubulețe de dimensiuni foarte reduse. Factura e strînsă și minuțioasă. Urmărește efecte de moliciune și vibrații de culoare. Chipurile, fruntea, nasul, umerii obrazilor, ochii și privirea, barba și părul capului sînt lucrate miniaturistic și uimesc cînd sînt privite de aproape. Nu distingem însă nici o trăsătură viguroasă, nu vedem linii mari. Creația e înlocuită de manierism. Meșterul a renunțat la principiile și avantajele mozaicului, pentru a concura cu pictura în tempera de icoane portative. În alte cazuri, cum e acela al portretului lui Alexios, din tribuna de la miazăzi, sîntem parcă în fața unei plăci cizelate sau a unei opere de orfevrărie cu smalțuri.

În insula Hios, biserica minăstirii (Nea-Moni) a fost decorată cu mozaicuri în secolul XI. Ne-au rămas cîteva portrete (al Fecioarei Maria și ale cîtorva sfinți), precum și 14 praznice. Iisus Hristos pe cruce și coborîrea la iad a Mîntuitorului sînt celebre. Două însușiri uimesc: pe fondul de aur, figurile au toate prezentare energetică și plină de viață; a fost numită «aspră». E vorba de fapt de linii mari și contururile accentuate folosite în desenul trupurilor și draperiilor. Moliciunea obținută în mozaic, din minuțiozitatea și încetineala lucrului, sînt înlocuite aci cu o libertate de mișcare și cu accente proprii frescei. Culorile, în al doilea rînd, — un albastru intens, un roșu de piatră semiprețioasă și un verde de smalț vechi, ori de piatră «dură», sînt alese înadins ca să impresioneze prin puterea și bogăția lor. Asocierea și armonizarea tonu-

rilor sînt făcute pesie tot în chipul cel mai îndrăzneț. Albastrul intens brăzdează albastrul de lumină și, în chip mai curios, roșul de mărgean. Un nimb verde, de oală veche mesopotamiană ori persană, apare alături de un roșu de miniu. Cel dinții e încadrat cu roșu, iar cel de al doilea cu albastru; amîndouă, pe fondul de aur al cîmpului. Eva este pictată numai în linii mari, energice și aspre, cu aur, roșu de mărgean și brun intens. Factura ochilor și privirea sînt excepțional de interesante. Cea dinții, prin îndrăzneala și simplitatea ei, cea de a doua prin elocvența sa. La Hios, cubulețele de mozaic par fragmente de ceramică. Draperiile celor două Marii, la picioarele crucii, amintesc sculpturile medievale apusene din veacul XV ori din veacul XIV, cînd stofele păreau a avea glas. Din aceeași vreme, sau de la sfîrșitul secolului XI, sînt picturile în mozaic de la Daphni, în regiunea Atenei.

Linile mari ale unui program iconografic bizantin, logic și ordonat, au fost hotărîte cu un secol, ori cu un secol și jumătate mai înainte. Le descoperim la Hios și la Daphni. Centrul principal de interes este format din ilustrația bisericii, așa cum o găsim definită în «Istoria Ecclesiastică». Praznicele, portretul Mariei, sfinți episcopi și sfinți mucenici împlinesc ansamblul. E întemeiat pe selecție. Un număr mic de scene și portrete concentrează înțelesul. Sînt așezate la locurile potrivite pentru a răspunde cerințelor arhitectonice. La Daphni, decorul a fost restaurat la sfîrșitul secolului XIX. Se observă, din această pricină, unele interferențe. Materialul vechi a fost în parte înnoit. Portretul Mîntuitorului a rămas celebru: «Iisus Hristos mîniat». Construcția frunții, ochilor, nasului, obrazilor și bărbiei se reazemă pe cea mai atentă observație și pe cunoștințe anatomice. Mîinile, cu degete lungi și flexibile, impresionează prin energia și caracterul lor. Părul bogat este luminat cu ajutorul unor brazde de aur. Draperiile sugerează bustul, înfățișat plastic. Relieful, stăpînit de sentimentul și cunoștința decorului monumental, este, de altfel, nota dominantă a tuturor picturilor de aci. Nașterea Domnului, botezul și toate praznicele, în parte deteriorate, prezintă un curios caracter de autonomie. Au înfățișarea unor scene independente și nu apar ca elemente ale unui ansamblu. Totuși, împotriva acestei prezentări, legătura de cugetare, ideile și succesiunea se pot urmări ușor. Aceasta, din pricina plenitudinii de înțeles și caracterului fiecărui tablou. O a doua însușire remarcabilă răsare în ochii privitorului atent.

Fiecare tablou este așezat anume în locul indicat parcă de arhitect; acolo unde el nu-și pierde nimic din interesul lui, dar explică și comentează monumentul. Peisajul, în Nașterea Domnului și în alte două sau trei praznice, trăiește prin sine, nu e element accesoriu, iar Maica Domnului are atitudine statuară. În Botezul Mîntuitorului, figura centrală este la rîndul ei adevărată statuie.

La Niceea, orașul în care s-au întrunit cele două sinoade ecumenice celebre, basilica închinată Adormirii Maicii Domnului (Koimisis), păstrează un decor în mozaic din secolul IX. În bolta absidei, vedem pe Maica Domnului în picioare, înveșmîntată în mantie «albastru de noapte», purtînd un vâl lung de aceeași culoare, brodat cu aur pe margini și

împodobit cu o cruce pe frunte. Maria ține pe Iisus la piept cu amîndouă mîinile. Acesta are capul înconjurat cu nimbul cruciger, un volumen în mîna stîngă și cu dreapta «binecuvîntează». Un semicerc de aur apare în creștetul compoziției; din acesta, coboară trei raze de lumină, din care una atinge capul Mariei. Pe arcul triumfal, patru cete de îngeri încadrează tronul hetimasiei. În nartex, mozaicurile sînt din veacul XI. Deasupra ușii de intrare se vede Fecioara Maria, bust, orantă, în maforion violet, țivit cu aur și purtînd un vâl de aceeași culoare.

La Muntele Athos nu mai aflăm decît fragmente de mozaicuri originale. Un ansamblu important păstrează Sf. Sofia din Kiev. Interesant prin programul său, decorul de aci este completat de o serie de fresce pictate. Pe elementele tribunei se văd lupte și scene de circ, care formează o documentare istorică și o completare a ideii pe care trebuie să ne-o facem despre pictura bizantină și profană. Basilica din Torcello, în arhipelagul venețian, a fost înălțată în secolul XI și împodobită, la origini, cu fresce. Cîteva figuri de sfinți se disting pînă astăzi. Ulterior, și anume în secolul XII, s-a executat decorul în mozaic. Nimeni din cei ce au văzut-o odată, nu poate uita impresionanta înfățișare a Fecioarei Maria; în picioare, pe un podium, în tunică lungă și mantie albastră, modelate cu reflexe de aur. Tînră, siluetă elegantă și înaltă, se reazemă pe piciorul stîng și îndoie ușor pe cel drept. Pe brațul stîng ține pe Iisus, îmbrăcat în tunică și mantie de aur; mîna dreaptă e lipită de piept. Apare pe bolta absidei cer de aur, fără figurile de îngeri care sînt de obicei adăugate la stînga și la dreapta, asemenea unei statui antice sau unei prezentări împărătești. Apostolii se văd pe perete, în zona inferioară, și sub picioarele ei. Pe peretele de la apus e pictată Judecata din urmă, care are deasupra Răstignirea și Învierea. Remarcăm și aci selecția scenelor prezentate. Atitudinile statuare uimesc în aproape fiecare figură. Nudurile, chiar cele mai sumar tratate, sînt anatomic exacte. Draperiile nu sînt niciodată pictate pe dinafară și, în genere, nu întîlnim virtuozitate. În amănunte, în focul veșnic de pildă, capetele sînt portretistice și vii.

La San Marco, în Veneția, decorul este format din mozaicuri de diferite epoci. Ne interesează, fiindcă sînt de stil și spirit bizantin, acelea din cupole, mozaicul interior de deasupra ușii de intrare și decorul tindei de la miazănoapte. În secolul XIII, artiștii au urmat aci și au reprodus ilustrațiile unei Biblii din secolul VI. Le-au mărit și interpretat în chip monumental. Se întorceau în felul acesta la exemplele antichității, la peisajele și arhitecturile paleocreștine, personificările din Geneza de la Viena și alte manuscrise ale vremii. Pe drumul acestei reveniri la tradiție, artiștii bizantini (de origine sau de educație), care au lucrat la San Marco, au aflat însă și dragul de natură și realismul istoric al elenismului. În scenele din Geneză, prepelițele sînt pictate cu simț de adevăr și rare cunoștințe de natură. La fel, lanurile de grîu, frunzele copacilor, apa și stofele. De un interes superior sînt atitudinile variate ale personajelor, mișcările vii și firești; simțul rar de povestire și înfățișarea acțiunii. Fondurile de aur, — notă bizantină a vremii — introduc singure discordanță: fac să apară dealurile, clădirile, copacii și personajele ca

desprinse dintr-altă parte și lipite pe un fond nou. Sintem însă în Italia și într-o vreme când tradiția artei din aceste regiuni a evoluat către un orizont nou, acela ce va duce la Cimabue, Cavallini și Giotto.

La Cefalu și Palermo, în Sicilia, se păstrează monumente picturale de stil bizantin. De o mare întindere, opera unor echipe numeroase de artiști sicilieni, italieni și greci din Constantinopol, ori formați sub înrîurirea acestui centru, datează din secolul XII. Cele din catedrala de la Cefalu (1148) ne arată, în bolta absidei, bustul Mintuitorului, în tunică de aur și mantie albastră. Părul bogat, mătăsos și luminat de reflexe aurii, fruntea pe care se disting cele două șuvițe tradiționale, chipul prelung, cu ochii mari și privirea ținută în depărtări, poziția mâinilor (și gestul celei drepte), compun o înfățișare realistă, înălțată și inspirată. Naturalitatea și solemnitatea sînt armonizate și evocă figura lui Iisus Hristos Dumnezeu și om. Pe fond de aur, ca și Mintuitorul, mai jos pe peretele absidei, apare Fecioara Maria orantă, în tunică albastră, mantie cu reflexe vioii și broderii de aur. Arhanghelii Mihail și Gavriil, înveșmîntați în «loros» imperial, țin în mâini discuri de argint, ornate cu cîte o cruce și baghete de aur de ceremonie. La Cefalu, meșteșugul mozaicștilor se poate urmări în amănunte și sluji drept pildă. Linile mari, plasticitatea și minuțiozitatea se îmbină în chipul cel mai armonios. Fondurile de aur creează o lume independentă de a noastră, în care figuri și siluete în atitudini statuare, păstrează cel mai curat accent de umanitate și realism. Devine în același timp mai sensibil ca oriunde, procedeul simbolist bizantin, care constă în folosirea unui limbaj special pentru a exprima idei și nuanțe. Elementele sînt poziția și gestul mâinilor, motive de decor (discuri, năframe, stele etc.), ierarhizarea figurilor, grația și proporțiile acestora, culorile draperiilor etc.

În capela Palatină din Palermo (prima jumătate a secolului XII) strălucește un ansamblu de mozaicuri bizantine de cea mai mare însemnătate. Portretele sînt de primul ordin. Sfîntul Ioan Gură de Aur și Sfîntul Vasile cel Mare, în stihare lungi și feloane nedecorate, cu omoforul mare și cărți închise sprijinite pe mîna stîngă acoperită, sînt modele ale genului. Capul celui dintîi, de un oval pronunțat, cu fruntea excesiv de înaltă, ochii apropiați, nasul fin și bărbia ascuțită, este modelat ca într-o gouache de miniatură. La fel și mîna dreaptă, ușor ridicată și cu degetele împreunate într-un anumit înțeles de elocuțiune. Se simt oasele; pielea întinsă pe acestea, fin străbătută de sînge și cu aspect de pergament, accentuează caracterul ascetic al figurii. Privirea interioară arată hotărîre, depărtare de cele lumesti și concentrarea gîndului. Portretul dobîndește un caracter de istoricitate care îl transformă în document. Stihirea de Crăciun grupează tema lui Iisus în iesle, ținut de Maria și încălzit de suflarea bouului și a asinului, vestirea îngerilor, baia Copilului, sosirea și închinarea magilor. Mai multe episoade și douăzeci de figuri sînt grupate într-un tablou unitar. Se poate studia procedeul bizantin de selecție și concentrare; de ierarhizare și expresie. Ca într-o cuvîntare bine gîndită și organizată, se distinge centrul de interes și se vede indicată ordinea în care trebuie contemplate. Elementele scenei și

importanța fiecăruia apar clare, iar ansamblul formează o icoană monumentală. Aceeași ordine și gradație sînt înscrise și în alegerea și armonizarea tonurilor. Viu și cald, intens colorat fiecare, este așezat alături de acela care îl exaltă sau îl potolește: verdele lîngă aur; albastrul lîngă roșu sau învrîstat cu dungi de aur. Un ton brun patinează strălucirea. Reflexele înseși sînt toate ordonate. Intrarea în Ierusalim oferă, alături de imaginea arhitectonică a cetății, grupuri meșteșugit compuse — acelea ale Apostolilor și evreilor din poarta cetății, imaginea Mîntuitorului care coboară îngîndurat pe asin, un drum triumfal și agitația entuziastă a personajelor din primul plan. Compoziția poate fi asemuită unei ordini muzicale. Tonurile au peste tot luciri de pietre, de smălțuri vechi ori de stofe de artă. Au uneori aspecte de plăci de aur smălțuite ori de ceramică veche.

La Constantinopol, mînăstirea închinată lui Iisus Hristos (Moni tis choras), cu numele turcesc: «Kahrié Djami», păstrează o parte din impunătorul decor pictural în mozaic, datat din primii ani ai secolului XIV. Înfrățesc scene din viața Mariei și minunile Mîntuitorului, inspirate în majoritate din apocriefe. Cea dintîi trăsătură e de ordin istoric și pictural. Îi datorăm vederi documentare de orașe vechi din Siria. Acea a Nazaretului, cu peisajul deluros și copacii încovoiați de vînt, are un caracter documentar de mare însemnătate. Se remarcă în al doilea rînd înriurirea modelelor antice, sensibilă în decorul bogat, care amintește monumente paleocreștine, în predilecția pentru realism temperat de mult gust și în înfrățirea statuară a figurilor. În scena recensămîntului lui Quirinus se vîd, pe fond de aur, arhitecturi desenate cu perfectă înțelegere și precizie. Personajele au siluete înalte, deasupra normalului. Pictorul a lungit figurile, pentru a le armoniza și proporționa cu «scara» monumentului. Distingem și o tendință «manieristă», impusă desigur de moda vremii. Nota realistă apare și în indicația discretă a maternității Mariei. Compoziția este elegantă. «Aerată», cu spații între figuri și grupuri; judicioasă și echilibrată. Quirinus, cu un oșier de gardă la spate, Iosif și însoțitorii lui, formează de o parte și de alta două grupări puse în lumină și calculate. În centru, într-un larg spațiu liber, Fecioara Maria, drapată în maforion albastru cu luciri de aur, stă în picioare în punctul principal de interes al tabloului. Capetele mici sînt lucrate miniaturistic și au toate expresie. Scena e de caracter protocolar și solemn. O atmosferă nobilă de istoricitate și intimitate ilustrează în amănunte legenda. În călătoria la Betleem, atmosfera liniștită, de povestire, deșteaptă în sufletul privitorului interes și poezie. Fiul lui Iosif deschide drumul mergînd cu pași mari; Iosif, cu ochii ațintiți la Fecioara Maria, care îi vorbește, o urmează pe jos. Aceasta din urmă, în maforion albastru luminos, se vede în centru, călare pe un asin alb, pictat cu știință anatomică: vioi și conștient parcă de sarcina nobilă pe care o poartă. Fondul e un deal cu creștete retezate, zugrăvit potrivit modei vremii și nevoii de a prinde și concentra lumina. Îndărătul lui, se vede un oraș închis în incinta de ziduri cu turnuri; copaci orientali abia stilizați, par bătuți de vînt. Interesantă de relevat, impresia de spa-

țiu rezultată din perspectiva savant echilibrată, distanța dintre personaje și ritmarea compoziției. După aproape 700 de ani, culorile au rămas gingașe și luminoase. Evocă mătasurile. Stilizarea nu distruge materia și nici volumele, sugerate cu precizie și discreție în desenul trupurilor. Mișcările sînt liniștite, notă clasică și aceasta; iar figurile participă din studiul realității și înriurirea statuilor antice.

Mozaicurile de la Kahrié Djami au fost amintite și în legătură cu picturile murale din secolul XIV, păstrate în biserica Domnească de la Argeș. Comparația acestor două monumente poate fi plină de învățăături. La Argeș, proporțiile personajelor și scara monumentului sînt rareori acordate. Spațiul larg în care se mișcă în voie și cu ritm, la Kharié Djami, devine încărcat la Argeș de personaje și elementele peisajului arhitectonic. Chiar cînd numărul personajelor este același, la Kahrié Djami și la Argeș, într-o scenă, așezarea lor e cu totul diferită în cele două monumente. Despărțite și evoluînd în voie în cel dintii, ele se înghesuie în cel de al doilea și luptă pentru spațiu. La Kahrié Djami, tablourile sînt organizate în ansambluri monumentale; la Argeș, evocă ideea cartoanelor copii ori ilustrațiile de manuscrise.

În preajma vremurilor de distrugere a centrului bizantin de artă din capitala imperiului, mozaicurile de la Kahrié Djami vădesc însușiri superioare și caracterele esențiale ale picturii bizantine: monumentalitatea, cunoștința adîncă a naturii și realismul temperat de înriurirea clasicismului și statuarei antice. Înțelegem aci mai bine ca oriunde că arta bizantină s-a întemeiat pe antichitatea grecească. Înriurirea acesteia nu s-a impus niciodată însă în chip tiranic, fiindcă a fost, în tot cursul istoriei, «dozată» de intervenția unui al doilea factor, și anume inspirația și studiul naturii. Cugetarea creștină și funcția pe care Biserica a impus-o decorului pictural, îndatorirea anume de a o înfățișa și explica credincioșilor în linii, forme, tonuri și compoziții, au contribuit puternic, de bună seamă, la armonizarea acestor trei izvoare. «Explicările» trebuiau în adevăr să părăsească terenul și tonul erudiției și abstracției, pentru a se face înțelese de cercuri cît mai largi. Echilibrul între aceste forțe a fost păstrat datorită culturii temeinice și gustului bizantin. Acestea l-au apărat mai ales de naturalism, ale cărui excese vor provoca transformări mari, în multe regiuni, la popoare mai noi, și vor aduce prefaceri radicale. Atunci se va organiza și tradiția, sub forma manualelor și erminiilor.

Cunoștințele noastre de pictură bizantină au fost stînjinite de lungă vreme și pînă astăzi, din pricina numărului mic de ansambluri păstrate. Trecerea vremii, iconoclasmul, împrejurări istorice nenorocite etc., au adus dispariția unui imens număr de monumente. Cele păstrate au fost rareori cruțate de înnoiri și restaurări. Reprezintă, în al doilea rînd, în chip firesc, lucrul unui mare număr de artiști și sînt de valoare inegală. Pentru anume secol sau regiune, posedăm monumente de prim ordin; pentru alt secol sau regiune, nu ni se oferă decît creațiile unor pictori mediocri. Firul istoric și evoluția nu se pot urmări ușor în asemenea condiții. Nu întîlnim, apoi, decît un număr redus de picturi profane, ceea ce

ne lipsește de creațiile picturii istorice și artei civile intime, ale picturii numite «de genre».

Conceptul de artă bizantină s-a format și s-a impus pînă acum patruzeci de ani, pe temeiul a ceea ce se cunoștea și se putea studia. Un orizont nou a fost deschis de un curent pornit din Rusia și de opera inaugurată de Igor Grabar și colaboratorii săi, în frunte cu N. Okunov. Au fost puse la punct metode științifice și procedee tehnice de restaurare, grație cărora au fost date la lumină icoane bizantine și rusești, georgiene, grecești, sîrbești și romînești de o mare valoare istorică și artistică. Au fost luminate mai ales decoruri murale în «frescă», aflate în biserici rusești, sîrbești, bulgărești și romînești și datate din secolele XI, XII, XIII și XIV. Descoperirile — fiindcă este vorba de lucruri cu adevărat noi și impresionante, — au impus revizuirea concepției de artă bizantină. Au obligat pe cercetători să reia studiul multor probleme importante, aceea a relațiilor dintre Bizanț și Renașterea italiană în primul rînd.

I. D. ȘTEFANESCU

CETAȚI ȘI LĂCAȘURI PAULINE

Plecînd din Ierusalim ca persecutor, Saul din Tars se întoarce peste trei ani creștin. Nu văzuse pe Iisus în timpul vieții Lui pămîntești; L-a văzut însă pe drumul Damascului. Lumina Lui îi luase vederea fizică, dar i-o dase pe cea interioară, a duhului. Greu i-a fost lui Saul să dea cu piciorul în țepușe... «Eu sînt Acela pe Care tu Il prigonești. Greu îți este să lovești în țepușe cu piciorul».

A străbutut o cale întortochiată, de peste 20.000 de mile romane, pe mare și uscat. Rădnică peregrinare apostolească, la capătul căreia îl aștepta, pe drumul Ostiei, decapitarea.

De la Ierusalim pînă la Roma, ca să străbați calea pe drumul Sfîntului Apostol, azi, trebuie să treci frontiera a nouă state: Israel, Cipru, Iordania, Siria, Libanul, Turcia, Grecia, Malta și Italia, dar pe vremea Apostolului neamurilor era o singură țară, toate provinciile acestea fiind unite sub *Pax Romana*.

Saul a pornit spre Damasc în toamna anului 36, apucînd drumul prin Perea, traversînd Iordanul la Ierihon, pentru a evita traversarea Samariei, blestemată de iudeii ortodocși din Ierusalim, din cauză ereziei samarinenilor. Trecu pe la Pella, localitatea unde aveau să se refugieze 34 de ani mai tîrziu creștinii din Ierusalim, pentru 66 de ani. De la Skitopolis — Beisanul de astăzi — o luă spre Iacul Ghenizaret, sau Marea Galileii. Trecu prin Tiberiada, Betsaida și Capernaum, urcînd apoi prin munți spre Cezareea lui Filip; de aici, pe la poalele masivului Hermonului, se ajungea călare, în două-trei zile, la Damasc.

Găzduit în casa lui Iuda — unde Saul a rămas timp de trei zile —, el n-a atins hrana. Sufletul său era răvășit de zdrobitoarea ciocnire dintre zelosul persecutor Saul și acela care avea să devină Apostolul neamurilor. Prin viziune dumnezeiască, Anania găsește pe Saul și-l lecuieste prin punerea mîinilor, apoi îl botează în noua credință, dîndu-i numele de Paul. O capelă catolică se află astăzi, acolo unde cîndva a fost casa lui Anania. Pe vechile ziduri sînt și acum suprapuse locuințe de ale

evreilor localnici. Dintr-una ca acestea a putut fi slobozit Pavel, într-un coș, cu frînghiile, de ucenici, atunci cînd în loc să prigonească pe creștini, el, dimpotrivă, propovăduia noua credință în sinagogile damaschine, determinînd pe iudei să-i hotărască moartea.

Damascul pare a fi cel mai vechi oraș al lumii. Numele său este pomenit în Cartea Facerii (XIV, 15), și a fost oîta timp tributar lui David: «Și David a pus cîrmuitori peste sirienii din Damasc și sirienii au ajuns robi lui David și aducători de dajdie» (II Sam. VIII, 6). Este des pomenit și mai tîrziu, în cărțile lui Samuil și în Cărțile Regilor. La 333 în. Hr. este cucerit de Parmen, un general al lui Alexandru cel Mare, — provincia siriană fiind sub dominația grecească pînă la 63 în. Hr. —, cînd a devenit provincie romană. Marele templu din Damasc a fost transformat în biserică la 315 și tot atunci a primit un episcop. Tîmp de trei sute de ani, creștinismul a fost dominant la Damasc, pînă cînd — la 635 — a căzut sub mahomedani, suferind mai multe invazii și trecînd sub stăpînirea diferiților califi rivali între ei. Cînd Saladin a pornit războiul cu francii cruciați, în veacul XII, el și-a stabilit capitala la Damasc. Acest oraș, de mai multe ori milenar, este așezat într-o oază prin care curge râul Barada. Cîmpurile de cereale îl încing, întretăiate de livezi cu măslini, cași, migdali, smochini, fistici și vii. Cînd te apropii de oraș, în soarele strălucitor al amiezii, ești surprins deodată, după peisajul monoton al deșertului ce ai străbătut, — de albul uimitor al minaretelor celor 240 moschei, proiectate pe verdele odihnitor al livezilor și parcurilor. În timpul căldurilor toride ale verii, aci nopțile sînt răcoroase și pline de farmec. Arta arabă a atins la Damasc culmi neîntrecute, — de la arhitectura palatelor și moscheilor, pînă la fabricarea mătăsurilor, a mobilelor încrustate și covoarelor, a broderiilor, emailurilor, a metalului presat și ciocănit, a armelor vechi. Interioare de neuitat, cu grădini interioare decorate cu mozaicuri și panouri, se văd mai ales în palatul Azem și în marea moscheie a Omaiazilor. Această moscheie este fosta biserică bizantină a Sfîntului Ioan Botezătorul, transformată, ca și Sf. Sofia de la Constantinopol, în locaș de rugăciune musulman. Incepută de împăratul Teodosie, la 375, a fost terminată și înzestrată abia de fiul său Arcadie, între 395-408. Califul El Uatid a transformat-o în moscheie, la 705.

Zidurile vechiului oraș încep de pe partea stîngă a râului Barada, iar orașul modern este răspîndit în afara zidurilor. Locuiesc de-a valma, — acum ca și altădată —, arabi, greci, evrei, armeni, levantini, creștini. «În vechiul oraș, de predominanță musulmană, cartierele evreiesc și creștin ocupă cam același spațiu ca mahalaua evreiască din timpul romanilor. În magazinele creștinilor se întîlnesc meșteșugari evrei, lucrînd cu dălți și ciocănele, desenînd și tăind vase de aramă încrustate cu argint». Pînă azi, strada acoperită ce taie în două vechiul Damasc, de la răsărit la apus, se numește *Ulița Dreaptă* (Vicus Rectus). De o parte și de alta se înșiruie prăvăliile tîrgului de obiecte orientale ale creștinilor și evreilor, în care se vînd vase și tăvi de metal ciocănit, covoare persane, țesături de mătase și mobile damaschine, încrustate cu sîdef și fildeș.

Acum 19 secole, în această cetate străveche, colonia evreiască era numeroasă. Evreii imigraseră în masă, cu două-trei secole înainte, atrași de noile drumuri deschise și de posibilitățile ce le oferea cucerirea armatelor lui Alexandru cel Mare și a urmașilor săi.

Nu este sigur dacă, după fuga din Damasc, Pavel s-a dus la Ierusalim, așa cum spune Sfântul Luca, în Fapte (IX, 12): «Și mergînd Saul la Ierusalim, căuta să se lipească de ucenici», — sau s-a dus spre sud, la Petra, în ținuturile nabteene — Iordania de astăzi —, așa cum însuși scrie în Epistola către Galateni: «M-am dus în Arabia și iarăși m-am întors la Damasc». Capitala nabateenilor din fortăreața naturală de la Petra era la sud-est de Marea Moartă. Acest oraș, astăzi nelocuit și păzit doar de un trib de arabi, este așezat într-o căldare a munților sterpi ai Iordaniei, în care se pătrunde printr-o trecătoare îngustă. Petra s-a dezvoltat în epoca greco-romană, fiind orașul de popas al caravelor, în drumul spre Egipt, Mesopotamia și Persia. Și astăzi se văd, aproape intacte, temple, amfiteatre, terme și monumente funerare, cu coloane și frize artistic dăltuite, în roca muntelui. După ce a convertit colonia evreiască, Pavel a rămas aici cîțva timp, îndeletnicindu-se cu țesutul pînzei pentru corturi, meșteșug învățat în Tarsul copilăriei. Tot la Tars l-au trimis Apostolii din Ierusalim și Cezareea mai tirziu, cînd fariseii îl urmăreau să-l omoare.

Coborînd de la Damasc la Beyrut — capitala republicii libaneze —, călătorul mai găsește și astăzi încă vie amintirea Apostolului. Lîngă satul Harissa, pe sprînceana unui munte, se află mănăstirea siriană a fraților misionari ai Sfîntului Pavel, care pregătește, după exemplul Apostolului, meșteșugari în diferite specialități. Frații misionari au și o tipografie, unde se tipăresc publicații în latină, arabă și greacă. Biserica este deschisă tuturor confesiunilor, întrucît Sfîntul Apostol Pavel a fost un susținător al unității creștine, așa cum știm din Epistola I către Corinteni.

Între Beyrut și frontiera israeliană, de-a lungul coastei maritime, se află vechile cetăți feniciene Tirul și Sidonul, pe care le-a vizitat și Mîntuitorul. Cînd Porcius Festus, guvernatorul Palestinei, l-a trimis pe Pavel la Roma, potrivit dorinței sale, ca să fie judecat de împărat («Cer să fiu judecat de Cezarul» (Fapte XXV, 11), centurionul Iuliu, din cohorta Augusta, care îl escorta, «purtîndu-se față de Pavel cu omenie, i-a dat voie să se ducă la prieteni și să primească purtarea lor de grijă».

Pe litoralul mării, între Haifa și Tel-Aviv, se află ruinele fortului și orașului Cezareea, construit de Irod cel Mare, capitala guvernatorilor romani. Aici a fost întemnițat doi ani Sfîntul Apostol Pavel de către guvernatorul Felix, care nu l-a eliberat nici la sfîrșitul mandatului său, «nădăjduind că i se va da bani de către Pavel», ci a fost predat următorului guvernator, Porcius Festus, care l-a judecat împreună cu regele Irod Agripa.

Zidită de Irod cel Mare între 25 în. Hr. și 13 d. Hr., ca port al capitalei sale Sebastia din Samaria, Cezareea a cunoscut, timp de șase secole, o viață intensă comercială și culturală. Portul era construit din

blocuri mari de piatră, așezate pe două șiruri de stînci ce ies din mare, oprind furia valurilor. Un chei larg, mărginit de arcade și pergole, încercuia portul. Aci au izbucnit, la 66, primele incidente povestite de Iosif Flavius, între evrei și romani, provocate de populația greacă a orașului. Vespasian a fost declarat imperator de trupele sale în anul 69, la Cezareea, care sub Alexandru Sever a devenit metropola Siriei și mai tîrziu reședință metropolitană. Această demnitate bisericească a fost îndeplinită aici și de marele istoric Eusebiu, între 315-318. Origen a vizitat și predat Teologia în Cezareea, la invitația episcopilor Teoclist și Alexandru, de trei ori între 215-218, în 230, cînd a fost hirotonit preot, deși renunțase de bună voie la virilitatea sa, și între 232-250, cînd a înființat o celebră academie teologică, asemănătoare celei de la Alexandria, în care a studiat și Sfîntul Grigore Taumaturgul. Academia a fost închisă la 250, cînd a izbucnit persecuția lui Deciu, iar Origen a fost întenuițat și torturat, murind cinci ani mai tîrziu, în cetatea feniciană Tir.

Arabii au cucerit portul de la bizantini, la 638. Patru secole și jumătate de decădere a cunoscut apoi Cezareea, pînă ce, în timpul primei cruciade, a fost luată cu asalt de Baldovin de Flandra, care — potrivit legendelor Mesei Rotunde — a descoperit aici Sfîntul Graal, vasul de smarald din care a bătut Mintuitorul la Cina cea de Taină și în care Iosif din Arimateia a lăsat să se scurgă sîngele și apa din coasta Lui; după ce sutașul l-a împuns coasta cu lancea. Tot Cezareea este și obîrșia istoricului bizantin Procopiu, care a scris istoria împăratului Justinian, a construcțiilor realizate în timpul domniei acestuia, cît și asupra morăvurilor curții imperiale (Istoria secretă).

După ce Saladin a bătut pe cruciați la Hattin, în 1187, ocupă și Cezareea, care lu recucerită de creștini sub Richard Inimă de Leu, în iulie 1191, în cea de a treia cruciadă. La 1265 cade definitiv în mîinile sarasinilor și fortificațiile Cezareei fură dărîmate, pietrele zidurilor fiind cărate la Iaffa și Acra, pentru a întări cetățile de acolo.

Astăzi, pe ruinele Cezareei se ridică orașelul Natania. Cercetările arheologice făcute de Universitaatea din Ierusalim au descoperit aci numeroase relicve, care amintesc de istoria zbuciumată și de gloria apusă a acestei cetăți.

Sfîntul Apostol Pavel s-a dus apoi împreună cu Varnava la Antiohia, unde binevestiseră elinilor cuvîntul Domnului, stînd un an de zile și «învățînd mulți popor. Și în Antiohia, întîia oară, ucenicii s-au numit creștini» (Fapte XI, 26).

Vechea Antiohie era construită în terase, pe panta muntelui. Măi dăinuie încă pe malul stîng al Orontelui, ruinile teatrului antic, al unui castel cruciat, urme de terme și apeducte. Oraș de mari contraste și agitații, era considerat al treilea din lumea antică, după Roma și Alexandria. A dat pe Paul de Samosata, iar Arie a fost aci elevul preotului Lucian, și Nestorie a fost tuns în monahism. Dacă a dat pe unii din cei ce au dezbinat Biserica, Antiohia a fost însă și leagănul Sfîntului Ioan Zlataust. Sfîntul Simion Stilitul a trăit și el pe un munte, la 60 km.

Regii elenistici au dat numele de Antiohia la șase cetăți; alte 12 cetăți au căpătat acest nume mai târziu, dar numai *Antiohia i epi Dafni* — Antiohia de pe Dafne —, cum îi spuneau bizantinii, rivala Alexandriei, a avut o istorie glorioasă.

Spre nord de Antiohia, la 6 km, este localitatea Dafne, sau Harbie în arabă, unde ajungi trecând printre piriiașe ce se scurg într-o vale cu lauri trandafirii. După o legendă mitologică, Apolo a transformat aci într-un arbust de laur pe nimfa Dafne, care lugea de el. În micul paradis de la Dafne, bogătașii și potențialii antiohieni își cheltuiau timpul în petreceri și desfrui, sub protecția templului dedicat lui Apolon Pitianul. Portul Seleucia, la depărtare de 32 km, făcea Antiohiei legătura pe mare cu lumea mediteraneană. Pe o rază de 6 km se întindeau cele patru cartiere ale orașului, închis cu puternice ziduri. Două străzi întretăiate de un forom, cu colonade construite de împăratul Tiberiu, duc spre munte. Tot Tiberiu a început construirea unui teatru monumental, terminat abia de Traian. În anul 37 d. Hr., un puternic cutremur a distrus o parte însemnată a orașului, cataclism survenit și la 115, tocmai când Traian îl vizita. Cum seismele continuau, împăratul a fost nevoit să se refugieze în circ mai multe zile și a pus ulterior să se restaureze orașul, iar 20 de ani mai târziu, Adrian a pavat străzile și a construit noi terme și apeducte. Inapoiindu-se spre Roma, la 70, după campania contra evreilor, Titus a pus să se fixeze în ziduri, deasupra unei porți a cetății, heruvimul luat din templul de la Ierusalim.

O dată cu răspîndirea și înflorirea creștinismului, orașul din care și stăpînitorii bizantini au vrut să facă o a doua Romă, a cunoscut o nouă celebritate, fiind numit Antiohia cea Mare. Aici s-au ținut între 250-300, zece sinoade locale și a devenit reședința patriarhală a întregii Asii. Seleucizii, urmașii lui Alexandru cel Mare, dând drepturi și chiar o autonomie religioasă și juridică evreilor, le-au înlesnit venirea în mare număr, contribuind la strălucirea orașului. Această populație amestecată era însă superficial grevizată, căci în familie se vorbea ebraica siriană. Noua învățătură adusă de Petru — poate —, sigur de Varnava și Pavel, a progresat repede, mai întâi între mozaici, apoi între iudaizanți și păgîni. Constantin cel Mare a construit o biserică pe care Iulian Apostatul a ordonat s-o închidă la 362, când a vizitat Antiohia, ca represalii împotriva populației creștine, care dărimase templul de la Dafne. Biserica a fost redeschisă de Valens; sub împăratul Teodosius, Sfîntul Ioan Gură de Aur număra o comunitate de o sută de mii de credincioși. Aici, comunitatea creștină a început să crească și să-și croiască drum singură, Biserica lăsînd în urmă Sinagoga și pe adepții săi gălăgioși, care au respins noua credință. Creștinii antiohieni se adunau în mai multe lăcașuri, pe coastele Muntelui Silpius și în cartierul Singon, între panteon și agora, înainte de a-și fi construit bisericile. Un cutremur catastrofal din 526, care a făcut nenumărate victime în populație, a distrus o mare parte din oraș. Ce a mai rămas în picioare a fost dărîmat de invazia perșilor, sub Cosroes I, la 538, când a fost complet distrusă și biserica constantiniană. Împăratul Justinian a făcut unele restaurări, dar gloria

Antiohiei, de pe atunci aparținea istoriei. Ce s-a mai putut reface din orașul și din zidurile cetății nu i-au mai putut da strălucirea de odinioară. Sarasinii cuceresc Antiohia la 625 și o stăpinesc trei secole, pînă ce bizantinii o recuceresc, la 969, spre a cădea din nou, la 1084, sub turcii seleucizi. În prima cruciadă, Bohemund, prinț de Tarent, după un asediu de nouă luni, cucerește Antiohia, care rămîne pînă la 1268 capitala latină a regiunii siriene.

Antiohia de astăzi, *Antakia*, are o populație de 50.000 de locuitori, din care mai puțini de jumătate sînt creștini.

Dacă continuăm mai departe călătoria pe urmele Apostolului, plecînd din portul Seleucia, debarcăm în insula Cipru. Aici, Sfîntul Pavel, însoțit de Varnava, predică în sinagogile din Salmis, iar de acolo, la Pafos. La Pafos se afla pe atunci templul Afroditei, pe ruinele căruia se ridică astăzi biserica Sfîntei Fecioare, căreia i se spune *Panaghia Afroditisa*. Pe țărmul mării, lîngă un stîlp de care au fost legați și bătuți Apostolii, se înalță o altă biserică, dedicată de asemenea Sfîntei Fecioare, precum și o a treia biserică, numită *Panaghia i Theoskepastis* (Prea Sfînta de Dumnezeu acoperită), deoarece cînd se iveau primejdiile, era împresurată de nori, spre a nu fi văzută.

După ce Sfîntul Pavel părăsi Ciprul, se îndreptă împreună cu Varnava spre orașele Asiei Mici. Tarsul Ciliciei, unde Apostolul a copilărit, ca mai toate orașele turcești de pe coasta de sud, nu mai are astăzi nimic atrăgător. Nu mai există cetatea de palate și temple de marmură, cu șiruri de colonade și portice, în care, cu cîteva decenii mai înainte, Marc Antoniu primise vizita Cleopatrei, regina Egiptului. De la Tars, prin cheile munților Taurus, spre celelalte cetăți vizitate de Apostol: Derbe, Listra, Iconiu (Konia), Antiohia Pisidiei, Colose, călătorul de azi merge încă pe drumuri în stare primitivă. Lîngă Antiohia Pisidiei — astăzi dispărută — se află satul Yalvac, din vilaetul Konia. Aici, Apostolii au spus iudeilor care făceau vacarmul din sinagogă: «Vouă a trebuit să vă predic mai întîi cuvîntul lui Dumnezeu, dar fiindcă Il nesocoliți și vă arătați nevrednici, *iată, ne întoarcem către neamuri*».

Un călător își notează următoarea observație, făcută la Antiohia Pisidiei: «Ici și colo, o veche coloană este amplasată în construcția din materiale a unui grajd. În vreun colț noroios, apa unui izvor se scurge printr-o piatră spartă, cioplită în epoca romană. Nu pot pricepe cum cineva poate trece nepăsător pe lîngă un capitel corintian căzut în noroi, fără să simtă că astfel de obiecte conțin o lecție și un avertisment, poate o profetie».

La 54 km sud de portul Smirna se află ruinele cetății grecești Efes, faimoasă în antichitatea greacă prin una din cele șapte minuni ale lumii, templul zeiței Artemis, Diana romanilor, zeitatea pădurilor și a vinătoareii. Construit de ionieni la poalele munților Coressus și Prion, Efesul se întindea pe cîmpia fertilă dintre nîurile Hermus, Caister și Meandru. Templul Dianei-Artemis era construit la 1½ km departe de gura riului Caister și avea un dublu șir de colonade ionice jur-împejur, fiind împodobit cu statui ale renumiților sculptori Praxitele, Fidias și Policlit. Sta-

tuia Artemisei, din mijlocul templului, era adorată de popoarele Asiei Minore, care veneau de la mari depărtări, pe mare și pe uscat, să-i aducă oirande și să cumpere obiectele de pietate ce reprezentau zeița sau templul său. O invazie a goșilor a distrus templul și cultul Artemisei, la 262. Sinodul din 431 a fost ținut în biserica Sf. Maria, ale cărei ruine se văd și astăzi. După săpăturile din 1894, au fost scoase la iveală teatrul, inscripții și sculpturi în marmură și bronz. Din agora, o stradă mărginită cu statui, clădiri publice, o bibliotecă, ducea la port. Pe munte se află o fortăreață cu un turn numit «închisoarea Sf. Pavel» și un presupus mormânt al Sfântului Luca, iar la o depărtare de 2 km, în satul turcesc Aiasoluc, se află ruinele unei mărețe biserici a Sfântului Ioan Evanghelistul, și o capelă unde se crede că a fost casa Maicii Domnului, care, după o tradiție, ar fi fost chemată de Evanghelist în acest oraș.

Trecind prin Troa, unde îl întâlnește și își asociază grupului său misionar pe medicul Luca, viitorul Evanghelist și autor al Faptelor, Apostolul Pavel traversează Egeea spre țărmurile Macedoniei, și debarcă la Neapolis, astăzi Cavalla.

Vechea cale romană, Via Egnatia, de la Cavalla pînă la ruinele vechiului Filippi, colonie romană, este astăzi folosită numai de pietoni. În riul care își saltă încă apele cristaline în preajma ruinilor, Pavel și cu Timotei au botezat pe Lidia, negustoreasă de porfiră din Tiatira, prima convertire făcută de Apostol pe pământul european.

De la Filippi, Pavel și Sillas au plecat la Tesalonic, cale de 100 km sud-vest de Filippi, trecînd prin Amfipoli și Apolonia. La Tesalonic era o colonie de iudei și o sinagogă în care Pavel a vestit cuvîntul. Astăzi, pe locul unde au predicat Apostolii, pe o înălțime din preajma Salonicii modern, se află Minăstirea Vlatadon. Scăpînd din închisoare, Apostolii au fost îndrumați spre Bereea, Veria de astăzi, unde se aflau de asemenea iudei. Aici au fost primiți mai bine, dar Sfîntul Pavel este în cele din urmă silit să plece la Atena, lăsînd la Veria pe ucenicii săi, Silas și Timotei.

Despre șederea și învățătura Sfîntului Pavel la Atena, metropola științei și literaturii antice, s-a scris mult. Aici, Apostolul dovedește marea lui învățătură. El arată epicureilor și stoicilor adunați în agora — care, împreună cu toți ateniienii și străinii își treceau vremea acolo, ca «să spună ori să audă ce mai este nou» —, că nu este numai un «semănător de vorbe», așa cum se exprimaseră unii, ci un purtător de cuvînt al «Necunoscutului Dumnezeu» pe care ei îl cinsteau și pe care Apostolul venise să-l vestească. Ateniienii l-au ascultat pînă a început să le vorbească despre învierea morților; din acel moment au prins să-l zeflemisească. Un grup de ascultători însă, în frunte cu Dionisie Areopagitul și cu o femeie numită Damaris, au crezut și au format nucleul Bisericii ateniene, care avea să crească și să înflorească de-a lungul secolelor.

Orașul Corint era așezat la 3 km distanță de istm, dar orașul de astăzi este la 5 km depărtare de cel vechi și a fost construit după puternicul cutremur din 1858. Pînă la Atena drumul de uscat este numai de

100 km. Construit pe două terase de munte, vechiul Corint avea o așezare pitorească, deasupra golfurilor Parnas, Cilene și Geranio. La poalele templului lui Apolo era marea piață cu portice, o agora, fântâna lui Pirene, băi, teatrul. Viața economică a Corintului a cunoscut o remarcabilă dezvoltare, fiind o importantă piață de schimburi comerciale între Egipt, Italia, insula Cipru și orașele Asiei Minore. Meșteșugurile, olăria, artele decorative, au fost înfloritoare. Poziția strategică a Corintului a determinat întreținerea unei flote și a unei armate. Locuitorii fiind pasionați pentru «jocurile istmice», Sfântul Pavel le scrie într-un stil presărat cu imagini și expresii sportive: «Alergătorii din stadiu, nu știți, alergă toți, dar unul obține premiul. Alergați așa fel ca să câștigați premiul». Sau, «Cine ia parte la lupte, se abține de la toate; ei, pentru o cunună pieritoare, noi pentru una nepieritoare». Lui Timotei îi vorbește chiar de regulile jocurilor: «Iar când se luptă cineva la jocuri, nu ia cununa dacă nu s-a luptat potrivit legilor jocurilor».

Din Malta, după o ședere de trei luni, Apostolul a fost îmbarcat într-o corabie care naviga spre Italia. Insula Malta, și în special portul său Valetta, păstrează o evlavioasă amintire Sfântului Pavel. În biserica închinată naufragiului Sfântului Pavel, se păstrează un os din mina dreaptă a Apostolului, încastrat în aur și argint. Atinge în drum Siracuză Siciliei și debarcă în cele din urmă la Puteoli — azi Pozzuoli —, la 10 km de Neapoli, unde este întâmpinat de frații care ieșeau în cale să-l salute, de-a lungul drumului spre Roma, pînă la Forul lui Apiu și la Trei Taverne,

În Roma, «lui Pavel i-au îngăduit să locuiască singur cu ostașul care îl păzea». Aici a chemat el pe frunțașii iudeilor la dînsul și le-a explicat pricina apelului său de a fi judecat de Cezarul, «căci pentru nădejdea lui Israel stau eu ferecat cu lanțul acesta».

Un fragment din lanțul cu care a fost ferecat Sfântul Pavel se păstrează în biserica San Paolo fuori le mura (Sfântul Pavel de peste ziduri), construită de împăratul Constantin cel Mare pe locul unde Apostolul a fost înmormîntat în anul 67, pe Via Ostiense, — după o tradiție, în aceeași zi cu celălalt mare Apostol, Sfântul Petru, crucificat în cercul lui Neron.

Calea bătută de Sfântul Pavel treizeci de ani, între cele două cetăți — Ierusalimul și Roma —, se îrînge la începutul verii anului 67, la poalele Aventinului, una din cele șapte coline ale Cetății Eterne. Nu se cunosc amănunțele procesului — dacă a fost proces —, nici care au fost acuzațiile sau acuzatorii. Se știe numai că Neron era în Grecia la acea dată, de unde s-a înapoiat abia peste un an, cînd a și fost asasinat, la 9 iunie 68. Sentința — dacă a fost — se execută de îndată. Tradiția primelor secole ne indică cu certitudine locul, nu departe de calea antică ce duce de la Roma la Ostia, la o depărtare de 5 km de poarta vechilor ziduri de la poalele colinei aventine, — astăzi Porta San Paolo. Romanii denumiseră locul *Aquae Salviae* (Apele Salubre), unde astăzi se allă marea mînăstire a părinților trapiști, cu cele trei biserici monumentale, și se numește Mînăstirea *Tre Fontane* (Trei Fîntîni).

De pe Via Ostiense, grupul de persoane ce însoțea pe Apostol, plutonul de pretorien și mulțimea de credincioși, cu spectatorii obișnuiți ai martirizării creștinilor, o luă la stînga, pînă dădu de un crîng izolat, înconjurat de dealuri acoperite cu pîlcuri de pini și eucalipti. Aici urmează flagelarea, după ce condamnatului i se legară ochii, și decapitarea printr-o simplă lovitură de sabie. Pe locul unde capul sîntului a căzut, au săltat trei izvoare. Trupul a fost ridicat apoi de ucenici și credincioși, care l-au dus și l-au înmormîntat pe ogorul unei credincioase, tot pe calea Ostiei, la o depărtare de 3 km de Tre Fontane.

La Mînăstirea Tre Fontane s-au construit trei biserici. Cum intri pe poartă, la dreapta, dai de *Sancta Maria Scala Coelli*, din veacul XVI, care păstrează în criptă moaștele unui mare număr de martiri, printre care ale Sîntului Zenon, ostaș martirizat pe timpul lui Dioclețian. Biserica *San Paolo alle Tre Fontane* — la început o capelă comemorativă, zidită peste cele trei izvoare —, datează din primele secole, fiind restaurată la 689. Un frumos mozaic din mijlocul bisericii înfățișează cele patru anotimpuri.

Cel de al treilea lăcaș, cu hramul Sîntîlor Vincențiu și Anastasie (San Vincenzo e Anastasio), este construită în stil roman, la 625, și refăcut în secolul XIII. Ferestrele sînt din plăci de marmură și pe pilaștrii masivi se află sculptați cei 12 Apostoli. Sîntul Vincențiu a fost martirizat la Saragossa, iar Sîntul Anastasie s-a convertit la 614, cînd a văzut minunile făcute de Sînta Cruce luată din Ierusalim de Chosroes II, după ce a cucerit cetatea de la bizantini. Cînd împăratul Heraclius l-a bătut pe Chosroes și a adus din nou Sînta Cruce în biserica Sîntului Mormînt, a trimis la Roma moaștele Sîntului Anastasie.

Dacă vizitezi primăvara mînăstirea celor Trei Izvoare, cu grădinile pline de flori și cu zidurile acoperite de trandafiri agățători, și la plecare o iei pe jos, pe calea de-a lungul Tibrului, privirile se odihnesc pe colinele lîne pe care eucaliptii își foșnesc molcom frunzulițele lor, cu puțin mai lungi și mai subțiri ca cele de salcie.

Pe locul unde a fost înmormîntat Apostolul, s-a descoperit în secolul IV o piatră funerară, simplă, cu inscripția: «*Paulo Apostolo Martyri*». Capela memorială, care fusese construită la început, a fost transformată în bazilică, pe timpul lui Constantin cel Mare. La 386, Valentinian II a făcut monumentalul lăcaș în proporțiile actuale, *San Paolo fuori le mura*, care a fost continuat sub Teodosius și dus la bun sfîrșit abia la 395, sub Onoriu. Pe arcada triumfală din mijlocul bisericii se află celebrele mozaicuri, care au rezistat incendiului din 1823, făcute cu cheltuiala prințesei Galla Placidia, fiica împăratului Teodosie și mama lui Valentinian II. Sînt remarcabile și picturile interioare din secolele V, VI și VII. La 846 o armată de sarasini debarcați la gura Tibrului a prădat biserica, dar stricăciunile cauzate arhitecturii au fost restaurate în anii următori, cînd s-au făcut și ziduri de apărare, ca de cetate. În secolele următoare s-au construit, de la biserica Sf. Pavel, din afara zidurilor pînă la poarta aventină — azi Porta San Paolo —, o alee mărginită de colonade, pioasă și postumă cale triumfală Apostolului martir.

Construită pe partea dreaptă a Viei Ostiense, biserica este orientată cu fațada spre Tiber și este precedată de un portic cu coloane de granit cenușiu, pe cînd coloanele fațadei sînt din granit roz. Mozaicurile de deasupra ușii intrării reprezintă pe Mîntuitorul, pe Sfinții Apostoli Petru și Pavel, Mielul, muntele și fluviile simbolice, Ierusalimul, Betleemul, cei patru profeți mari: Isaia, Ieremia, Ezechiel și Daniil. O altă fațadă, spre Via Ostiense, este precedată de un portic cu douăsprezece coloane. Pe partea stîngă a absidei se înalță o campanilă. Basilica se întinde pe o lungime de 125 m, și are cinci altare. Cupola și acoperișurile laterale sînt susținute de 80 de colonade de granit. Dalele de marmură colorată ale pardoselei au un lustru ca de cristal. În jurul naosului sînt pictate 36 de fresce din viața Sfîntului Apostol Pavel. Sub altarul central, printr-un grilaj, se vede sarcofagul de marmură al Apostolului.

«Biserica Sfîntul Paul de peste ziduri» — spune un arheolog —, reconstruită după incendiul din 1823, este prea nouă pentru a se impune imaginației prin prestigiul trecutului, dar constituie unul din monumentele cele mai impozante ale lumii: armata sa de coloane depășește așteptarea, prin lungimea șirurilor sale, așa cum o catedrală gotică o depășește prin înălțimea colonetelor sale. Reprezentarea Ierusalimului ceresc, sub forma unei grădini plantate cu palmieri, sau a unui oraș, adunarea Apostolilor rînduiți deasupra mieilor, exprimă ideile de glorie, fără a se referi în mod expres la un text. Doar simboalele Evangheliștilor, și poate Mielul lui Dumnezeu, fac aluzie la Apocalipsa Sfîntului Ioan. Pe arcușul triumfal al Sfîntului Pavel din afara zidurilor, decorat la mijlocul secolului V prin grija împărătesei Galla Placidia, simbolismul triumfal al mozaicurilor devine o ilustrație fidelă a viziunii de teamă și de slavă. Mozaicul Sfîntului Pavel, mai puțin deteriorat decît frescele naosului, în urma incendiului din 1823, a fost totuși refăcut în timpul lui Leon XII, după compoziția cea veche. Pe culmea arcușului, bustul cu raze al lui Hristos apare într-un nimb, însoțit de simboalele Evangheliștilor, care zboară în nori de foc. Cei 24 de bătrîni ai Apocalipsului, rînduiți în două grupe simetrice, prezintă coroana lor pe planul mantăilor albe. Sub ei, cei doi prinți ai Apostolilor își ridică privirea sau mîna către Regele regilor. Compoziția apocaliptică al cărui model îl dă basilica Sf. Pavel, va fi reprodușă și dezvoltată pe marile arcade ale basilicilor, ca și șirul de miei ce însoțesc pe Hristos, înconjurat de grupul celor aleși, din scoica absidelor (Emile Bertaux, *Rome, de l'ère des catacombes à l'avènement de Jules II*, p. 32).

De la poarta Sf. Ștefan din Ierusalim și pînă aici la poarta aventină, plecînd pe drumul Damascului și oprindu-se pe calea Ostiei, — unde i-a căzut capul sub sabia călăului lui Neron —, Apostolul neamurilor a bătut o cale lungă și plină de suferințe, dar glorioasă și nepieritoare.

B. A. ALEXANDRU

INCEPUTURILE EPISCOPIEI BUZĂULUI

După înființarea Mitropoliei Țării Românești, în chip solemn, potrivit celor mai exigente reguli canonice, în vara anului 1359, Biserica noastră arhistrămoșească a început treptat, treptat, să se influențeze de mediul creștin românesc, de tradiția noastră puțin păgînzată, încît, către sfîrșitul secolului XV, ea se situase intrucitva alături de curata doctrină și mai ales de regulile «pravilnice». Episcopii, clerici simpli dar profund credincioși, hirotoniți de mitropoliții țării sau de ierarhi străini poposiți la curțile domnești, nu cunoșteau prea mult din Legea Sfîntă și pravila ei, iar preoții umili — la rîndul lor — de-abia îngăimau niște rugăciuni pe care le învățaseră de la călugării cucernici din mînăstirile țării, sau uneori de la Episcopii de la Vidin, Vrața sau Drista, — din nenorocire într-o limbă care nu era a lor. Cum își figurau ei deci și practicau creștinismul, este ușor de presupus. Către acest sfîrșit dea veac — al XV-lea —, «era oricum o adîncă decădere în Biserica țării». ¹ Și totuși, Athosul se ținea însă, în parte, și cu asprii lui Vlad Vodă și ai lui Radu Vodă cel Mare (1495, septembrie 15—1508, aprilie). În opoziție cu Biserica moldoveană, ridicată de genialul ei conducător, Ștefan Vodă cel Mare, Biserica munteană era decăzută tocmai în vremea domnitorului bogat și evlavios care era Radu, fiul călugărului Vlad Domnitorul și al mamei Epraxia, mama lui; el care aruncase mii de aspri din vistieria munteană la Sfîntul Munte Athos, alegîndu-se mînăstirea rusească slavonă Rhosicon, precum și aceea a Sfinților Ilie și Filotei. «O schimbare trebuia să se facă pentru a ridica această altă Biserică romînească la însemnătatea pe care o avusese în anii începuturilor. Putința unui curent de regenerare, plecat din mijlocul chiar al clerului muntean, era înlăturată. O înfriurare învietoare trebuia să vină, deci, de peste hotare». ² Aceasta o înțelegea mai bine ca oricine, Radu cel Mare. După ce înălță splendida biserică de la Dealu, deasupra Ialomiței, la care lucrase doi

1. N. Iorga, *Istoria Bisericii Romîne*, ed. II, vol. I, p. 122.

2. Idem, *l. c.*, p. 118.

ani, — după cum spune inscripția ei —, și unde urma să-i zacă oasele, el caută un cunoscător care să-i ridice biserica și din punct de vedere moral, cât și din acela al disciplinei canonice.

Domnitorul avea nevoie de un bărbat priceput și încercat întru cele bisericești, pe care îl găsi în persoana fostului patriarh, de două ori de tronat de turci, Nifon. Acesta era un călugăr din Athos, unde-și făcuse pregătirea în credință și cultură. El era albano-sîrb după tată și grec din Peloponez după mamă. Stătuse de două ori pe scaunul patriarhal, de la 1486 la 1488 și de la 1496 la 1498.³ Deși fusese izgonit de turci, el se arătase ca foarte învățat și bun organizator șef bisericesc.⁴ Nifon, ca și Nicodim, îmbina cele două curente, cel grecesc din Athos și cel slavonesc de pe lângă Dunăre, din Peninsula Balcanică. Poțit în țară de Radu cel Mare, când Nifon se retrăsese la Athos, el răspunse domnitorului că nu poate veni din cauza vrăjmașilor cei adevărați ai lui Dumnezeu, adică turcii. Domnul îi răspunse că aceasta o va limpezi el, desigur cunoscînd sistemul cuceritor la turci: banii. În chipul acesta, patriarhul Nifon sosi în țară, unde Radu Vodă îl primi cu cinstea cuvenită. Panegiristul patriarhului Nifon, care este Gavriil protul, adică întîistătătorul din Sîntul Munte, spune următoarele cu privire la acest eveniment: «Și trimise de grabă de aduse sfântul în țara sa și-i deade toate pre mîna zicându-i: eu să domnesc, iară tu să ne îndereptezi și să ne înveți legea lui Dumnezeu și să îi tată și pastoriu mie și tuturor oamenilor și solitoriu la Dumnezeu. Iară sfântul află turma neplecată și neascultătoare și biserica izvrătită și cu obiciauri rele și nesocotite».⁵ Citind cineva aceste rînduri, ar fi ispitit să creadă că autorul, un glorificator al patriarhului Nifon, a putut să scrie exagerînd împrejurările din Biserica Romîna. Dar din nefericire, vine însă cronica țării să confirme acest lucru. Aceasta, arătînd măsurile luate și îndreptările făcute de Nifon, adaugă într-o formă brutală: «pentru că era Rumăni proști, atât Vlădicu, Episcopii, cât și popii și toți ceilalți».⁶ Sosit în țară, patriarhul, după ce se va fi orientat și mai ales după ce va fi constatat că Biserica Romîna n-avea la acea dată nici mitropolit — episcopi de Severin nu se mai numeau de mult —, el convocă o adunare «și chemă pre toți egumeni dela toate mănăstirile țării Ungrovlahii și lot clirosul bisericii și făcu săbör mare de împreună cu Domnul și cu toți boierii, cu preoții și cu mirenii și slobozi izvoare de învățatură limpede... Și tocni toate obiceiurile pre pravilă și pre așăzămîntul sfinților Apostoli. Decii hirotoni și 2 episcopi și le deade și eparhie hotărîta, care cît va birui: și-i învăță cum vor purta grijă și cum vor paște oile cele cuvîntătoare carele sânt date-și in seame, ca se se îndrepteze toată țara dela arhieriei».⁷

3. N. M. Popescu, *Nifon II, patriarhul Constantinopolului*, extras din «Analele Academiei Romîne, I, II, t. XXXVI, București, 1914, passim.

4. N. Iorga, *l. c.*, p. 121.

5. *Viața și traiul Sfințului Nifon*, ed. Til Sîmedrea, p. 18.

6. *Magazin istoric*, tom. I, p. 110.

7. *Viața și traiul Sfințului Nifon*, p. 9.

Din aceste rînduri ale panegiristului, se constată că scaunul mitropolitan era vacant, locul lui ținîndu-l, desigur, Nifon; dacă el, mitropolitul, ar fi participat la acest sobor, Gavriil Protul l-ar fi menționat, cum face cînd vorbește despre sfințirea Mînăstirii Argeș, dată la care mitropolit al Bisericii Romîne era Macarie: «Și chemă și pre egumeni den țara sa pre toți și pre tot clirosul și merseră dinpreună cu Neagoe ighimonul Panovii și cu Macarie mitropolitul țării la mănăstirea cea noaoă și minunată dela Argeș». ⁸ Mai mult, autorul *Vieții* amintește tot cu prilejul sfințirii Mînăstirii Argeș, că Neagoe Basarab a chemat și alți ierarhi pe care, el, Gavriil protul, participant la această solemnitate, îi însemnează pe nume, spunînd: «Deci chemă Domnul și pre Teolipt Țarigrădeanul, care este patriarh a toată lumea și cu dînsul 4 mitropoliți: dela Seres, dela Sardie, dela Midiin și dela Meliohii; și veniră și ei și-i primi Domnul cu mare cinste». Așadar, sînt menționați toți arhereii, în frunte cu patriarhul și mitropolitul țării, dar nici un cuvînt despre cei doi episcopi de care pomenește Gavriil, că i-ar fi hirotonit Nifon patriarhul. Se poate o asemenea lipsă de respect față de ierarhii țării, care, dacă existau, erau în cinste la curtea lui Neagoe Vodă, să nu fie menționați, cînd se pomenesc toți arhierii greci participanți la acest măreț act al sfințirii splendidului monument de la Argeș? Nu credem.

Să nu uităm că panegiristul Gavriil scria opera sa cu mulți ani mai tîrziu, după moartea eroului său, și, deci, afirmația lui despre hirotonia celor doi episcopi de către Patriarhul Nifon o socotim inexactă. Deocamdată afirmăm că pînă la sfințirea Mînăstirii Argeș (14-17 august 1517), țara nu avea episcopi la Rîmnic și la Buzău, deși principial se va fi hotărît înființarea celor două noi eparhii. Să nu uităm nici puțina vreme cît a stat Nifon în țară. Aceasta o întărim și pe baza lipsei totale a unei mărturii documentare, privitoare la acești doi ierarhi, înainte de 8 septembrie 1525, pentru Buzău și, mai tîrzie, pentru Rîmnic, pe care o găsim abia la 1 aprilie 1535 — 1535, și în care, în adevăr, se vorbește de un fost episcop rîmnicean, numit Leontie. Anii acestuia de păstorie nu se menționează, doar că a fost episcop înainte de Paisie, căruia i se dă respectivul hrisov.

Așadar, se poate vorbi de existența unor titulari la Rîmnic și în special la Buzău, începînd cu anul 1525. Explicația este ușor de dat: după moartea lui Radu cel Mare, pînă dincolo de jumătatea secolului XVI, încep niște lupte homerice pentru ocuparea scaunului domnesc. Controlînd lista domnitorilor de la anul 1508 pînă la 1535, adică în decurs de 27 de ani, am găsit că au fost în perioada aceasta, în Țara Romînească, 16 domnitori și 8 pretendenți. Singurii care au avut stăpîniri mai îndelungate, au fost Neagoe Basarab și Radu de la Afumați, ginerele său. În decursul acestor două domnii, și anume în aceea a lui Neagoe, se

8. *Ibidem*, p. 29.

înălță biserica episcopală de la Buzău,⁹ iar în cea de a doua — a doua a lui Radu de la Afumați — încep donații și privilegii pentru noua episcopie.

Pe temeiul acestor constatări, putem trage concluzia că Episcopia de Buzău, ca și cea de la Râmnic, n-a putut lua ființă decît în vremea evlaviosului domnitor Neagoe Vodă Basarab, și nicidecum o dată cu încercările de reformă ale lui Nilon patriarhul, care n-au putut căpăta valabilitate din cauza neînțelegerii ivite curînd între Radu cel Mare și patriarh. «El încă eșând den Târgoviște, și-au scuturat papucii de prah și l-au afurisit pre Domnu».¹⁰ În astfel de condiții, se mai gîndea cineva să aleagă episcopi, Domnul fiind bătrîn și amărît de afurisenia patriarhului, care se întindea, firește, și asupra așezămîntului ce încercase a da Bisericii Romîne? Și această generalitate de care vorbește panegiristul, va fi controlată și fixată peste mai puțin de 50 de ani, exact peste 35 de ani, de un alt evlavios stăpînitor, Radu Paisie (1535 iunie-1545 martie), fiul întemeietorului. Probabil cu gîndul tot la o delimitare precisă, — arhieriei în general geloși de stăpînirea lor —, acest domnitor dă un hrisov la 17 septembrie 7052-1543, prin care se fixează teritoriul de jurisdicție a episcopului de la Buzău.¹¹ În acest document se spune că se dă episcopului Anania «și sfînteii și dumnezeestii și marei biserici, episcopia de Buzău... ca să le fie enorie și scaun de judecată cel întru folosul sufletului după legea lui Dumnezeu și credința creștină județul Buzău și județul Râmnicul Sărat și județul Brăila și județul Săcueni, aceste patru județe cu toată hirotonisirea preotească și bisericească. După cum au așezat și au întocmit foștii Domni dinaintea noastră, tot așa și Domnia mea am dăruit și am așezat mai sus zisa enorie cu sfântul și marele nostru părinte și patriarh ecumenic Chir Ieremia și cu toți arhieriei și episcopii și egumenii și cu întreg soborul bisericesc și cu toți dregătorii și boerii Domnii mele, mari și mici, ca să fie sfînta și marea biserică scaun și temelie cu întărire și sfîntilor Episcopi și dumnezeestilor ieromonahi și celor ce care sunt vieștitori în sfântul lăcaș acesta și pentru hramu și întremare...». Acest hrisov constituie «charta»¹² Episcopiei Buzăului. Pînă la această dată, 17 septembrie 7052-1543, se putea vorbi de o Episcopie a Buzăului, dar era o afirmație ușoară, ceea ce ne explica și menționarea numai a unui singur titular, Paisie, al doilea fiind Anania, din hrisovul lui Radu Paisie, ca să apară apoi iarăși un Paisie, de data aceasta doar o singură dată, documentar, și care s-ar putea să fie

9. N. Iorga, *Inscripții*, t. I, f. II, București, 1907, pp. 363-364.

10. *Magazin istoric*, t. I, p. 110.

11. *Documente privind Istoria romînilor, veac. XVI*, vol. II, pp. 307-308.

12. Despre existența acestui document se pierduse orice urmă; un scurt și neclar rezumat fiind dat de Brezoianu în a sa «Vechile instituții», p. 250. Întîmplarea a făcut ca cel care semnează aceste rînduri să dea în arhiva Episcopiei de Râmnic peste o copie grecească, pe care, trimițînd-o profesorului N. Iorga, acesta documentează în «Revista Istorică», an. IX, numerele 10-12, oct.-dec. 1923, în titlul: *Inceputurile Episcopiei de Buzău*. Marele învățat încheia comentarea cu următoarele cuvinte: «Din toate punctele de vedere, e un act deosebit de important pentru istoria bisericească». Mai tîrziu s-a găsit și originalul slavon.

una și aceeași persoană. Aceasta s-ar explica tot prin schimbarea domnilor și a anturajului lor.

Din actul lui Radu Paisie, — zice profesorul Iorga —, «pare să rezulte că întemeierea însăși a Episcopiei nu e mai veche decât această dată... Cu de la sine putere, după tradițiile constantiene, Radu Paisie crează deci o episcopie canonică, pe care scaunul ecumenic nu poate face decât s-o recunoască». ¹³

Diferențiindu-ne de marele învățat, îndrăznim a afirma că înființarea Episcopiei Buzău s-a făcut în trei etape: întâia a fost gândul cel bun al domnului Radu cel Mare și al patriarhului Nifon, dar nerealizat; a doua, ridicarea unui edificiu episcopal de Neagoe Vodă Basarab și poate alegerea lui Paisie ca episcop, și a treia, delimitarea solemnă a teritoriului de jurisdicție a titularului său de către Radu Vodă Paisie.

Acesta credem că este adevărul istoric asupra așezămîntului acestui vechi scaun episcopal și socotim că sîntem pe calea cea adevărată.

T. G. BULAT

UN MANUSCRIS DIN 1833

PRIVITÖR LA ZIDIREA ȘI INFIINȚAREA UNEI BISERICI LINGĂ ORAȘUL CIMPULUNG-MUSCEL

În a doua jumătate a secolului XVIII a fost iconom al Sfintei Mitropolii din București, sub mitropolii Cosma, Filaret și Dositei, un călugăr născut în județul Buzău, fecior fiind al unui preot numit David.

Născut în 1755, călugărit de tinăr cu numele Dositei, diaconit în 1781 și preoțit în 1784, în 1796 i s-a dat cu embatic numeroasele moșii ale Mănăstirii Aninoasa din județul Mușcel — unde s-a și mutat —, aceasta fiind metoc al Sfintei Mitropolii. În 1804 a fost ridicat la rangul de arhimandrit, de mitropolitul Dositei Filittis, venit în plimbare la această mănăstire. În 1811 s-a mutat la Episcopia Argeșului, unde a și murit, la 23 iulie 1812. Ca moștenitor al celor ce avea a lăsat pe un nepot al său de frate, numit Constantin, care după aceea și-a luat numele de familie, Aninoșanu.

Constantin Aninoșanu a fost un cunoscut negustor cîmpulungean, în prima jumătate a secolului XIX. De la unchiul său moștenise, între altele, și un mare număr de cărți bisericești, care se păstrează pînă astăzi, donate fiind de el unei biserici construite din îndemnul și cu sprijinul său la Apa Sărată, puțin mai jos de Cîmpulung. Datorită poveștelor primite de la unchiul său, el a fost un om devotat Bisericii și foarte îndemînativ la scris, rămînînd pînă astăzi de la el, între altele, și un frumos și însemnat manuscris chirilic, al cărui cuprins se dă în întregime mai jos.

Din el rezultă că în anul 1821 — anul revoluției lui Tudor Vladimirescu —, cînd eteriștii lui Ipsilanti au fost urmăriți de turci pînă la granița veche a Mușcelului, numită în graiul de atunci «pajeră», — mulți locuitori au părăsit orașul și s-au refugiat pînă aproape de hotarul nordic al țării, spre Ardeal, pînă unde se întindeau proprietățile sătenilor din Rucăr și Dragoslavele. Printre refugiați a fost și acest Constantin

Aninoșanu, care spune aceasta lămurit, prin cuvintele scrise cu mîna lui : «La anul 1821, noi ne-am băjenit de zavergii pe acelea pe lingă hotar». El avea în carul său două lăzi pline cu cărți și unele odoare bisericesti. Alte rude ale lui, cu «calabalicurile», trăseseză, ca și el, la un locuitor de lingă graniță, numit Nicolae Mănoiu.

Acesta, curios, l-a întrebat ce face cu ele, și Constantin Aninoșanu a răspuns că o ladă este a bisericii Popa Savu din Cîmpulung, de care ținea și el, și le-a adus acolo ca să fie în siguranță, — iar în cealaltă ladă sînt cărțile lui bisericesti și mai tot ce trebuie la o biserică.

Nicolae Mănoiu a spus că ar avea și ei nevoie acolo de o biserică, și i-a cerut povața și sprijinul. Aninoșanu a răspuns că numai dacă ar fi peste 40 de familii ar putea să se facă, deoarece mai puține nu îngăduie pravila. Mănoiu a spus că trece numărul, dar biserica să se facă pe hotarul împăratului lor, fiindcă pe ei nu-i lasă să treacă peste hotar.

Satul ardelean de lingă vechea graniță se numește Fundata ; la sfîtuirea lor, s-a adăugat și un alt om de acolo, numit Bucur Moșoiu, care a spus că e prieten cu protopopul de acolo și că el va scoate și «fundușul», adică cartea de voie de la stăpînire. A rămas deci să se scoată acea carte și să-l vestească la Cîmpulung, dar cartea nu s-a putut scoate și deci biserica nu s-a putut face în satul Fundata din Ardeal. Abia li s-a dat voie ca biserica lor de lemn s-o facă din zid, și mai mare.

În 1830, — așadar după 9 ani —, Constantin Aninoșanu, ducîndu-se într-o zi la Mărcuș — puțin mai jos de Cîmpulung —, a cunoscut un om de acolo, numit Niță Mățăuanu, care auzise despre el că ar vrea să facă o biserică la pajeră, pe pămînt nemțesc, dar l-a rugat s-o facă, acolo, adică la Mărcuș.

Intr-un stil oarecum naiv, dar plăcut, — pe care-l transcriem exact după textul chirilic —, se arată amănunțit împrejurările în care s-a decis a se construi aici biserica, cine a dat sprijin, începerea și durata construcției și apoi sfințirea ei în Duminica Mare a Tuturor Sfinților, din 28 mai 1833. Din acest manuscris se poate vedea rolul lui Constantin Aninoșanu, prețul muncii manuale de atunci pe zi, — cînd tocmai a bîntuit o mare epidemie de holeră, urmată de lipsuri și foamete, în 1831 —, cum s-a terminat lucrarea și solemnitatea deosebită a sfințirii. Iată acum cuprinsul întreg al manuscrisului :

«Anul 1830, Trecînd pe sub dealul Mărcuș, pe drumul de sub coastă era alături o grădină între el și drumul cel mare.

Niță Mățăuanu săpa la porumb și dîndu-i «bun lucru», mi-a mulțumit și lăsînd sapa s-a apropiat la gard zicînd : «Doream să te întreb cevași». Bucuros că-l cunoșteam i-am zis : «Să-mi spui». «Am auzit că vrei să faci o biserică la pajeră pe pămînt nemțesc». «Așa este istoria : la anul 1821, noi ne-am băjenit de zavergii, pe acelea pe lingă hotar. Neculai Mănoiu, la care trăseseam de rudele noastre, cu calabalicurile, a văzut în carul meu două lăzi pline cu cărți și alte odoare bisericesti și m-au întrebat, ca omul, ce fac cu ele. Eu, i-am arătat drept, că o ladă este a bisericii mahalalei noastre Popa Savu la care mergeam și le-am

luat a le duce spre siguranță, dar în una sunt ale mele, mai tot ce trebuie la o biserică și altele.

El, oftând adînc, zise : «Am avea și noi nevoie de o biserică aicea ; dacă ai vrea să ne fii povățuitor ; toți care ne-am face enoriași am ajuta, că cunoaștem că dumneata ne-ai fi omul». «Dacă ar trece peste 40 familii, că mai jos nu îngăduie pravila». El zise : «Trece». Și zisei : «Să vorbesc cu moștenii Rucăreni și Dragoslăveni, să ne dea un petec de moșie și pietre și lemne și crez că ne dă, ca după foaja ce vom face, de suma ce va făgădui fiește cine, vom socoti de ce să se facă : de zid sau de lemn». Au zis el : «Ba să o facem pe hotarul împăratului nostru, că pe noi nu ne lasă să trecem peste hotar». Așadar zisei : «Eu nu am cunoștință aicea cu protopopu, nici cu arhieriei, dar la noi am cu toți, și fără de zăbavă, am săvîrși treaba».

Apoi s-au dus la un om mai însemnat anume Bucur Moșoiu, de acoloa din Fundata, și au vorbit cu el, și au venit la mine și i-am arătat tot ce trebuie făcut și s-au făgăduit că este și el unul și are protopopi prieteni și el cu socoteala lui va scoate fundușul, adică cartea de voie de la stăpînire și sunt acum cîțiva ani, dar n-a mai putut-o scoate. Abia le-a dat voie una a lor de lemn s-o facă de zid mai mare și se vede că au rămas.

Niță Mățăuanu zise : «dar n-ar fi mai bine să se facă aicea la noi, că ne este foarte anevoie a merge la oraș, și alte sate și am ajuta și noi cu mîinile». «Bine, dar vă spui : sătenii din Valea Siliștii iar n-aveau înlesnire a veni la Mînăstirea Aninoasa la biserică și așa, au venit la unchi-meu Dositie Arhimandritul și spunîndu-și păsul, s-a rugat să le facă o biserică cît de mică». El le zise : «Poate v-ași face, dar nu e cu cuviință un singur om să facă o biserică, că nu știe are dar de la Dumnezeu să o facă sau nu. Că Mîntuitorul învață la Sfînta Evanghelie : Cine va să zidească turn, să-și numere pungile și de va socoti că va face cu zece, să mai aibă încă zece, ca să se isprăvească și să nu ridă vrăjmașii, că diavolul face multe piedici. Dar să o facem cu toții». Ei ziseră : «Apoi noi n-avem bani». Și le zise : «Cît de puțin și să ajutați și cu mîinile și cu căruțele. Și praznicul să-l facem tot cu toții, că tot au oamenii obiceiul de fac un praznic și o pomană pe an. Să fie la hram pentru vii și pentru morți. Că un ctitor duce o făclie și nu poate lumina toată biserica ; dar mai mulți ducînd cite una mică, luminează toate colțurile. Și așa au urmat și au făcut biserica și toate cum se cade».

După aceia s-au sculat Vlădeștii și au cerut și li s-a preînnoit biserica deplin cu aceeași urmare. După ei s-au sculat sătenii de la Capul Piscului și au cerut și li s-a făcut biserică de zid cu aceeași urmare după cum ați văzut ; și zicea unchi-meu : «Eu sînt călugăr și n-am copii. Ci dacă Dumnezeu va voi a orîndui vreun nepot cu copii, să chivernisească el la vreme toate». Și iată așa au vrut Dumnezeu și se urmează. Ci dacă voiți și cereți și dumneavoastră, așa să urmați. Și cît voi putea, voi sili și eu. Și acum să vă adunați și să vă slătuiți și să-mi faceți foaie de cite familii sinteți și să ni-o aduceți să știu ce să urmez. Să rămii sănătos».

Și viind acasă eu, luasem marfa de la un Constantin Po, rudă a noastră din boltele Bărăției și primisem și pe Bratu tot tovarăș.

În una din zile, mersei la prăvălie să găsesc vreme îndeminatecă a vedea mai mulți din negustori să le spui și să-i îndemn. Spusei întâi Bratului și zise: «Și eu ajut cu ce voi putea». Iată și cumnatul Nicolai Gheorghiu îi spusei și zise: «Și eu și voi îndemna și pe lelița Bălașa Gheoculeasa». Pe cîți mai văzurăm le făcurăm semn și se adunară și le povestii și cu voia lui Dumnezeu toți primiră: Gheorghe Anghel, Niță Ciobănică, N. Niculau, Stere Arseniu, Gheorghe Mirzovici, N. Săvuicu, Ivan Sirbu și alții.

Pe urmă le zisei: «eu ca începător și povățuitor pui cărțile, un articol mai greu, nacht cît mă va lăsa inima. Însă să nu mă scrieți în zăpis unde cine ce dă. Al doilea, eu nu poci stărui la lucru, căci sunt om singuratec și copiii îmi sînt mici. Ci din dumneavoastră care aveți mijloace să bine voiți a vă însărcina cu stăruința măcar să nu mai pueți și bani.

Și fieștecare se gîndiră și se lepădară că nu pot (iată o stavilă). Le zisei: «Mai gîndiți-vă». «Să mai vedem». Și eu iar le zisei: «Ia să mergem pînă la Merișanu să ne legăm de el că n-are casă grea». Nu zăbovirăm și merserăm și-l găsirăm la prăvălie. Și îi spuserăm taina. Și zise: «Bucuros, eu vă sînt omul; prînesc».

Acum nu ne mai îndoierăm că și Dumnezeu voește.

Și să se facă înscris care cit dă la vreme și să i-l dea la mîină și să pue treaba în lucrare.

Duminecă după nașterea Domnului 28 Decembrie 1830 acești numiți mai sus ne-am slătuț să mergem să cătăm locul de biserică și ne-am suit în Mărcuș și am descălecat la casa lui Nicolae Mărcușanu. Și eu am luat pe Niță Mățăuanu și-am umblat pe deal, de am văzut unde ni se pare. Și le-am făcut veste de au venit toți și le-am arătat. Dacă voesc să facem de lemn, locul este în Boldan în grădina Mățăuanului bun; iar de zid, le-am arătat în vale unde era arie. Că și Solomon a pus biserica în aria lui Ornavusin. Și toți au zis: «de zid să se facă». Și așa ne-am adunat în casă la Nicolae Mărcușanu. Și era masă cu picioare spornică. Eu trecui și m-așezai în cap și zisei: «fraților, cu dragoste după stare și cuviință așezați-vă și să ne slătuim». Și după ce se puseră unul lîngă altul le zisei: «locurile ori cum vă plăcură; aicea pe deal și de lemn, cu anevoie de suit, dar cu cît mai mult de zid; dar socotesc pentru vremuri de resmeriță, că n-ar fi prea la îndemînă. Dar în vale este între drumuri. Cum vă dați părerea? că omul trebuie să socotească și de întîmplări».

Gîndiră și dintr-înșii ziseră: «doar va face Dumnezeu milă cu creștinii de se vor mai schimba vremurile. Că se văd semne că s-au mai pus zăbală și păgînilor». Și zisei: «Să vă audă Dumnezeu. Acum să-mi spuneți din cîte biserici sunt în oraș, care vă place? Însă nu nășliți la mare. Că tot lucrul se începe mai de la mic și dacă este darul lui Dumnezeu se mai preface și în mare».

Se sfătuiră, mai gîndiră și zise dintr-înșii : «Biserică mai ușurică este în Schei, peste Valea Tîrgului» — și ziseră mai mulți ca aceia să se facă. «Bine — zisei și eu — o știu, este dreaptă și cu un turn. Acum vedeți cei prea măriți ce se află, cît binevoiesc să puie. La ce preț se ridică că ați zis că pentru mine destul sunt cărțile și povața». Mai gîndiră, mai șoptiră și ziseră : «Trece peste cinci mii și socotim că cu șase mii să se facă ca aceia». Eu le zisei : «Ia ziceți și peste îndoit. Apoi știți ce zise Mintuitorul pentru zidirea turnului ; că vicleanul face piedici». Apoi începură toți : «Înainte cu ajutorul lui Dumnezeu. Dacă vom vedea vom mai pune și poate să se îndemne și alții văzînd lucrul pornit». Zisei și eu : «Bine, să fie mila Domnului». Eu luasem de acasă în desagi pîine, cozonaci, una ploscă cu spirt făcut de casă cu sîmburi și miroase, una cu vin bun, un mușchi proaspăt de rîmător și altele și l-am dat gazdei să-l frigă. Mai aduseră și alții cite ceva și întrebai : «aproape este de gata?». Răspunse : «Puțin mai este zăbavă».

Eu mă ridicai și citii rugăciunea mesei, pe urmă le zisei : «Sedeți să vă mai întreb un tenei. Ce hram să se numească ? Gîndiți-vă, sfătuiți-vă și răspundeți». Să uitară unii la alții și deteră din umeri și ziseră : «Zi D-ta». Eu zisei : «Întreb și sfatul d-voastră». Le zisei al doilea. Iar deteră din umeri, și al treilea dacă văzui că tac, luai plosca cu spirt și o dădui în mîna Mărcușanului și zisei : «Zi : toți Sfinții de ajutor». El se uită la toți, ținti ochii la mine și dete din umeri. Ceilalți tăcea. Eu al treilea oară mai serios : «Zi» și zise : toți Sfinții de ajutor. «Ei, acum bea» și bău. «Să vă spui : știți că în toate zilele e cite un sfînt și cite mai mulți. Apoi s-au legiuit pe an odată o zi să se serbeze toți Sfinții și aceia se numește Dumineca Mare. Aciia se serbează : Sf. Treime, Maica lui Cristos Dumnezeu, toate puterile cerești și toți sfinții pămînteni. Acolo sunt sfinți ce poartă numele tuturor din dumneavoastră. Ca să nu aveți nime-nă părere de rău, ci și hramul să-l facem cu toții în ziua aceia. Și parastasul a doua zi. Să fie o unire». Și ziseră toți : «Cum ai găsit cu cale suntem mulțumiți, așa să fie că este bine.

Și am băut și am mîncat. Și am făcut sînt ce gătiri să se facă mai întii. Și am mers fiește care la casa sa. S-au tocmit Nicolae dela Capul Pîscului zidar și lemnar și el să-și pue tovarăș așa cum va fi. Să dea însemnare de materie. Cărămidarii s-au adus rudari de au făcut-o aci lingă oraș, peste rîu în ograda din dreptul Popii lui Mușat. Și cine au avut căruțe au dat ajutor la lemne și la căratul cărămizii de au pus-o sub șopron, acolo unde era să zidească.

Anul 1831, Iulie 1. Miercuri am mers iarăși cu ciți-vași și cu meșterii și unde fusese aria, era în grădină și se semănase griu. Era înspicat dar verde și am zis omului acela : «Să nu-ți pară rău, cosește și ia că aicea să punem biserica, că acest loc s-au ales din tîiu și am dat eu un stîngen și am zis meșterilor să măsoare și să însemneze. Și nu-mi plăcea. Apoi le-am zis de au făcut țaruș și am măsurat eu cu unul din ei și am bătut țaruși la toate colțurile și am pus două sfiori pe margini și am făcut cu isapa mînzuleț pe sub sfoară peste tot și am format planul.

Atunci bietul meșter Nicolae ținea cuvîntul : «Așa tată, așa că acum să pricepe de măcar cine să sape deodată șanțurile și să formeze colțurile». Și am îndatorat pe Ion Badea Zidaru, că-l pusese tovarăș, să stăruiască lîngă săpători să nu greșească.

Apoi am făcut cinste că adusesem ploștile iarăș amîndouă cu spirt și vin și cite ceva deale mîncării, la cît s-au aflat și s-au ajuns cu meșterii cu toți și pe urmă i-am lăsat cu Merișanu. Salahori adusesese rudari de ședea acoloa cu covergi, ziua părăle 20-30 și un oca piine, un leu că porumb nu se găsea că era foamete, și legume. Și în patru zile s-au făcut șanțurile. Noriașii cărase piatră mare și mai mică, apoi mi-au dat de știre.

1831, Iulie 6 Luni. Hirtiile de voe de la guvern și Mitropolie veniseră. Am luat pe părintele potropop Elefterie și cu toții am mers că șanțurile erau gata. S-a făcut o sfeștanie și s-au cetit moliftele temeliei. S-au tămîiat și botezat șanțurile, materialul, noi, meșterii și tot norodul. Și am intrat în șanț la răsăritul oltarului cu Potropopu și cu meșterii după pravilă și tipic.

S-a așezat pietre și cărămizi însemnate și candelale aprinse în mai multe locuri, și s-a făcut Otpust și s-au deschis lucrul. Apoi am pus masă că aduseserăm toți cite cevași deale mîncării și băuturii. Și am șezut împreună cu Potropopul. După ce ne-am ridicat eu cu meșterii ne-am apucat de lucru, de așezat bolovani din cei mari în șanț la temelie, că pămîntul a fost tare humos și sănătos. Nu s-a bătut nicăerea pari. Trăgeam bolovani pe targă cu boii că erau mari. Eu cu Ion Cotescu și cu Marin Sirbu lumînăraru, cumpăneam și răsturnam și așezam în șanț. Zidarii împlineau pe urmă cu mai mărunțiși turnau var de potriveau pînă seara, căci ceilalți s-au mai dus acasă. Le-am arătat de au făcut locul spălării, locul apei botezului, pe unde să se scungă și le-am zis : «unde nu știu și nu se pricep să facă să-mi dea de știre, să viu să le arăt» și adesea mergea și Merișanu, stăruia și cerea ce-i trebuia. Și pînă toamna s-au ridicat, s-au boltit. A rămas pe turn. Măcar că foamea se întărise, moarțea de holeră se iușise de secerea mereu, dar meșterii și salahorii i-au păzit Dumnezeu prin rugăciunile maicei sale și ale tuturor Sfinților, de n-au încetat din lucru.

Bolta din mijloc nu s-a făcut că au început unii ca să se facă și acoloa turn, dar apucase de se făcuse cercurile mari, subțiri și ne era teamă a-l face de cărămidă — și ca să n-arbă nimenea mîhnire, ne-am sfătuit cu meșterii și l-am făcut de lemn tencuit. Dar au costisit mai multă cheltuială cu heru. Iarna s-a învelit zidurile.

1832. S-au făcut turnurile, anvonul și s-au învelit și s-au tencuit.

1833. S-au pardosit, s-au zugrăvit. La temelia stîlpului preastolului am pus o cruciuliță de piatră, scriind cite ceva pe ea și pe cărămizi. Am făcut o hiridă, ca să se puie acolo (ferească Dumnezeu, cînd se va întîmpla să pice din Sf. Taine, pe pardoseală, răsărătura să o pue acolo) ușa, o cărămidă în fața stîlpului despre Apus mai jos de pardoseală, patru stîlpișori de piatră albă, în colțul preastolului, asemenea și la proscomidie.

După ce s-au gătit toate după tipic și (Sim.) Tesalonic, chiar la ziua hramului am mijlocit a se săvârși slințirea. Sîmbătă am mers cu toții cu protopopu, am făcut vecernia la vreme, cu litia, apoi denia și cînd am pus masă cu toții (mie mi se întîmplase ispită : așezînd stîlpișorii cu var moale, au sărit în ochi și din căldura fumului făcliiilor și sudoare, s-a obrintit și mă durea foarte rău noaptea).

Că am mers cu toții acoloa și dimineața Duminecă Mai 28, am așezat calele pentru tîmîie împrejur prin toate colțurile bisericii.

Preoții au hiert smișenia. Eu trebuia să hiu la toate ca cel ce știam și cu tipicu adesea în mină s-a făcut o feștanie.

S-a așezat smișenia în stîlp, puind și cutiuța de hier alb cu Sfintele moaște că despărțise din seara cu copia protopopu din ale Sf. Mucenic Mercurie din ale casei noastre rămase de la părinți. S-a pus deasupra mea, s-au spălat, s-au botezat, s-au miruit și cu Sf. Mir, asemenea și biserica pe dinăuntru și pe din afară. Un preot tîmîia cu cădelnița, unul stropsea cu aghiazmă, unul miruia cu mir de la litie, și unul cu Sf. Mir Mare (miruitoarele în prăjini), și ctitorii asemenea acoperea cu smișenia locul miruit. După ce s-au cetit și cîntat psalmi și molittele, s-au săvîrșit sfințirea. Au început a merge clirosul de săruta crucea, Evanghelia și Sf. Preastol. Să boteza, se miruia, apoi mirenii (a fost adunare mare că era și veacul frumos). Apoi au început și leturghia cu toată rînduiala bună, mai mulți preoți și deaconu, și s-au săvîrșit cu toată liniștea și cînd am ieșit, bucatele erau gata și mesele puse. Și s-au așezat ; le ziseam : «Fraților eu am treabă multă, nu pot face rînduială de bucate din pariea mea și cu ochiul. Faceți azi d-voastră». Și n-am putut nici la masă să șez, am tocnit pentru ctitori și cum s-au sculat dela masă s-a făcut și vecernia cu toată țărămonia sa și cum am ieșit le-am zis : «Vedeți de ce vă mai trebuie ca să purtați de grijă celor ce vor rămînea să mie aicea de mîncare și odihnă, că eă pui în căruță și mă duc acasă că nu mai poci de durerea ochiului și de-mi va fi mai bine mă veți vedea, iar de nu, vă va învăța Dumnezeu ce să faceți, că greutatea s-au săvîrșit».

Și cum am venit acasă de loc am trimis la o fată bătrînă, Geagărtoaia, cu mălai și prune uscate, să-mi descînte de obrinteală și de brîncă. Și cum l-au adus, l-am pus și m-am culcat și de loc am adormit că eram obosit de durere și osteneală. Cînd m-am pomenit noaptea cu lumînarea aprinsă m-am dezlegat ; minune : ochiul se desumflase și eșise varul ce mai rămăsese și vedeam și nu mă mai durea. De bucurie nu m-am mai culcat ci am început a găti cele trebuincioase : colaci, colivă, piine, pește vie de somn și pine că aveam luat rachiu și vin și le-am pus în căruță și cînd am sosit se luminase.

I-am găsit pe ceilalți dormind și ne-am apucat de treburi și s-au bucurat toți pentru povață. A tocat și am intrat în slujbă și s-a urmat cu toată liniștea și bună rînduială. Și la parastas au venit preoți mai mulți și s-au urmat după panihide ; pentru ctitori, începătură cu împărțire de făclii și sfîrșindu-se s-au tras clopotele de trei ori cîntîndu-se «Veșnica Pomenire».

Apoi s-au miruit și s-a dat otputul și la norod, s-au împărțit rachiu, vin și piine, iar la preoți și ai bisericii și ctitori dulceți, cafea, spirt și pe urmă masă de post cu pește și altele.

S-au cîntat de preoți și dascăli, pentru Treimea Sfîntă, Maica lui Dumnezeu și toți Sfinții. Pe urmă pentru răposați. Și s-au făcut bucurie și veselie mare între toți că s-au săvîrșit toate. S-au făcut închinăciuni în parte, și s-au făcut mulțumire și ne-am ridicat de la masă, și au șezut alergătorii și după ce s-au mai plimbat s-a făcut vecernia, apoi a început lîeștecare a-și lua ziua bună și a-și merge întru ale sale.

Eu cu Ilie Ruscescu, am luat seama de ce odoare s-au adus, deocamdată și cărți în biserică.

Eu le-am spus anume și el le-a scris pe o foaie și le-am dat în seama preotului Luca și a dascălilor. Și cu Merișanu am luat seama în prejur, ce este să se mai facă că ni se pare că au rămas și noaptea ceia acolo. Apoi am venit și noi acasă, mulțumind bunului Dumnezeu de toate».

*

În arhiva veche a Protoieriei de Mușcel se păstrează cererea pentru sfințirea bisericii, făcută în mai 1833 de obștea negustorilor din Cîmpulung către Sf. Mitropolie. Iată întregul cuprins al ei :

«Către prea sfințitul nostru părinte Neofit, episcopul Rîmnikului, ocrîmuitorul Sfintei Mitropolii plecată jalbă.

Cu blagoslovenia prea sfinției tale după slobozenia ce prin pecetluit s-au dat către sfinția sa părintele Elefterie protopopu județului în anul 1831 la Iulie în 6 zile, s-au pus temelie din nou și s-au zidit biserică în mahalaua Mărcuș de aicea din orașul Cîmpulung și fiindcă acum s-au săvîrșit toate cele trebuincioase, cu supunere facem rugăciune prea sfinției tale ca iarăși să se dea blagoslovenie prin pecetluit către sfinția sa părintele protopop cel mai sus amintit, ca la 28 de zile ale următoarei luni Mai în Dumineca ce se face pomenirea tuturor sfinților, care s-au pus a fi hramul de la începere, să meargă să o sfințească numita biserică mai adăogînd rugăciune să ni se dea și un antimis sfințit ce va avea și sfinte moaște și sfintă blagoslovenia preasfinției tale, să fie cu noi cei prea plecați.

Obștea neguțătorilor orașului Cîmpulung din jud. Mușcel».

Toate cărțile de slujbă donate de Constantin Aninoșanu se păstrează cu grijă la această biserică, unde se află și un muzeu în care poți vedea și o copie fotografică după acest manuscris chirilic, provenit din bogata arhivă a regreiatului Dimitrie Băjan din Rucăr.

Pr. IOAN RAUȚESCU
Dragoslavele

EPISCOPUL COSTANDIE FILITI

(29 octombrie 1793—27 iulie 1819)

Cînd — în octombrie 1793 — scaunul episcopal de la Buzău a devenit vacant, prin trecerea episcopului *Dositei Filiti* la cîrma Mitropoliei Ungrovlahiei, el a fost ocupat în aceeași lună de fostul protosinghel al Mitropoliei, *Costandie Filiti*.

Ales de Divan și întărit la 18 ale lunii de Domnul Alexandru Constantin Moruz,¹ sinodul arhierelor, «din ordinul Înalt Prea Sănțitului Kiriarh sîntul Ungro-Vlahiei D.D. Dositei și cu consimțămîntul prea înălțatului nostru Domnitor», întrunit la 29 octombrie, îndeplinește formalitatea alegerii celui dinainte propus, punînd înainte pe arhim. Meletie, eclesiarhul Mitropoliei, Dionisie, și pe protosinghelul Mitropoliei, Costandie, «care s-a și preferit înaintea celorlalți».²

La 30 octombrie este hirotonit episcop, iar la 1 noiembrie, domnitorul vestește ispravnicilor celor trei județe de sub jurisdicția bisericească a Episcopiei : Buzău, Saac și Slam-Rîmnic, că protosinghelul Costandie, arătat de Divan și mitropolit «de vrednic a se ridica păstoriu de Episcop și cunoscînd și Domnia mea că *este împodobit cu procopseală de învățătură și practică* nu lipsim... a vă înșliința, atît pe dumneavoastră ispravnicilor, cît și pe toți Eparhioții, ca să-l știți și să-l cunoașteți pre sfinția sa iubitorel de Dumnezeu părintele chir Costandie de Episcop al Buzăului și arhieru al Eparhiei, *către carele se cade, după datoria creștinească, a avea fieșcare Eparhiot cinstea și eolavia cea cuviincioasă...*».³

În aceeași zi, și mitropolitul, în scrisoarea sa de rămas bun de la buzoieni, arată că, cu toată «iuțimea războaelor, răzmeriți, ce dintru înlîi, cînd ne-am făcut episcop, îndată pe loc am și intrat în patimă de nevoi și necazuri, iar pe de altă parte și greutatea și stenahoria datoriilor ce ni s-au pricinuit din domnia Domnului Mavrogheni, care la toți este știută

1. V. A. Urechia, *Istoria Romînilor*, București, V, p. 38.

2. Ghenadie Craioveanul, *Condica Sfîntă*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. X. (1886-1887), nr. 1, p. 8.

3. V. A. Urechia, *op. cit.*, V, p. 39.

și cunoscută», a făcut «binale lucruri din nou și mremetisiri... înăuntru și afară» și din datorii a plătit, dar, «vremea fiindu-ne scurtă⁴ și pururea turburată», ridicat la scaunul de mitropolit, a căutat să lase în loc «*un bărbat vrednic de cinstit*».

Acesta este «prin alegerea și vrerea» domnitorului «și cu sfatul a toată cinstita boierime», cuviosul protosinghel chir Costandie, «*care cercat nouă în multe fiind și din mica sa vîrstă tot pe lingă noi aflindu-se*», s-a orînduit păstor și ocîrmuitor al acestei eparhii. De aceea, eparhioții sînt datori să-l primească ca pe el însuși și «să i se plece tot sufletul la poruncile cele plăcute lui Dumnezeu, care vă va porunci în sf. casa aceasta și nimeni să nu i se împotrivescă, căci cinstea și evlavia care îi veți da lui, vine la smerenia noastră, și încredințați sîntem că pururea veți fi mulțumiți de petrecerea viețuirii sale, după bun și înțeleptul haractirul chipului său, arătîndu-l totdeauna umbrit și acoperit de ajutorul smereniei noastre, atît pe el însuși, cît și casa aceea și pe tot eparhiotul acelei eparhii».⁵

Din recomandarea de mai sus vedem că «din mica sa vîrstă» a stat pe lingă mitropolitul Dositei, pentru considerentul că îi era nepot, fiind al treilea fiu al lui Constantin Cremidi, căsătorit cu Haido, sora mitropolitului, dar, după dorința acestuia, toți nepoții de soră — opt la număr — purtau numele lui de familie, Filiti.⁶

Episcopul Costandie, grec de origină, s-a născut în jurul anului 1752 la Zița, în Grecia, așezată pe malurile Acheronului, unde tatăl său era «primat», purtînd numele de botez, Constantin.⁷

Carte a învățat la școala lavrei Profetul Ilie din localitate, unde, mai tîrziu, s-a și călugărit, luînd numele de Costandie și de unde a fost adus în țară de unchiul său Dositei, care era egumen la Mînăstirea Sfîntul Ioan Mare din București, închinată acestei lavre; ca în timpul mitropolitului Filaret al II-lea să-l întîlnim protosinghel al Mitropoliei.⁸

Activitatea gospodărească.

Ridicat la treapta episcopatului de unchiul său — mitropolitul Dositei — ca să împlinească «lipsa statorniciei» și să continue opera de refacere pe care o începuse acesta aici, episcopul Costandie n-a înșelat așteptările și nici nădejțile puse în el.

Dacă în scrisoarea din 1 august 1819 către domnitorul Șuțu arăta că în timpul păstoriei sale la Buzău a făcut toate sforțările ca să administreze bine Episcopia și să cultive pe cît a putut bunurile ei, această afirmație nu putea fi dezmințită de realitățile ce se vedeau atît la Episcopie, cît și la unele metoace.

4. A păstorit 6 ani, de la octombrie 1787 pînă la octombrie 1793.

5. Ioan C. Filitti, *Șapte scrisori păstorești de la Mitropolitul Dositei Filiti*, București, 1934 (extras din «Biserica Ortodoxă Romînă», an. LII, nr. 9-10, pp. 7-8).

6. Ioan C. Filitti, *Așezămintul cultural al mitropolitului Dositei Filitti, dela înființare pînă astăzi, 1827-1910*, București, 1910, p. 129.

7. Idem, ibidem, p. 129.

8. Ibidem, p. 129.

Astfel, încă din 1801 începe *reparațiile la Episcopie*,⁹ care au constat din facerea unei catapetesme de zid și învelirea cu șindrilă a bisericii catedrale, construirea unui foisor deasupra porții din curtea exterioară, în aceeași curte, în partea stîngă a intrării, două camere, iar în afara curții, în colțul zidului din dreapta, o casă compusă din patru camere, învelită cu olane și împrejmuită cu uluci, ce servea de locuință cîntărețului bisericesc.¹⁰

În curtea interioară, ce începea cu clopotnița, în colțul din dreapta al intrării, zidește o altă casă, pe pivniță, cu trei camere, o cămară, două foisoare, unul în față, altul în spate, o sală și două «plimbări scoase pe pălimar», învelită cu șindrilă, destinată iconomatului.

De la aceasta, pe latura de est, în spatele catedralei, pînă în colțul de nord-est, face trei odăi-chilii, în rînd lipite cu zidul și învelite cu olane.¹¹

În oraș clădește un han cu trei camere, «sus», cu pălimar și foisor, iar jos cu două prăvălii și odaia cîrciumii, cu pivniță, învelit cu șindrilă, iar pe moșia *Bănceanca* «din susul tîrgului», face două mori cu iazuri noi,¹² pentru care se produce mare tulburare în rîndul celorlalți proprietari de mori.^{12 bis}

În metocul de la *Săseni termină biserica* începută de înaintașul său, care era din «zid sadea albă pe dinafară, cu un turn numai... învelită cu șindrilă, iar înlăuntru zugrăvit numai platitera, tîmpla i pandocratora, cu patru evangheliști», înzestrînd-o și cu toate obiectele necesare cultului.¹³

Tot aici face din nou și casele compuse din patru camere, cămară, tindă, foisor și sală, pe pivniță mare, învelite cu «zdraniță», hambare, șoproane, grajduri, cuhnie, jîmblărie, racherie și o cameră cu o sală.¹⁴

Contribuie și la refacerea Schitului *Găvanele*, dăruind locul din jur pentru hrana părinților,¹⁵ pentru care fapt pomelnicul familiei era trecut în condică ctitorilor.¹⁶

I s-a atribuit și «zidirea» Schitului *Poiana Mărului*,¹⁷ însă acesta s-a întemeiat între anii 1730-1733,¹⁸ iar pisania bisericii mari arată că «s-a urzit la 1810 mai 17, cu blagoslovenia episcopului Costandie de

9. Acad. R.P.R., *Creșterea colectiilor pe 1910*, p. 172.

10. Ioan C. Filitti, *Înventarul Episcopiei de Buzău, metoașele sale și bis. Sf. Dumitru din București la 1819 și 1825*, București, 1935, p. 9.

11. Idem, *ibidem*, p. 9.

12. Idem, *ibidem*, p. 31.

12 bis. A se vedea, pe larg, această tulburare la Gh. Ceaușel și Matei Vlad, *Contribuție cu privire la studiul morilor de la Buzău*, în «Studii și articole de Istorie», II, București, 1957, pp. 224, 231 și 232.

13. *Ibidem*, p. 23.

14. *Ibidem*, p. 23.

15. După cum arată pisania — la B. Iorgulescu, *Dictionar geografic, statistic, economic și istoric al județului Buzeu*, București, 1892, p. 236, «Găvanele».

16. Ioan C. Filitti, *Biserici și ctitori*, București, 1932, p. 15.

17. Ioan C. Filitti, *Așezămîntul mitropolitului Dositei Filitti*, p. 134.

18. După cum reiese din hrisovul lui Conșt. Mavrocordat, din aprilie 1783, un document din 20 mai 1789 (Arh. St., *Min. Rîmnice*, pach. XII, doc. 18), și pomelnicul bisericii.

Buzău, cu stăruința starețului Teodosie al II-lea și cu ajutorul pravoslavnicilor creștini s-a isprăvit și s-a sfințit la 1812 sept. 8 zile». Deci nimic din ceea ce i s-a atribuit.

A ridicat o bisericuță de lemn la Găvănești, moșia Episcopiei, dar n-a «înființat» el satul,¹⁹ existent din vremea lui Mihai Viteazul, care îl dăruia Episcopiei Buzăului, la 21 ianuarie 1597.²⁰

Un capitol mai de seamă din activitatea sa gospodărească este rezidirea bisericii *Sfântul Dumitru*, metocul Episcopiei din București.

Metocul acesta, care în 1700 aparținea deja Episcopiei, a avut la început o biserică de lemn făcută de Badea Bălăceanu în anul 1650,²¹ în locul căreia, între anii 1741-1746, Stroe Rîmniceanu (Isaia Monahul) a ridicat o alta din piatră, pe care o înzestreză cu toate cele trebuincioase cultului, dar o închină și Episcopiei de Rîmnic, pe lângă a Buzăului.²² Starea aceasta dăinuie însă numai pînă la 1772, cînd între episcopii Cosma al Buzăului și Chesarie al Rîmniceului intervine o înțelegere ca biserica să rămînă numai pe seama Episcopiei Buzăului.²³

Cum în anul 1797 starea metocului lăsa oarecum de dorit, domnitorul Alexandru Ipsilante intervenea la mitropolit ca să atragă atenția episcopului de Buzău, care nu era altul decît Costandie, că lasă în neîngrijire metocul său, unde sînt casele pe care le folosește cînd vine în București.

Aceasta, deocamdată, nu ia nici o măsură în vederea reparației, dar pentru că proprietățile din jur erau neîngrădite, o parte din vecini încalcă hotarele, fapt ce-l determină să intervină în două rînduri la domnitor în această cauză, o dată în 1804, iar a doua oară la 11 aprilie 1806, cînd arată că locul rămînînd viran a fost împresurat de vecinii care au prăvăliile împrejur, cum și de egumenul Mînăstirii Stavropoleos, «care au lăsat havale într-însul la înnoirea hanului anțărți, cînd eu mă aflam la eparhie».²⁴

Cu trecerea vremii și mai ales în urma cutremurului din 1802, cît și a focului din 1804, biserica resimțindu-se în existența ei, episcopul Costandie se hotărăște, în 1819, să o rezidească din temelie.

În acest scop, la 18 mai, se tocmește cu «maurer-meister» *Iosif Weltz*, ca în soroc de 2 luni să dea gata de roșu noua biserică, în schimbul a 10.500 de taleri, plus materialele necesare, după cum glăsuiește zapisul de mai jos²⁵:

«Incredințez cu acest zapis pe prea cinstita mîna p. sf. părintelui episcopul Buzău, chir Costandie, că pentru zidirea bisericii nouă a Sf.

19. Ioan C. Filitti, *Așezămîntul cultural al mitropolitului Dositei Filitti*, București, 1910, p. 134.

20. Acad. R.P.R., *Documente privind istoria Romîniei, veacul XVI. B. Țara Romînească*, vol. VI, p. 258, doc. 272.

21. Ioan C. Filitti, *Biserica Sf. Dumitru din București*, București, 1932, p. 1.

22. Idem, *ibidem*, p. 8. P. V. Năsturel, *Biserica Stavropoleos din București*, București, 1906, pp. 34-35.

23. *Ibidem*, p. 9.

24. *Ibidem*, p. 12.

25. Ioan C. Filitti, *Ceva mai mult despre biserica Sf. Dumitru din București*. — *Adăugiri și îndreptări*, București, 1938, p. 2.

Dimitrie, metohul p. sf. sale, am luat tot lucrul și meșteșugul zidăriei asupra mea, din temelie și pînă se va isprăvi biserica de tot, cu toți meșterii zidari și salahorii mei, atît la zidirea de roșu, cît și la toată tencuiala, pînă la sfîrșit, nu numai a trupului bisericii celui de zid, ci și a turnului care este a se face din lemn și tencuit pe dinlăuntru și pe din afară.

Deci mă leg că voi pune toată silința, atît la măsurătoarea și analoghia zidurilor dela temelie și pînă la scaunul turnului, cît și la lucrarea varului cu nisip și tencuiala cu meșteșugul nemțesc să ridic boltă prin santuri de jur în jur, să fac coloanele pe dinafara bisericii și umbrele întocmai după planul ce am dat p. sf. sale..., să fac bolțile pe dinlăuntru cu meșteșug bun și temeinic, să fac două coloane în biserică din cărămidă (ca la Șerban Vodă), la spatele cîntăreților, dela capul lor în sus și pînă sub boltă sus; să fac loc în altar pentru proscomidie, așezînd atît piatra de jos, cît și pisania iarăși cu camer (sic) măsurat frumos, ciubuce frumoase nemțești, să fac atît pe dinafară și pe sub streășină cît și pe dinlăuntru, după cuviință; să fac bolniță sub pardoseala bisericii, cît îmi va arăta p. sfințitul, și boltită, iar înălțimea bisericii să fie cît va cere simetria și plăcerea p. sf. sale, dinaintea bisericii să fac un frontispîț nemțesc, cum se vede la plan și p. sf. sa să-mi dea bani gata taleri 10.500 și toată materia cît va trebui, adică var, nisip, cărămidă, apă, cîlți, ostreți, hîrdău, lopeți, funii, gratii, uluci, grinzi, legături de fer în zid, unde va fi trebuință, să fiu dator să pun meșteri și salahori mulți, ca să ridic biserica de roșu în soroc de 2 luni, 1819 Mai 18».

Semnat: «*Veltz Iosef* (cu litere latine) și *Ioja Velf* (cu litere chirilice), maurer-maister». ²⁶

Biserica a fost învelită cu tablă și ni s-a păstrat și zăpădul meșterului tinichigiu, care se lega să învelească biserica cea nouă «ce se face de Prea Sf. Sa, cu tinichea albă englikească, atît trupul bisericii, cum și scaunul turlei și turnul», primind cîte 9 parale de fiecare tablă, S-au pus 13.500 table, costînd, în total, 3037 taleri și 60 bani. ²⁷

Biserica aceasta, una din cele mai mari din București, a fost terminată de zidit de către episcopul Costandie, după cum mărturisește și *Naum Rimniceanu*, ²⁸ dar el demisionînd la 27 iulie, o parte din finisare și înzestrare cu obiecte de cult a fost făcută de urmașii acestuia, episcopii Gherasim, Chesarie, care i-au schimbat din arhitectura exterioară inițială, și Filotei. ²⁹

26. După N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, București, 1939, p. 244, citat la acad. P. Constantinescu-Iași, *Influențe ale arhitecturii vechi rusești asupra vechii arhitecturi românești*, București, 1951, p. 112.

27. Preotul dr. I. Popescu-Cilieni, *Inveliturile vechilor noastre biserici*, Craiova, 1945, p. 89.

28. «Și este știut că această biserică a Sf. Dimitrie, de a doua oară s-a ridicat din temelie de către P. Sf. Sa și s-a infrumusețat cum se vede, încît este și al doilea ctitor al acestei biserici» (C. Erbiceanu, *Viața și activitatea protosinghelului Naum Rimniceanu*, București, 1900, p. 30).

29. Vezi pisania la N. Iorga, *Inscripții din bisericile Romîniei*, fasc. II, București, 1907, p. 339.

După demisie, dată în iulie 1819, se retrage la Mehadia, unde a construit și acolo o bisericuță.^{29 bis}

Episcopul Costandie a fost preocupat în timpul păstoriei sale și de menținerea, reînnoirea sau obținerea de privilegii, ca scutiri de oierit a 1500 de oi, scutire de liude și poslușnici, reînnoirea milelor ca vinăriciul din dealul *Boneștilor* și *Blidarilor*, sud Slam-Rîmnic, și *Valea Mantei* și *Valea Poenii* ot sud Saac, cite 2 bani de vadra de vin, sau 500 bolovani de sare luați anual de la ocna Telega.³⁰

Un venit însemnat însă pe care îl avea Episcopia era venitul marelui târg anual *Drăgaica*, de la 24 iunie, unde veneau negustori și de peste hotare.

Prin vechile hrisoave se statornicise ca vameșii domnești sau alți funcționari ai statului să nu aibă nici un amestec în administrația acestui târg sau în încasarea unor anumite taxe, «ci numai cei orînduiți oameni ai Sfintei Episcopii să caute și să ia tot venitul vămii».

Pe la începutul păstoriei sale însă, vameșii «carvasaralei» intraseră în acest târg sub cuvînt «a vămii marfa cea subțire ce vine din alte țări streine și așa a micșorat puterea hrisoavelor».

În fața acestei situații, în anul 1799, episcopul Costandie se plînge domnitorului în acest sens, iar chestiunea fiind dată în cercetarea Divanului, acesta, la 23 septembrie 1800 hotăra «ca privilegiul ce are Sfînta Episcopie, prin hrisoave, să se păzească fără clintire și sminteală întocmai», iar în plus pentru «năprăsnicia pagubelor ce a cercat i la *multa dărăpănare ce s-a făcut acum în aceste următoare vreme ale răsmeriții întru care ne aflăm...*, și în adevăr știută și în fața obștei văzută paguba și prăpădenia ce cu deosebire s-a făcut, și mai virtos la năvălirea vrăjmașilor la această sfîntă episcopie,³¹ aflîndu-se în fața văpăiei, adică în drumul cel mare, pe unde nelipsit a fost și este toată greutatea îmbletului și trecerea cea necurmată a oștirilor», i se mai dă «și adausul ce s-a făcut la vamă i la ierbăritul vitelor, ca să fie iarăși al Sf. Episcopii, strîngînd și luînd tot felul de venit al aceluia târg deplin cu urmare întocmai după catalogul vămilor ce se va da dela Divan».³²

Așezată în imediata apropiere a podului de peste apa Buzăului, pe drumul ce trece de acolo spre Brăila și spre București, Episcopia, se vede din cele de mai sus, suferise mari pagube, și de aceea, Divanul repetă că «toate acestea cu întregime, deplin, fără nicio scădere se hărăzesc ajutor Sfintei Episcopii, pentru nevoite, patimile și dărăpănarea ce a avut».

29 bis. Ioan C. Filitti, *Așezămintul cultural*, p. 137.

30. V. A. Urechia, *Istoria Romînilor*, VIII, p. 341.

31. Ce se întîmpla la Episcopia Buzăului, în timpul năvălirilor armatelor dușmane, în acest timp, ne-o spune însemnarea din 1807 a lui Ilarion ieromonahul, făcută pe o Evanghelie de la Govora: «Fiind resmeriță Muscalii cu Turcii, aflîndu-se Domn Măria Sa Costandin Alexandru Ipsilanti V.V. s-au întimplat de au ieșit Turcii Brăilei și au venit la Buzeu, unde au făcut mari stricăciuni, tăieri, robii, foc, iar eu scăpînd din Episcopie cu nasul tăiat am venit aici la Pin» (C. Erbiceanu, *Note asupra Istoriei bisericești a romînilor petru sec. al XIX-lea*, în «Biserica Ortodoxă Română», XXVII (1903), p. 1272.

32. V. A. Urechia, *Istoria Romînilor*, IX, p. 371.

În iulie 1803, sporindu-se, probabil «dărăpănarea» făcută de cutremurul din anul 1802, când «zidul la Ipscucie pînă în pămînt» s-a dărîmat, după cum însemna dascălul Nicolaie de la Gîrlași, pe un Octoih,³³ episcopul Costandie obține o nouă întărire a celor de mai sus, specificîndu-se, în plus, că «întru acele zile să nu fie volnic nimeni a vinde vin sau rachiu fără de știrea omului ce-l va avea Sfînta Episcopie orînduit...».³⁴

Dar cum administrarea directă a tîrgului de către Episcopie cerea personal în plus, Episcopia nescotîndu-și cheltuiala prăvăliilor, a întreprinderii beșliilor și oamenilor domnești, făcîndu-se și bătăi și chiar omoruri, episcopul Costandie cere și domnitorul aprobă, ca administrarea să se facă de oamenii domnești, iar venitul să se dea Episcopiei.³⁵

În afară de aceste preocupări amintite mai sus, în lunga sa păstorie, episcopul Costandie s-a ocupat îndeaproape și de buna administrare a vastelor proprietăți ce deținea atunci Episcopia — 38 la număr —, cîștigînd în plus și moșia Clinceanca din Buzău.³⁶

Sprîjinitor al culturii.

Episcopul Costandie a avut o bună pregătire intelectuală, fiind socotit ca «cel mai lumînat și instruit din tot clerul» timpului.³⁷

A fost un susținător și animator al dezvoltării culturale, sub toate aspectele ei: școală, teatru, muzică, pictură, tipărituri etc., cu preferință față de cultura grecească care predomină atunci în Țările Romîne, dar și datorită originii sale.

Că aceasta era o preocupare constantă, o vedem în aceea că fostul dascăl de la Academia Grecească din București, Ștefan Commita, îi dedica volumul al XI-lea din a sa «*Hellenikon Mathematon*» (Viena, 1813), ca unul ce era om cu învățătură deosebită, arătîndu-și simpatiile culturale, prin faptă, nu prin vorbe.³⁸

În anul 1806 a contribuit cu 300 groși la tipărirea *Chiriadromionului* tradus de episcopul Sofronie din Vrața, «din limba slovească și din profunda și răspîndita grecească pe scurta și simpla limbă bulgărească», tipărindu-se la Rîmnic.³⁹

În anul 1812 îl întîlnim prenumerat la «*Fizica experimentală*» a lui C. Vardalah, tipărită la Viena,⁴⁰ iar cunoscutul dascăl Lambru Fotiade

33. «Să se știe de cînd s-a cutremurat pămîntul și s-a dărîmat mănăstirea Banului și Sfinții Ingeri și bolțile la mănăstirea la Gîrlași și zidul la Ipscucie pînă în pămînt că s-au stricat aceste tot de cutremur în luna lui Octombrie 1802, Nicolae Dascăl». (Informația Pr. Radu Antofie, din orașul Buzău, fost slujitor la această biserică).

34. V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. VIII, p. 341.

35. *Ibidem*, VII, p. 104.

36. Ioan C. Filitti, *Inventarul episcopiei de Buzău...*, p. 21. Preocuparea aceasta poate constitui un articol aparte — destul de întins —, datorită bogatului material ce se află la Arhivele Statului din București.

37. După mărturia coșsulului austriac, Marco, în Hurmuzaki-Iorga, *Documente privitoare la Istoria Romînilor*, vol. X, p. 64.

38. N. Iorga, *În legătură cu Costandie episcop de Buzău*, în «*Revista Istorică*», an. IV (1918), nr. 4-10, p. 114.

39. Bîanu și Hodoș, *Bibliografia romînească veche*, II, p. 491.

40. *Ibidem*, IV, p. 295.

scria pe un exemplar din *Metrica* lui Zenobiu C. Pop, Viena, 1803, ca semn de aleasă prețuire, următoarea dedicație: «*Prea iubitorului de Dumnezeu Episcop al Buzăului prea sfințitului Domnului meu Domn Costandie, spre veșnică amintire i se dedică. L. F.*».⁴¹

A fost efor la Liceul Grecesc din București,⁴² membru al Societății filologice din Iași, care susținea tipărirea celebrei reviste «*O loghios Erinii*»,⁴³ iar în 1814 era în fruntea Eforiei Școalelor, alcătuită de Caragea, pentru a da o nouă organizare școlii domnești grecești,⁴⁴ și «*cunoscînd cît de mult contribuie teatrul la formarea inimii unui popor și la pregătirea lui pentru fapte eroice*», împreună cu Atanasie Hristopol, Iacovache Rizo, doctorul Mihail Cristari și alții, *înființează un teatru în limba greacă*.⁴⁵

Relatînd această inițiativă, N. Filimon⁴⁶ caracteriza pe acești inițiatori ca «*oameni într-adevăr mari, înzestrați cu inimi generoase*».

Tot pe latura acestei preocupări, în anul 1812 se îngrijea ca la Episcopie să se mențină școala grecească înființată de Nicolae Mavrocordat, intervenind, în acest scop, la domnitor. Intervenția este aprobată, școala continuîndu-și existența sub administrația lui, care trebuia să aleagă un dascăl din cei cu valoare recunoscută în București.⁴⁷

Împreună cu episcopul Argeșului susținea o școală de zugravi, condusă de dascălul Mincu din satul Gârdești, jud. Vâlcea, care, la cererea mitropolitului, era scutit de dări pentru că «*au învățat copiii meșteșugul zugrăvelii slujind Sfintei Mitropolii și Sfintei Episcopii Argeș și Buzău cu meșteșugul zugrăvelii sale cu foarte bună plăcere*».⁴⁸

În 1812, «*doritor de învățarea meșteșugului muzicii*», împreună cu episcopul Argeșului, hotărăște să aducă în București pe *Macarie*, unde să-i înființeze școala de muzică.

În acest scop, ei cer cămăcămiei să i se dea acestuia și de la Cutia Obștei «*cît se va socoti de cuviință*», căci *Macarie* nu era mulțumit numai cu ceea ce îi da Mitropolia. Cererea însă n-a fost satisfăcută.⁴⁹

41. C. Erbiceanu, *Bibliografia greacă*, în «*Biserica Ortodoxă Română*», an. XXVI, pagina 1098.

42. N. Iorga, *Amănunte din istoria noastră în secolul al XIX-lea*, în «*Analele Acad. Romîne*», 38, p. 379.

43. C. Erbiceanu, *Bărbați culti greci și romini și profesori din Academile de Iași și București din epoca zisă fanariotă*, București, 1905, p. 32.

44. N. Iorga, *Istoria literaturii romine din sec. XVIII-lea*, vol. II, p. 51; Ioan C. Filitti, *Așezămîntul cultural...*, p. 133.

45. Ioan C. Filitti, *Frământările politice și sociale în Principatele Romine, dela 1821 la 1828*, București, 1932, p. 17 și n. 5.

46. În *Ciocoi vechi și noi*, cap. XX, «*Teatrul în Țara Romînească*».

47. I. Ionașcu, *Material documentar privitor la istoria seminarului din Buzău*, București, p. XIII. Un «*dascăl*» de pe vremea lui a fost un oarecare *Gheorghe* (*ibid.*), iar în 1807 era *Teodosie* (Gh. D. Ceaușel, *Zapise din ținutul Buzăului*, în «*Ingerul*», an. V (1933), nr. 3-4, p. 43).

48. V. A. Ureclia, *Istoria Romînilor*, VIII, 34; I. Donat, *Cîteva școli de sat în Oltenia înainte de 1800*, în «*Arhivele Olteniei*», an. X (1931), nr. 56-58, p. 320.

49. Diac. Nic. M. Popescu, *Viața și activitatea dascălului de cîntări Macarie Ieromonahul*, București, 1908, p. 30.

A susținut și tipărirea unui mare număr de exemplare din 2 cărți de ritual, care, datorită faptului că tipografia Buzăului nu mai funcționa de ani de zile, au fost tipărite la Rîmnice.

Prima este o Psaltire și are titlul: *Psaltirea prorocului și împăratului David, acum într-acestași chip tipărită întru întiia domnie a prea luminatului Domn Io Ioann Gheorghie Caragea voevod, cu blagoslovenia și cu toată chiełtuiala prea osfinției sale, iubitoriului de Dumnezeu Kir Costandie, episcopul Buzăului. La anii dela Hs. 1817. S-au tipărit de Dimitrie Mihailo și de Gheorghie Pop i Nicolae tipografiu, jii săi. 252 pp., 19×14 cm.*⁵⁰

A doua este un Liturghier cu următorul titlu: *Sfintele și dumnezeștile Liturghii a celoru dintru sfinți părinților noștri a lui Vasille cel Mare, a lui Ioannu Zlatoustul și a prejedesștenii acumu întrăcestăș chipu tipăritu întru întiia domnie a prea luminatului domnu Io Ioannu Gheorghie Karagea voevod. Cu blagoslovenia și cu toată chiełtuiala prea osfinției sale iubitoriului de Dumnezeu, Kir Konstantie, Episcopul Buzăului. La anii dela Hristos 1817. De Dimitrie Mihailo tipograf Rîmniceariu.*⁵¹

Sprîjînitor al operelor de binefacere.

Inzestrat cu o inimă caritabilă, episcopul Costandie a iubit și a ajutat pe cei săraci sau pe cei căzuți în nenorocire, atît cu sume de bani date individual, cît mai ales prin operă de binefacere colectivă, concretizată în înființarea de spitale sau de ajutoare și conducere a lor în calitate de efor.

Astfel, în cadrul acestei preocupări, susținea în *București*, cu banii săi, *un spital* cu 50 de paturi pentru ostașii ruși,⁵² și figura printre primii efori ai spitalului *Filantropia*.⁵³

În aceeași calitate pe care o avea față de spitalul *Gîrlași* din orașul Buzău, «situat în margine pe un loc șes și deschis cu ziduri înalte», și-a dat toată silința de a-l administra corect și a-l da în folosința bolnavilor.

Spitalul, fondat în 1792 de către Maria Minculescu, consta din 2 camere «mici, mărunte și umede», care, după hotărîrea fondatoarei, trebuia să îngrijească 6 bolnavi.⁵⁴

Mult timp însă, din lipsă de organizare, spitalul a stat închis. Datorită însă eforturilor depuse de episcopul Costandie, se aduce aici un medic italian învățat, «sub care s-a întreținut bine spitalul», iar după plecarea acestuia a adus un doctor german, *Genovai*, «care avea puțința și spe-

50. Ioan C. Filitti, *O psaltire dela 1817*, București, 1934, pp. 1 și urm.

51. Daniela Bratu, *Cărți vechi necunoscute*, în «Mitropolia Olteniei», an. X (1958), nr. 1-2, p. 107.

52. Ioan C. Filitti, *Așezămintul cultural...*, p. 137.

53. G. I. Ionescu-Gion, *Doctorul Constantin Caracași*, în «Revista Nouă», an. III (1890), nr. 8, p. 285.

54. Radu Antofie, *Spitalul Gîrlași* (Studiu monografic), în «Studii și articole de istorie», editat de Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R., București, 1956, pagina 231.

ranța să-l îmbunătățească și mai mult, dacă, din nenorocire pentru săraci, nu murea de moarte prematură». ⁵⁵

Contribuția la dezvoltarea relațiilor romîno-ruse.

Trăitor în epoca zbuciumatelor frământări politice ce aveau loc în urma deselor ciocniri dintre armatele rusești și turcești, episcopul Costandie a făcut parte din partida «ruso-fililor devotați fără rezerve». ⁵⁶

De aceea, cînd, în decembrie 1806, *Ipsilante* era recunoscut de Rusia ca domn al ambelor Țări Romîne, Costandie era în fruntea delegației de 30 de persoane, care îi înmîna — la București — o adresă de mulțumire pentru că îl vedea în scaun, socotindu-l binefăcător și mîntuitor al patriei. ⁵⁷

Peste cîțiva ani, în 1812, îl întîlnim într-o delegație a Divanului, care prezenta lui *Cutuzov* «o tabatieră împodobită cu briliante în valoare de 80.000 lei, ca semn de recunoștință din partea țării, pentru că prin campaniile anului trecut scăpase țara de pustiirile unei năvăliri turcești». ⁵⁸

La București, după cum am amintit, întreținea un spital cu 50 paturi pentru armata rusă, iar în Buzău trupele rusești, în trecere, erau hrănite pe socoteala sa. ⁵⁹

Pentru asemenea acte de vădit sprijin și prietenie, a primit din partea țarului un engolpion cu briliante ⁶⁰ și a fost decorat cu înaltul *Ordin al Sf. Ana*, ⁶¹ iar cînd, slîrșind din scaun prin demisie din cauza prigonirii domnitorului Al. Șuțu, s-a retras la Chișinău, unde avea o casă, a cerut să fie primit «în numărul supușilor către Prestolul Rusiei», ceea ce i s-a admis, prin ucazul sinodal din 7 iulie 1823, a primit și o pensie anuală de 3000 de galbeni. ⁶²

Danii de odoadre bisericești.

Pentru că episcopii Buzăului stăteau mai mult la București, la metoc, așa se explică de ce Costandie a donat mai multe obiecte bisericești la biserica Sf. Dumitru, decât la episcopie.

Astfel, la 1800, dăruia aici patru frumoase candelă de argint, azi în catedrala episcopală de la Buzău, ⁶³ avînd, pe două, inscripția, în grecește: «S-a dat amîntire, cu închinăciune, de smeritul episcop al Buzăului

55. Dr. P. P. Samarian, *Topografia lui Caracaș*, pp. 161-162, la Radu Antolie, *art. cit.*, p. 231; Ioan C. Filitti, *O pagină din istoria medicinei în Muntenia*, București, 1929, p. 52.

56. Ioan C. Filitti, *Așezămîntul cultural...*, p. 39.

57. Ioan C. Filitti, *Frământările politice și sociale în Principatele Romîne dela 1821 la 1828*, București, 1932, p. 10.

58. Radu Rosetti, *Arhiva senatorilor*, IV, în «Analele Academiei Romîne, tom. 32, 1909-1910, p. 267.

59. Hurmuzaki-Iorga, *Documente privitoare la Istoria Romînilor*, X, p. 71.

60. Ioan C. Filitti, *Așezămîntul cultural...*, p. 139.

61. Pr. Gabriel Cocora, *Din trecutul legăturilor episcopiei Buzăului cu Rusia*, în «Glasul Bisericii», an. XV (1956), nr. 6-7, p. 329.

62. C.N.T., *Veșminte pentru B...*, în «Arhivele...», an. I, nr. 3, p. 15.

63. Comp. *Biserica episcopală din Buzău*, București, 1931, p. 52.

Constandie metohului Sfintul Dimitrie, 1800», iar pe celelalte două : «*Proprietatea smeritului episcop al Buzăului Constandie închinată cu evlavie metohului Sfintului Dimitrie, 1800*»,⁶⁴ precum și un disc de anaforă, din argint masiv, cu inscripția : «*Smeritul Episcop al Buzăului Costndie, 1800*». ⁶⁵

Tot aici se păstrează și astăzi un chivot de argint, conținând 4 bucați sliinte moaște, îmbrăcate în argint, cu inscripția grecească : «*Chivot al Sfintelor moaște, proprietatea smeritului episcop domnul Constandie al Buzăului cel din Ianina, 1795, iulie 10*». ⁶⁶

În catedrala episcopală de la Buzău îi mai poartă veșnică amintire o cruce mare de argint aurit, așezată pe suport, în rînd cu ripidele la Sf. Masă, cu inscripție grecească, amintind de «*...episcopul Buzăului Constantie din Ianina, 1799*», o cîrjă arhierescă din fildes, cu inscripția chirilică : «*Imn gos(pod) Costandie episcopul Buzăului 1827 Sp. 8*», un disc de anaforă, lucrat din argint cu flori și vrejuri, cu inscripția chirilică : «*Smeritul episcop al Buzăului Constandie 1801*», și o candelă de argint cu inscripția : K(os)T(antios o) tap(inos) E(piscopos tou) B(ouza-iou) ET(os) 1805.

În paraclis a refăcut policandrul episcopului Metodie, din anul 1747, păstrînd vechea inscripție, la care s-a adăugat, în grecește : «*Și s-a refăcut din nou, 1805*».

Tot aici se găsea o icoană de lemn (80×50 cm), înfățișînd Sf. Împărați Constantin și Elena, cu inscripție latină, jos, dreapta : «*1798 Septemb(rie) 16*», iar sub aceasta — orizontal : «*Această icoană s-a făcut de prea Săntia Sa Kostandie Ep.(iscop) Buzeu*». Acum se află în chilia paracliserului.

Înainte de a fi protosinghelul Mitropoliei, Costandie a slujit mulți ani la minăstirea Sf. Ioan cel Mare din Capitală, unde unchiul său Dositei fusese egumen.

Mai tîrziu, el i-a fost epitrop și prin daniile făcute a ajuns să fie trecut în pomelnicul ctitorilor, dar din acestea nu se cunoaște decît un disc de argint lucrat în flori.

S-a îngrijit mult și de minăstirea de metanie, Zița, din Grecia, unde se mai păstrau pînă în 1935 : *un epitaf* trimis în anul 1796,⁶⁷ și *două cruci* de lemn, dintre care una, mîgălos sculptată, avea incipția din 1806.⁶⁸

64. Ioan C. Filitti, *Biserica Sf. Dumitru din București*, București, 1932, p. 67.

65. Ioan C. Filitti, *Inventarul episcopiei de Buzău...*, București, 1935, p. 38.

66. Ioan C. Filitti, *Așezămîntul cultural al mitropolitului Dositei Filitti*, București, 1910, p. 134.

67. Marcu Beza, *Urme rominești în Răsăritul Ortodox*, București, 1935, p. 135, unde se dă și fotografia.

68. Idem, *ibidem*, p. 143.

Alte date.

Episcopul Costandie s-a îngrijit îndeaproape de preoțime, atît în ceea ce privea starea materială, cît și apărîndu-i de abuzurile slujbașilor statului.

În 1798 obține un hrisov pentru preoții Radu proin protopop, Ilie Gheorghe și Tudorache «decliros la Sfînta Episcopie ca să fie în pace și iertați de toate dăjdiile ce es pe preoți»,⁶⁹ iar către Vodă Caragea îndrepta o cerere ca să fie scutiți de dăjdiile cîte un dascăl și paraciser la fiecare biserică, care au fost «nesupărați de-n început de rîndul dăjdiilor, pentru 2 pricini, una cea de sus arătată trebuință de ajutor preoților la săvîrșirea slujbelor și a doua că, cînd se întîmplă de moare dintr-acei preoți vreunul se hirotonisește dintr-acei grămăticii în locu-i, ca unii ce sînt deprinși la învățătura cărții și cu științe de orînduiala slujbelor bisericești, care și în vremea trecută a războiului au fost ocrotiți prin poruncile Divanului de atunci, însă cu numirea schimbată de țircovnici, pe limba slavonească».⁷⁰

În 17 noiembrie 1809, condamna la «groapa ocniei fără de soroc» pe un *Ilie Bogarcea* pentru că viețuia cu soția «traiu rău și cu nelegiuite fapte».⁷¹

La 1797 avea judecată la Divan cu nepoatele fostului episcop de Buzău, *Cosma*, apoi mitropolit, pentru o parte din averea acestuia, pe care el o revendica pe seama Episcopiei.⁷²

La 10 ianuarie 1811 porunca protopopului plaiului Pîrscov să meargă la pometurile din hotarul moșiei Sf. Episcopiei ca să citească molittele pentru clădirea «unui schitisor» pe locul dăruit de vătaful Nuțu Fintescu,⁷³ iar la sfîrșitul anului, 25 decembrie, dădea un zăpis prin care adeverea că niște binale din hanul Colții erau făcute de *Gavriil Apostol*.⁷⁴

A fost numit efor al cișmelelor din *Focșani*, «ca un arhiereu al eparhiei acesteia»,⁷⁵ iar prin anafora din 8 noiembrie 1816 era numit în comisia pentru cercetarea gestiunii Mînăstirii Bistrița.⁷⁶

A îngrijit să se continue lucrul la Condicile Episcopiei,⁷⁷ și a susținut și ajutat pe vestitul dascăl *Naum Rîmniceanu*, care îl numea «al doilea bătrîn» al său.⁷⁸

69. V. A. Urechia, *Istoria Romînilor*, VII, p. 418.

70. V. A. Urechia, *Domnia lui Caragea — Biserica*, în «Anal. Acad. Rom.», tom. XIX (1896-1897), p. 54.

71. V. A. Urechia, *Istoria Romînilor*, IX, p. 467.

72. *Ibidem*, VII, p. 317.

73. Acad. R.P.R., *Creșterea colecțiilor pe 1910*, p. 175.

74. I. Ionașcu, *Documente bucureștene privitoare la proprietățile mînăstirii Colțea*, București, 1945.

75. V. A. Urechia, *Istoria Romînilor*, XII, p. 332.

76. V. A. Urechia, *Domnia lui Caragea...*, p. 21.

77. I. Ionașcu, *Lucruri noi despre cronicarul Dumitrache*, în «Revista Istorică Romînă», MCMXXXIX, vol. IX, p. 260.

78. C. Erbiceanu, *Viața și activitatea literară a protos. Naum Rîmniceanu*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. XXIV, pp. 132 și 140.

Alte mărturii despre persoana sa, ce s-au păstrat pînă în zilele noastre, sînt : *Pomelnicul*,⁷⁹ ce se găsea la fostul Schit Găvanele, în care erau pomeniți : *vii*, Dositei mitropolitul (Filiti, unchiul despre mamă al episcopului), Costandie, Teofilact Nectarie (Rîmnic), Iosif (Argeș), Dionisie (Lupu, viitor mitropolit), Scarlat (frate) cu fiii, Silvestru (frate), Smaranda Bucșanu-Mănescu, (soția lui Silvestru), Diamandi (frate), Neculae (nepot de frate). Adăugați : Costandin (fiul lui Nicolae), Elisaveta (soția lui Costandin), Casia (soția lui Silvestrache, fiu al lui Nicolae), cu fiii ei.

Adormiții : episcopii Metodie, Filaret, Antim, Rafail, doi Grigorie, Cosma, Filaret și Hrisant ; Hristofor ierom. (Filiti, bunicul despre mamă al episcopului), Anastasia monahia (N. Curti, bunica despre mamă), Ioanichie ieroschimonah (unchi despre mamă), Meletie ieroschimonah, Daniil ieroschimonah, Nechifor ieroschimonah, Zaharie monah, Glicheria monahia, Gheorghie, Costandin (Cromida sau Crenidi, tatăl), Haido (din boțez Ioana, mama), Zahare, Anastasie (frate), Dimitrie (frate).

Adăugați : Radu (Stolnicul Poenaru), Natalia, Anghelichii (soția lui Nicolae, nepot de frate) ; Silvestru (fiul lui Nicolae), Ioan.

Un *antimis* din pinză de in, păstrat la Episcopia Buzăului, cu inscripția : «*S-au blagoslovit și s-au sfințit cu mina iubitorului de D(um)nezeu episcopului a Buzăului Kiriu Costandie Vleato 1794*».

Un altul, din 1796, cu inscripția slavonă : «*Acest Antimis pre corele se săvîrșanie dumnezeasca slujbă s-au blagoslovit și s-au sfințit cu mina iubitorului de Dumnezeu Episcopului al Buzeului Kir Costandie*», a ajuns tocmai în Bulgaria și se păstrează la muzeul bisericesc din Sofia.⁸⁰

O *stemă*, cu inscripția săpată în piatră : = «*K(o)nst(andie) Ep(iscop) B(u)z(ău), 1804*», așezată acum în zidul de est al palatului episcopal de la Buzău.

O *singhelie*, dată în 1806, april 5, din care se vede «ce ales spirit creștin, de blîndețe, de bunătate îl sprijinea pe «episcopul Buzăului din mila lui Dumnezeu» și cit de dușman era el simoniei, pe care credea că o descopere pînă și în plata preotului pentru spovedanie».⁸¹

Despre el mai pomenesc și două însemnări făcute din partea celor ce l-au slujit mai de aproape : unul, Ilie Gheorghievici, care scria pe un «*Amartolon Sotiria*» — manuscris, la 15 septembrie 1797, «*cînd mă aflam slujind la prea sfinția sa părintele episcopul Costandie al Sfintei episcopii Buzăul*»,⁸² iar celălalt, semna, în grecește, în 1809, pe un minei

79. Ioan C. Filitti, *Biserici și ctitori*, București, 1932, p. 15.

80. Protoiereu Iv. Gosev, *Antimisul. Cercetare liturgică și arheologică-bisericească. Contribuție la Istoria antimiselor*, în «*Biserica Ortodoxă*», Sofia, 1925, reeznat în «*Biserica Ortodoxă Romînă*», an. LII (1934), p. 245.

81. N. Iorga, *O singhelie a episcopului de Buzău Costandie Filitti*, în «*Revista Istorică*», an. XVII (1931), nr. 10-12, p. 303 ; idem, *Istoria Bisericii Rominești*, ed. II, București, 1932, vol. II, p. 141.

82. Ec. D. Furtună, *Ucenicii starefului Paisie în minăstirea Căldărușani și Cernica*, București, 1926, p. 101.

de la biserica Sf. Dumitru: «Zaharia Romano, sluga episc. de Buzău Costandie». ⁸³

Relații politice.

După cum am amintit mai sus, episcopul Costandie a luat parte activă la toate frământările politice ale vremii sale, atît în ceea ce privea lupta pentru dezrobirea poporului grec, făcînd parte din comitetul revoluționar elenic din București, ⁸⁴ cît și la luptele interne.

Astfel îl întîlnim semnînd refuzul țării de a trimite zaharele la *Constantinopol*, în vremea foametei din 1794, ⁸⁵ iar în 1801 îl găsim fugăr la *Brașov*, de unde semna adresa către țarul Rusiei, prin care cerea înlocuirea domnitorului *M. Șuțu*. În 1802 e din nou aici, iscăliind și de data aceasta petiția din 11/23 iunie către împăratul *Francisc*, alta, din 22 iunie către consulul rus *Luc de Kirico*, la 1/13 iulie cea către Curtea austriacă și pe cea din 9 iulie către consulul rusesc împotriva domnului *Alex. Șuțu*, care însă îi va fi fatală. ⁸⁶

În 1806, alături de mitropolitul *Dositei*, «mai cu vorba, mai cu bani», cum mărturisește un cronicar al timpului, a scăpat Capitala de pustiirea unui furt ce îl pregăteau turcii. ⁸⁷

Cu *Vodă Caragea*, Costandie a avut relații de bună prietenie, fiind bine apreciat de acesta, și ca unul ce era «iubit de muze», a colaborat la legiuirile lui, iar cînd acesta a surghiunit pe marele vistier *Constantin Filipescu* și i-a confiscat moșiile, pe cea de la *Bucov* a dat-o lui Costandie, care la rîndul lui a dat-o rudei sale, *Procopie Filitti*. ⁸⁸

În 1807 îl întîlnim din nou la *Brașov*, în refugiu, de unde reîntorcîndu-se, bine văzut fiind de Rusia, face parte din noua cămăcămie atît cea instituită în octombrie, cît și cea din februarie 1808.

83. Ioan C. Filitti, *Biserica Sf. Dumitru...*, p. 32.

84. N. Filimon, *Ciocoii vechi și noi*, cap. XX, «Teatrul în Țara Romînească».

85. V. A. Urechia, *Istoria Romînilor*, V, p. 456.

86. Consemnarea acestei lugi și cauzele ei o arată Ion Logofătul din Mehedinți, fugit tocmăi în satul Buda-Cislău, din jud. Buzău: «*În zilele prea luminatului nostru Domn Io Mihail Costandin, Șutul Voivod, fiind rezel în toată Țara Romînească, că eșind Turcii pazavanții peste Olt la leat 1802 Apr. 25 la un tirg Cleonovul, pă toți neguțătorii i-au jăfuit și pă mulți din creștini au tăat, luându-și jii mari cu dinșii robi. De acolo au mers la Târgu-Jii ului și moarte s-au făcut și încărcînd sare au triimes la Dii. Care, pentru această moarte ce făcea și jeșuire, auzînd boerii și neguțătorii din București au fugit toți la munte și boerii cei mari au trecut la Brașov de împreună cu măria sa Vodă și cu prea Sjițtia sa părintele Mitropolit și părintele Episcopul, dela Buzău chir Costandie.*

Și văzînd și locuitorii, toate satele s-au băjenărit și umblau toți din loc în loc, jăr-de niciun căpătăiu și nicio stăpînire nu era în Țara Rumînească, nici oraș, nici sat, ci toți se făcuse de o mină.

Pentru aceea am scris și eu cel mult păcătos, robul lui Dumnezeu Ioan logofăt din sud-Meh(edin)ți fiind băjen(a)ri la satul Buda, în casă la jupăn Io(ni)ță Mazălu...» (Diac Săndulescu Verna, *Biserica din Buda-Cislău*, în «*Ingerul*», an. X (1928), nr. 9, pagina 821).

87. *Ibidem*, p. 36.

88. N. Iorga, *Țara Romînilor. Județul Prahova*, Vălenii de Munte, 1910, p. 51.

În îndelungata-i păstorie a fost pus la grele contribuții, de către domnitori, în funcție de relațiile pe care le întreținea cu aceștia, dar, ca să facă față, în repetate rânduri, se împrumută, suma variind între 1000 de taleri pînă la 10.000, de la «Cocoana Săndica Cavadia», în 2 decembrie 1818, sau 15.000 de la marele spătar *Const. Șuțu*, la 17 iunie 1818, ori cu 17.600 de la marele vistier *Ioan Hagi Moscu*.⁸⁹

Aceste contribuții de cele mai multe ori mergeau în punga domnitorului, cum obișnuia, mai ales, Al. Șuțu, cunoscut prin lăcomia sa feroce, care adopta ca procedeu formula împrumutului, cum s-a văzut la moartea episcopului, cînd s-au găsit de la el 6 polițe în valoare de 34.260 de taleri, iar altele de la ruda lui, spătarul *Const. Șuțu*.⁹⁰

Am văzut că în 1802, Costandie, determinat de lăcomia acestuia, semnase plîngerea de protest împotriva lui și prin plecarea acestuia de la cîrma țării, lucrurile se aplanaseră.

Dar, la 16 noiembrie 1818, Al. Șuțu revine în scaun, fără să uite atitudinea din trecut a episcopului, înverșunarea crescînd și mai mult datorită refuzului acestuia de a i se oferi, pe bani, scaunul de mitropolit, în locul lui Nectarie.⁹¹

Demisia.

Intenția domnitorului de a scăpa de acest dușman devine mai hotărîtă în urma unui conflict într-o chestiune de impozite, procedeu folosit fiind amenințarea și denigrarea.

Trimițîndu-l din București în întîmpinarea domnului Moldovei, Scarlat Calimah, care trecea la Constantinopol, prin amenințare puse pe ceilalți arhierii să dea, la 27 iulie 1819, împotriva lui, o plîngere, arătînd că se poartă «împotriva potvigului său» și că «viața sa cea netrebnică au ajuns să facă numele său de obște defăimat și a se uni de toți cei binecredincioși. Și ce este mai urît, că răutatea sa îmbătrînindu-se în inima sa, nu este cu puțință a se mai nădăjdui schimbare de năravurile sale».

De aceea, avînd în vedere scăderile acestui arhieru frate, roagă să scape scaunul lui Hristos «de acest chip de oae prefăcut lup...», «fiindcă toți oamenii de obște mărturisesc relele sale năravuri...», dar, fiind neconvins a arăta aceste scăderi în deamăruntul, se mulțumesc numai la această păm_scurt povestire» și roagă fierbînte domnitorul, «pentru folosul cel obștesc al norodului acestuia, a lipsi din duhovniceasca otcîrmuire a acestei Episcopii pe acest om cu rea viețuire...».⁹²

Ca frații săi arhierii să poată face o asemenea plîngere, nu ne putem explica decît prin caracterul despotice al domnitorului Al. Șuțu, care pune pe noul mitropolit — *Dionisie Lupu* — să semneze un înscris de

89. *Creșterea colecțiilor pe anii 1910*, p. 179.

90. Ioan C. Filitti, *Așezămîntul...*, p. 139.

91. Hurmuzaki, *Documente*, X, p. 71.

92. C. Erbeceanu, *Note asupra istoriei bisericești a romînilor pentru sec. al XIX-lea*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. XVII (1893-1894), p. 408.

supunere, în șapte puncte,⁹³ cît și prin intenția acestuia de a face «naționalizarea clerului de toate gradele».

Faptul se consumă într-o singură zi — 27 iulie—, fiindcă totul era deja aranjat de mai înainte.

În baza plîngerii sinodului, domnitorul dă poruncă lui *Alexandru Filipescu*, «vel logofăt de țara de jos», ca «de vreme ce Costandie proin Episcop Buzeului uitîndu-și netăgăduitele sale datorii către pravilele și cele Dumnezești și cele politicești», să meargă la Buzău «unde fără veste sosind să facă odată zapt» toată averea mișcătoare și nemișcătoare atît a Episcopiei, cît și a episcopului.⁹⁴

Surprins de acest procedeu, în aceeași zi, Costandie își înaintează demisia pentru că «nu este lucru înțelept ca să rămînă cineva fără nevoie la o slujbă de treburi publice, care cercetîndu-se amănunțit se găsesc că sînt mai presus de puterile lui. O astfel de slujbă vatămă treburile și corupe pe cel ce ocîrmuește, înainte de timp».

De cînd a primit conducerea acestei eparhii — adăuga el — s-a luptat ca să plinească cele mai sfinte datorii ale «epanghelmei» sale, dar «de aci înainte simțindu-mă că-mi lipsește puterile mele de dese suferinți, ca nedeajune la această greutate, mă dimisionez din scaunul acestei Sfințite Episcopii și lepădîndu-mă de viața aceasta mult supărătoare și anevoioasă, de bună voia mea-mi aleg pe cea singuratică și cinstită».

Și în mărinimia sufletului său nobil, de care a dat dovadă în viață, încheia :

«Am servit, în parte, Biserica lui Hristos, cea a Dachilor și parte sînt vrednic de iubirea creștinilor mei pînă la cele de pe urmă zile în această lume», cît voi petrece în ea, plină de întristări și supărări. «Dacă cumva s-a întimplat să întristez pe cineva sau cu știință sau fără știință, cer public iertare și de asemeni iert pe tot cel ce m-ar fi mîhnit în sufletul meu, cerîndu-i mîntuire».⁹⁵

Lacomul și răzbunătorul domn nu se mulțumește numai cu scoaterea lui din scaun, ci în aceeași zi poruncește lui *Scarlat Chițoranu*, biv vel stolnic, «să meargă unde se va fi aflînd numitul Costandie și ridicîndu-l de acolo să-l ducă la Mînăstirea Tismana... unde să se ție supt bună pază».⁹⁶

Hotărîrea însă nu reușește să fie pusă în aplicare, căci episcopul Costandie prinzînd de veste de ceea ce i se pregătea, împrumutînd bani de la niște rude ale sale, se retrage la Mehadia.

93. R. Mihail, *Mitropolitul Dionisie Lupu*, în «Mitropolia Olteniei», an. XI (1959), nr. 5-6, pp. 266 și 269. Mitropolitul era supus domnitorului și prin faptul că îi dăduse, după alegerea ca mitropolit, 1.000.000 de piaștri (*ibidem*, p. 264).

94. C. Erbiceanu, *Documente inedite privitoare la istoria națională, politică și bisericească a romînilor*, în «Biserica Ortodoxă Romînă», an. XVII, p. 394; V. A. Urechia, *Istoria Romînilor*, XII, p. 35.

95. Idem, *ibidem*, p. 406.

96. *Ibidem*, p. 409.

În acest timp, făcându-se catagrafia bunurilor aflate la metocul din București, se găsi — spre surprinderea generală — Ordinul Sf. Ana, ceea ce determină pe consulul Rusiei să intervină în favoarea sa.

Acesta obține, la sfârșitul lui august, anularea sentinței și voia de a se întoarce la București, unde domnul îl cinsti cu o blană de onoare; scaunul nu i se mai dădu, fiindcă era ocupat de a doua zi după demisie — 28 iulie — cu *Gherasim Rătescu*.⁹⁷

Actul arbitrar și despotice al domnitorului Șuțu a fost reprobabil atît de opinia publică cît și de diplomați.

În acest sens sînt pline de semnificație rapoartele consulului austriac, *Marco*, care arată că episcopul e prigonit datorită lăcomiei domnitorului, și că atîta timp cît a păstorit la Buzău n-a abuzat în perceperea taxelor ce i se cuveneau din Eparhie, și că este «*un om drept, care n-a vrut să dea bani*», înșirînd apoi acțiunile sale caritabile și politice care i-au atras decorarea.⁹⁸

Prețuirea și dragostea de care se bucura în fața buzoienilor, o descrie tot un raport consular, care arată că atunci cînd a trebuit să părăsească reședința pentru a se întoarce (în București), după demisie, un număr de orășeni l-au petrecut cu lacrimi în ochi, pentru că pierdeau pe adevăratul lor părinte.⁹⁹

După ce — la 26 decembrie 1826 — închide ochii mitropolitului Dositei,¹⁰⁰ revine în București, unde moare, la 8 septembrie 1827, fiind îngropat în biserica *Sf. Dumitru*.

După urma lui a rămas o avere evaluată la 1.105.380 lei, în bani, creanțe, haine și obiecte,¹⁰¹ dintre care o parte din veșminte, un engolpion și o icoană în briliante au fost revendicate de Biserica Rusă.¹⁰²

Chipul său se află zugrăvit în biserica de la *Găvanele*, de Gavriil Zugravul, la 1810,¹⁰³ în biserica *Sf. Dumitru* din Capitală, în holul palatului episcopal de la Buzău, și «un foarte prost portret» în biserica din *Rădulești-Ilfov*,¹⁰⁴ iar reproducere în «*Așezămîntul cultural al mitropolitului Dositei Filitti*» și «*Biserica Sf. Dumitru*».

97. Ioan C. Filitti, *Așezămîntul cultural al mitropolitului Dositei Filitti*, București, 1910, p. 137.

98. Hurmuzaki, *Documente privitoare la Istoria Romînilor*, vol. X, pp. 64, 69, 71.

99. Raportul din 13 septembrie 1819 al lui Marco către von Schladen, la Hurmuzaki, *Documente...*, p. 71.

100. C. E. (rbiceanu), *Mitropolitul Dositei Filitti*, în «*Biserica Ortodoxă Romînă*», an. XXVI, nr. 12; T. G. Bulat, *Precizări cu privire la detronarea mitropolitului Dositei Filitti și înscăunarea lui Ignatie de Arta*, în «*Arh. B.*», an. II, nr. 2, pp. 159-170; prof. dr. Ștefan Lupșa, *Destituirea și petrecerea în Ardeal pînă la moarte a mitropolitului Urgro-Vlahiei Dositei Filitti*, în «*Revista Teologică*», an. XX (1930), nr. 7-8, pp. 318-336.

101. Ioan C. Filitti, *Averea episcopului Costandie Filitti, † 1827*, în «*Revista Arhivelor*», vol. II, nr. 4-5 (1927-1929), pp. 156-166, care cuprind: «*Catagrafia de periusia răposatului prin episcop al Buzăului Costandie, cum se arată mai jos*».

102. Vezi pe larg C.N.T., *Veșminte...*

103. Ioan C. Filitti, *Biserici și ctitori*, București, 1932, p. 15.

104. *Ibidem*, p. 29.

Asupra persoanei sale planează o nejustificată și neverosimilă afirmație, cuprinsă într-o tipăritură de informație rapidă despre Buzău,¹⁰⁵ și anume că «nu știu să imiteze pe conaționalul și predecesorul său, trăind mai mult pentru dînsul și ai săi».

Scurta prezentare ce am făcut asupra vieții și activității sale, fără ca în ea să fie valorificat și bogatul material arhivistic referitor la proprietățile Episcopiei din acea vreme, o infirmă categoric, episcopul Costandie fiind un ierarh distins, cu activitate multilaterală pusă în slujba atît a Bisericii, cit și a țării și a poporului.¹⁰⁶

Pr. GABRIEL COCORA

105. B. Iorgulescu, *Dicționar geografic, statistic, economic și istoric al județului Buzeu*, București, 1892, p. 129.

106. Într-unul din rapoartele sale, consulul austriac Marco arată că episcopul Costandie a ocupat scaunul său peste douăzeci de ani «cu onoare, și a adus servicii esențiale țării, în diferite ocazii foarte dificile», cum a fost în timpul ocupării țării de către trupele turcești, sau la întoarcerea armatelor rusești (războiul din 1806-1812, n.n.).

«Acest episcop era — adăuga el — fără contrazicere, cel mai învățat și luminat din tot clerul și om de caracter, care n-a cedat niciodată voinții arbitrare a Domnitorului» (Hurmuzaki-Iorga, *Documente...*, X, pp. 64-65).

BISERICA RUȘILOR DIN 1696

La biserica Negustori din București se păstrează o Evanghelie românească tipărită la București în 1682. Pe cea din urmă filă se citește următoarea însemnare:

«Sfinta acesta ievanghiilie cumpăratu-o am eu robul lui Dumnezeu Ianachi Văc(ă)rescul vel ag(ă) și am dat de poman(ă) la besearca Rușilor ca să pomenească întru împărăția cerului sufletul meu și al răposaților părinți. Av(gust) 17 dni 7204» (= 1696).

Dăruitorul, Ienache Văcărescu, este însuși bunicul marelui poet. Precum se știe, a fost tăiat la Constantinopol, împreună cu Brîncoveanu și cu beizadelele acestuia.¹

Biserica Rușilor nu ne este cunoscută de nicăieri. Nu poate fi vorba, credem, de vreuna din Roșiorii de Vede — Ruși sau Rușii-de-Veade, cum i se spunea în trecut —, și nici chiar de lăcașul de rugă din satul Ruși, de lângă Tîrgoviște, deși moșia de baștină a lui Ienache, Văcăreștii, se află ceva mai la miazăzi de fostul oraș de scaun al Țării Românești. Într-adevăr, dacă Ruși ar fi un nume de loc, s-ar fi scris biserica din (sau *ot*) Ruși.²

Prin urmare, biserica Rușilor este de căutat undeva într-un oraș și, precum biserica Grecilor din București era aceea a negustorilor greci, tot așa biserica Rușilor nu poate fi decît una legată de credincioșii din acel popor.

Alîndu-se Evanghelia din 1682 într-o biserică bucureșteană, este firesc să credem că biserica Rușilor din 1696 înțînța în București.

Cum a ajuns această carte la biserica Negustori, ne-o arată o altă însemnare, destul de greu de citit, scrisă sub cea de mai sus :

1. Cf. I. C. Filitti, *Arhiva G. Gr. Cantacuzino*, București, 1919 (spița genealogică a Văcăreștilor).

2. Vezi, bunăoară, nume ca Hristodor vel căpitan *ot* Ruși za Vede, Popa Costandin *ot* Ruși, Popa Ioan *ot* Ruși za Vede într-un document din 30 oct. 1698 (Arhiv. Stat., București, Mitr. netreb., p. 85, caiet copie), iar într-altul din 20 ianuarie 1699 se întîlnesc Rușii-de-Vede (*ibidem*, Mitr., p. 132, doc. 8).

«† La această sfință evanghelie s-au pus argint de robii lui Dumnezeu Vasilie, Zoia și răposata (?) muma (?) noastră Anastasia... Dumnezeu cel Mare să-o primească și să ne pomenească la sfința biserica Mântlea (*sic*). Noemvrie 6 : 1815».

Biserica Mântlea este de fapt biserica Mintuleasa din apropierea bisericii Negustori, unde se găsesc mai multe cărți vechi, care, după mărturia însemnărilor așternute pe filele lor, au fost ale bisericii Mintuleasa.

Oare aceasta înseamnă că Mintuleasa și biserica Rușilor sînt una și aceeași ?

Știm însă că biserica Mintuleasa a fost clădită în 1734.³ Dar s-ar putea ca această ctitorie a Mariei a lui Manta cupețul să fi înlocuit un lăcaș mai smerit, unde veneau să se închine puținii ruși din București. Totuși ne putem gândi și la biserica Popa Rusu. E drept că din capul locului, ipoteza pare neîntemeiată. Sînt alte lăcașuri bucureștene, ca biserica Popa Chițu, biserica Popa Tatu, biserica Popa Soare sau biserica Popa Petre, ale căror nume păstrează amintirea preoților care le-au ridicat ori au slujit acolo cu vrednicie. Iar înainte de biserica de zid din 1813 a fost din vechime o biserică de lemn, Popa Rusu, întemeiată nu se știe de cine.⁴ Atunci ea să fie una și aceeași cu biserica Rușilor ?

Răspuns ariat nu se poate da decamdată. Dacă viitorul va scoate la iveală alte documente necunoscute, poate vom ști unde anume se afla în București această clădire. Neamintirea ei undeva pînă acum este desigur semnul că era un mic paraclis de lemn. De aceea ieromonahul rus Ipolit Vișenschi, care poposi în București în 1708, nici nu pare să o fi cunoscut.⁵

Biserica Rușilor a putut fi clădită de către și pentru negustorii ruși, care-și aduceau mărfurile la București. De la ei, vistieria domnească cumpăra blănuri multe și scumpe pentru voievod, pentru daruri către boieri și pentru peșcheșul îndatorat față de sultan și de dregătorii otomani. Astfel se știe că la 20 decembrie 1696 — anul cînd ființa biserica despre care e vorba —, vistieria a plătit 41.000 de taleri lui Profirie cupețul pentru samur, urmînd să-i mai dea încă 3000.⁶

Că la biserica Rușilor nu se slujea numai slavonește, o dovedește faptul că limba în care este tipărită Evanghelia dăruită ei de marele agă, este cea romînă.

3. G. D. Florescu, *Din vechiul București...*, București, 1935, p. 93.

4. G. Florescu, *op. cit.*, p. 43.

5. G. Bezviconi, *Insemnări bibliografice despre călătorii ruși în țările romine, în secolele XV-XVIII*, în «Analele Romîno-Sovietice» (Istorie), I, 1957, p. 67.

6. C. C. Giurescu, *Relațiile economice dintre romîni și ruși pînă la Regulamentul Organic*, în «Revista Istorică Romînă», XVII, 1947, fasc. 1-2, pp. 25-27.

Nevoia rușilor de a avea o biserică a lor în București se înțelege și prin faptul că pe vremea aceea limba românească înlătura vechiul grai slavonesc în biserică, de care rușii erau firește mai legați decât românii.

Chiar dacă nu știm încă unde se găsea această biserică, rămîne neîndoielnic că și rușii din București și-au avut un lăcaș al lor sub Brîncoveanu, tot așa cum grecii, armenii, catolicii, luteranii și alte neamuri de osebită lege își aveau fiecare pe a lor.⁷

PETRE Ș. NASTUREL

⁷ G. I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, București, 1899, p. 228, cunoaște la Mănăstirea Zlătari un paraclis cu hramul Sf. Andrei, unde «Rușii de cîte ori erau în București... veneau de se închinau». Răposatul istoric al Bucureștilor nu-și arată izvoarele. Credem că o știa din auzite de la cei bătrîni. Nu îndrăznim însă a lega de acest paraclis Evanghelia dăruită bisericii Rușilor la 1696.

DATE RECENTE ASUPRA BISERICII CREȘTINE DIN INDIA

În «Revista Patriarhiei din Moscova», nr. 3/1960, se găsește un articol foarte interesant, de 12 pagini, semnat de P. Urjuntev, licențiat în Teologie, privind Biserica creștină din India, — patria religiei budiste —, înființată înainte de debarcarea misionarilor catolici sau protestanți.

Datele le-am cules în cursul citirii articolului menționat, fără a le rîndui după materie.

Numărul creștinilor autohtoni este destul de mare și au organizația și ierarhia lor, cu bisericile și lucrurile lor sfinte. Așa, de exemplu, în partea de sud a Indiei, orașul Bangalore «este unul din cele mai importante centre ale creștinismului în India. În el sînt multe biserici creștine, în numărul cărora este grandioasa catedrală, care uimește prin mărimea și arhitectura ei».

În orașul Travankore, în partea de sud-vest se află seminarul pentru pregătirea clerului, și biserici de o mare vechime. «Biserica din îndepărtata Indie există neîntrerupt, păstrînd comoara credinței creștine aproape de la începutul creștinismului. Și într-adevăr, în suflet se naște sentimentul de respect înaintea acestor comunități creștine indiene, a căror confesiune, dacă nu este aceeași, în orice caz este foarte aproape de ortodoxism» (p. 49).

Tradiția întregii Biserici Ortodoxe, ca și cea existentă la creștinii indieni, este că Sfîntul Toma a propovăduit Evanghelia în India și a suferit martiriul într-o localitate nu departe de orașul Madras. Moaștele lui au fost luate în timp și duse în Mesopotamia sau Siria.

Tot în Travankore sînt indicate 7 locuri, unde au fost biserici fondate de însuși Apostolul Toma, și în cinstea acestui fapt s-au clădit alte biserici. Nu departe de acolo, într-o pădure deasă, se află — între ruinele părăsite ale unei localități — și ruinele unei biserici; creștinii localnici susțin cu adîncă convingere că această localitate a existat pe timpul Apostolului Toma.

Ca documente despre vechimea Bisericii creștine în India se păstrează de comunități, discuri de aramă cu inscripții gravate, a căror vechime este greu să fie pusă la îndoială. De asemenea, sînt considerate ca foarte vechi crucile sculptate pe lespezi de piatră, păstrate în biserica din Kottaiama.

Faptul că vechii creștini ai Indiei au dăinuit pînă azi, se datorește numărului mare de creștini din primele veacuri.

Informații mai bogate asupra acestor Biserici creștine din sudul Indiei există din veacurile V și VI, ea fiind strîns legată de Bisericile din Mesopotamia și Siria. Cînd și cum s-a început această legătură, este greu de spus. Probabil că acest început este legat chiar de faptul că Sfîntul Apostol Toma a propovăduit și în Siria și în Mesopotamia.

Este de altfel știut că în primele zece veacuri ale erei noastre, trei grupe de emigranți din Siria s-au stabilit în sudul Indiei, iar urmașii lor dăinuiesc pînă astăzi.

Comunitățile creștine din India au primit, în decursul timpului, episcopi din Siria și Mesopotamia, iar din punct de vedere administrativ erau supuse înalților ierarhi ai acestor țări. Așa se explică faptul că o mare parte de comunități creștine din India compun așa numita Biserică Siriană, cu limbă oficială siriană, în care sînt tipărite și cărțile de ritual. În parohiile în care nici urmașii emigranților sirieni nu mai cunosc limba siriană, s-a introdus de mult limba locului. «Clerul însă, și în zilele noastre știe limba siriană».

Din Siria și Mesopotamia s-au infiltrat cu timpul, în comunitățile indiene, monofizitismul și nestorianismul, și astfel s-au format parohii monofizite, nestoriene, lingă cele ortodoxe.

La sfîrșitul secolului XV, o dată cu așezarea colonialiștilor portughezi în India, au sosit și misionari catolici, iar mai tîrziu, în a doua jumătate a secolului XVIII, au urmat olandezii și apoi englezii, cu misionari protestanți.

Activitatea misionarilor a produs dezbinare în mijlocul vechilor creștini ai Indiei, a căror Biserică este intitulată: Biserica Ortodoxă Siriană de Răsărit a Indiei de Sud.

În anul 1909, această Biserică s-a separat de patriarhul iacobit al Siriei, care în încercările de împăcare ce s-au făcut după aceea, pretindea deplină supunere, condiție ce n-a fost primită. Astfel, s-a ajuns ca în anul 1934, la un sinod ținut în orașul Kottaiama, Biserica Indiană Creștină să-și voteze o constituție proprie, afirmîndu-și independența și — pînă la împăcare — se conduce de sinodul episcopilor, avînd în frunte un catolicos. Ea are șapte eparhii, cu 250 de preoți și 350.000 de credincioși. Viața bisericească a acestora este foarte intensă. Există obiceiul ca deodată să se săvîrșească două-trei Liturghii, pe altare diferite, una la altarul principal, în auzul tuturor, și două încet, pentru sine, la altarele alăturate.

Locașurile sfînte sînt cu pereți făcuți aproape numai din piatră și fără tavan, iar acoperișul din olane. Climatul tropical impune ca ușile și ferestrele să fie deschise în timpul slujbei.

Proscomidia se face pe Sfânta Masă, neavînd loc special. Aci se păstrează potirul, discul, steluța, lingurița și acoperămintele.

Venerarea icoanelor se poate socoti ca uitată, însă s-a păstrat venerarea crucii. Semnul crucii se face ca la apuseni. Cădelnița este aceeași, cu clopoței. În vechile biserici s-a păstrat pictura pereților și a icoanelor; în cele noi însă, aproape nu mai sînt. Excepție face marea catedrală din Neraname, în care pereții din fund ai altarelor sînt zugrăviți cu pictură nouă și împodobiți cu icoane.

După dorință, unii episcopi, preoți și enoriași împodobesc bisericile și casele cu icoane. Cu toate acestea, o venerare a icoanelor nu este și nici cîntări dedicate icoanelor și praznicelor rînduite în cinstea icoanelor, ca în Biserica Rusă.

Creștinii din India au cele șapte Taine, în centrul lor socotind Euharistia cu slujba liturgică. Psalmii ocupă mare loc în toate slujbele.

Preoții, la Liturghie și la adunările religioase, propovăduiesc de obicei despre sfințenia Bisericii, despre necuprinsa valoare a unirii noastre cu Hristos în Taina Sfintei Împărtășanii, despre însemnătatea celorlalte Taine, despre rugăciune și despre idealurile vieții creștine.

Ziua bisericească începe seara din ajun; sărbătorile și duminicile se face vecernia în ajun, iar utrenia, dimineața. Vecerniile sînt populate și solemne. Preoții și diaconii, îmbrăcați în rasă neagră, stau la o masă, în fața ușilor împărătești (fără epitrahil și felon) tot timpul vecerniei, și numai la citirea Evangheliei intră slujitorul în altar — episcopul sau preotul — și, punîndu-și epitrahilul, o citește pe analog, cu fața la popor. Vecernia ține o oră; ea constă mai ales din cîntări. Cînd este praznic și se strînge lume multă, se țin adunări de învățătură și se fac cîntări.

Utrenia ține ceva mai mult și constă în cea mai mare parte tot din cîntări. Ca și la vecernie, slujitorul intră în altar numai la citirea Evangheliei, restul timpului stînd la aceeași masă în mijlocul bisericii. Pînă se face proscomidia, diaconul citește din Vechiul Testament, sau se execută cîntări, iar credincioșii stau pe pardoseală.

Liturghia o slujește singur preotul sau episcopul. Cînd slujește episcopul, preoții stau în altar, numai cu epitrahilul, și iau parte la cîntări. Ipodiaconii și diaconii poartă orarele ca la ortodocși. «Vulturii», ce se pun sub picioarele episcopilor, nu există.

Ectenii ca la ortodocși nu sînt. Slujbele încep și se termină cu preamărirea Tatălui și a Fiului și a Sfîntului Duh. Simbolul credinței se citește în altar; după aceasta, se sfințesc Darurile. Cea mai mare parte din dipticele citite de diaconi în timpul slujbei cuprind nume de sfinți din epoca sinodului IV ecumenic, dintre care unii nu se găsesc în calendarul ortodox. «Majoritatea sfinților venerați în Biserica Indiei sînt din Vechiul Testament și din primele timpuri creștine» (p. 54). Nefiind loc special pentru proscomidie, nu se face nici ieșirea cu Sfintele Daruri; ele sînt însă înălțate din altar, în fața credincioșilor.

Pentru Liturghie se coc două prescuri din făină curată de grâu, cu aluat, una pentru agneț și alta pentru anaforă. Copia nu se întrebuițează. Vinul se pregătește din ajun, punînd apă peste stafide, pe care apoi le stoarce.

În momentele cele mai însemnate din slujbă, se trag clopotele și în biserică se sună clopoței. În timpul Liturghiei, sînt și momente de concentrare în tăcere.

Biserica Ortodoxă Indiană mărturisește prezența reală a Domnului Iisus în Taina Euharistiei, și pe Sfînta Fecioară Maria Născătoarea de Dumnezeu; la Liturghie sînt pomeniți sîntii, și pentru cei răposați se fac rugăciuni.

Copiii sînt botezați la 2-3 luni după naștere. Băieții au nași și fetele nașe. Botezul se face în biserică, sau în camera alăturată. Se citesc lepădările, iar în cristelniță se varsă cîteva picături de Sfînt Mir. Botezul se face în numele Sfîntei Treimi. După 40 de zile mama iese la biserică cu băiatul, iar cu fata, la 60 de zile după naștere.

Taina Mărturisirii se săvîrșește de obicei seara, sau înainte Liturghiei. Imbrăcînd rasa neagră, fără epitrahil, preotul stă jos pe pardoseală, de o parte, în fața altarului, iar penitentul aproape de el, în genunchi și rezemat cu coatele pe pardoseală. Se recomandă ca pregătire pentru spovedanie și împărtășanie, un post de trei zile și stăruință în rugăciune. Majoritatea creștinilor se împărtășesc o dată pe an, în Săptămîna Patimilor. Treptele ierarhiei sînt trei: episcop, preot și diacon; diaconul neavînd de zis ectenii, serviciul lui este aproape același cu al ipodiaconului.

Taina cununiei se săvîrșește în biserică și durează aproape o oră. Cununii de pus pe capul mirilor nu există.

Taina maslului se face foarte rar și durează trei ore.

Disciplinarea clerului se face prin epitimii și oprirea de la serviciu. Majoritatea preoților sînt căsătoriți. Căsătoria premerge hirotonia.

Cea mai mare parte la credincioșilor Bisericii Ortodoxe Siriene din sudul Indiei o formează urmașii vechilor creștini. În ultimii ani s-au format noi parohii în orașele: Madras, Delhi, Bombay și Colombo. Duminicile, bisericile sînt pline de credincioși. Bărbații stau pe dreapta, iar femeile pe stînga și în fața lor, mulțimea copiilor, care participă la cîntare.

La hramuri se strîng credincioși din parohiile vecine. Procesiunile se fac de obicei în jurul bisericilor.

Creștinii indieni sărbătoresc ziua nașterii și rar ziua numelui. Sărbătorile Apostolilor, profeților și sfinților primelor veacuri sînt în altă ordine decît în Biserica Rusă. Se țin cele patru posturi ale anului și, în plus, trei zile în amintirea postului ținut de locuitorii orașului Ninive, în lunile aprilie-mai. De asemenea, țin miercurea și vinerea, postul obișnuit și la noi. Prețuiesc peștele ca și carnea. În post nu se mănîncă ouă, lapte și derivatele lui. În mînăstiri se păstrează în Postul Mare, în prima și ultima săptămîna, zilnic, șase ore de tăcere.

Biserica Indiei aproape nu are sfinții ei naționali. Nu de mult a fost canonizat un episcop, Grigorie, din eparhia Neraname, care, — fără teamă de moarte —, îngrijea bolnavii în timpul epidemiilor, împărțea milostenii celor lipsiți, el ducându-și viața postind. A lăsat și scrieri.

În India există și activitate misionară a acestei Biserici Creștine Indiene. După anul 1935 s-a înființat o nouă eparhie ortodoxă. S-a înființat și un episcopat al misiunii acestei vechi Biserici.

«Fără îndoială că Biserica creștină din India, în decursul veacurilor a fost apropiată Ortodoxiei. Oficial, creștinii indieni resping monofizitismul și pe Eutihie, întemeietorul lui. Însă nu rar, oameni puțin informați se numesc monofiziți» (p. 60).

Principala deosebire a lor de Ortodoxie este că admit numai primele trei sinoade ecumenice, iar despre celelalte patru spun că nu le știu.

Respingînd cu totul monofizitismul, ei cîntesc totuși, ca sfinți, pe părinții acestei erezii.

Pr. AL. N. CONSTANTINESCU

A N I V E R S Ă R I

COMPOZITORUL NICOLAE LUNGU LA 60 DE ANI

Mereu tinăr sufletește, stăpinit de fiorul ultimei sale creații «Suita corală de cîntece haiducești din Oltenia», compozitorul, dirijorul și profesorul Nicolae Lungu n-a prins de veste că a împlinit 60 de ani.

I-au amintit, la 2 martie a.c., cu discretă melancolie, colegii de la Institutul Teologic Universitar din București, l-au sărbătorit cu lirism și entuziasm tineresc studenții teologi, l-au aplaudat și i-au urat ani mulți și fericiți, membrii și colaboratorii săi de la Corala Sfintei Patriarhii.

Surprins de aceste manifestări de simpatie, omagiale și spontane, sexagenarul nu și-a pierdut nici firea și nici cumpătul. Sînt unii oameni pe care, se știe, elogiile mulțimii îi descumpănesc. Stăpîn pe sine, maestrul Lungu a recunoscut cu mirare sorocul vârstei împlinite și adunîndu-și amintirile, a privit dirz spre anii care au trecut și cu strălucire în ochi spre anii viitori. Apoi, simplu și emoționant, ne-a destăinuit crezul său artistic închinat muzicii populare corale românești și armonizării muzicii psaltice, tradiționale, strămoșești.

«Am iubit poporul și cîntecele lui pe care mi-am străduit, spunea maestrul, să le armonizez, păstrîndu-le cu evlavie duhul lor nealterat, așa cum mi-au sunat mie din copilăria mea. Am vrut să fac mult mai mult pentru muzica noastră românească, dar am avut de înfruntat greutăți mari. Astăzi, la 60 de ani, cît ziceți că am, mă străduiesc să împlinesc visurile mele de creație din tinerețe...».

Maestrul a rămas puțin pe gînduri și poate că de undeva, dintr-o firidă a amintirii, îi răsărea în minte un ecou îndepărtat din lupta sa pentru promovarea cîntecului românesc, într-o vreme cînd gusturile muzicale ale epocii erau cu totul străine de creațiile artistice ale poporului de jos.

Desigur, drumul a fost greu și lupta a fost grea. Bătrînul de atunci în tainele muzicii, tinărul de astăzi în creațiile sale, profesorul Nicolae Lungu înscrie în letopisețul muzicii românești o pagină de glorie netrecătoare, realizată cu trudă și încununată cu recunoașterea unanimă, în-

țară și peste hotare, a frumuseții fără pereche a cîntecului popular românesc.

Compozitor, dirijor și profesor, maestrul Nicolae Lungu și-a făurit personalitatea sa artistică sub cerul acestor ipostaze și și-a dăruit în întregime ființa sa artei muzicale corale.

Petrecîndu-și copilăria într-un mediu folcloric bogat, sufletul său a vibrat plin de încântare la frumoasele melodii oltenesti, pe care mai tîrziu le-a cules și le-a armonizat cu neîntrecută măiestrie. Faima «Alunelului» său oltenesc a trecut de mult, după cum spunea însuși Prea Fericitul Patriarh Justinian, hotarele patriei noastre.

Duiosul «Cîntec de leagăn», cu ritm dublu, «Alei codrule fîrtate», adevărată frescă muzicală cu redarea sonoră a înălțimii pădurii, cîntarea suavă și idilică «Maria neichii Marie», «Hora cu strigături», plină de autenticitate folclorică, tinerețe și dinamism oltenesc, pastelul muzical plin de nostalgie și de vibrație sentimentală, intitulat «Tîrziu în toamnă», cele «Cinci cîntece oltenesti» pentru voce și pian, și acum, în urmă, «Suita corală nr. 1 de cîntece haiducești din Oltenia», lucrare de mare amploare muzicală, aprobată cu elogii de Uniunea compozitorilor romîni, sînt numai cîteva din creațiile maestrului Nicolae Lungu, menite să-i înscrie numele printre animatorii și fruntașii școlii naționale de muzică populară corală romînească.

Ca elev al Seminarului Central și student al Facultății de Teologie din București, profesorul Nicolae Lungu a deprins, ca nimeni altul, duhul slujbei ortodoxe și farmecul neîntrecut al cîntărilor psaltice tradiționale strămoșești, pe care iarăși le-a armonizat, dăruind Bisericii noastre o operă nepieritoare, «Liturgia psaltică», armonizată, deschizătoare de drumuri noi în acest domeniu.

De altfel, meritele agonisite de maestrul Nicolae Lungu în domeniul muzicii psaltice strămoșești sînt incontestabile, reușind să deschidă, cu lărga înțelegere și înalța binecuvîntare a Prea Fericitului Patriarh Justinian și cu aprobarea Sfîntului Sinod, o nouă epocă în istoria acestei vechi arte bisericești, care face frumusețea cultului nostru ortodox.

Lucrările de psaltichie tipărite în ultima vreme de Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, sub semnătura profesorului Nicolae Lungu și a colaboratorilor săi, dovedesc o dată mai mult activitatea bogată desfășurată în această direcție atît de nebagată în seamă în trecut.

Membru activ și subdirijor al Societăților corale «Carmen» și «Cîntarea Romîniei», creatorul și sufletul Societății corale «Romînia», în prezent director artistic al Coralei Sf. Patriarhii, profesorul Nicolae Lungu s-a afirmat ca un virtuoz conducător de cor, concertele sale de muzică populară romînească sau de muzică bisericească bucurîndu-se totdeauna de aprecierile cele mai elogioase.

Din școala maestrului Lungu au ieșit o serie întregă de profesori de muzică, artiști de operă și compozitori, care au în creațiile lor ceva din duhul și dragostea imprimată pentru muzică, de iubitul lor profesor. Se poate vorbi, fără exagerare, de un stil Nicolae Lungu, în armonizarea cîntecelor populare romînești și în special a cîntecelor psaltice tra-

diționale. De asemenea se poate vorbi despre un stil Nicolae Lungu în arta dirijorală, pedagogică și interpretativă.

Cronicarul de mâine va trebui să consemneze aspectele diferite și originale sub care s-a manifestat activitatea artistică creatoare a profesorului Nicolae Lungu.

Spre bucuria noastră, a tuturor, însemnăm aici că profesorul Nicolae Lungu este departe de a fi la sfârșitul carierii sale artistice. De pe culmea celor 60 de ani, maestrul ajuns la deplină maturitate artistică, privește cu încredere și optimism creator, viitorul, făgăduindu-ne noi și valoroase creații în domeniul muzicii corale românești. În prezent lucrează la o suită corală inspirată din folclorul balcanic, și are în proiect armonizarea unor noi cântări psaltice, pentru întregirea repertoriului coral al Sfintei noastre Biserici.

La 60 de ani maestrul se simte mai tânăr ca oricând. Ne-a mărturisit, cu emoție în glas, că secretul tinereții sale îl constituie dragostea față de popor, munca neprețetată și arta. Ca să rămânem tineri ne-a îndemnat să luăm pildă de la el.

Mi-am amintit versurile simple dar sincere, pe care studentul teolog din anul I, Vasile I. Cucu, le-a alcătuit cu acest prilej aniversar, încercând să redea sentimentele sărbătoritului :

«Ațiția ani trecură fără veste,
Cum au trecut aproape nici nu știu ;
Copilul de-altă dată nu mai este
În mintea mea e însă viu.

.
Ascult poporul simplu și îmi place,
Prin cântul lui mi-am făurit cântarea.
Acel ce-i din popor, cu el își face
În bucurie și-n nădejdi chemarea...».

Recitind aceste versuri am înțeles tinerețea maestrului... Trăgîndu-și seva din melosul popular, compozitorul Nicolae Lungu se cuminecă de fiecare dată, în taină, cu tinerețea poporului nostru. Contactul permanent cu pămîntul strămoșesc dă forțe noi creatoare compozitorului sărbătorit, adevărind peste vremi, și în lumea artiștilor, pilda legendarului Anteu.

Ascultînd la radio cîntecele populare armonizate de Nicolae Lungu, în interpretarea marilor formații corale din țara noastră sau a corurilor sindicale muncitorești, simți dragostea și aprecierea tuturor pentru comorile de artă și pentru clipele de deslătare, pe care sărbătoritul, prezent în actualitatea noastră muzicală, ni le dăruiește, din belșugul inimii sale, cu fiecare nouă creație.

În condițiile noi de viață din patria noastră, de libertate și de creație artistică, dorim din toată inima compozitorului Nicolae Lungu tinerețe fără bătrînețe, iar creațiilor sale viață fără moarte.

NOTA BIOGRAFICA ȘI BIBLIOGRAFICA

Spre știința cercetătorilor de mai târziu, ai vieții și operei compozitorului Nicolae Lungu, însemnăm aici datele următoare: Profesorul Nicolae Lungu s-a născut la 2 martie 1900, în comuna Dobridor, Raionul Calafat, Regiunea Oltenia, din părinți agricultori, muncitori harnici și oameni de omenie. Școala primară a urmat-o în satul natal. Copilăria i-a fost legănată de frumoasele melodii oltenesti. A absolvit Seminarul Central din București, cu diploma nr. 807/1920. În anul 1927 a fost declarat licențiat al Facultății de Teologie de pe lângă Universitatea din București, cu diploma nr. 12.140. În același an (1927) a absolvit și Conservatorul de muzică din București, cu certificatul nr. 388. La examenul de capacitate pentru titlul de profesor de muzică în învățământul secundar a ieșit primul pe țară, cu ordinul nr. 69.770 din 1929. A funcționat ca profesor de muzică la următoarele licee din Capitală: «Mihail Eminescu», «Aurel Vlaicu», «Sfântul Sava», «Seminarul pedagogic universitar Titu Maiorescu» și «Liceul nr. 11». A fost inspector general de muzică al învățământului secundar normal și seminarial. A fost timp de 16 ani cântăreț de strană și organizator de cor bisericesc timp de 21 de ani. A fost dirijor al Ateneelor populare, membru activ și subdirijor al societăților corale «Carmen» și «Cântarea României». A întemeiat și a condus societatea corală «România», pentru promovarea cîntecului popular românesc și a celui bisericesc, prin numeroase și reușite concerte în țară și peste hotare. Din anul 1945 și pînă în prezent este directorul artistic al Coralei Sfintei Patriarhii.

În învățământul universitar a fost numit conferențiar-suplinitor la Institutul Teologic Universitar din București, cu decizia Ministerului Cultelor nr. 45.176, publicată în «Monitorul Oficial» nr. 281 din 2 decembrie 1948; conferențiar la același Institut, pe data de 1 ianuarie 1949, în urma Decretului prezidial nr. 1891 din 1949, publicat în «Monitorul Oficial» nr. 25 din 31 ianuarie 1949; încadrat definitiv conferențiar universitar pe data 1 aprilie 1949, prin decizia Ministerului Cultelor nr. 9813 din 1949. În prezent este încadrat la conferința «Cîntare bisericească și ritual», prin decizia nr. 180 din 5 octombrie 1950, comunicată de Administrația Patriarhală, Serviciul Studii și Învățămînt, cu adresa nr. 22.449 din 1950.

A publicat în colaborare o serie întreagă de lucrări didactice muzicale pentru cursul secundar de toate gradele, între anii 1936-1940. A tipărit: «Indrumări metodice în predarea muzicii», București, 1939, 36 pagini; o broșură cu 15 coruri religioase și populare pentru cor mixt și bărbătesc, 41 pagini; broșura «Cîntece populare din Oltenia», pentru voce și pian, București, 1939, 20 pagini.

În calitate de conferențiar universitar a publicat următoarele lucrări (unele în colaborare), cu aprobarea Sfîntului Sinod și cu binecuvîntarea Prea Fericitului Patriarh Justinian, în Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă: Pr. prof. Gr. Costea, prof. I Croitoru și prof. N. Lungu,

Gramatica muzicii psaltice, București, 1951, 207 pag. ; prof. Nicolae Lungu și Protodiacon Anton Uncu, *Cântările Sfintei Liturghii și cântări bisericesti cu notație psaltică și lineară*, București, 1951 ; Pr. Gr. Costea, prof. I. Croitoru și prof. N. Lungu, *Vecernierul sau Cântările vecerniei de sâmbătă seara ale celor opt glasuri bisericesti*, București, 1953, 298 pag. ; prof. Nicolae Lungu, Pr. Gr. Costea și Pr. prof. Ene Braniște, *Utrenierul sau Cântările utreniei de duminică dimineața ale celor opt glasuri bisericesti, urmate de Svetilne și de Doxologii mari*, București, 1954, 575 pag. ; prof. Nicolae Lungu, *Liturghia Psaltică pentru trei voci egale* (litografiată), 1956 ; Nicolae C. Lungu, *Liturghia Psaltică, vechile melodii bisericesti tradiționale, transcrise pe notația lineară și armonizate pentru cor mixt*, București, 1957, 294 pag. ; Preot Grigore Costea, prof. Nicolae Lungu, Pr. prof. Ene Braniște, *Cântările Sfintei Liturghii și Podobiile celor opt glasuri*, București, 1960, 234 pag.

Tot în calitate de conferențiar universitar a depus și depune o intensă activitate în comisia muzicală de pe lângă Patriarhia Română, pentru uniformizarea cântărilor bisericesti.

Prof. Nicolae Lungu a dezbătut în revistele «Biserica Ortodoxă Română» și în special în «Studii Teologice», o serie întreagă de probleme de specialitate, referitoare la folclorul religios muzical, problema repertoriului bisericesc, uniformizarea cântării bisericesti, cântarea omofonă, tehnica recitativului liturgic etc.

O mențiune specială se cuvine activității dirijorale a maestrului Nicolae Lungu. Concertele sale date cu corul bisericii Anza din Capitală, au făcut epocă. De asemenea concertele date cu societatea corală «România», Corala Sfintei Patriarhii și Corul studenților teologi din București, unde a alcătuit un bogat repertoriu de cântări religioase și profane, clasice și populare, patriotice, sociale și de luptă pentru apărarea păcii. Un mare succes au avut concertele de exemplificare și de popularizare a muzicii psaltice armonizate, date în biserica Sf. Spiridon-Nou și în sala Institutului Teologic, pentru seriile preoțești venite să urmeze cursurile de îndrumare misionară și socială.

Cercetătorul operei compozitorului Nicolae Lungu va trebui să consemneze, de asemenea, o serie întreagă de coruri, ale altor autori, aranjate pentru cor mixt sau transpuse pentru cor bărbătesc de maestrul Nicolae Lungu. Nu trebuie uitat nici sprijinul și nici încurajarea permanentă pe care maestrul a acordat-o todeauna tinerilor compozitori, cîntîndu-le în prime audiții primele lor încercări corale.

GHEORGHE ALEXE

REVISTA REVISTELOR

1. Judecarea Sfântului Apostol Pavel și legăturile sale cu autoritatea romană. 2. Un studiu rusesc despre Bizanț și slavii de sud. 3. Traducerea Evangheliei în vechea slavă. 4. O Psaltire poloneză cu miniaturi din secolul XIII. 5. Patriarhul Nichifor și iconoclasmul. 6. Limba de sud a formării limbii românești.

1. JUDECAREA APOSTOLULUI PAVEL ȘI LEGĂTURILE SALE CU AUTORITATEA ROMANĂ. Sub acest titlu, N. Nicolșkii publică un articol în *Журнал Московской Патриархии*, I, 1960, pp. 67-74, Moscova, ca un comentariu la aniversarea a 1900 de ani de la plecarea Sfântului Apostol Pavel din Cezareea Palestinei spre Roma. După revelația de pe drumul Damascului, Sfântul Apostol Pavel devine un înflăcărat propovăduitor al învățăturii lui Iisus Hristos. Cu un devotament neprețuit a slujit pe Mântuitorul, fapt care l-a îndreptățit să spună despre sine: «...nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine» (Galateni II, 20). Convertirea Sfântului Apostol Pavel constituie unul din cele mai importante evenimente ale Bisericii Apostolice, fiind lumii pe marele «Apostol al neamurilor», pe interpretul esenței creștinismului, pe admirabilul făuritor al vieții bisericești. Acestuia îi datorează lumea păgînă, greco-romană, luminarea, adevărul învățăturii lui Hristos. Mai bine de douăzeci de ani, marele Apostol Pavel propovăduiește Evanghelia, mergînd din oraș în oraș, suportînd tot felul de greutăți, mai mult decît ceilalți Apostoli. După cele trei călătorii misionare

ale sale în Asia Mică și Elada, Sfântul Apostol Pavel ajunge în conflict cu creștinii din Ierusalim, care încă mai acordau însemnătate ritului iudaic. Denunțat și acuzat de evrei ca profanator al templului și dușman, instigator al mulțimilor, Sfântul Apostol Pavel trebuie să apară și să se apere în fața reprezentanților autorității cezariene, romane. Instituția supremă de judecată a evreilor era sanhedrinul, format din 72 de persoane, sub președinția marelui preot. În sfera de competență a acestui tribunal intrau problemele civile și penale. După cucerirea Palestinei de către romani, judecarea cazurilor penale și civile a continuat să fie exercitată de același organ, conform normelor teocratice ale statului evreiesc, cu excepția crimelor, care atrăgeau pedeapsa cu moartea. Centrul administrativ al Iudeei era la Cezareea, unde se afla procuratorul. Acesta avea dreptul de a da sentința pedepsei cu moartea (jus gladii — dreptul sabiei). În momentul întemnițării Sfântului Apostol Pavel, era procurator Felix. Alături Iosif Flavius cită și Tacitus spun despre el că era un om josnic și foarte crud.

Claudius Lisis trimite sub escortă pe Apostolul neamurilor la Cezareea, împreună cu o scrisoare, în care îi prezintă lui Felix învinuirile ce i se aduc Sfântului Apostol Pavel. Din ordinul procuratorului, deținutul e pus sub pază, pînă la venirea acuzatorilor. După cinci zile aceștia sosesc, avînd în frunte pe marele preot Anania și retorul Tertul. Marele Apostol e învinuit că e reprezentantul sectei Na-

zarienilor, «flagel al societății», insurgent, că atentează la ordinea publică (motiv politic), că a încercat să spurce timpul (motiv religios). În cuvîntul său de apărare, Sfîntul Apostol Pavel respinge toate acuzațiile. Felix amînă sentința, pentru a completa cercelările. Doi ani a durat această situație, după care Felix a fost înlocuit cu Festus Porcius. O dată cu venirea acestuia, reîncepe judecarea. Reprezentanții sanhedrinului îl învinuiesc pe Sfîntul Apostol Pavel (pe baza dreptului național evreiesc) de profanarea templului din Ierusalim și-i cer pedeapsa cu moartea. Festus a făcut ca judecarea să aibă loc după normele dreptului roman. Conform statutului juridic roman, Festus l-a găsit nevinovat și avea tot dreptul să-l elibereze, dar a ezitat să facă aceasta. Conform dreptului roman, Sfîntul Apostol Pavel se adresează cezarului, în calitate de cetățean roman (jūs appellandi Caesarem). Printr-o întâmplare fericită, la reședința procuratorului sosește regele Agripa și sora sa Berenice. În fața lor, învinutul din nou își susține nevinovăția, expunînd credința că Iisus Hristos este lumina, atît a poporului iudeu cît și a păgînilor.

Nevinovăția marelui Apostol este prea izbitoare, însă, deoarece făcuse uz de dreptul său de cetățean roman, de a apela la cezar, la începutul anului 60 e trimis din Cezareea spre Roma, unde va propovădui intens Evanghelia lui Iisus Hristos.

2. UN STUDIU ASUPRA BIZANȚULUI ȘI SLAVILOR DE SUD. Sub acest titlu, M. Zaborov prezintă în *Вестник истории мировой культуры*, 1, 1960, pp. 127-130, Moscova, lucrarea Каждан, А. П. и Литаврин, Г. Г., *Очерки истории Византии и южных славян*. М., 1958, 325 pp.

Imperiul bizantin și slavii de sud, care îi erau vecinii cei mai apropiați, au ocupat un loc proeminent în istoria medievală. Ei formează obiectul unei lucrări a lui A. P. Каждан și G. G. Литаврин: «E-seu asupra istoriei Bizanțului și a slavilor de sud», publicată la sfîrșitul anului 1958, și care poate fi considerată ca o încercare de a ne prezenta un studiu asupra slavilor de sud, împreună cu acela al civilizației bizantine (în cel mai larg înțeles).

Autorii și-au concentrat atenția asupra cultivatorilor pămîntului, a crescătorilor de vite, podgorenilor, artizanilor, și muncitorilor cu ziua, a căror muncă, în ultimă analiză, a creat civilizația bizantină. Trasînd

dezvoltarea socială și economică a Bizanțului de-a lungul etapelor succesive ale istoriei sale, autorii încearcă să descrie nu numai faptele eroice, ci înainte de toate viața populației muncitoare din Asia Minoră, Bulgaria, Serbia, Grecia și din alte regiuni balcanice. Carlea lor poate fi un minunat exemplu de felul cum o cercetare istorică și etnologică poate fi prezentată într-un singur studiu. O altă trăsătură însemnată a lucrării este și redarea detaliată a elementelor geografice, în cadrul cărora s-a dezvoltat civilizația bizantină. Aceasta constituie unul din principalele merite ale lucrării, avînd în vedere faptul că majoritatea lucrărilor asupra istoriei medievale — fie că tratează despre Anglia sau Spania, Franța sau Italia — ignorează complet situația geografică sau în cel mai bun caz o menționează în treacăt, în relațiile istorice în legătură cu bătăliile, campaniile militare etc. Autorii prezentului studiu au consacrat un capitol întreg descrierii detaliate a factorilor naturali în diferite regiuni ale Asiei Mici, ale Greciei — principalul teritoriu al imperiului bizantin în secolul al VIII-lea. Acest capitol descrie de asemenea așezările populației bizantine și stabilirea noii administrații provinciale, care a luat formă definitivă cînd s-a stabilit orînduirea feudală.

În prezentarea principalelor procese și fapte din istoria țărilor balcanice și a Asiei Mici în evul mediu, autorii au realizat o concepție armonioasă. Istoria Bizanțului este prezentată ca istoria unei țări feudale a cărei dezvoltare economică, socială și politică poate fi urmărită în diferitele ei etape. Prima perioadă de tranziție în istoria feudalismului bizantin, așa cum o prezintă autorii, se întinde din secolul al IV-lea pînă în secolul al VII-lea. Aceasta a fost perioada declinului orînduirii sclavagiste și formarea unității societății feudale — micile gospodării țărănești —, care și-a atins punctul cel mai înalt de dezvoltare în secolul al VIII-lea.

În primele trei capitole autorii arată cum contradicțiile economice crescînde în sînul orînduirii sclavagiste care-și găseau expresia în intensitatea crescîndă a luptei sociale în sînul imperiului, au dus la întărirea sistemului micilor proprietari independenți, tendință economică, progresistă pentru acea epocă. Încercările grupurilor reacționare din timpul domniei lui Iustinian de a stăvilii destrămarea sistemului sclavagist, au dus la rezultate tocmai opu-

se. Reduse la totală sărăcie, masele muncitoare luptau împotriva sistemului sclavagist, care-și trăise traul. Aceste procese au fost grăbite de migrațiunea triburilor învecinate, dintre care cel mai important era acela al slavilor. Definind limpede însenăntarea migrațiunilor slave, autorii arată că instalarea slavilor în Balcani și în alte părți ale imperiului bizantin zdruncina aparatul statului posesorilor de sclavi și mina economia sclavagistă, mărind în același timp numărul micilor gospodării țărănești libere.

În secolele care urmară, Bizanțul se dezvoltă din plin ca stat feudal (sec. VIII și XII). Autorii demarcează cu o linie bine definită perioada începutului feudalității bizantine (sec. VIII și X), când relațiile feudale erau încă în proces de formare, și următoarele două secole, când sistemul feudal ajunge la cea mai înaltă dezvoltare (capitolele 5-8).

Redînd minuțios natura specifică a apariției și creșterii feudalismului bizantin, autorii arată că extrema stabilitate a obștei sătești slavo-bizantine (această teză este confirmată prin datele «Legii cultivatorului», «Tratatul asupra impunerii dărilor» și alte documente din acea epocă), și alți cîțiva factori, explică de ce subordonarea țăranilor față de seniorii feudali a fost efectuată inițial într-un mod centralizat. Principala forță în subjugarea feudală a țăranilor, în secolul al IX-lea, a fost statul bizantin și principala formă prin care seniorii feudali au înrobît obștea a fost povara diverselor dări centralizate. Rezultatul acestui atac centralizat al seniorilor feudali a fost completa înrobire a țăranilor, care, în secolul al X-lea, deveniră servii statului. După părerea autorilor, rezultatul dezvoltării relațiilor agricole a fost marcat printr-o trecere treptată la sistemul patrimonial al exploatării feudale.

Autorii fixează perioada dintre sec. XIII-XV ca etapă finală în dezvoltarea feudalismului bizantin (capitolul 17). La sfîrșitul secolului al XII-lea, creșterea continuă a dreptului de proprietate pe o scară înaltă, a fost un factor influent în tendința spre descentralizarea politică. Consolidarea sistemului feudal patrimonial, însoțită de extinderea seniorilor feudali asupra țăranului și pămîntului său, stabilirea imunităților feudale etc., duseră la apariția iobăgiei în Bizanț, în secolul al XIII-lea.

Autorii prezintă de asemenea o concepție integrală a dezvoltării așezărilor bi-

zantine și slave de sud. Descriind viața urbană (capitolele 7, 17, 20 ș.a.), Kazhdan și Litavrin utilizează materialul arheologic și numismatic precum și izvoarele scrise. În secolele VIII și IX, după nivelul ridicat al perioadei precedente, viața urbană în Bizanț ajunsese la o slăbire, Constantinopolul rămînînd singurul centru de artizanat și comerț. La sfîrșitul secolului al IX-lea, mărfurile producției și economia monetară ofereau o bază pentru reinvierea vechilor și înființarea noilor orașe în Balcani și Asia Mică. Ridicarea orașelor de provincie, care concureau monopolul Constantinopolului, agrava descentralizarea politică a imperiului, a cărui economie depindea de consolidarea sistemului patrimonial. Totuși, progresul făcut de orașele de provincie, în secolele XI și XII, nu era suficient ca să le permită să joace un rol asemănător cu acela al orașelor occidentale. Un factor care, desigur, a exercitat o influență nefastă asupra dezvoltării urbane a Bizanțului — după autori — a fost afluența negustorilor italieni, cărora patronii — statul bizantin și nobilimea feudală (pp. 109, 245) — le asigurau mari privilegii. După cum arată autorii, cîteva elemente de «relații pre-capitaliste» pot fi întrezărite în Bizanțul feudal din secolele XIII-XV (p. 241), dar acestea afectau regiunile rurale în cea mai mare parte. Pe cînd statele feudale patrimoniale erau tot mai atrase în comerțul griului și altor produse agricole, prin negustorii genovezi și venețieni, provinciile bizantine, dintre care puține se bucurau de libertatea asigurată comunităților occidentale, erau slăbite de către seniorii feudali; artizanatul și negoțul grecesc erau subminate de către italieni. În capitolul 20, autorii prezintă istoria cetății dalmate Ragusa (Dubrovnik), a cărei economie, în secolele XIII și XIV, se baza pe industrie (construcții de nave, fabricarea armurilor etc.) și comerț (cu Bosnia, Serbia, Bulgaria, Spania, Italia, Bizanțul, statele arabe și turce). Ei notează în mod special semnificația progresului cultural făcut de această Veneție slăvonă, unde «cultura umanistică înflorea în toată splendoarea ei».

În această lucrare, se dă un loc de frunte studiului asupra culturii spirituale a Bizanțului. Documentîndu-se din lucrările scriitorilor bizantini (Photios, Psellos, Constantin Porfirogenetul), precum și din cronici și din alte izvoare și din cercetările specialiștilor sovietici (în special lucrările

lui V. N. Lazarev), în capitolul 9, autorii descriu caracteristicile de bază ale școlii și științei bizantine, ideologia religioasă, arhitectura, literatura și arta populară, arătând în mod convingător firele ce legau cultura spirituală a Bizanțului cu relațiile sociale și economice ce predominau în imperiu. Trebuie notată și excelenta analiză făcută aici, asupra rolului și rădăcinilor sociale ale ideologiei religioase în Bizanț. Totuși, capitolul are o lipsă omițând, în discuția asupra culturii bizantine, cultura bizantină ulterioară.

Se acordă un spațiu considerabil istoriei slavilor de sud. Capitolele 10-13 redau pe scurt dezvoltarea feudalismului, creșterea orașelor, trăsăturile specifice ale structurilor statului, în stătele slavilor de sud. Ei prezintă faptele cele mai importante din lupta slavilor împotriva invaziei nomazilor, împotriva clerului occidental și a seniorilor feudali. Printre capitolele cele mai interesante ale lucrării sînt acelea care descriu lupta slavilor de sud contra turcilor (capitolul 21) și căderea Constantinopolului (capitolul 22), în care autorii au făcut uz de numeroase materiale originale, cîteodată citîndu-le direct, alteori parafrazîndu-le.

Lucrarea oferă o interpretare nouă a cîtorva probleme din istoria luptelor politice și de clasă, în Bizanț. Astfel, în capitolul 18, care tratează despre rebeliunea zeloșilor, autorii prezintă faptele istoriei politice în directă legătură cu descrierea proceselor sociale și economice însemnate ale imperiului.

Scriind această carte, care se bazează în largă măsură pe propriile lor cercetări, autorii s-au documentat în același timp și din studii făcute de specialiștii sovietici și străini. Cum prezenta lucrare se adresează nespecialiștilor, ar fi trebuit dată mai multă considerație concluziilor savanților ale căror vederi diferă de ale autorilor.

De pildă, M. Y. Siuziumov respinge ideea existenței unei rente centralizate feudale la începuturile Bizanțului. *Византинский Временник*, t. 10, 1956, iar N. V. Pigulevskaya nu împărtășește punctul de vedere al autorilor, cu privire la rolul păturilor sociale urbane în lupta de clasă din sec. IV-VI. (*Пигулевская, Н. В., Византия и Иран на рубеже, VI и VII в. в., М., — Л., 1948*).

Lucrarea lui A. P. Kazhdan și G. G. Litavrin oferă o interpretare amplă și profund marxistă a problemelor de bază în istoria Bizanțului. Ea va atrage în chip ne-

îndoielnic atenția nu numai a specialiștilor în acest domeniu, dar și a celor care se interesează de istoria culturii.

3. *TRADUCEREA EVANGHELIEI ÎN VECHEA SLAVĂ*. K. Horálek (*La traduction vieux-slave de l'Évangile, sa version originale et son développement ultérieur*, pp. 267-284), în «Byzantinoslavica», 2, 1959, Praga, consideră că istoria traducerilor Evangheliei în vechea slavă constituie unul din principalele capitole ale culturii vechi slave. Cele mai vechi manuscrise ale Evangheliei vechi slave datează de la începutul secolului XI. Textul vechi slav suportase deja înainte de acest secol o transformare. Versiunea cirilo-metodiană a Evangheliei și alte texte biblice de manuscris, nu au păstrat forma lor inițială. S-au tradus Evanghelia și Psaltirea, nu în întregime, ci numai în funcție de necesitățile de cult. Evangheliarul nu e exclus a fi fost tradus în timpul vieții lui Constantin. În genere, Evangheliile cele mai vechi care s-au păstrat, Assemanianus, Evanghelia lui Sava, Evanghelia lui Ostromir, sînt o continuare directă a traducerii originale, bazîndu-se pe sistemul pericopelor. În manuscrisele Evangheliei vechi slave se găsesc elemente lingvistice, care e posibil să aparțină grupului slav occidental. Terminologia fundamentală a religiei creștine la slavi, în ansamblul său, e omogenă pentru toți slavii (molitva, iskusenie, ispovedatie). Acești termeni prin activitatea lui Constantin și Metodiu au pătruns la slavii occidentali în Moravia, Panonia și mai tîrziu și la ceilalți slavi.

Se presupune că în unele locuri Evanghelia a început să fie tradusă, la slavii occidentali, înainte de secolul X. Legenda moravo-panoniană, din *Viața lui Constantin*, cap. 8, că acesta ar fi găsit în Crimeea o Evanghelie și o Psaltire, scrise în limba rusă, e înțeleasă altfel astăzi.

Avem de-a face cu texte slave, scrise cu alfabet grec, adaptat la necesitățile slave (un fel de chirilică veche), care au putut pătrunde în Bulgaria, în ținuturile occidentale ruse ale litoralului. Conform acestei concepții, opera lui Constantin ca traducere, n-ar fi decît continuarea unor traduceri mai vechi.

Textul Evangheliei vechi slave care s-a dezvoltat în mediul apusean slav e diferit de cel oriental. În Moravia, acest text a fost transpus după textul latin, iar în Orient după textul grecesc. Traducerea veche slavă e superioară textelor ulterioare,

în ceea ce privește construcția frazelor și structura sintetică.

Adeoseori, în timpul lucrului, copistul adoptă ordinea cuvintelor după topica versiunii grecești. Traducerea nu s-a efectuat după un singur text grecesc, ci după diferite tipuri de texte. S-au făcut corectări chiar în perioada copierii manuscriselor. Cartea Rut a fost revizuită după versiunea alexandrină. Textele cele mai diferite între ele provin mai ales din mediul bogomilic. Nu trebuie supraestimate arhaismele textelor bogomilice. Textele glagolitice din mediul catolic croat sînt îndepărtate mai mult de versiunea primă, ele au frecvente latinisme. Ele poartă urmele revizuirii efectuate după Vulgata. Traducerile biblice vechi slave nu au fost făcute de călugării croați fără legături cu sfera occidentală. Textele croate nu au avut o legătură directă totdeauna cu textele originale chirilo-metodiene. Probabil că s-au introdus texte provenind din mediul glagolitic macedonean, pînă în secolul X, chiar și mai tîrziu. Cercetătorii deschișători de drum în cercetarea problemelor de morfologie, fonetică, ortografie a textelor vechi slave, sînt ruși. Îndeosebi G. A. Voskresenskij a clasificat textele Evangheliilor și Faptele Apostolilor în patru grupe de redactare. El s-a bazat pe textul Evangheliei Sfîntului Marcu, pe care a publicat-o după manuscrisele fundamentale ale celor patru redacții. În prima grupă el a pus alături de manuscrisele secolului al XI-lea, Evanghelia din Galiția (1134), pe care o consideră ca text de bază. Cel de al doilea grup e compus după aprakos ruse, care nu conține decît pericope pentru duminici și zile de sărbătoare. Printre ele se numără Evanghelia lui Jurjev, a lui Mstislav și altele de acest gen. Cel de al treilea grup e format dintr-un grup de manuscrise, în frunte cu Noul Testament, atribuit Sfîntului Alexei. Ultimul grup e acela al textului oficial, în care intră un mare număr de manuscrise datînd de la sfîrșitul secolului al XIV-lea. Voskresenskij s-a lîmitat la manuscrisele bibliotecilor ruse.

Jadic era de părere că vechea traducere slavă a Evangheliei ca și alte părți din Biblie, s-au realizat lent și că nu poate exista nici o redacție sistematic independentă. Celui de al doilea grup îi aparțin în afară de cele rusești aprakos, cîteva Te-treavanghelii, dintre care se remarcă aceea de la Tirnovu. Grupul se distinge de celelalte printr-un puternic purism lexical.

Cel de al patrulea grup s-a efectuat într-un mod unificat și se prezintă ca o adaptare metodică după textul oficial grecesc. Această redacție e opera unei mișcări religioase din a doua jumătate a secolului XIV. Textul ei s-a răspîndit mai tîrziu în sud la toți slavii ortodocși și a devenit baza edițiilor slavone tipărite ale Noului Testament și ale întregii Biblii.

Din forma sa milenară în Biserica de Răsărit, textul slavon vechi nu s-a diferențiat decît foarte puțin. S-a păstrat un mare număr de vechi particularități în ceea ce privește sintaxa, iar unele diferențe semantice au dispărut.

4. O PSALTIRE POLONEZĂ CU MINIATURĂ DIN SECOLUL XIII. În «Kwartalnik historii kultury materialnej», 2, 1959, Varșovia, Kazimierz Jasinski, într-un articol de 25 de pagini și 24 reproduceri, analizează desenele și miniaturile unui manuscris din Biblioteca Universitară din Wrocław, purtînd cola I Q 233. Manuscrisul e o Psaltire, valoarea lui conține nu numai pentru literatura poloneză, dar și pentru cea germană. Ilustrarea calendarului din manuscrisul Psaltirei cuprinde semnele zodiacului și ocupațiile din fiecare lună. Manuscrisul provine din Silezia, probabil din Mînăstirea Sfînta Clara din Wrocław. Din analiza paleografică reiese că a fost scris la sfîrșitul secolului XIII sau începutul secolului XIV. Ilustrațiile Calendarului, contemporane cu manuscrisul, datează din aceeași epocă, fiind cele mai vechi de acest gen în iconografia poloneză de calendar. Compararea ocupațiilor din toate lunile, conținute în acest manuscris, cu ciclurile lunare franceze și germane, demonstrează afinitatea lor față de ciclurile germane descrise de A. Haseloff (*Eine thüringisch-sächsische Malerschule des 13. Jahrhunderts*).

O asemănare frapantă există între ciclul din Wrocław și grupul de cicluri turingo-saxone, cărora aparțin manuscrisele descrise de Haseloff (ms 9, 10) și ciclul lunar cuprins în Psaltirea din Magdeburg. (Descrierea exactă a acestuia din urmă se găsește în lucrarea francezului Leroquais, *Les manuscrits latins des Bibliothèques Publiques de France*, t. I, II, Paris, 1940-1941).

Caracteristic pentru grupul saxon de manuscrise ilustrate e faptul că alături de ocupațiile agricole ale oamenilor, găsini

scene cu indicații igienice și medicale. Aceste scene cu caracter medical sînt rare în iconografia calendarului, cu toate că le înfîlnești în afară de grupul saxon. În manuscrisul de la Wrocław, ocupațiile de peste lună sînt de tip identic cu cele din grupul saxon. Această identitate de tip e evidentă, dacă se compară ciclul din Wrocław cu cel din Psaltirea din Magdeburg. Ciclul de la Wrocław e o imitație a ciclului saxon. Nu se poate dovedi totuși că miniaturile manuscrisului silezian ar fi fost luate direct ca model după manuscrisele descrise de Haseloff sau cele descrise de Leroquis. (Psaltirea din Magdeburg datează din 1276). Modelul saxon rămîne încă necunoscut.

Scenele cu conținut igienic și medical din ciclul de la Wrocław reprezintă o lăsarare de sînge, o baie de aburi, și administrarea unui tratament. Haseloff a încercat să explice prezența acestor scene în iconografia de calendar, văzînd în ele grija și necesitatea, periodic repetate din an în an, în lunile indicate, a unor realități sociale. El a fost singurul care a încercat să explice existența scenelor de acest gen în iconografia calendaristică. Kazimierz Jasinski, autorul articolului din revista poloneză, susține că scenele de îngrijiri igienice și medicale își găsesc explicația în poeziile cu conținut medical, care cuprindeau recomandări de igienă și dietă. Aceste poezii au fost extrem de populare în secolele XV-XVI, avîndu-și originea în Regimen sanitatis Salernitanum, datînd din cea de a doua jumătate a secolului XII. Între subiectul poeziilor medicale, al pieșelor în versuri, și scenele medicale din calendar, există o mare potrivire. Scenele din calendar în care sînt prezentate sfaturile igienice și medicale reprezintă recomandările din poeziile menționate. Îndeosebi scena care figurează pentru luna mai, trebuie interpretată ca reprezentînd nu un caz de boală, ci ca o indicație de tratament profilactic.

Ilustrația de manuscrise religioase poloneze are în Psaltirea din Biblioteca Universitară din Wrocław un exemplar valoros cu evidente preocupări sociale, grija pentru sănătatea poporului.

5. PATRIARHUL NICHIFOR ȘI ICONOCLĂSMUL. Retragerea Patriarhului Nichifor (806-815) la începutul celei de a doua persecuții iconoclaste a lăsat în umbră mult timp personalitatea sa, care nu

e de loc banală. Pélodidas Stéphanou, S.J., prezentînd în «*Orientalia christiana periodica*», Roma, vol. XXV, I, II, 1959, cartea: Paul J. Alexander, *The Patriarch Nicephorus of Constantinople. Ecclesiastical Policy and Image Worship in the Byzantine Empire*. «Oxford The Clarendon Press», 1958, XII+287 pp., consideră că trebuie reconsiderată figura acestui mare patriarh, reprezentant autentic al spiritului creștin ortodox.

Controversele hristologice au influențat atitudinea autorilor față de icoane. Primele capitole ale cărții lui Paul J. Alexander ne redau desfășurarea picturii religioase și a cultului icoanelor pînă în secolul IX și aspectele doctrinale ale acestei probleme. Clement Alexandrinul și Origen văd în sufletul creștinului dumnezeiescul «chip» al Creatorului. În măsura în care monofiziții se opuneau reprezentării chipului lui Hristos, ei micșorau rolul firii omenești. Sfințul Ioan Damaschin leagă într-un chip de nedespărțit problema icoanelor de doctrina hristologică.

Capitolele 3 și 4 ne dau elementele de biografie ale patriarhului Nichifor, viața sa civilă, alegerea sa prin voința preponderantă a împăratului, controversa sa cu studii și raporturile dintre el și Leon III. Presiunile și intrigile lui Leon III au constrâns pe patriarh să se retragă. Cel de al șaselea capitol cuprinde studiul detaliat al sinodului iconoclast ținut în 815, persecuția împotriva ortodocșilor și soarta patriarhului după exil. Paul J. Alexander restabilește ordinea textelor și cronologia. Ca adaos a redat un foarte bun rezumat al lucrării *Refutatio et eversio*, opera cea mai expresivă a personalității patriarhului. Ultimul capitol e consacrat iconologiei lui Nichifor. P. Stéphanou respinge afirmațiile lui Paul J. Alexander că lumea creștină «a moștenit de la păgînism concepția simbolică a icoanei».

În această privință, patriarhul Nichifor e clar și concludent: «Cei care afirmă, scria Nichifor, că creștinii s-au adresat icoanelor ca și idolilor, ignoră natura obiectelor venerate ca și intenția celor care le venerază» (P. G. 100, 613).

Ortodocșii recunoșteau o participare la esența prototipului, văzînd în Verbul divin chipul perfect și consubstanțial al Tatălui. Ei revendicau legitimitatea funcției anagoge ca a imaginii, a chipului. În acest sens Nichifor scria: «Cel mai perfect nu

suprimă pe cel mai puțin perfect. Astfel Arhanghelii nu exclud îngerii».

Nichifor nu e nici un teoretician abstract al iconologiei, nici un virtuoz al dialecticii. Ceea ce dă o vigoare irezistibilă respingerii sale a iconoclasmului, mai ales în *Refutatio et everstio*, e atacul de fond contra erorilor doctrinare. Scriitorul respinge «falsa regulă a credinței propusă de apostoli, care au părăsit Biserica universală și apostolică pentru a adera la o doctrină străină și a răsturna planul mântuirii al Verbului lui Dumnezeu».

Fără a fi complet, volumul aduce ceva nou în cunoașterea patriarhului Nichifor și constituie un îndreptar indispensabil pentru utilizarea scrierilor unui patriarh iubitor de icoane.

6. *LIMITA DE SUD A FORMĂRII LIMBII ROMINEȘTI*. Academicianul E. Petrovici, *Problema limitei sud-vestice a teritoriului de formare a limbii românești*, pp. 79-83, în «Limba română», 1, 1960, București, completează pe balcanologul Henrik Baric, în problema enunțată.

Henrik Baric, fostul director al Institutului de balcanologie din Sarajevo, a publicat sub titlul *Albanisch, Romanisch und Rumänisch*, un studiu în «Godisnjak, knj», 1, Balkanološki institut, Knj 1, Sarajevo, 1957, pp. 1-16, în care consideră eronată teza susținută de Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, 1, Les origines, Paris, 1901, p. 293, conform căreia limba românească s-ar fi format pe un teritoriu care se întindea spre vest până în apropierea Dalmației. Limba românească este esențial diferită de dalmată, iar ceea ce le este comun, e fondul general al tuturor limbilor romanice.

De asemenea, vechile elemente romanice ale limbii albaneze prezintă trăsături comune cu româna. Albanezii au trăit în a-

propierea teritoriului de formare a limbii românești. H. Baric consideră că spre «estul spațiului sud-dunărean și nu spre vest trimite, în perioada următoare (aceea a contactului slavo-român) și cel mai vechi strat slav al limbii românești care prezintă trăsături bulgare și nu sirbești».

După H. Baric, apropierea între albaneza veche și romanica din care se va dezvolta limba românească a avut loc acolo unde zona românească a Peninsulei Balcanice prezenta cea mai mare lărgime: sud-estul Panoniei, Moesia Superior, Dacia Ripensis, Dacia Mediterranea și vestul Bulgariei, estul Serbiei și nordul Macedoniei.

Din această zonă strămoșii albanezilor au împrumutat cele mai vechi elemente romanice ale albanezei, care prezintă trăsături românești. La expunerea lui H. Baric, academicianul E. Petrovici adaugă, subliniind, că nu lărgimea zonei romanizate e importantă, ci intensitatea romanizării de aici. Elementele slave ale limbii române, care au trăsături fonetice bulgare orientale, fac să se excludă părțile centrale ale Peninsulei Balcanice din teritoriul pe care s-a vorbit romanica, ce stă la baza limbii române. Graiurile slave din aceste regiuni sînt forme de tranziție de la bulgară la sîrbă. Teritoriul de formare a limbii românești nu atinge Dalmația. Migrația păstorilor români explică prezența românilor în Albania, Dalmația și Grecia.

Toponimia românească din părțile sud-vestice ale Peninsulei Balcanice e de formație recentă. Bizantinii și slavii de sud știau că românii (vlahii) din părțile sudice și vestice ale peninsulei sînt veniți din nordul Dunării. Acest fapt e pledat de numele de βλάχοι, pe care grecii l-au împrumutat de la slavii de sud. Între greci și români, în evul mediu timpuriu se aflau slavii de sud.

LECTOR

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI

ARHIEPISCOPIA BUCUREȘTILOR

† PREOTUL DUMITRU CRISTESCU

În dimineața zilei de 31 iulie 1960, a încetat din viață preotul Dumitru Cristescu, vrednic slujitor la biserica Sf. Vineri-Herasca din București.

Născut în comuna Zăvoieni-Vilcea, la 24 iunie 1899, după terminarea claselor primare, a urmat cursurile seminarului Sf. Nicolae din R. Vilcea, pe care l-a terminat în 1921.

La 24 noiembrie 1921 a fost hirotonit preot pe seama parohiei Măciuca-Bocșa din Vilcea.

A urmat cursurile Facultății de Teologie din București, pe care le-a terminat în 1929, obținând titlul de licențiat în Teologie și apoi pe cel de doctor în Teologie.

În toamna anului 1929 fiind recomandat de decanul Facultății de Teologie, a obținut, prin Patriarhia Română, o bursă la Facultatea de Teologie Protestantă din Montpellier, unde a urmat cursurile acestei Facultăți pînă în toamna anului 1930, cînd a obținut din nou bursă de la Patriarhia Română, pentru Facultatea de Teologie Catolică din Strasbourg.

La 1 septembrie 1931, după venirea în țară, a fost numit preot deservent al catedralei Sf. Episcopii a Rîmnicului, iar la 1 decembrie același an i s-a încredințat oficiul de Consilier referent la Secția Culturală a Sf. Episcopii a Rîmnicului și Noului Severin, unde a funcționat pînă la 1 octombrie 1937, cînd a fost transferat ca preot slujitor la biserica Sf. Vineri-Herasca din Capitală, unde a slujit pînă în ziua cînd Dumnezeu l-a chemat la El.

La 1 decembrie 1937 a fost numit misionar eparhial la Arhiepiscopia Bucureștilor, iar la 1 februarie 1938 i s-a încredințat postul de consilier

la Secția Culturală a Sf. Arhiepiscopii a Bucureștilor; unde a funcționat pînă la 1 septembrie 1940.

Om al cărții, a elaborat valoroase lucrări, iar scrisul lui a îmbogățit paginile revistelor bisericești: «Renașterea», «Apostolul», «Glasul Bisericii», «Biserica Ortodoxă Română» și altele.

În tot timpul vieții sale a exercitat misiunea preoțească, cu prisosință, în cele trei atribuții ale ei: harismatică, didactică și îndrumătoare.

O viață de credință, de muncă și de strădanie neobosită, o pildă pentru toți de entuziasm și îndeplinirea datoriei.

Ca preot și-a făcut datoria cu toată conștiinciozitatea, urmînd cuvîntelor Sf. Apostol Pavel, care spune: «*Slujba ta, fă-o deplin*», printr-o oficiere demnă a slujbelor religioase și prin predicarea cu căldură a cuvîntului lui Dumnezeu.

Ca consilier bisericesc și-a îndeplinit cu rîvnă chemarea și a răspuns cu vrednicie încrederii acordate de înalta autoritate bisericească.

Rîvna, corectitudinea și cinstea cu care a slujit Biserica, au îndreptățit conducerea bisericească să-l cinstească, după cuviință, cu distincțiile și rangurile ce se pot acorda preoților: sachelar, iconom, iconom stavrofor și apoi consilier onorific al Prea Fericitului Patriarh Justinian.

Prohodirea, după rînduială, s-a săvîrșit la Mînăstirea Pasărea, în ziua de 2 august 1960, de un sobor de preoți și diaconi în frunte cu P.C. Preot Alexandru Ionescu, vicarul Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor; delegat de Prea Fericitul Patriarh Justinian.

Cu prilejul tristei ceremonii, au rostit cuvîntări: P.C. Preot Alexandru Ionescu, din partea Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor, P.C. Preot Gh. Soare, parohul bisericii, și dl. Gh. Niculescu, epitrop, în numele consiliului parohial și al credincioșilor.

Evocînd memoria vrednicului slujitor al Bisericii, P.C. Preot Gheorghe Soare a spus, între altele, cele ce urmează:

«Este astăzi a treia zi, în care ușile bisericii Sf. Vineri-Herasca din București, îmbrăcate în haină cernită, vestesc credincioșilor închinători, trecerea la cele veșnice a fostului nostru împreună-slujitor, preotul Dumitru Cristescu.

Este astăzi a treia zi, în care clopotele Bisericii noastre plîng din oră în oră pierderea pe neașteptate a slujitorului ei.

De data aceasta, ele n-au mai vestit începutul slujbei pe care el o oficia cu rîvnă și cucernicie, spre slava Domnului și mîntuirea credincioșilor, ci trecerea la cele veșnice a slujitorului.

Este astăzi a treia zi de cînd credincioșii și închinătorii urcă și coboară treptele sfîntului locaș, rugîndu-se și aprinzînd o luminare pentru odihna sufletului păstorului lor duhovnicesc și fratelui nostru întru Domnul.

Adunați acum în jurul corpului neînsuflețit al celui ce a fost în viață preotul Dumitru Cristescu, noi, colegii și împreună-slujitorii lui în cele ale preoției am venit să-i aducem cel din urmă salut și să ne luăm cu toții rămas bun de la cel cu care împreună am slujit 23 de ani, împăr-

tăşindu-ne din acelaşi Sfânt Potir cu Trupul şi Singele Mîntuitorului Hristos, la Sf. Liturghie.

Iată, s-a plinit astăzi cuvîntul Eclesiastului, care zice: «*Şi m-am întors ca să încetez, cu inima mea, toată osteneala cu care m-am, osterit sub soare*» (Ecles. II, 20).

Improspătînd cele de mai sus, în legătură cu viaţa şi faptele fratelui nostru, plecat dintre noi, noi preoţii am încercat să răspundem pe cît am putut, la îndemnul pe care el însuşi în chip tainic ni-l face în aceste momente, după cîntarea bisericească: «*...Iar cînd veţi cînta acestea, aduceţi-vă aminte de mine, cunoscutul vostru de altădată, că de multe ori am intrat şi împreună am cîntat în casa Domnului...*».

Iar voi, iubiţi credincioşi, pe care adormitul, în timpul păstoriei ca preot, v-a sfinţit cu harul Sfinţelor Taine şi v-a povăţuit spre o viaţă morală, ascultaţi în chip tainic de la el, în aceste clipe, cuvintele din aceleaşi cîntări: «*Rămîneţi sănătoşi, prietenilor şi fiilor; mîntuiţi-vă, fraţilor, mîntuiţi-vă, cunoscuţilor; că eu plec în calea mea; şi faceţi amintire de mine cu cîntare...*».

Să nu uităm — însă — că dumnezeiasca noastră religie creştină are în învăţătura ei dogma învierii şi a nemuririi, care ne dă siguranţa că, după trecerea din această viaţă, urmează trăirea spiritului în veşnicie.

Aducînd iubitului nostru frate şi împreună-slujitor ultima sărutare, să rostim cu cîntarea noastră ortodoxă: «*Pămîntule, deschizîndu-te acum, primeşte pe cel plămuit din tine mai înainte, cu mîna lui Dumnezeu, că iată se întoarce iarăşi la tine, născătorul lui; căci Dumnezeu a luat ceea ce a fost după chipul Lui; primeşte şi tu, ce este al tău*».

Iar Tu, Doamne, Dumnezeule veşnic, pe acesta care a lăsat lumea în care l-a vieţuit cu cucernicie, cu dreptate şi cinste, aşează-l în latimea celor vii, unde se revarsă riurile desfătării spirituale şi unde izvorăsc izvoarele veşniciei!».

ASISTENT

SFINŢIREA BISERICII DIN SATUL BOLOVANI, RAIONUL TITU

Biserica satului Bolovani, din Raionul Titu, Regiunea Bucureşti, are o vechime de peste 125 de ani.

Cuprinsul pisaniei arată că această sfîntă şi dumnezeiască biserică «s-au început la leatu 1835, luna lui Iulie 8 şi s-au sîrşit la leatu 1836 dat: 27.

Kir Arghiris : Ion Zugravu și reparată la leatu 1914 (Tudor Zidaru și Gheorghe Zidaru)».

În urma cutremurului din 1940, vechea biserică ajunsese că aproape nu se mai putea sluji într-însa.

Grinzile de lemn de sub turlă erau frînte, din care cauză turla sta să cadă ; bolțile în mare parte erau deteriorate, chipurile sfinților de pe perete aproape nu se mai cunoșteau.

La chemarea inimosului și vrednicului paroh, Părintele Ilie Ștefănescu, credincioșii respectivi, în frunte cu membrii consiliului și epitropiei parohiale, au hotărît, prin anul 1957, să repare sfîntul locaș.

Devizul lucrărilor de reparație a sfintei biserici și cel al lucrărilor de pictură s-au ridicat la suma de peste 62.000 lei.

Oamenii au pornit la lucru și pînă la urmă au reușit să refacă complet sfînta biserică, redîndu-i frumusețea cea dintîi. Lucrarea s-a făcut cu sprijinul enoriașilor respectivi, la care a contribuit și Sfînta Arhiepiscopie a Bucureștilor cu suma de 7.000 lei.

În ziua de 16 octombrie 1960 s-a oficiat slujba de sfințire a bisericii.

Serviciul religios a fost oficiat de un sobor de preoți în frunte cu P.C. Preot Alexandru Ionescu, vicar al Sfintei Arhiepiscopii a Bucureștilor și Arhid. Iordan Niculescu și Evghenie Dascălu de la catedrala Sfintei Patriarhii.

După oficierea slujbei de sfințire, P.C. Preot Nae Napoleon, prototiereul Raionului Titu, a dat citire documentului care cuprinde, în scris, evenimentul petrecut în viața acestei parohii.

Iată cuprinsul lui :

«Acest sfînt locaș, închinat Sfîntului Mare Ierarh Nicolae de la Mira Lichiei, ridicatu-s-a în anul 1835 de către «locuitorii din sat și alți din alte părți», și s-a reparat la leatu 1914.

Avînd absolută trebuință de reparații la zidărie și refacerea picturii, cu ajutorul lui Dumnezeu și din inițiativa preotului paroh și a consiliului parohial ca și prin obolul tuturor enoriașilor comunei Bolovani, Raionul Titu, reparatu-s-au toate stricăciunile zidului și făcutu-s-au pictura din nou în tehnica frescă în întreaga biserică între anii 1958-1959, în zilele Prea Fericitului Părinte Justinian, Patriarhului Bisericii Ortodoxe Romîne, care în grija sa deosebită față de Biserica ce o păstorește, n-a uitat nici acest Sf. Locaș și l-a ajutat prin Sf. Arhiepiscopie a Bucureștilor cu suma de lei 7.000.

Sfînțitu-s-a în ziua de 16 octombrie 1960 de către Prea Cucernicul Preot Vicar Alexandru Ionescu, delegatul Prea Fericitului Părinte Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romîne, fiind înconjurat de un sobor de Prea Cucernici Preoți și Diaconi.

Cuvine-se a se scoate în evidență munca deosebită și multa dragoste de care au dat dovadă cei ce au lucrat în consiliul, epitropia și comitetul parohial pentru împodobirea acestei sf. biserici.

Fie ca Domnul Dumnezeu să răsplătească tuturor aceluia care au ajutat la reînnoirea acestei biserici».

S-a oficiat după aceea Sfânta Liturghie, predica zilei fiind rostită de Preotul M. Andronescu-Cornăţel.

După oficierea Sfintei Liturghii, a luat cuvîntul P.C. Nae Napoleon, Protoiereul Raionului Titu, care a evidenţiat lucrarea credincioşilor din satul Bolovani, în frunte cu vrednicul lor păstor sufletesc, Preotul iconom stavrofor Ilie Ştefănescu.

În continuare, P.C. Protoiereu a arătat că preoţii şi credincioşii Raionului Titu sînt vrednici ostenitori nu numai în slujba Sfintei Biserici strămoşeşti, dar şi în susţinerea tuturor lucrărilor de folos obşteşc.

A luat apoi cuvîntul Părintele paroh Ilie Ştefănescu, care a făcut o documentată dare de seamă asupra lucrărilor săvîrşite, aducînd cele mai vii mulţumiri bunilor săi enoriaşi, consilieri şi epitropi parohiali, cum şi organelor locale ale puterii de stat, pentru înţelegerea ce i s-a arătat din parte-le în desăvîrşirea acestei anevoioase lucrări.

Părintele Ilie Ştefănescu, în încheierea cuvîntării sale, a mulţumit Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian pentru sprijinul bănesc ce a primit din partea Sfintei Arhiepiscopii, asigurîndu-l totodată că credincioşii parohiei Bolovani sînt buni creştini şi loiali cetăţeni ai ţării noastre, luptători cinştiţi pentru cauza păcii şi înfăptuirii vieţii celei noi ce se creează în ţara noastră.

Cel din urmă a vorbit P.C. Preot Alexandru Ionescu, vicar al Sfintei Arhiepiscopii a Bucureştilor, care a felicitat pe credincioşii parohiei Bolovani, în frunte cu valorosul lor păstor sufletesc, Preotul iconom stavrofor Ilie Ştefănescu, pentru frumoasa lucrare ce au realizat.

În continuare, Părintele vicar Alexandru Ionescu a vorbit despre însemnătatea lucrărilor de folos obşteşc, îndemnînd pe credincioşii bisericii Bolovani să depună aceeaşi rîvnă pentru împlinirea tuturor lucrărilor de folos obşteşc din comună şi să nu uite de a fi cinştiţi sprijinitori ai luptei pentru cauza păcii, căci numai ea asigură bunăstarea şi prosperitatea tuturor oamenilor şi popoarelor.

Făgăduînd că va informa pe Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian despre cele ce au înfăptuit credincioşii parohiei Bolovani, transmiţîndu-le binecuvîntarea Prea Fericirii Sale, în încheierea cuvîntării sale, Părintele vicar îi îndeamnă să fie totdeauna buni creştini, cetăţeni loiali ai vieţii celei noi ce se construieşte în ţara noastră.

S-a oficiat apoi un polihroniu pentru conducătorii statului, pentru Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian şi pentru credincioşii şi parohul bisericii Bolovani.

După aceea s-a oficiat un parastas pentru ctitorii răposaţi şi apoi a urmat o masă în curtea bisericii.

CRONICAR

EPISCOPIA BUZĂULUI

SFINȚIREA BISERICII DIN PAROHIA PĂȚEȘTI RAIONUL FOCȘANI

După o strădanie continuă de 3 ani de zile, preotul paroh și enoriașii parohiei Pățești, Raionul Focșani, au avut fericirea să vadă sfințindu-se lăcașul lor de închinare, de către P.S. Antim Angelescu al Buzăului, care a venit în mijlocul credincioșilor cu multă dragoste, împlinindu-le dorința și răspunzând îndatoririlor sale canonice. Înainte cu trei ani era la Pățești o bisericuță construită din paiantă, veche de aproape 100 de ani, ctitorie necunoscută, greu încercată de cutremurul din 1940. Ca să înlăture pericolul unei prăbușiri și ca să dea posibilitate credincioșilor să se închine într-un lăcaș demn de toată prețuirea, C. Pr. paroh Ion Munteanu și consiliul parohial au hotărât în 1956 să reconstruiască această bisericuță, adăugându-i pridvor, cafas, turlă, catapeteasmă și împodobind-o cu pictură nouă. Împlinindu-se toate formele, s-a ajuns ca după trei ani să se termine întreaga lucrare. Cheltuielile au fost susținute de parohie, care a primit și un ajutor dat de Sf. Episcopie, și o dotație din partea Departamentului Cultelor.

Pentru ziua sfințirii, credincioșii au făcut prețioase daruri, împodobind sf. lăcaș în chip desăvârșit cu covoare, preșuri, albituri, dvere, acoperăminte pentru sf. masă și iconostas, veșminte etc.

Tirnosirea noii biserici s-a făcut în ziua de 29 mai 1960, de către P.S. Episcop Antim al Buzăului, fiind însoțit de un sobor de preoți și diaconi.

La sfârșitul slujbei a urmat raportul Pr. paroh I. Munteanu, care după ce a arătat desfășurarea tehnică și financiară a lucrării, s-a adresat P.S. Episcop, spunând: «...Noi ne bucurăm din inimă, Prea Sfințite Părinte Episcop, că vă avem astăzi în mijlocul nostru, pe P.S. Voastră, luptător cu arma cuvântului și cu fapta pentru apărarea păcii în lume. Prea Sfinția Voastră sînteți intrat în sufletul enoriașilor noștri prin pastoralele păcii pe care ni le trimiteți cu ocazia sîntelilor sărbători ale Nașterii și Învierii Domnului, prin circularele și îndemnurile pe care le dați preoților și păstoriților cu privire la însămințări, la executarea la timp a muncilor agricole, la înfrățirea în hora muncii pe ogoare, cuvinte pe care noi slujitorii Bisericii le citim și le tilcuim poporului credincios din fața sf. altar. Enoriașii noștri au mai avut bucuria inaugurării în comuna noastră a unui edificiu, cînd, la 1 Mai a.c. s-a inaugurat clădirea căminului cultural, far de cultură, unul din cele mai frumoase din raion».

După ce a mulțumit autorităților de stat și bisericești care l-au ajutat la realizarea acestei lucrări, Pr. paroh a spus: «...Și acum vă rog să-mi

îngăduiți să mă adresez și către dragii mei enoriași, consilieri, epitropi și membri ai comitetului parohial, zicându-le: trei ani de zile am lucrat împreună în deplină armonie și m-ați ajutat în lucrul Domnului. Ați muncit cu toată râvna făcându-vă ctitori ai acestui sf. lăcaș. Sute de care de nisip, apă, pietriș, cărămidă și alte materiale ați cărat, cu toată dragostea, și în mod benevol v-ați dat obolul vostru pentru terminarea casei Domnului. V-ați făcut datoria și eu vă mulțumesc. Acum avem împreună bucuria cea mare, că pe mireasa cea împodobită, pe biserica Domnului, astăzi Arhiereul nostru cu întregul sobor ne-au sfințit-o cu ajutorul Harului dumnezeiesc... Vom continua ca și pe viitor să ne facem datoria, dând tot concursul autorităților locale pentru înfrumusețarea comunei noastre. Vom continua să fim făclierii păcii, rugându-ne Domnului pentru pacea și întemeierea a toată lumea, condamnând uneltirile războinice ale celor ce-l doresc și care ar aduce în lume durere, plinset și distrugere. Acest lucru îl vom face și de la amvon cit și pe teren, în mijlocul enoriașilor. De acum încolo, în acest sfânt lăcaș ne vom ruga neîncetat Domnului ca să coboare Duhul păcii și al înțelegerii peste toate popoarele lumii...».

A urmat la cuvânt P.C. Protopop D. Vlădescu, care a relevat activitatea Pr. paroh I. Munteanu, recomandându-l în fața P.S. Episcop ca pe un element de ordine, preot vrednic, bun vorbitor și lucrător pe teren social, și cerînd să fie distins cu înaltul grad bisericesc de «iconom stavrofor».

În cuvîntul său de încheiere a acestei sărbători duhovnicești, P. S. Episcop Antim a apreciat raportul dat de parohul I. Munteanu și de P.C. Protopop al Raionului, și luînd act de frumoasa înfăptuire de la Pătești, a spus între altele: «Apreciem toate lucrările care s-au înfăptuit aici, cit și pictura d-lui Andrei Răileanu, pe care îl cunoaștem ca pe un pictor de mare talent...».

Adresîndu-se apoi credincioșilor, P.S. Episcop le-a dat îndemnul să iubească Biserica, să respecte pe preot și să-și facă datoria de creștini și cetățeni. După ce a adus mulțumiri autorității locale pentru înțelegerea arătată la înfăptuirea lucrărilor de la Pătești, P. S. Episcop Antim și-a încheiat cuvîntul dînd binecuvîntare celor prezenți și dorînd tuturor sănătate.

Pr. M. NEGULESCU

ÎNCHIDEREA ANULUI ȘCOLAR LA SEMINARUL TEOLOGIC DIN BUZĂU

Munca școlară a anului 1959/1960 la Seminarul teologic și Școala de cântăreți Buzău s-a încheiat la 29 iunie 1960 printr-o serbare dată de elevii școlii, la care au participat: P.S. Episcop Antim Angelescu, corpul didactic al școlii, preoți din oraș și părinți ai elevilor. Acest moment sărbătoresc a marcat încheierea unui răstimp de continue eforturi pentru formarea minții și înnobilarea sufletelor unui grup de tineri care s-au îndreptat spre această instituție bisericească. Din desfășurarea programului și din raportul dat de P.C. director, s-a văzut că angajamentele luate cu nouă luni în urmă, la deschiderea cursurilor, au fost îndeplinite. Corpul profesoral a depus toate stăruințele în munca didactică, iar elevii au arătat silință, însușindu-și multe cunoștințe, formându-și bunele deprinderi, sporind în credință și evlavie, pentru a deveni cântăreți buni, preoți adevărați și cetățeni fideli ai patriei noastre.

După încheierea programului artistic, a vorbit P.C. director Pr. dr. I. Constantinescu, care a rostit o frumoasă și instructivă cuvîntare, din care publicăm cîteva fragmente: «...Viitorul slujitor al Bisericii, pregătit de școala noastră, nu a fost format într-un sens unilateral, nu ne-am ocupat de formarea sa sufletească numai sub aspectul ei religios, ci s-a dat o deosebită atenție și culturii profane, culturii laice, ca una care servește oricărui elev la formarea personalității multilaterale, îi deschide orizontul și-l face să înțeleagă toate binefacerile și roadele civilizației și tehnicii de azi. Obiectele de cultură generală din școala noastră au avut tocmai acest rost de a introduce pe elevi în bunurile culturii laice și să-i familiarizeze cu valorile înalte ale acestei culturi. Totodată ne-am îngrijit și de formarea preotului ca cetățean al patriei noastre... S-a accentuat întotdeauna că epoca noastră socialistă pe care o străbatem și ai cărei martori sîntem, nu s-ar fi putut realiza și menține fără sprijinul și ajutorul frățesc acordat pe toate tărîmurile de către U.R.S.S., căreia îi datorăm o veșnică recunoștință. Elevii noștri au fost angajați, îndrumați și educați de dascălii lor și în vederea luptei pentru pace, ideal de care este animată întreaga omenire progresistă, toată clasa muncitoare din lumea întreagă, toți oamenii cinstiți de pretutindeni. La lecții, prin conferințe, în orele de dirigenție și la cercul de «Luptă pentru pace» s-a arătat că pacea este un înalt ideal creștin predicat de Mîntuitorul, de Apostoli și de Biserică, este o valoare umană prețuită în toate timpurile și un bun social fără de care nici o societate nu poate progresa. S-a prezentat războiul ca cel mai mare flagel al omenirii, și s-a arătat că declanșarea lui în era atomică de azi, ar însemna distrugeri incalculabile. Credem că în acest mod s-a format în elevii noștri atașamentul la lupta pentru pace, care-i va ajuta să știe să identifice pe toți cei ce nutresc idei potrivnice progresului moral și material al lumii».

În încheierea cuvîntării sale, P.C. director I. Constantinescu a urât succes absolvenților, îndemnîndu-i să se silească a merge numai înainte, spre progres, pentru binele lor și prestigiul școlii, apoi a exprimat mulțumiri pentru susținătorii școlii: Sfîntul Sinod, Departamentul Cultelor și P.S. Episcop Antim Angelescu al eparhiei Buzăului.

S-a citit apoi lista premiilor și s-au împărțit cărți elevilor merituoși, după care P.S. Episcop Antim, printre altele, a spus :

«Am ajuns, cu ajutorul Bunului Dumnezeu, și la acest sfîrșit de an școlar. Personal, mă simt adînc emoționat și vă exprim toată mulțumirea sufletească că prezidez serbarea de sfîrșit de an școlar. Am urmărit îndeaproape, cu răspunderea pe care o am ca Episcop al locului, mersul și desfășurarea activității în școala noastră teologică de aci. Am ascultat cu viu interes cuvîntul Părintelui dr. I. Constantinescu, directorul seminarului, atît de documentat, frumos și actual. Am luat cunoștință de rezultatul strădaniilor depuse de cadrele didactice și de elevi în cursul anului școlar ce se sfîrșește acum. Cu bucurie am văzut acest rezultat concretizat în premiile acordate pentru silință la învățătură și la purtare. Am înțeles că s-a continuat cîrmuirea școlii pe făgașul actualității. Cînd ai rol să cîrmuiești sufletește comunitatea creștină, nu te poți achita de acest nobil rol decît dacă trăiești cu actualitatea și nu în afara ei.

Dragii mei, totul evoluează în mod normal spre o viață nouă, către care tinde întreaga omenire. În lupta pentru pace, noi ne înscriem în primele rînduri.

Am prezidat și anul acesta examenele de diplomă de la școala noastră și am rămas deplin satisfăcut de pregătirea candidaților. Orice idee, orice sentiment care sporește și hrănește în noi noțiunea despre valoarea ființelor și a lumii este bună, creatoare de bine și de viață.

Vă binecuvîntez pe toți și vă doresc sănătate și voie bună !».

Pr. M. NEGULESCU

SLUJBĂ ARHIEREASCĂ LA PAROHIA MUNCELU-PANCIU

La 17 iulie 1960 a avut loc în parohia Muncelu, Raionul Panciu, o sărbătoare duhovnicească, în cadrul căreia a fost sfințită biserica acestei parohii, după ce i s-au făcut însemnate lucrări de consolidare și după ce a fost împodobită cu o nouă pictură. Pentru desăvîșirea lucrării și-au dat obolul credincioșii parohiei Muncelu, îndrumați de C. Preot Constantin Bacalu, adăugîndu-se ajutorul bănesc al Sf. Episcopii Buzău, cum și ajutorul personal al P.S. Episcop Valerian Zaharia al Oradiei, care este fiu al satului Muncelu.

Pentru a da atenția cuvenită sacrificiului pe care l-au făcut credincioșii din Muncelu, P.S. Episcop Antim al Buzăului a primit să officieze personal slujba de sfințire a lucrărilor de înnoire a bisericii, ca să poată lăuda și binecuvînta pe ostenitori față către față. În soborul slujitorilor alături de P.S. Episcop Antim a oficiat și P.S. Episcop Valerian al Oradiei.

După actul sfințirii și după oficierea Sfintei Liturghii arhieresti, cei doi ierarhi au rostit cuvîntări, îndemnînd pe credincioși să rămînă neclintîți în credința lor creștină și în dragostea pentru patria noastră iubită, să fie oameni de omenie, buni cetățeni a patriei și dîrji apărători ai păcii și ai înțelegerii între oameni și popoare. Atît de însuflețite au fost cuvîntările celor doi ierarhi, încît inimile credincioșilor prezenți au tresăltat de dorința de a se face făclieri ai unei vieți de pace și belșug. Au mai vorbit P.C. Protopop Vasile Văcăreanu și C. paroh Const. Bacalu, aducînd salutul clerului și al credincioșilor și dînd asigurări că slujitorii bisericești și credincioșii vor ști să-și facă datoria față de Biserică și față de patrie.

Pr. M. NEGULESCU

† PREOTUL GEORGE MARINESCU

Multora, acest nume poate să nu le spună nimic, dar celor care în vreun fel oarecare au avut legătură cu Buzăul și cu școala teologică de aci, acest nume le redeșteaptă și le aduce în memorie amintiri din cele mai duioase și în același timp din cele mai plăcute. Fratele nostru întru Hristos, despre care facem aci aceste însemnări de necrolog, este fostul

profesor de vreme îndelungată și director al Seminarului, «Chesarie», Episcopul de Buzău, educatorul, învățătorul și îndrumătorul a zeci de serii de seminariști. Dăm deci de știre pe această cale, tuturor celor care l-au cunoscut, că în ziua de 28 august 1960 a încetat din viață și a fost depus la locul de veșnică odihnă, preotul profesor Ghiță Marinescu, fostul director al seminarului din Buzău și dirijor al corului de la catedrala episcopală.

Pr. profesor Gh. Marinescu s-a născut în comuna Glodeanu Siliște, din fostul județ Buzău, la 15 august 1890. El a îmbrățișat misiunea preoțească după ce se instruiseră la Seminarul Central și Facultatea de Teologie din București. A fost preot slujitor al bisericii Sf. Ingeri din Buzău, stînd în slujba Bisericii timp de 47 de ani. Căutînd să lărgească aria lucrului său, Pr. Gh. Marinescu a studiat cu rîvnă tehnica muzicală la Academia de muzică bisericească și la Conservatorul de muzică vocală din București, reușind să-și încununeze această muncă prin cîștigarea titlului de profesor, cu o clasificare superlativă la examenele de capacitate. Din anul 1923 a ocupat catedra de muzică la seminarul din Buzău, unde rămîne neîntrerupt pînă în 1948, cînd este pensionat. În două momente (1929-1931 și 1939-1948) a preluat direcția seminarului de la Buzău, desfășurînd o rodnică și pricepută activitate gospodărească. După pensionare a fost încredințat de P.S. Episcop să reorganizeze corul catedralei episcopale, ceea ce a împlinit cu bună reușită și a condus această formație pînă în preziua morții sale.

În ziua înmormîntării s-au adunat în biserică Sf. Ingeri, lîngă catafalcul răposatului, rudele, foștii enoriași, colegii preoți din oraș, cum și mulți preoți veniți de departe ca să verse o lacrimă de regret și de recunoștință lîngă fostul lor părinte, profesor și director. La un loc cu această mare familie duhovnicească îndurerată, a stat și P.S. Episcop Antim al Buzăului, ascultînd prohodul și rostînd rugăciuni pentru odihna celui adormit. Un sobor de preoți și diaconi au oficiat slujba de înmormîntare, avînd în frunte pe P.C. Preot Traian Ghica, consilier patriarhal, fost elev și prieten apropiat al defunctului. Răspunsurile la slujbă le-a dat corul catedralei episcopale.

După terminarea prohodului a vorbit C. Pr. I. Manole în numele parohiei Sf. Ingeri, elogiînd activitatea răposatului ca preot și organizator al corului parohial. Apoi a vorbit P.C. Pr. dr. V. Sibiescu în numele corpului didactic al seminarului, arătînd că Pr. Gh. Marinescu a făcut parte din acea pleiadă de profesori care au curățit muzica bisericească de alcătuirile nepotrivite ale cîntăreților vechi de strană, imprimînd elevilor săi măsura, bunul simț și demnitatea edificatoare. Caracterizîndu-l, vorbitoarul a spus că Pr. Marinescu era «...rezervat și demn, fără să fie distant, serios fără să fie aspru, exigent fără să fie absurd..., iar ca director reușise să canalizeze energiile tinerești spre muncă ordonată și spre virtuțile creștinești care întăresc credința în Dumnezeu...».

O emoționantă mărturisire a făcut C. Pr. Gogu Sirbu din orașul Brăila, fost elev și colaborator al defunctului în conducerea seminarului. «...Din toate străfundurile inimilor noastre îndurerate, a spus vorbitorul, năvălesc amintirile vii, însuflețite de căldura recunoștinței. Căci orele de curs ale Pr. Marinescu au rămas de neuitat. Totdeauna punctual, metodic, stăruitor, pretențios, corect, sever — dar înțelegător și drept —, ireproșabil în ținută, atitudine și vocabular, P.C. Sa a îndeplinit în permanență o înaltă operă de instruire și educație a numeroșilor săi elevi. Profesor strălucit, atașat seminarului cu toată ființa și identificat în totul cu misiunea școlii noastre, cîrmaci iscusit și înțelept, conducător ferm, iubit, stimat și urmat, colaborînd rodnic cu toți profesorii și cu personalul administrativ, gospodar inimos, priceput și cu orizonturi largi, Pr. director Gh. Marinescu a rămas pentru noi un exemplu neasemuit de muncă, de pasiune pentru săvîrșirea lucrului desăvîrșit, de devotament și abnegație. Noi, elevii săi, sîntem mîndri și fericiți că am avut un astfel de director».

În numele foștilor elevi ai distinsului dispărut a vorbit P.C. Pr. *Traian Ghica*, consilier patriarhal, aducînd cu profundă și sinceră durere omagiul ultim celui care timp de mai multe decenii a fost nu numai preotul plin de rîvnă la altarul Domnului, nu numai soțul ideal pulsînd de afecțiune duiosă și trainică pentru ai săi, ci și profesorul distins «care de la catedră a știut cu un neasemuit talent pedagogic să reverse în sufletul unor tinere vîrstare cum eram noi cînd ne găseam pe băncile seminarului din Buzău, tot tezaurul de cunoștințe pe care îl poseda, tot efluviul de simțămînte nobile ce-i stăpîneau ființa, toată arta sa măiastră și plină de sensibilitate în a lăuda pe Dumnezeu și care, în pragul vieții noastre ne-a deschis nouă, foștilor săi elevi, cele mai fermecătoare orizonturi, către care, după terminarea școlii, ne-am avîntat cu toată pasiunea, cu hotărîrea fermă de a ne arăta cît mai vrednici de profesorul, maestrul și directorul nostru, a cărui imagine însoțită o ducem cu noi...». Apoi vorbitorul a exprimat un cuvînt de mîngîiere pentru îndurerata familie și a făcut legămîntul ca împreună cu toți colegii săi să-l pomenească în rugăciunile lor pe iubitul lor părinte sufletesc.

Peste tristețea care cuprinsese toate inimile, s-a auzit cuvîntul părintesc și domol al P.S. *Episcop Antim al Buzăului*, care a depănat în auzul celor prezenți amintiri scumpe și duiosase care l-au legat de răposatul preot Gh. Marinescu încă din Seminarul Central și de la începutul episcopatului său. Accentuînd că Pr. Marinescu ca om era o fire deschisă și prietenoasă, și că figura și ținuta sa ofereau o distincție preoțească, P.S. Episcop a spus în continuare: «Metodele apostolatului sînt multe și variate. Sfînta Liturghie, în temeiul naturii sale și al semnificației sale, caută a utiliza toate mijloacele de expresie care vor putea mișca pe credincios și slăvi pe Dumnezeu. De aceea, în locul unui rit de catacombă,

se cere o doză de artă, într-un locaș care este el însuși o atitudine și un gest permanent al colectivității care îl edifică. Artă muzicală bisericească constituie mijlocul cel mai potrivit de exprimare a ideii religioase. Ea are menirea să exprime sentimentul religios, să înfățișeze faptele religioase. Acestea au fost obiectivele organizatorului și dirijorului corului catedralei, Pr. Gh. Marinescu. În acest sens el a fost un artist, căruia îi exprimăm toată mulțumirea în numele nostru, al slujitorilor și al credincioșilor care frecventează catedrala noastră. Acum glasul nu i se mai aude. Urechea sensibilă tonului și zbuciumul sufletesc al interpretării pieselor muzicale au apus...». În continuare, P.S. Episcop a făcut reflexii asupra deznodământului firesc al morții și a afirmat caracterul pururelnic al sufletului.

Inhumarea răposatului s-a făcut la cimitirul Dumbrava.

Pr. M. NEGULESCU

A APĂRUT ȘI SE VA TRIMITE LA PAROHII

**TÎLCUIREA
EVANGHELIILOR
ȘI
CAZANILE DUMINICILOR
DE PESTE AN**

ALCĂTUITE DE PREA FERICITUL
† JUSTINIAN
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÎNE

După Kiriacodromionul lui Nikifor Teotoke
arhiepiscopul Astrahanului tradus de mitropo-
litul Grigore, tipărit pentru prima dată în anul
1801 de mitropolitul Dositei și retipărit în anul
1867 de mitropolitul Nifon.

1960
EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXA
BUCUREȘTI

A APĂRUT ȘI SE POATE PROCURA :

**INTRU SLAVA SFINTEI ȘI CELEI DE O FIINȚĂ
ȘI DE VIAȚĂ FĂCĂTOARE ȘI NEDESPĂRȚITE TREIMI**

A P O S T O L

TIPĂRIT ÎN ZILELE PĂSTORIEI

PREA FERICITULUI

† JUSTINIAN

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMINE

**Cu aprobarea Sfintului Sinod
al Sfintei Biserici Autocefale Ortodoxe Romine**

B U C U R E Ș T I

Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă

1 9 6 0

Prețul: Lei 141 + speze de transport.